

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

SCHLIEMANN ÁSATÁSAI

TRÓJA, TIRYNS, MYKÉNE, ORCHOMENOS ÉS ITHAKÁBAN

*

A MAI TUDOMÁNY VILÁGÍTÁSÁBAN ELŐADJA

Dr SCHUCHHARDT KÁROLY,

A KESTNER-MUZEUM IGAZGATÓJA HANNOVÉRBEN.

FORDITOTTA

Dr ÖREG JÁNOS.

A FORDITÁST AZ EREDETIVEL ÖSSZEHASONLITOTTA

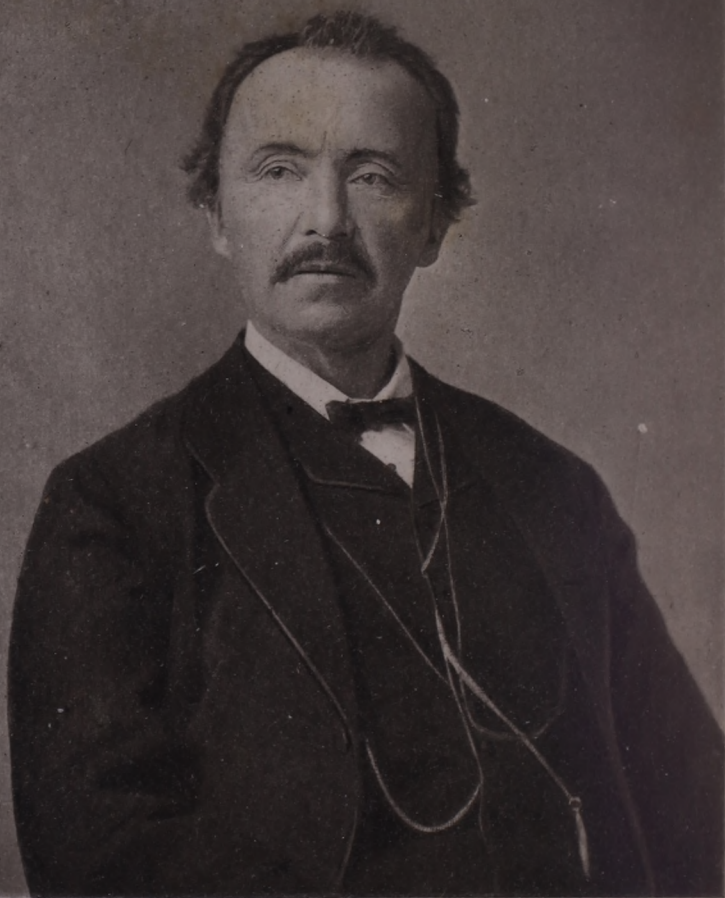
Dr HAMPEL JÓZSEF.

KÉT ARCZKÉPPEL, 7 ABROSZSZAL, TERVRAJZZAL ÉS 321 ÁBRÁVAL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1892.

H. Schlimann

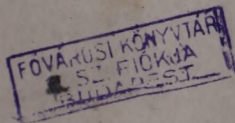
F.A. Brockhaus nyomása, Lipszében.

104932

DR SCHUCHHARDT KÁROLY

*

SCHLIEMANN ÁSATÁSAI.

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

ÚJ FOLYAM. XI. KÖTET.

SCHLIEMANN ÁSATÁSAI
TRÓJA, TIRYNS, MYKÉNE, ORCHOMENOS ÉS
ITHAKÁBAN.

KÖZLI

DR SCHUCHHARDT KÁROLY.

BUDAPEST, 1892.

100.000

Gáspár Zoltán
hagyaték

SCHLIEMANN ÁSATÁSAI

TRÓJA, TIRYNS, MYKÉNE, ORCHOMENOS ÉS ITHAKÁBAN

*

A MAI TUDOMÁNY VILÁGÍTÁSÁBAN ELŐADJA

DR SCHUCHHARDT KÁROLY,

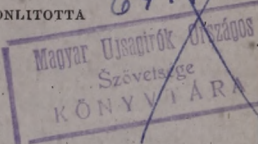
A KESTNER MUZEUM IGAZGATÓJA HANNOVERBEN.

FORDITOTTA

DR ÖREG JÁNOS.

A FORDITÁST AZ EREDETIVEL ÖSSZEHASONLITOTTA

DR HAMPEL JÓZSEF.

KÉT ARCZKÉPPEL, 7 ABROSZSZAL, TERVRAJZZAL ÉS 321 ÁBRÁVAL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1892.

G-1299

József Attila Tudományegyetem
Magyar Irodalomtörténeti Intézet
Könyvtára
Szeged, Szegedi u. 2-6,
6022

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000626886

~~Magyar Századok
Magyar Országos Könyvtár
Állomány m. b.~~

104932

~~FŐVÁROSI KÖNYVTÁR
FIÓKJA
BUDAPEST~~

2221-1459

~~Magyar Újságírók Országos
Szövetsége
KÖNYVTÁRA~~

HORNYÁNSZKY V. BUDAPEST.

Előszó az első kiadáshoz.

E könyv megírására a kiadó könyvkereskedő bízottatott. Azt a czélt tűzte maga elé, hogy Schliemann ásatásainak tudományos eredményét tárgyilagos előadásban mentől nagyobb olvasóközönségnek tegye hozzáférhetővé.

A mű megírásával már 1886. évben megbízattam, a mikor még a pergamumi ásatásoknál Kis-Ázsiában időztem. Ekkép abban a kedvező helyzetben voltam, hogy azon idő alatt s majdnem az egész következő év folyamán a hely színén tehettem meg a magam elé tűzött munkához megkívántató tanulmányokat és mivel az érdekelt személyiségekkel állandó élénk összeköttetésben voltam, mindarról felvilágosíttathattam magamat, a mire sem a könyvek, sem az emlékek meg nem taníthattak. A könyvet aztán Athénében kezdettem meg, Berlinben és Rómában tovább folytattam s Hannoverben végeztem be. A tartózkodás és hangulat eme sokféle változásaiból magyarázható tehát az előadásnak az a némi egyenetlensége, a melyet még magam előtt sem titkolok el.

Feladatomban nehéz volt, mert azok a kérdések, a melyeket Schliemann munkássága előidézett, még most is teljes forrongásban vannak és a görög földön tőle feltárt legrégibb műveltségnek képe, a görögök folytató-

lagos ásatásai által, évről évre újabb fontos vonásokkal gazdagodik. De egyúttal háládatos is volt, mert az a kísérlet, hogy a talált emlékekből felvilágosítást merítsünk a legrégibb Görögország tényleges viszonyaira, hogy kitapasztaljuk, minő lehetett valóságban azoknak az országoknak és népeknek az állapota, a melyeket Homeros lefest, mind azoknak az érdeklődésére számíthatott, kiknek a régi hősdalok valaha szívéhez és eszéhez szólottak. Valóban a dolog ma úgy áll, hogy a homerosi költemények eredetéről és tényleges tartalmáról, valamint magának a görög népnek eredete és műveltségéről szóló minden értekezésnek a Schliemann-féle ásatások helyein talált leleteket kell legkiválóbb kutatási anyagául tekintenie.

Mivel ezt az anyagot a legtöbb szakember eddigelé csak bizonyos szent borzalommal tárgyalta, a munka folyamában könnyű volt az új szempontoknak egész sorára bukkannom, a melyekről azt remélem, hogy az illetékes bírálók nem találják majd szerfölött elhibázottaknak. Más részekben természetesen, mint például Tiryns épületei leírásában, alig adhattam egyebet, a már közkézen forgó derék feldolgozások kivonatánál.

Illustratiókul a Schliemann-féle könyvekben levő képek közül válogattam ki a legmegfelelőbbeket, ezen fölül azonban még sok ábrát is készíttettem, hogy az újabb szempontokat és fölfedezéseket se mellőzzem. Ezek részben már megjelent közlemények, vagy fényképek, vagy az athénei Museumban rajzolt saját vázlataim alapján készültek. A munka végén összeállított s az összes ábrákat magában foglaló jegyzék, mindegyikre nézve kijelöli a forrást, a honnét vétetett és egyúttal utasítást is ad annak, a ki az érintett tárgyak iránt tüzetesebb felvilágosítást akar szerezni magának, hogy azt honnan merítheti.

Reméljük, hogy ez a könyv nemcsak az akadémiai köröket fogja majd a nagy anyag általánosabb méltatására és feldolgozására indítani, hanem egyúttal az a hatása is lesz, hogy mindenekelőtt az iskola és a művelt nagy közönség világosabb szemléletet nyer egy kiválóan ünnepest, de egyúttal kiválóan félre is ismért férfiú életmunkásságának igazi és valóban szerfölett fontos eredményeiről.

Hannover, 1889. november 1.

Schuchhardt Károly.

Előszó a második kiadáshoz.

Az első és második kiadás megjelenése közé a szerzőnek egy új keleti útja esik, a mely alkalommal az 1890. év ápril hava végén nyolcz napig részt vehetett Schliemannak utolsó ásatásaiban és azután három hétig Athénében, Mykénében, Tirynsben, Naupliában, Eleusisban a régibb leleteket ismét átvizsgálhatta és újabbakkal ismerkedhetett meg.

A növekvés, mely e könyvön tapasztalható, főleg a kupolasírok egyes részleteinek, a síremlékeknek, a törpengéknek új rajzaiból, az új leletek ábráiból s leírásaiból valamint különböző részletek sorozatából állott elő. A végső fejezet fogalmazása is majdnem egészen új, mivel annak a jelenségnek a fölismerése, hogy a mykénei készítmények alatt mindenütt egyaránt régibb művelődési réteg terjed el, mely amannak szerves fejlődéséhez a termő talajt szolgáltatta, a mykénei művészet jellemének, valamint művelőinek élesebb fölfogását tette lehetővé.

Bárcsak e könyv továbbra is jó barátokra tehetne szert s a nagy fölfedező ügyét, a ki, fájdalom, nagyon korán elköltözött tőlünk, mind általánosabb elismerésre juttathatná.

Hannover, 1891. augusztus 1.

Schuchhardt Károly.

ELSŐ FEJEZET.

Schliemann élete.

(1822—1890.)

Schliemann ásatásainak s kutatásainak módja oly szorosan összefügg e férfiú személyiségével, hogy fejlődése folyamát nála sokkal inkább figyelemmel kell kísérnünk, mint bárki másnál, ha azt akarjuk, hogy munkásságát helyesen megértsük. Azon körülménynek, hogy egy mecklenburgi lelkészcsaládból eredett, két valódi alsó-szász tulajdonságot köszönhetett: egészséges idealismusát, a melyből nála soha nem pihenő ösztön fejlődött a művelődés és tudomány iránt s akaratának szívósságát, a melylyel mindig magasabbra szálló célját követte, a melylyel egyre-másra találta ki az újabb eszközöket, a végből, hogy a minduntalan változó alakban fellépő akadályokat legyőzze. Így lett belőle végtére az a nagyon ügyes férfiú, a kiről a távol állók már csak azért is nehezen mondhattak ítéletet, mert nála a rajongó lelkesültség és eszélyes számítás vállvetve haladt egymással. E tulajdonságoknak oly ritka, sőt úgyszólván páratlan összetalálkozásában rejlik Schliemann sikereinek titka. A homerosi leírások tényleges valóságába vetett rendületlen hite idézte elő a nagy fölfedezéseket, s a dolog üzleti részének sima lebonyolítása s az a pontosság, a melylyel minden nagyobb vállalata után

arról jó nagy könyvet is tett közzé, éppen a mi korunkban, a midőn hozzá szoktunk, hogy minél nagyobb vállalatok keletkeznek, annál hosszabb évekig várjunk a napvilágra hozott tanulmányi anyagok előterjesztésére, mindenesetre szerfelett nagy tényező volt abban, hogy Schliemann neve folyton mindenki száján forgott és mai napság a nagyobb közönség szemében az egész Archaeológián uralkodik.

Életfolyamára vonatkozólag a fő támaszpontokat az a saját tollából eredt önéletrajza szolgáltatja számunkra, a mely legnagyobb munkájában, az «Ilios»-ban jelent meg.

Schliemann Henrik 1822-ben januárius 6-án született Mecklenburgnak Neu-Buckow nevű helységében, mint az ottani pap fia. De már a következő évben átköltözött a család Ankershagen falvába és az erre következő nyolcz évi ott tartózkodás alatt nyerte a gyermek képzelő tehetősége első élénk benyomásait. «Rebesgették, mondja Schliemann, hogy kerti házunkban atyám elődjének lelke kísért, közvetlen a kertünk mögött pedig egy ezüst csészécske nevezetű tó terült, a melyből meg a közhit szerint éjfélként ezüst csészét tartó asszony szokott kiszállani. Ezenkívül volt a faluban egy kis, árokkal körülvett halom, valószínűleg a pogány hajdankorból való sír, egy úgynevezett Hünengrab is, a melybe a monda szerint egy öreg rabló lovag kedves gyermekét aranybölcsőben temette volna el.» A földolog mégis egy régi vár volt, a melyben egykor az öreg Holsteini Henning lovag lakott, a kit a nép Bradenkirl Henningnek nevezett. Azt mondják, hogy ez a gonosz lovag egykoron a közel fekvő Wartensbergnél rálesett a mecklenburgi herczegre, de merényletével nemcsak kudarcot vallott, hanem azután még várát is ostrom alá fogták. Mutogatták ott azt a vastag tornyot is, a mely mellett állítólag minden kincsét elásta, mikor a menekülés

végső reményéről is le kellett tennie. A várfalon megvolt Bradenkirl Henning domborműves képe, a temetőben pedig a sírja, a melyből évszázadokon keresztül újra meg újra kinőtt a fekete selyemharisnyába bújtatott ballába. Mindezen történetek igazsága mellett hatalmas esküdözéssel bizonyozott a sírásó meg a sekrestyés, a fogékony kedélyű gyermek pedig hűségesen elhitte nekik.

Majd meg azt beszéli el nekünk Schliemann, hogy miután atyja több ízben élénk színekkel ecsetelte volna előtte Herculanium és Pompeji pusztulásának és a trójai háború lefolyásának történetét, 1829-ben karácsonyra valami, gyermekek számára való, világtörténetet kapott, a melyben az égő Trójának képe, rengeteg falaival és a Skäi kapuval, a menekvő Aeneassal, a ki atyját Anchisest vállán viszi, a kis Askaniust pedig kezénél fogva vezeti, a legmélyebb benyomást tette rá s azon epedő vágyat keltette benne, hogy azon vidéket bárcsak valaha fölkereshetné s megláthatná, a mi még a régi dicsőségből fennmaradt. Mivel játszótársainál az ilyen rajongásra kevés fogékonytságot talált, sokkalta inkább ragaszkodott egy vele rokonlelkületű kis kortársnőjéhez, Meincke Minnához, a kivel, mint mondja, megegyeztek abban, hogy majd később házasságot kötnek egymással és Tróját együttesen kiássák.

Midőn a gyermek kilenczedik évét betöltötte, meghalt az anya és mivel a gyermekek száma a családban hétre ment, nehezzé vált a nevelés. Henrik nagybátyjához került, a ki kalkhorsti prédikátor volt, és ott egy évig a helybeli lelkészjelöltnek jeles oktatását élvezte. Már az 1832-ik év karácsonyakor a trójai háború főeseményeit tartalmazó latin fogalmazvánnyal örvendeztethette meg atyját. Nem-sokára azután a neustrelitzi gymnasium Tertiájába lépett be. De szomorú családi körülményei arra kényszerítették,

hogy a tudományos pályáról lelépjen. Már három hónap múlva a gymnasiumot a reáliskolával kelle fölcserélnie s ennek bevégezése után az 1836. év tavaszán, tehát 14 éves korában a kis Fürstenberg városkának egy kis szatócsüzletébe lépett be boltos inasnak. Itteni foglalkozása abból állott, hogy apránként adogatta el a heringet, vaját, burgonyapálinkát, tejet, sőt, kávé, cukrot, olajat, faggyúgyertyát stb., örölte a burgonyát a pálinkafőző ház számára, septe a boltot s más efféle ékes dolgokat végzett. Kora reggeltől késő estig a boltban kellett álldogálnia, ennél fogva saját szelleme továbbképzésére egyetlen egy órácskát sem takaríthatott meg. Schliemann ez időből egy kis jellemző eseményről tesz említést. Egykor estenden egy molnárlegény jött hozzá a boltba, a ki jobb körülményeknek örvendő egykor a gymnasiumot látogatta, de később elszegényedett, akkoriban pedig nagyon is az itálnak adta magát. Azonban mindezek mellett sem feledte el egykori Homeros tudományát. «Azon este, azt mondja Schliemann, a nagy költőnek legalább is száz versét mondta fel előttünk, még pediglen teljes szenvedélyvel szavalva. Jóllehet én egy kukkot sem értettem belőle, mindazonáltal a zengzetes nyelv a legmélyebb benyomást tette rám, úgy hogy szerencsétlen sorsom miatt meleg könyeket csalt ki szememből. Háromszor isméltettem vele az isteni verseket s három pohár pálinkát fizettem neki érte, a melyért örömet oda adtam azt a néhány fillért, a mi akkor egész vagyonomat képezte. Azon percztől fogva szakadatlanul arra kértem az Istent, hogy adná meg nekem a maga kegyelméből azt a szerencsét, hogy valaha én is görögül tanulhassak.»

Hatodfél évig sínlődött Schliemann ez állásában, mígnem egy napon annyira megerőltette magát a hordó-

emeléssel, hogy vért hányt s abba kellett hagynia a munkát. Ekkor Hamburgba gyalogolt és egynéhány gyarmatárú kereskedésben ismét munkát keresett, de gyenge melle miatt sehol sem találták huzamosabban használhatónak. E miatt aztán annyira elkeseredett, hogy utóvégre beszegődött hajósinasnak, eladta egyetlen kabátját, hogy az útra gyapjútakarót vehessen magának és az 1841-ik év november 28-án a Venezuelába induló Dorottya nevű briggre szállott. De a jó Isten nem szánt neki olyan rossz sorsot, mint a minőt a látszat mutatott. A hollandi partokon törést szenvedett a hajó, a személyzet kis csolnakján kilencz óráig hanyódott-vetődött, mire megmentetett, és míg a többiek a hajótörés következtében mindenüket elvesztették, Schliemann ládáját kevés czók-mókjával együtt kifoghatták. Ekkor az a hit fogamzott meg benne, hogy az a rendeltetése, hogy Hollandiában maradjon, és csakugyan ott is tette le minden későbbi szerencséjéhez az alapkövet.

Az első évben természetesen még nem volt valami fényes az állapota. Amsterdamba ment, a hol is T. C. Quien gyarmatárú-kereskedésében irodaszolgának állt be. E minőségében neki kellett a városban minden lóti-futi munkát végeznie, a váltók értékét behajtania, a leveleket a postára és postáról elszállítania. Azt a teljes szellemi tétlenséget azonban, a melyet ez a foglalkozás számára engedett, hasznára fordította, s azon igyekezett, hogy jár-tában-keltében tovább képezze magát. «Soha sem jöttem-mentem, azt mondja, még esőben sem a nélkül, hogy füzetem kezemben ne legyen s könyv nélkül ne tanuljak; sohasem váraкоztam a postán a nélkül, hogy ne olvassak, vagy valami fogalmazványt magamban fel ne mondjak.» Így tanult meg fél év alatt angolul, másik fél év alatt meg francziául, a mikor is csekély 800 franknyi fizetésének

felét szellemi szükségleteinek fedezésére még megtakarítani bírta. Az a mód, a mely szerint a nyelvek tanulásában eljárta, azon törekvését jellemzi, hogy mindig az elképzelhető legrövidebb úton jusson céljához. Nyelvtani szabályokkal nem bajlakodott, fordításokat sem csinált, hanem sokat olvasott fenszóval, e mellett apró fogalmazványokat készített, a melyeket tanítója kijavított s azután ő könyv nélkül megtanult. Ilyeténképen mindenekelőtt emlékező tehetségét edzette meg, úgy hogy Schliemann emlékező képessége még maig is egészen tüneményszerű. Az említett egy év után annyira belejött a gyakorlatba, hogy a legközelebbi nyelvekre, a melyeket megtanult: a hollandira, a spanyolra, az olaszra, a portugallira csak hat hétre volt szüksége.

Mivel az alárendelt helyzetével járó gépies foglalkozásokat megúnta s ennek következtében el is hanyagolta, kíváncsiságra vált mind reá, mind előjáróira nézve a változás. 1844. márczius 1-én ugyancsak Amsterdamban B. H. Schröder & Comp. fogadta fel Schliemannt levelezőül és könyvvezetőül, s ezzel olyan házba jutott, a mely őt a kereskedés nagy világába bevezethette. Itten buzgalma teljes méltatásra és meleg pártolásra talált. Schliemann hálásan dicsérte mindig akkori főnökét, mint minden későbbi sikereinek megteremtőjét, s még az 1889-ik év nyarán is meglátogatta az érdemes öreg urat, a ki Hannoverben csendes visszavonultságban élt s nagy tanítványát csak kevés idővel előzte meg az örök nyugalom hazájába való átköltözésben.

Ekkor sajtóságos viszonyok közt foglalkozott Schliemann az orosz nyelvvel. Minthogy erre a nyelvre nem talált mestert az egész városban, egymagában tanulta be könyv nélkül a «Telemachus» orosz fordítását, és hogy még is legyen valakije, a kinek a mit betanult, felmondhassa,

egy szegény zsidót fogadott fel, a kinek minden este végig kellett hallgatnia az orosz előadást, jöllehet egy kukkot sem értett belőle. A zsidó heti 4 frankért kiállotta ezt, de a ház többi lakói, a kiknek a hollandi vékony szobafalak miatt minden szót szintén meg kellett hallgatniok, nem érezték magokat erre kötelezve, úgy hogy a buzgó fiatal embernek e tanulási idő alatt kétszer kellett más lakásba költöznie. Előjárói az új vívmányt kedvezőbb mértékkel mérték és Schliemannt az 1846. év kezdetén ügynökül Szentpétervárra küldték. Ettől fogva gyorsan haladt előre. Már az első évben oly sikereket ért el, hogy régi gyermekkori tervei közül az elsőnek kivitelére gondolhatott, a mi abból állott, hogy Meincke Minnát feleségül veszi. De nagy fájdalmára azt kelle hallania, hogy szívének első barátnéja éppen csak néhány héttel az előtt kötötte meg mással a felbonthatatlan szövetséget. Volt benne elég eszménység arra nézve, hogy a világ ilyen folyását «a legnehezebb sorscsapásul érezze, a mely őt általában érhetne», de volt elég józan esze is arra, hogy most csak annál serényebben neki dőljön a hivatásával járó foglalatosságoknak. Már 1847-ben önálló tulajdon kereskedőházat alapított Szentpétervárott s e mellett megmaradt még az amsterdami B. H. Schröder ház ügyvivőjéül is, a melyet teljes tizenegy éven át képviselt. Majdnem kizárólag csupán indigó-kereskedést folytatott és csak később foglalkozott rövid ideig theával is. Az 1850-ik évben Kaliforniába tett utazása alkalmával egészen akaratán kívül szerezte meg az amerikai polgárjogot. Nevezetesen azon év júliusának 4-én nyilatkoztatták ki Kaliforniát állammá és mind azok, a kik ezen a napon az aranyország földjét talpuk alatt érezték, csupán ez által, minden további teketória nélkül, az Egyesült-Államok polgáraivá lettek.

1852-ben Schliemann fiók-üzletet alapított Moszkvában. A következő években, éppen a krími háború nehézségei juttatták nagy haszonhoz, mivel soha csütörtököt nem mondó találekonyosságával s kiváló jelességű összeköttetéseinél fogva, e nehézségeket sokkal inkább le tudta győzni, mint bárki más. E mellett még imitt-amott a szerencse is határozottan kedvezett neki. Nevezetesen 1854. október 4-én Schliemann számára 150,000 tallér értékű, akkori összes vagyonát képező árú állott készen Memelben, Meyer et Comp.-nál, a kiknek tömör raktárait az egész várost elhamvasztó tűzvész szintén megsemmisítette. A Schliemann árúja azonban kikerülte a veszedelmet, mivel a raktárak túltömöttsége következtében a város északi oldalán holmi faszín-félebe helyezték el, s az uralkodó északi szél ettől éppen eltávoztatta a lángokat. A szerencsésen megmenekült árúkat most természetesen annál előnyösebben adhatta el Schliemann, s azután a bevett összeget újra tovább forgatta, nagyban adta-vette az indigót, festékfákat és hadiszer-anyagokat (salétromot, ként és ólmot), úgy hogy ekképen, mivel a tőkepenzesek nagyobb vállalatok megkoczkáztatásától óvakodtak, tetemes nyereségre tehetett szert, és vagyonát egy év leforgása alatt nem csak megkétszerezte, hanem még annál is többre növelte.

Ez azután tovább is így folyt, mígnem Schliemann az 1858-ik évben abban állapodott meg, hogy már eleget szerzett arra nézve, hogy ezentúl egészen kedvelt tanulmányának, a régiségtudománynak élhessen. Már a krími háború bevégződését követő két utóbbi évben az ó-görög nyelv tanulmányozásával foglalkozott, a mit azelőtt azért nem mert tenni, mert attól félt, hogy Homeros zengzetes nyelvezetének varázsa egészen elszédíthetné s kereskedői

foglalatosságától, a mivel pedig egyelőre még nem szakíthatott, eltántoríthatná. Ekkor hosszabb utazásba fogott. Svéd-, Dán-, Német-, Olaszországon s Egyiptomon keresztül, s éppen Athénében időzött, azon jártatva eszét, hogy Ithaká földjével megismerkedjék, mikor valami peres ügye Szentpétervárra visszaszólította és azután több évre oda is bilincselte. Ennélfogva e városban ideig-óráig újra a kereskedésbe ártotta magát és nagyobb terjedelmű üzleteket kötött, mint bármikor azelőtt, még pedig most már nem csak indigóban, hanem gyapothban és theában is. Az 1860-ik évben csupán májustól októberig 10 millió márka erejéig hozatott be árukat. Midőn az 1863. év deczemberében végre Schliemann javára dőlt el a per, üzleteit végérvényesen lebonyolította s a kereskedői pályára nem is tért vissza többé.

Az 1864-ik év tavaszán a világ beutazásához fogott Schliemann, a mely útjának főállomásait Karthagó, India, Khina, Japán, San-Francisco, Newyork és Páris képezte. Azon ötven nap alatt, míg innét Amerikába hajózott, keletkezett «La Chine et le Japon» című első könyve, a mely a következő évben Párisban jelent meg. E városban telepedett meg azután állandólag Schliemann, a mikor is főkép az archaeologia tanulmányozásával foglalkozott. Az 1868-ik év nyarán látogatta meg először azokat a classicus helyeket, a melyek későbbi világhírének forrásai lettek, s erről 1869-ben német és franczia nyelven irt útleírást bocsátott közre, «Ithaka, a Peloponnesos és Trója» cím alatt. E könyvben már kimondotta azt a két fő nézetét, a mely őt későbbi ásatásaiban vezérlette és kitűnő sikereihez eljuttatta: nevezetesen Mykénére vonatkozólag azt hitte, hogy az ókori Baedekerünk, Pausanias Periegetes leírásából (II. 16. 4.) joggal vonhatja azt a következtetést,

hogy az Atridák sírjai nem a vár körfalán kívül, hanem azon belül feküdtek. Trója fekvését pedig a tenger közelében, a most Hissarliknak nevezett dombra, az új történeti korba eső Ilion helyére tűzte, holott akkoriban a legkiválóbb tudósok és utazók, ha ugyan egyáltalában megengedték, hogy Trója valaha valóságban létezett, azt hitték felőle, hogy messze benn a szárazföldön Bunarbaschinál, a Balidagh magaslátán kelle feküdnie. Ezzel a könyvvel és egy görög nyelven irt értekezésével szerezte meg magának Schliemann nemsokára ezután Rostockban a doctori méltóságot. Azután ismét útra kelt s az 1869-ik évet majdnem egészen az Egyesült-Államokban töltötte.

A következő évben pedig életének fő munkáját, Trója kiásatását kezdette meg. Az 1870-ik év április havában tették az első ásónyomást Hissarlikon. Ez még csak próbaszás számba ment, a melylyel azt akarták megállapítani, hogy az eltakarításra váró töremora réteg milyen vastagon fekszik a halmon. Midőn pedig az ódon falakra csak is 16 lábnyi mélységben bukkantak, belátták, hogy az ó-város kitakarása végett nagyon terjedelmes munkálatokra kell vállalkozniok, a mikre viszont a török kormánytól előbb engedélyt kell eszközölniök, ez pedig a világ akkori zavaros állapota következtében csak hosszas huza-vona után sikerült. Végre valahára az 1871. év szeptemberében mégis csak megérkezett s ugyanazon hónap 27-én a Dardanellák felé indult Schliemann ifju nejével, Zsófiával, egy görög nővel, a kit két évvel azelőtt Athénében vett feleségül. Mivel itt is az történt, a mi ilyes dolgoknál rendszeren megeshik, hogy még a helyi hatóság által támasztott mindennemű akadékoskodással is még kellett birkózniok, csakis október 11-én kezdhettek az ásatáshoz, a mi egyébiránt is ezúttal kevés haszonnal járt, mivel előkészületeik

a hétről-hétre növekedő nehézségekkel szemben elégteleneknek bizonyultak. Hogy azon hatalmas árokban, a melyet a halom északi szélébe vágtak, csak némileg is előbbre haladhassanak, 80 munkást kellett alkalmazniok; ezeknek sem volt egyebök, csákánykapáikon kívül, falapátjaiknál, a törmelék eltakarításánál pedig csak nyolcz taliga működött közre, a többit meg kosarakban kellett a domboldal ereszkedőjére hordaniok. E mellett Schliemann nejével együtt csak valami nyomorúságos szállásra tehetett szert a szomszédos Csiblak faluban, a melyben alig van olyan ház, a mely az istálló színvonalán valamelyest felülemelkednék. Midőn ekkép a tél beköszöntésével, november 24-én a munkálatokat abba kelle hagyniok, annak összes eredményeül csakis egy hellenistikus korbeli házat mutathattak fel a felső omladékrétegben, mely a vele együtt talált néhány felirat útmutatása szerint valószínűleg Ujllion buleuteriona, vagyis tanácsháza volt valaha; mélyebben a földben pedig, mintegy 10 méternyire lent, számos kőeszközzel együtt, durva téglából épült különféle házfalakat.

E tapasztalatokon okult is azután Schliemann, úgy hogy a következő tél folyamán nagymennyiségű angol csákányt, ásót és talyigát hozatott, s a munkálatokat 1872-ben ezúttal már márcziusban sokkalta komolyabban kezdette meg. Mindenekelőtt egy mérnök közreműködéséről biztosította magát, továbbá három felügyelőt fogadott, a kik a 100—150-ig menő munkások különböző csapatait vezették, és azonfölül tisztességes lakásokról is gondoskodott, úgy hogy magában a várban faházat, mellé pedig raktárt és konyhát építtetett. Az ásatást akkép folytatta, hogy északdéli irányban 233 láb rengeteg szélességű tornácot vájatott a halomba. De mikor kiderült, hogy ezzel

az ős talajt egyáltalán nem érte el, még ebben is egy széles árkot húzatott. A felső rétegek minden falát, a mi ezt a vonalat átszelte, irgalmatlanul szétromboltatta, hogy a legalsó, a legutolsó réteg, a minek a valódi Trójának kellett lennie, napfényre kerülhessen. Az ásatásokat jóval a hév nyár bekövetkezte utánig folytatták és csak augusztus 14-én rekesztették be. Mindazonáltal valami kielégítő eredményre ennek daczára sem juthattak. Az iszonytató mélység miatt, a melylyel meg kellett birkózniok, majdnem teljesen csak a nagy árok elkészítésére szorítkoztak. Ebben ugyan sok egyes falakat tártak fel, de a felől nem jöhettek tisztába, hogy ezek összefüggenek-e, vagy mikép függenek össze egymással. Az egyes leletek közt a leg szebb darab egy görög templom metopéja,¹ melynek könnyed kezeléssű domborműve a felszálló Heliost ábrázolja.

A következő 1873-ik évben túlságos korán, már február 1-én, Hissarlikban termett Schliemann, s ezért aztán legközelebb azzal lakolt, hogy hat hétig tartó sanyarú hideget kellett átszenvednie. Az ezen időszakban a Hellespontus felől fúvó szelek versenyeznek a mi északi éghajlatunk alatt uralkodókkal. A vékony deszka bódé hasadékain át úgy keresztül süvöltött az északi szél, hogy a folyton táplált tűz daczára megfagyott a víz a szobában. Napközben még valahogy csak eltűrhatték a hideget, mert folyton jöttek-mentek a munkatéren, «de estenden, mondja keserű humorral Schliemann, nem volt egyebünk a min felmelegedhettünk volna, mint Trója fölfedezésének nagy műve iránti lelkesültségünk».

Mindazonáltal ebben az évben aratták az első valódi sikereket. A város falai mindig határozottabban bonta-

¹ A gerendák üres terébe illő négyszög-alapú dombormű.

koztak ki, délnyugaton egy nagy kaput is tartak fel s egészen közel hozzá, a városhatár alapjai fölött, került elő a híres nagy kincs, a mely számtalan arany ékszerből, sok ezüst és rézedényből, fegyverből stb.-ből állott. Éppen dél felé járt az idő, midőn Schliemann a lelet első jeleit észrevette, s a munkások pihenője alatt ki is emelte, el is rejtette az egész tömeget, felesége segítségével, a kinek nagy kendőjét használták szállító eszközül. Így sikerült a leletet a maga egészében, együttesen megőrizniök, a melynek fele, a kötött egyezség szerint, sajátképen a török kormányt illette volna.

E harmadik munkaszakmány bevégződése után ásatásainak eddigi eredményével, «A trójai régiségek» című munkájával számolt be Schliemann, a mely 218 képtáblából álló atlaszszal együtt németül Lipcseben jelent meg F. A. Brockhausnál s ugyanazon időben francziául is Rangabé fordításában. A könyv sok olyast tartalmazott, a mi a régen meggyökerezett Trója-Bunarbaschi elméletet megingathatta. A sajátságos alakú fazekas munkák és ékszerek sokasága arra mutatott, hogy Hissarlikon valami ősrégi és nem jelentéktelen telepnek kellett léteznie. Sőt a kőfalak is bizalmat ébreszthettek volna tulajdonképen már akkoriban, jöllehet még csak csekély részben szabadultak ki a föld alól. De ezúttal a tökéletlen leábrázolás következtében kellő méltánylásban nem részesültek és a vár belsejében található jelentéktelen falaknál és házacs-káknál azokat sem becsülték többre. Hiszen azok is ugyanazon módon kicsiny terméskövekből sárragasztékkal készültek, mint a minőknek addig a hanyatlási korszakból való épületeket ismerték és lehetetlenségnek vették, hogy az erősen körülzárolt, magasfalú Poseidon várhoz tartozhattak volna. Legtöbbet ártott azonban a könyv hatásának az a

boldog hiszékenységgel, a melylyel Schliemann aranyeletét «Priamos kincsének», az addig felismert legnagyobb épületét «Priamos palotájának» és a szabaddá tett kapualapzatot «Skaei kapunak» keresztelte el. A legtöbb embernek elég volt e három elnevezés arra, hogy a könyv minden állítását a képzelet birodalmába száműzze. A tudósok nagyjából méltóságukkal meg nem férőnek tartották, hogy ők ilyes «rögeszmékkal» bibelődjenek. De annál inkább kapva kaptak az ujságok és élcslapok a háladatos anyagon, úgy hogy később az egész Archaeológiának keservesen meg kellett szenvednie azon kétes hír miatt, melybe az ásó ifjú tudománya akkor keveredett. A higgadt gondolkodók véleménye mindezek után általában abban állapodott meg, hogy habár kétségkívül van is valami ősrégi telep Hissarlikon, de annak maradványai nagyon kevésbé felelnek meg a Homeros festette fényes időszaknak, és hogy Hissarlik alig lehetett az ország akkori főhelye: ennél fogva míg csak újabb ásatások nem történnek, továbbra is az oly nagy éleselműséggel és sokoldalú bizonyítékokkal védelmezett Bunarbaschit kell még mindég Trójának tekintenünk.

A következő négy évet szerfelett mozgalmasan töltötte Schliemann. Ekkor tűnik ki igazán ennek a férfiúnak soha nem nyugovó vállalkozási kedve. Mert mihelyt azt tapasztalja, hogy valami vállalata egyelőre kivihetetlen, rögtön azon tűnődik, hogy más két új vállalat közül melyikhez is fogjon előbb.

Schliemann az 1874. év februáriusában Mykénében éppen egy próbaásatással foglalkozott, midőn Athénében pört indított ellene a török kormány, a mely azt hitte, hogy a trójai kincseken való utóbbi osztozás alkalmával a rövidebbet húzta. Ennélfogva vissza kellett oda térnie

s egy egész évig feltartóztatták a sok tárgyalással és pöre utójára is akkép végződött, hogy 10000 frank kárpótlási összeg fizetésére ítélték. A 10000 frank helyett 50000-et küldött Schliemann Konstantinápolyba a miniszteriumnak, hogy azzal a császári múzeum javára rendelkezék, s azt hitte, hogy ezzel a megbántódottakat ismét annyira a maga részére hódítja, hogy a trójai ásatásoknak minél előbbi folytathatását megengedik neki. De ettől fogva nagyon nehézé vált helyzete Törökországban. Mert annak daczára, hogy 1875-ben személyesen elment Konstantinápolyba és ott meglehetősen tűrhető barátsággal is fogadták, s e mellett meg igen befolyásos barátok pártfogásának örvendett, mindazonáltal az új ferman felett nagyon hosszúra nyújtották vele az alkudozásokat. Mikor azután az 1876-ik év áprilisában azt megkapta és Trójába indult, alig várva, hogy folytathassa ásatásait, a melyekre most egész Európa szeme irányult, megint csak újabb csalódásokkal találkozott. Legelőbb is Troas kormányzója, Ibrahim pasa, két hónapig tartóztatta fel Dardanella városában azon ürügy alatt, hogy a ferman megerősítése még hiányzik. Azután megengedte ugyan neki, hogy hozzákezdhet a munkához, de biztost küldött vele Hissarlikba, a ki tőle telhetőleg azon igyekezett, hogy Schliemann életét minél inkább megkeserítse. Ily körülmények közt az utóbbi abba hagyta az ásatást és Athénéből támadó cikket írt a «Timesnek», a melyben a pasának a polgáriasult világ érdekeivel ellenkező eljárását leplezetlenül feltárta. Ennek következtében Ibrahimot az 1876-ik év októberében más tartományba helyezték át. De Schliemann e közben júliustól fogva ismét Mykénében kezdte meg ásatásait, a hol is mindjárt az első hónapban olyan sikereket ért el, hogy egyelőre Trójára nem is gondolhatott. Ha már az a kincs is, a melyet

Trójában talált, úgy tűnt fel előtte, mint munkásságára szállt csodaszerű áldás, minő határtalan volt most elragadtatása, mikor Mykéne várában, a királyi sirokból az aranytárgyak akkora tömegei tűntek elő, mekkorákat, milliomos létére eddig még soha egy helyen együtt nem látott. Majdnem mind azon ékszer, a mit csak a halottak mellé a sírba raktak, nevezetesen a diadémok, álarczok, mellvérték, karpereczek, fülönfüggők vastag aranylemezből vannak verve, s az ivópoharak és korsók közül pedig egynéhány fel egész négy fontot nyomott. A görög alkotmány egyik czikkelye értelmében minden az országban marad s kormánytulajdonná válik, mit az országban találunk: e kincsek is Athénébe kerültek, a hol ma a Polytechnicon egyik nagy termében vannak kiállítva, és alighanem a világ legérdekesebb és tekintélyesebb gyűjteményét alkotják.

A mykénei ásatások egész az 1876-ik év végéig tartottak. Erről «Mykenae» című könyvét 1877-ben írta, a mely németül F. A. Brockhausnál Lipcsében, angolul pedig Londonban s egyidejűleg Newyorkban, francziául pedig 1878-ban Párisban jelent meg. Az előszót Gladstone írta meg hozzá, a ki a politika mellett tudvalevőleg egyúttal mindig homerosi tanulmányokkal is buzgón foglalkozik. Ekkor újabb tárgyalásokat kezdett egy Trójára vonatkozó fermán kieszközlése végett. De hogy az időt várakozás közben ne töltse ismét tétlenül, nyomban Ithakába utazott Schliemann, a melyet egyszer már futólagosan meglátogatott 1868-ban. E szigeten figyelemreméltó rom soha sem került szem elé. Sőt még azt sem állapíthatták meg, hogy a hajdani főhelység hol feküdt. Most sikerült Trójában a kezdetleges görög építésmód felismerésére megelesedett szemnek, az Aëtos hegyen ősrégi

falaktól körülvett, cyclops építesmódú, számos házat fölfedeznie, és ha másoknak későbbi látogatásai valószínűvé tették is, hogy a régi főváros nem itt, hanem távolabb északra Polisnál feküdt. a kérdésnek eme megbolygatása mégis termékenyítőleg hatott.

Visszatérte után nem sokára (szeptember végén) útnak indulhatott Trójába, a hol új örömök, de némi új bajok is vára koztak reá. A vidék közbiztonsága akkor ugyanis rossz hírben állott. A cserkeszek kevéssel azelőtt egy paraszt majorság megrohanását és kirablását kísérlték meg. Ezek és a segítségre rohanó falusi lakosok között harczra került a dolog, a melyben mind a két fél részéről két ember maradt a csatatéren. Ezért most Schliemannnak arra kellett magát rászánnia, hogy testőrségül tíz csendőrt vigyen magával, a kik azután az egész ásatási idő folyamata alatt vele maradtak a várban. Az új török biztos, a ki szintén e várban lakott vele, barátságos férfiú volt; de annál állott annak a rakodó helynek a kulcsa, a melybe a leleteket elhelyezték. Az ásatásokat főképen azon a környéken folytatták, a hol az előző alkalommal az arany tárgyakat találták. A Priamos házának nevezett helyiséget teljesen feltárták, sőt mellette találtak még egy és más apróbb fajta kincseket is. November 26-án abbahagyták a munkát. Ezúttal a leleteknek kétharmadrésze Konstantinápolyba jutott, egyharmadrészét pedig Schliemann kapta meg.

Az 1879-ik év februáriusának végén tovább folytatta Schliemann az ásatást s ez a munkaszakmány az által hatott a kutatásra különösen fejlesztőleg és nem egy téren gyümölcsözőleg, hogy Virchow Rudolf márcziustól kezdve részt vett benné. A hírneves tudós nem csak Hissarlikon támogatta akkor a legbuzgóbban Schliemannt s éles

tekintetével nem csak sok újat fedezett fel, hanem vele együtt az Ida csúcsáig bejárta az egész Troast s mindenütt földtani, fűvészeti s időjárási észleleteket gyűjtött, a melyekről később tartott előadásaiiban és közzétett értekezéseiben azon tanulmányairól a legérdekesebb tanubizonyosságokat hagyta reánk. Franciaországba is jött, hosszabb tartózkodásra Hissarlikba egy tudós, Barnouf Emil, a kit Jules Ferry, akkori kultuszminiszter küldött oda, mert nagy okosan felismerte, hogy milyen fontos és ritka alkalom kínálkozik a tanulmányozásra. Ez is a legbarátságosabb módon Schliemannnak áldozta a maga erejét s különösen az ásatási alaprajzok felvétele dolgában tett kiváló érdemre szert. Ez évben főkép azt a czélt tűzték magok elé, hogy a város kőfalait minél inkább kiszabadítsák. E mellett nagy költséggel és sok fáradsággal a hősök sírjainak nevezett 14 halmot ásták fel a Skamander-síkon, de olyan kevés eredménynyel, hogy Schliemann arra a meggyőződésre jutott, hogy ezeknek egytől egyig kenotaphiumoknak, vagyis nem a holtak eltemetésére, hanem azok tiszteletére később emelt emlékhalmoknak kell lenniök.

E munkaszakmány után, a mely az 1879-dik év végén fejeződött be, Schliemann Trójában eddig lefolyt ásatásainak összes eredményeit «Ilios» című nagy könyvében foglalta össze, melyet angolul írt, de egyúttal németre is lefordíttatott, úgy hogy az angol és német nyelvű két kiadás az 1880-ik év végén egyidejűleg jelent meg. A közönség elé most terjesztették először az egész anyagot jó ábrákban, a mi által csak még világosabban kitűnt a leleteknek ősrégi volta. Azonfelül Virchow kutatásai, a melyek a Trója-Hissarlik elméletéhez különféle újabb támaszpontokat szolgáltatottak, és a könyvhöz írt lelkes előszava

szintén megtette a maga hatását. Ámde a várban talált jelentéktelen falak még mindig bökkenőt képeztek, és az állítólagos «Priamos palota» még mindig a felismert épületek legnagyobbika maradt. Ezt azonban most némi óvatossággal a «város főtisztviselője házának» nevezték, valamint az 1873-ik évi aranyelet is csak egyszerűen a «nagy kincs» neve alatt szerepel.

Schliemannt most a másfél évig tartó szobai munka után ellenállhatatlanul űzte ki vágya a szabadba. Még 1880. és 1881-ben kiásta Orchomenosban a «Minyas király kincses háza» nevezetű s a mykéneivel teljesen megegyező nagy kupola-sírt, azután pedig újabb utazást tett Troasban s ezt a két vállalatát két kisebb fajú művében, az «Orchomenos» és «Utazás Troasban» (megjelentek Lipszéban F. A. Brockhausnál 1881-ben) cím alatt írta le.

1882. márczius 1-én újból elkezdette az ásatást Hissarlikban és pedig dr. W. Dörpfeldnek, az athénei német archaeologiai intézet mostani első titkáranak közreműködése mellett, a ki nem sokkal azelőtt néhány éven át a németeknek olympiai ásatásait vezette. Ezúttal érte el Schliemann azt a fontos sikerét, hogy több nagy épület-tömeget ásatott föl a második rétegben, az őstalaj fölött, a mely valamennyi réteg között a legnevezetesebb. Schliemann és Dörpfeld akkor még templomnak tartották a hosszan elnyúló, elől pitvarba nyíló s a főhelyiségben nagy kerek tűzhelylyel ellátott épületet. De mikor két évvel később a tirynsi palota majdnem sértetlen alapzatának kiszabadításakor az épület közepén ugyanazon hosszan elnyúló, előcsarnokokkal s nagy kerek tűzhelylyel bíró térséget derítettek napfényre, világossá vált, hogy Trójában sem templomra, hanem a királyi palota főhelyi-

ségeire akadtak. Sőt azóta még Mykénében is találtak teljesen ugyanolyan alaprajzú helyiséget. Ez által tökéletesen kétségtelenné vált, ha ugyan 1882-ben még nem is, de legalább jelenleg, hogy Schliemann a hissarliki főrétegben azt a Pergamost fedezte fel, a mely a tirynsi és mykénei várakkal a görög-ázsiai műveltségnek ugyanazon nagy és nyilván Homerost megelőző virágzási korszakához tartozik és a melyet minden további meggondolás nélkül azon Trójának tarthatunk, a mely az isteni dalnok dalaiban élt folyton, folyvást.

Schliemannnak jámbor gyermekhite, a melylyel minden kigúnyoltatás daczára erősen ragaszkodott azon nézetéhez, hogy a homerosi költeményeknek s a trójai háborúnak valóságos, történeti magvának kell lenni, valósággal kivívta a diadalt mind azon éleselméjűség s mind azon tudományosság felett, a mivel csak az ellenkező állítás bebizonyítására előhozakodtak. De kellett is neki ez a siker, hogy igazolhassa azt az eljárást, a mely szerint trójai ásatásait folytatta. Eljárása, hogy a felső rétegeket kíméletlenül eltávolíttatta, hogy a görög templomok érdekes alapfalait s a várfalakat keresztül törette, szükségkép sajnálkozást, sőt megütközést támasztott. Gyakran mondták, hogy a rétegeket legalább egyenként, s egymásután kellett volna lehordatnia, hogy mindegyiknek fölvehessék alaprajzát, mielőtt a másiknak átengedi a tért. Ámde e tekintetben feledik az emberek, hogy az ilyen régi falak nem úgy fekszenek egymás fölött, mint a rétegesen lerakott torta. Azok a települők, a kik a várat különböző időközökben lakták, korántsem egyengették el minden újabb telepítésnél a föld felszínét, hanem a mint az omladvány feküdt, úgy építkeztek újból rajta. A hol valami nagy épület omlott össze, ott a helyére emelt új ház több

méterrel magasabbra jutott, mint az olyan másik, a mely netalán valami régebbi szabad tér fölé került. E mellett a különböző rétegek, Schliemannnak ezen úgynevezett «városai», korántsem válnak el mindig akkép egymástól, hogy abból a település teljes megszüntére következtethetnénk. Sőt inkább azt találjuk, hogy a későbbi házakat gyakran közvetlen a régieknek romjaiba építették bele. Ilyen körülmények közt, hogy választhatná el az ember az egyik réteget a másiktól? A legfelső, a hellenistikus város természetesen gondosan kiegyengetett vízszintes síkon fekszik: ezt magában könnyen kiszabadíthatták volna a föld alól. De ha elgondoljuk, hogy ez a várostalaj, teljes épségében, megmaradva a minőnek a látszat után kellett lennie, templomaival, piaczi épületeivel, tornyaival s kapuival feltáródik, vajjon merészkedhetett volna-e valaha annyira Schliemann, hogy ezt az egyetlen hellenistikus várostelepet, a melynél több akkor nem volt, csupán azért szétrombolja, hogy a mélységben «tücskeibogarak» után áskáljon. Hitem szerint egészen helyesen cselekedett, hogy hirhedt északi árkával olyan gyors munkát végzett, hogy minden jajveszékülés, a melyet miatta csaptak, mint kései, kárba vészett.

A trójai leleteknek majdnem összes tömege mai napig Berlinben a néprajzi múzeumban van egyesítve. Csak az a kevés arany tárgy, a mit 1873-ban Schliemann két munkása elcsent, valamint az 1882-ik évi leletek kétharmada került Konstantinápolyba. Ama berlini gyűjtemény főtömegét s közte a nagy kincset is Schliemann már az 1881-ik évben nagylelkűen «a német népnek» adta ajándékol. Ehhez járult most már halála után azon ágyagedények maradványa is, a melyet elébb még athénei házában tartott meg. Schliemannnak elégtételül szolgált,

hogy az agg Vilmos császár ajándékaért több iratában kifejezte neki kegyes elismerését és az 1881. január 24-én kelt rendelefében kimondta, hogy «a nevezett gyűjtemény a porosz államkormány igazgatása alá helyeztessék és Berlinben az épülőfélben levő néprajzi múzeumban annyi külön teremben őriztessék, a mennyi csak megkívántatik a végből, hogy méltólag felállíttassék, valamint hogy a megőrzésére szolgáló termék örök időkre az adományozó nevét viseljék.» Schliemann egyúttal büszke lehetett arra, hogy azon adományaért Berlin városától is megfelelő viszontajándékot kapott, még pedig olyat, a minőben rajta kívül csakis Bismarck és Moltke részesült: nevezetesen azt, hogy a birodalmi főváros tiszteletbeli polgárává választotta.

A következő évek munkásságáról szóló jelentésünkkel hamarosan végezhetünk. Legelőbb is az újabb ásatásokról irt egy újabb könyvet Schliemann «Trója» czím alatt, a mely Sayce előszavával az 1884-ik év végén angol és német kiadásban jelent meg. Mivel pedig még az «Iliosnak» is hiányzott franczia fordítása, egyúttal ezt a könyvet is átdolgozta s kibővítette az újabban elért sikerek alapján, s ily alakban jelent meg Párisban 1885-ben ezen czím alatt: «Ilios, ville et pays des Troyens».

Majd az 1884-ik év februariusában rendezett kisebb-szerű ásatást Marathonnál, a hol azt a halmot bontották fel, a melyet Pausanias a Kr. e. 490-iki csatában elesett 192 athénei sírjául ir le. Ámde kitűnt, hogy azt a persa háborúkat jóval megelőző időben rakták. Az 1884-ik évi márcziustól júniusig Tirynsben ásatott Schliemann, a hol igazán nagyszerű s minden oldalra világosságot árasztó fölfedezést tett, nevezetesen földérintette egy hőskori palota jó karban maradt alapjait. Szokása szerint ezt is nyom-

ban papírra vetette; de mivel Dörpfeld Schliemann megbízásából a következő tavasszal folytatta az ásatást, a könyv ennek a pótlékaival és F. Adler jeles előjáróbeszédével jelent meg az 1885-ik év novemberében németül F. A. Brockhausnál Lipcsében és egyúttal francziául Párisban és angolul Londonban meg Newyorkban. Ebben a műben az építészetre vonatkozó fejezeteket egészen Dörpfeld írta, úgy hogy e tekintetben olyan szakavatott értekezésünk van, a minőnél különbet kívánva sem kívánhatnánk.

Schliemann működése Angliában mindig kiváló elismerésre talált. Már 1883-ban tudori ranggal tüntette ki az oxfordi egyetem, a Queens College pedig tiszteletbeli tagjává tette. A tirynsi ásatások után pedig az angol építészek királyi intézetének nagy arany érmét is neki adták.

Azóta sok helyet fogott ásó alá Schliemann, de sehol sem talált olyan álláspontot, a melyből hasznot hajtó hosszabb ásatásra nyílt volna kilátása. Az 1886-ról 1887-re s az 1887-ről 1888-ra forduló két télen, és pedig az utóbbi alkalommal Virchow-val együtt Egyiptomban volt s ez utazásából a ládák egész sorozatát küldte ajándékolni a berlini néprajzi múzeumnak, megrakva kiválóan érdekes ősrégi edényekkel, valamint az egyiptomi szövetekből és himzésekből álló igen csinos gyűjteménnyel. Az 1887. év tavaszától kezdve különböző alkalmakkal élénk tárgyalást folytatott Krétával, a hol szeretné feltárni a régi Gnossos város várhalmát, a mely néhány próbaásatásból következtelve úgy látszik, hogy a tirynsihoz hasonló királyi palotát rejt méhében. De az odavaló földtulajdonosok túlságos követelései szándékának megvalósítását, fájdalom, megakadályozták.

Egyéb kisebb ásatásokra Kytherában, a «homokos Pylosban» és Sphakteriában, a melyek minden különösebb eredmény nélkül folytak le, következett az 1890. év tavaszán Schliemannak utolsó vállalata, egy nagymértékű ásatás Trójában. Okot erre egy vita szolgáltatott, a mely már sok éven át eltartott és Schliemannak sok keserű órát okozott. Egy szolgálaton kívül álló kapitány, Boetticher Ernő, a «Trója» című könyv megjelenése előtt, tehát még mielőtt Dörpfeld közreműködése mellett a várban az összefüggő nagy épületek fölfedeztettek, Schliemannak az «Ilios»-ban megjelent régi váralaprajzára, a mely számtalan egymást keresztező s a mint látszott, csupa kis osztályokat határoló falakat s falacskákat tüntetett fel, azt az elméletet alapította, hogy ezen a halmon sohasem állottak lakások élők számára, hanem kizárólag csak halottégetésre való kamarák. Ez elmélet mellett mind azt éleselműleg felhasználták, a mi Schliemann tudósításából felhasználható volt: nevezetesen, hogy mindennemű ajtóféle hiányzott a kis helyiségeken — a minek azonban egyszerűen az a magyarázata, hogy csak a pinczehelyiségek alapjai maradtak meg — továbbá, hogy nagymennyiségű halotti urna fordult elő, a mint ez edényeket maga Schliemann is elnevezte, jóllehet általában vizeskorsók és főzőfazekak voltak; és végre hogy nagy tömeg fahamut találtak, a melyről Schliemann is szólt jelentésében, de a melyről Dörpfeld vizsgálata nyomán kiderült, hogy nem egyéb az elégett nagy vályogfal omladványánál. Boetticher elméletére a legsúlyosabb csapást az a Dörpfeld-féle alaprajz mérte, a mely a «Trója» című könyvben jelent meg, mert ezen 10:20 m. tágasságú helyiségek voltak rajzolva, s különböző részein a régi helyén fekvő küszöbökről az ajtók létezését is bebizonyították. Boetti-

cher ez ellen nem is tudott másképp védekezni, mint úgy, hogy kijelentette, mikép Schliemann és Dörpfeld az ásítás eredményét meghamisították, úgy hogy a kis falakat, a melyek a régibb alaprajz szerint mégis csak megvoltak, szétverették, hogy nagy, palotaszerű helyiségeket teremtsenek és azzal az ő elméletét megdöntsék. Az ekkép gyanúsítottaknak minden jóakarató felvilágosítása, heves tiltakozása mit sem használt, Boetticher megmaradt a maga véleménye mellett, és ha nyakassága nem vezetett is tévútra senkit a tudományos körökben, a hol a Trója-alaprajz feltétlen megbízhatóságát egy perczig sem vonták kétségbe, mind a mellett a nagyobb közönség véleményét imitt-amott mégis némileg megingatta.

Más ember talán ügye igazságának teljes tudatában ezzel mit sem törődött volna, de Schliemann, a ki még az emberek fiainak legszegényesebbjét is tiszteletteljesen fogadta, mihelyt tudományos köntösben lépett fel, el nem engedte volna magának, hogy Boetticher minden kifakadására tüzetesen ne válaszoljon, úgy hogy éppen ezzel irányította a közfigyelmet ellenfelére, a kit különben alig vettek volna tekintetbe. Mivel most már Dörpfeld is kiváncsi volt, hogy a Hissarlikon levő romhelyiséget valahára a lehető legkomolyabban számot tevő tanúk jelenlétében vizsgálják meg, mielőtt a gyorsan haladó enyészet következtében az eredeti állapot teljesen eltörölődnék, ennélfogva meghívták az 1889. év deczemberére Boettichert s vele együtt a német és külföldi tudósok egész legióját, hogy a vitás kérdést a hely színén döntse el. Boetticher ekkor Hissarlikban elismerte, hogy egyes részleteket kivéve, Dörpfeld alaprajzát helyesnek kell nyilvánítania, a többiek pedig — deczemberben Steffen őrnagy Kassalból s Niemann G. tanár Bécsből, azután

tavaszzal még mások nagy számmal voltak ott — teljesen Schliemann és Dörpfeld álláspontját fogadták el s Boetticher halottégető helyiség elméletét lehetetlennek nyilvánították.

De Boetticher ennek daczára sem tett le ellenmondásáról. Azon nyakas elzárkózottságából, a melyet minden ok és érv ellenében tanúsított, már az utolsó események előtt is azt a következtetést vonhatta az ember, hogy ő kegyelme oly vakbuzgó, a kit egyáltalán soha megtéríteni nem lehet. Egy újabb füzetében, a melynek czíme «Hissarlik, wie es ist» s a mely az 1890-ik év szeptemberében jelent meg, minden régibb érvelését ismétli s azon igyekszik, hogy lerázza magáról azokat a lánczokat, a melyeket engedményeivel a Hissarlikon magára rakott. Ez az irat, most inkább mint valaha, a tisztességen alól sülyedő hangjánál fogva semmi egyéb, mint a tehetetlen düh tajtéktúrása: a mely csakis arra szolgál, hogy a kételkedőket, a keresztúton tétovázókat ettől az úttól óva intse.

Az 1890. év márcziusától júliusáig szorgalmasan folyt az ásás, hogy a második város alaprajzát minél tökéletesebbé tegyék, s ha lehetséges, a királyi sírokat s az alsó város maradványait feltárják. Ez utóbbi két czélt nem érték ugyan el, de a második telepnek és a közvetlen arra következőnek feltárása, a mint előre is várták, fényes sikerrel haladt előre. Megállapították, hogy a második telep igen hosszú, három építési korszakot felölelő ideig tartott, új kapukat, tornyokat és épületeket találtak belsejében s a vázának a különböző rétegekben való előfordulását is most először figyelték meg szakértőleg. Minden egyes lelet csakis újabb bizonyítékot képezett azon állítás mellett, hogy a Schliemann Trójája valósággal a Homerosé is.

Schliemann utolsó ásatása alkalmával megérte azt az örömet, hogy sok régi és még több új barátot láthatott magánál, a kik az ő Trójáját mindnyájan egyhangúlag és őszintén elismerték. Az ásatást júliusban bezárták és Schliemann azonnal megszerkesztette róla a maga tudósítását, a mely Dörpfeld toldalékaival az 1891. év tavaszán jelent meg. Több ízben hangsúlyozza ebben, hogy mindjárt az 1891. év márcziusában teljes erővel folytatja majd az ásatást, hogy a királyi sirokat s az alsó várost napfényre hozza. Ezt azonban már nem érhetette meg! Az 1890. év karácsony második napján elszakadt tőlünk. Az utolsó ásatás alkalmával régibb fülbaja újból föllépett: egy éppen jelenlevő német orvos azt találta, hogy polypok vannak a fülében. Novemberben műtétet állott ki Schliemann Halléban, a mely szerencsésen folyt ugyan le, de az utólagos gyógyulás folyamata alatt a fáradhatatlan férfi nem tudta annyira legyőzni magát, hogy magát kellőleg kimélje, úgy hogy hazafelé utaztában Nápolyban hirtelen utólérte a halál. Athénében Müller Ottfried mellé temették el a régi szent Kolonosban, hol az Eumenidák ligetjében találja meg Sophokles Oediposa, sokat hányatott élete után, a végnyugalmat.

Schliemann utolsó húsz évében állandóan Athénében lakott. Ott áll az Egyetem-utczában az ő pompás háza, vagy inkább valóságos palotája, a melynek részletei lépten-nyomon arra a világra emlékeztetnek, a melyben tulajdonosuk élt és munkálkodott. A mozaik padlók a trójai vázák és urnák legkiválóbb példányait ábrázolják, a falakon pedig párkányok futnak végig — classicus tájakkal s a görög hősmondákból vett képekkel, a melyek közé pazar mennyiségben ékeltetett Homeros költeményeiből vett verseket. Ha az embert Bellerophon, a kapus, a palota főaj-

taján bebocsátotta s Telamon, a háziszolga, a házigazdához vezette, rendesen úgy találta, hogy valamely görög szomorú-játék vagy más efféle olvasásával foglalkozott, hébe-korba pedig a rengeteg halmaz árfolyam-tudósításokra morgolódott, a melyek a reggeli postával Párisból, Londonból és Berlinből érkeztek s az oldalfélen álló széken felhalmozva, e környezetben idegenszerű látványt nyújtottak. Schliemann nem foglalkozott többé kereskedelmi ügyletekkel, hanem nagy vagyonának kezelése, számos párisi, berlini, athénei bérházainak birtoka megkívánta, hogy állandó élénk összeköttetésben maradjon a kereskedelmi világgal.

Már az olyan futólagos látogatásnál is, a minőt angol és amerikai utasok Athénének rájuk nézve első látnivalójánál ejteni szoktak, alkalma nyílt az embernek arra, hogy Schliemann családi életébe bepillantson. Mert Schliemann nem tett úgy, mint az öreg Göthe, a ki néha csak az előudvarának rácskerítése mögött sebtében végighaladt: neki megvolt az ahhoz megkívántató erős idegzete, hogy naponként annyszor a mennyiszor, folyton egyenlő udvariassággal bevezesse szalonjába a látogatókat, a hol aztán Zsófia asszony, a csendesen és bölcsen intézkedő feleségnek ez a valóságos képe, a ki évről évre mindig jobb angyalává vált ennek a tüzes rajongónak, valamint leánya, Andromache, a ki csak éppen most serdült még hajadonna, nemkülönben ifjú fia, Agamemnon is meg szoktak jelenni. E körben ismerhetjük csak meg igazán, hogy Schliemann lényét mily meleg, kedélyes vonás hatotta át, oly vonás, a mely megmagyarázta egyfelől, hogy mint foghatta fel oly élénken a mythikus hagyományokat s mint ragaszkodhatott oly hívőleg hozzájuk; másfelől meg, hogy miért növekedett az évekkel együtt mindinkább az ellennézetek megítélésében nyilvánuló szelídsége, a mi dicséretes kivé-

Sophie Schliekmann

telt alkot azon mindennapi tünemény alól, hogy az embereknek minél előbbre halad a koruk: saját álláspontjukhoz annál konokabban ragaszkodnak.

Schliemann majdnem betöltötte 69. esztendejét. De fellépésénél s fáradhatatlan tevékenységénél fogva ennél tetemesen fiatalabbnak látszott. Szíve üde maradt, lényének ezt az elpusztíthatatlan magvát az élet minden viharai sem gyengítették meg, minden ellenséges támadásai sem keserítették el. Eredetileg gyenge egészségét rendszeres edzéssel aczélozta meg. Egészen a legutóbbi évekig minden reggel, télen úgy mint nyáron, Athénéből Phaleronba lovagolt, hogy a tengerben megfürödjék. Még a legutolsó trójai ásatások alkalmával is megtette a majdnem hetenként szükségessé vált lovaglást a Dardanellák városába (30 km.), még pedig oly gyorsan, hogy a ki nem volt igen otthonos a nyeregben, nem örömet csatlakozott hozzá kísérőjéül.

Schliemannnak e kötet elejére czimképül tett arczképét egynehány évvel ezelőtt felvett photographiája után állították elő. Neje már a folyó évben készül hozzáfogni a Trójában megkezdett ásatások folytatásához. Azért nem szorul bővebb megokolásra, hogy annak a képét is, a ki már az élőnek mindenütt hű segítőtársa volt, a trójai ékszerek díszében e könyvhöz mellékeljük.

MÁSODIK FEJEZET.

TRÓJA.

1. Története és helyrajza.

Mikor Schliemann Trója kiásását megkezdette, a tudósok körein túl, a műveltek messze terjedő rétegeiben is helyesléssel találkozott az az éles bírálat, a melynek a görög hajdankorra vonatkozó ismereteinknek első forrását, a homerosi költeményeket F. A. Wolf,¹ Müller Vilmos és Lachmann² alávetették. Kiderítették ezek, hogy e költeményeket nagyon egyenlőtlen s különböző időkből eredő részekből illesztették valaha össze, hogy ezeket épp úgy szétszedhetjük az egyes hősök tetteit megéneklő darabokra, mint a német Niebelung-éneket, és hogy e hősök legelőkelőbbjei Achilles, nemkülönben mint Siegfried legrejtettebb csirájokban istenileg imádott lényre vezethetők vissza.

Anglia ugyan megőrizte a Wolf-féle tanokkal szemben a maga különleges homerosi magas egyházát, a mely az újkor előhaladásának tett ugyan némi külső engedményeket, különösen, hogy az epikus ének birodalma egyetlen

¹ «Prolegomena ad Homerum» (1797.).

² «Betrachtungen über Homers Ilias» (1837.).

főpásztorának hitétől elszakadt, de azért egészben véve a régi általános felfogáshoz mégis meglehetősen közelségben maradt. Grote nagy történeti munkájában úgy nyilatkozott, hogy ha az Ilias nem is, de az Odyssea eredetileg egységes mű és Trójáról is azt hitte, hogy ott létezett, a hol azt Schliemann később kiásatta. De Németországban mindinkább az a meggyőződés vert gyökeret, hogy eme kérdés egyáltalán fel nem deríthető, hogy az ősi époszban mennyi a valóság, mennyi a költött részlet. Itt minden számot tevő tudós és utazó, köztük még olyan nevek is, mint Moltke,¹ Welcker,² Kiepert,³ Curtius,⁴ azon nézetnek hódoltak, hogy Troasnak egykori főhelyeül a tengertől jóval beljebb, Bunarbaschinál fekvő kised heggyi erősséget kell elismernünk, a melyet csak Homeros csapongó képzelete festett volna le számunkra messze vidéken uralkodó pompás királyi város gyanánt.

Ez a kérdés ma már végleg eldőlt. Schliemann a hissarliki halmon feltárta az ősrégi palotákat, kiszabadította az óriás várfalakat, arany, ezüst kincseket ásott ki és évekig tartó munkálkodása közben a környéken is számos olyan tényt állapított meg, a mi még a legbuzgóbb hívőt is csodálkozásba ejti, hogy a Homerostól festett s a mai napság szemlélhető kép között mily meglepő egyezés tapasztalható. Hogy azonban az elért eredményeket kellőleg méltányolhassuk, mindenekelőtt némi áttekintést is kell

¹ «Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei». (1841.)

² «Über die Lage des homer. Ilion». (Kleine Schriften Bd. II. 1843.)

³ «Memoire über die Construction der Karte von Kleinasien». (Berliner Akademie, 1854.)

⁴ «Griechische Geschichte». 1—6. Aufl. (Berlin, 1857—86.)

szereznünk a felől, a mi a hajdankorból Trójára s a trójai síkságra vonatkozólag hagyomány útján reánk maradt.

A trójai háború Ilionjáról szóló ismeretünket egyedül csak a homerosi költeményekből meríthetjük. Annál többet, mint a mi ezekben foglaltatik, magok a történeti korban élt görögök sem tudtak, a kiknek az ős hajdankorról szóló adatai vagy Homerosra támaszkodnak, vagy merőben légből kapottak. Homerosnál úgy szerepel Trója, mint a Hellespontos közelében, a kis Tenedos szigettel szemben fekvő gazdag királyi város. Szemhatárát egyik oldalról a magas, hóborította csúcsokkal bíró Samothrake alkotja, a hol Poseidon trónol, a másik oldalról pedig az erdős és bővízű Ida, Zeus székhelye. A trójai fejedelmek eredetileg távolabb, az ország belsejében az Ida mellett laktak, és csak később szálltak le onnét s alapították a «síkságon» a mostani várat. Ennek falai oly bámulatra méltók, hogy azt hitték rólok, hogy nem is emberi kezek, hanem magok az istenek, Poseidon és Apollo építették. A vár tetőjén állanak a paloták, még pedig a Priamosé mellett a Hektoré és a Párisé is. Ugyanott imádják Zeust, sőt Athénének és Apollónak is vannak ott templomaik. A városhól kijáróul mindig csak egy kapu, a skaei említettik, a honnét az út a síkra, a csatamezőre vezet.

A görögök partra szálló helyök mellett, a Hellespontos partján ütötték fel táborukat. Több vonás azt mutatja, hogy innét csak rövid út lehet a városig. Estéről estére a trójaiak rendszerint városukba, a görögök pedig táborukba térnek. Kora reggel hírvivők mennek a hajótáborból a városba s onnét még napfelkölte előtt megfordulnak. A csata viharja is gyakran egy nap alatt

oda s vissza hullámszik. Priamos éjszaka hajtat ki Achilleshez, hogy tőle fia holttestét visszakönyörögje, és miután szive emésztő gondjaitól megszabadult, s. valahára ismét felüdíti magát étellel, itallal, a sokáig nélkülözött álmodat is élvezi ott, mindazonáltal még is napfelkölte előtt már megint Trójában van.

A város és a görög tábor közt folyik a Skamander, az ország fő folyója, a mely az Ida hegységben ered s oly sok vizet hord, hogy csak egy bizonyos helyen s ott is csupán átjárón mehetnek át rajta. Ez a folyó jelentékeny szerepet játszik a csatatéren. A görög és trójai terület közt ez képezi némiképen a határvonalat. Ha a görögök átmennek rajta, a trójaiak futva menekülnek vissza rögtön városukig, és megfordítva a trójaiak nagy sikere abban fejeződik ki, hogy Hektor seregével a folyó ellenséges oldalán a «síkság» hullámos emelkedésén (thromos pedioio) tölti az éjszakát s a vacsorához megkiváncsi készleteket, vágómarhát, lisztet stb. a városból hozat. Agamemnon ilyen estén gondba merülten nézi táborából a trójaiak égő őrtüzeit s hallgatja fuvoláikat és pásztorsípjaikat. Mikor Priamos a görögök táborába akar hajtani, Hermes azt a megbízást kapja, hogy kísérje oda. Ő azonban csak abban a perczben csatlakozik a királyhoz, mikor ez, hogy lovait megitassa, a folyó átjárója közepén megállapodott. Mert a veszély voltaképen csak itt kezdődik. Sőt a visszajövetel alkalmával is csak éppen eddig kíséri.

A Skamander mellett még néha a Simois is említettik, igaz, a nélkül hogy világosan kitűnnék, hogy az voltaképen hol folyik. Csupán egyetlenegy helyről vonható ide vágólag következtetés. Minthogy pedig ezt a következtetést olyan ember vonta, a ki kétli, hogy a trójai síkságnak tényleges

viszonyai s a Homerostól róluk adott leírás közt bármilyenü egyezés fennállana, sőt egyenesen azt állítja, hogy Homeros «képzelet szülte drámájához egyúttal képzeleti színhelyet is teremtett»,¹ mivel azonban ez a következtetés, annak daczára, hogy az ellentábor is élénken meg van vele elégedve, mivel a Simoist pontosan arra a helyre tüzi, a hol a síkság mai állapotához képest egyáltalán elfogadható, ennek a következtetésnek valósággal helyesnek kell lennie. A tényállás tudniillik a következő. Hera és és Athene a Skamander és Simois összefolyásánál kocsijukról leszállanak s gyalog sietnek a csatatérre. «Hogy az istennőknek» így szól Hercher, «olyan helyen kell megállítaniok kocsijokat, a meddig a harcz dühe még elő nem nyomult, nem csak magától értődik, de ezen felül még az a tény is megerősíti, hogy a két istennő akadálytalanul a csatasík felé halad. Ámde az Iliásban a síkságnak harczmentes oldalaként rendesen a bal része szerepel. Ares példának okáért, a ki nem elegyedik a harczba, «a tomboló harcztól» balra eső helyen ül. Tehát a költő az istennőkkel kétségkívül «a síkság bal, vagyis északi oldalán állíttatta meg kocsijokat.» Ennélfogva abban a nézetben kellett lennie, hogy a Simois is a várostól északra fekvő oldalon esik. Majd alább meglátjuk, hogy ott ma is egy kis patak folyik, ennélfogva azt a hajdani Simoisnak tart-hatjuk.

A skaei kapu előtt nyomban a nagy kocsiót mellett két forrás fakad, az egyik hideg, a másik meleg vizű, a melyekből régebben béke idején a trójai asszonyok és leányok mostak és vizet hordtak, most azonban a férfi-

¹ Hercher, Über die Homer. Ebene von Troja. (Berliner Akademie, 1854).

gyilkoló küzdelem gyászos tetőpontjának színteréül kell szolgálniok, mert azok mellett ejti el Hektort legyőzhetetlen ellenfele.

Ezek azon vonások, a melyeket a város és környéke képére nézve Homerosból meríthetünk. A trójai hősökért folyó halotti siralommal záródik az Ilias. Az Odysseában is csak egy-két utalás található Trója elpusztítására: a költők ezt csak a következő időszakban, az úgynevezett epikus cyklusban énekelték meg. Magok a cyklikus költemények azonban elvesztek, ezekből csak prózai kivonatok maradtak ránk, a melyek a falóval elkövetett cselet, a görögök színelte elhajózását, a városnak megrohanását s felgyújtását, a férfiak lemészárolását s az asszonyok elhurcolását beszélik el. Ettől kezdve hosszabb időre félbenszakad a hagyomány.

Csak a perzsa háborúk idejében akadunk ismét váratlanul egy Ilionra. Hellanikos ezt a homerosival ugyanazonosnak nyilvánítja,¹ és utódja Herodotos,² Xerxesnek Görögország ellen intézett hadjáratáról a következőt beszéli el: «Mikor a király a Skamanderhez érkezett, felment Priamos várába, a melynek látása után rendkívül vágyódott. Mikor pedig meglátta és róla mindent elbeszéltetett magának, az ilioni Athenének ezer ökröt áldozott, a magusok pedig a hősök számára italáldozatokat öntöttek». Ettől fogva gyakrabban hallunk a városról. A peloponnesosi háború alkalmával a spártai hajóhad vezére Mindaros, Ilionról nézte a Dorieus és az athéneiek közt lefolyó tengeri csatát.³ Nagy Sándor is felhágott, épp úgy mint Xerxes,

¹ Strabo, XIII., 1. 42.

² VII. 43.

³ Xenophon, Hell. I., 1. 4.

a várba, áldozott Athenének, emlékjándékot adott a hősöknek, Priamosnak is áldozott a Zeus Herkeios oltárán, saját fegyverzetét felfüggesztette Athene templomában és helyette néhány régi szent fegyvert vett magához, melyek álltiólag a trójai háboruból származtak.¹ Azt is tervezte, hogy a várost jelentékenyen megnagyobbíttatja s újból körülfalaztatja. De ezt a tervet csak Lysimachos vitte ki, a ki 301-ben Kis-Ázsia elő részét megszerezte. Lysimachos különféle szomszédos helyek lakosait Ilionba telepítette és azt 40 stadium hosszú ($7\frac{1}{2}$ kilométer) fallal zárta körül.²

Ekkép a régi név újra ismét kézzelfogható jelentésre tett szert. Az ilioniak azt állították, hogy Priamos városát soha nem pusztították teljesen el s az övéket annak közvetlen folytatásául tekintették.³ S ezen meggyőződésben osztozott velök az egész világ. Polemo⁴ a tudós utazó, legjobb tekintélyeink egyike, úgy mutatott Zeus Herkeios oltárára, mint a mely ugyanazonos azzal, a melyen Priamost megölték. De legkivált a rómaiak örültek Ilion új felvirágzásának. Hiszen ők Aeneast, a ki egyedül menekült meg az általános végveszedelemből s azután Itáliába vándorolt, törzsatyjuknak, ezzel együtt Tróját meg őshazájoknak tekintették. Ennius⁵ éneket zengett arról a lelkesültségről, a melylyel a római seregek úgyvél hazájokat üdvözölték, a mikor a 191-ik évben Kr. e. Kis-Ázsia földére léptek. Ekkor az egész szomszédos vidéket, sőt a

¹ Plut. Alex. XV. Arrias. Anab., I. II. 7.

² Strabo XIII. 1. 26.

³ Strabo XIII. 1. 40.

⁴ Fragm. 32, ed. Didot.

⁵ Annal., 14, 9., hasonlókép Justin. XXXI, 8.

a tenedosi partokat is egész Dardanosig, az ilioni kerülethez kapcsolták.¹

De minél magasabbra szállott az örömkehely habja, annál biztosabban köszöntött be az az ürömcsepp is, a mely azt megkeserítéssel fenyegette. A régi hősнемzedékek fönmaradása feletti örömujjongás, a trójaiak, ilioniak és rómaiak rajongó testvérisülése közepett, beköszöntött az alexandriai korszak a maga egész szobai tudományosságával s mindent jobban tudni akaró kritikájával. Jellemzőleg Skepsis volt a város neve, hol a sors azt az embert támasztotta, a ki majdan Ilionnak a régi helyén való folytonos fennállását és azzal együtt az ilioniak és a rómaiak között levő mindennemű összefüggést tagadja. A régi Ilion, Demetrios² nyilatkozata szerint, két okból nem állhatott a mostani helyén, vagyis a Schliemanntól felásott Hissarlikon. Először azért nem, mert a síkság innét kezdve a tengerig, csakis a Skamander későbbi áradásai miatt keletkezett, ennélfogva Homeros idejében sokkal kisebb lehetett, mintsem a nála rajzolt harczok rajta megeshettek volna. Másodszor pedig Achillesnek és Hektornak a város falai körül tett háromszoros futása nem eshetett volna meg Új-Ilion helyén, mert ez nem különálló halmon, hanem egy hosszan elnyúló hegyhát végén fekszik, úgy hogy a futónak egy helyütt jelentékeny emelkedőt kellett volna legyőzniök. A bíráló sokkal inkább elfogadja az «Ilioniak falvánál» (Ilieon kome) fekvő Ó-Iliont, a mely, mint mondja,³ Új-Iliontól 30 stadiumnyira, Kallikolone halmától 10 stadiumnyira, a Simoistól pedig 5 stadiumnyi távolságra

¹ Strabo XIII, 1. 39.

² Strabo XIII, 1. 36.

³ Strabo XIII, 1. 35. 38.

fekszik: ennél fogva a ma Hanai-tepének nevezett Bunarbaschival szemben fekvő helységgel alkalmasint ugyanazonos. E hely kitűzését, véleménye szerint, nem czáfolja meg az a körülmény, hogy e tájon semminemű őskori romok fenn nem maradtak, mert köveiket Új-Ilion építésére használták, sőt nagy részben még Sigeionba is elhurczolták.

Nos, hozzuk menten tisztába a dolgot ezzel a Demetriossal. Azt a nézetét, hogy a tenger és Ilion közt elterülő síkság csak későbbkori lerakódás, nyilván Herodotosnak egy szava idézte elő, a ki azt a síkságot hajdani tengeröbölnek nyilvánítja. Ez azonban nem történeti, hanem földtani vélemény. Herodotos világért sem képzelte azt, mintha ez a síkság Homeros idejében víz alatt feküdt volna, hiszen ő maga is teljesen hitt O- és Új-Ilion ugyanazonosságában, mert különben csak nem beszélte volna el minden bíráló megjegyzés nélkül, hogy miként járt látogatóban Xerxes Priamosnak újra embereklakta várában. Legközelebb Virchow földtanilag vizsgálta meg a síkságot és különböző helyeken több méternyi mélységre ásatott, de nem talált sehol tengeri képződmények nyomaira. Egyébiránt az Ilias minden adatából is az derül ki, hogy a görögök tábora közvetlenül a tenger, a Hellespontos mellett feküdt, ennélfogva a síkság már akkor egészen odáig terült. Skylax (95. §.) a Kr. u. 2-ik században Ilionnak a tengertől való távolságát 25 stadiumnyinak mondja, olyan szám, a mely a mai viszonyokra is még pontosan ráillik. Ámde ha a síkság Skylax korától fogva mostanáig, tehát közel két ezredévig majdnem semmivel sem növekedett, akkor a még messzebb hátrafelé eső ezer év alatt sem állhatott elő, mint teljesen új képződmény.

Demetriosnak második ellenvetése, mely abból áll,

hogy Új-Ilion területét Hektor és Achilles nem futhatta háromszor körül, abba a kérdésbe vág, hogy Homerosnál mennyit tarthatunk igazságnak s mennyit háríthatunk át a költészet rovására. Mikor azt halljuk, hogy Achilles egész sereg trójait leöl és a Skamander hullámaait agyonvertekkel tölti meg, hogy Priamosnak ötven fia meg tizenkét leánya van, hogy a trójai háború tiz évig eltart s Odysseusnak további tiz év kell arra, hogy hazájába visszatérjen: akkor ugyanazon költészet jellemvonásaival állunk szemben, a mely Sámsonról azt állítja, hogy egy szamar állkapcsával ezer filiszteust ütött agyon s Bileám szamaráról, hogy erkölcsi szónoklatokat tartott. Az ugyan keveset nyom a latban, hogy a hősöknek futása mennyire megnehezedett volna az által, ha a hősöknek még a nyereg fölött is át kellett volna kelniök, a melylyel a várhegy a következő hegyháthoz csatlakozik. A háromszoros körülfutásban akkor sincs erősebb túlzás, mint Diomedes erőmutatványában, a kiről azt halljuk, hogy fél kezével akkora követ csóvál könnyedén, a mekkorát más két ember még csak föl sem igen emelt volna. De ha valaki e kérdésre mindamellett súlyt fektetne: akkor azt a tényt sem mellőzheti, a mely csak a legutóbbi ásatások alkalmával derült ki, hogy az a földnyereg eredetileg 12 m.-rel mélyebben esett, mint a hogy jelenleg látszik. A folyton folyó települések következtében ugyanis a vár szintje nem csak emelkedett, hanem szélesebbre is terült, mivel a régi omladványnak egy részét oldalvást legörgették, úgy hogy ekkép a nyereg felszíne lassanként a vár magaslatához mindig közelebb közelebb jutott.

Ha tehát ekkép az a czáfolat, a melylyel Demetrios Ó- és Új-Ilion azonosítása ellen a világ elé lépett, semmisnek bizonyul, akkor tényleges javaslatával is köny-

nyedén elbánhatunk, mert az «Ilioniak falva» Hanai-tepénél a tengertől való nagy távolsága és minden egyéb viszonyainál fogva, semmi módon meg nem felel a helyrajzi követelményeknek; azon felül pedig az ásatások bebizonyították róla, hogy nagyon kicsiny őskori telep, talán csak valami majorság lehetett.

Az ős hajdankort általában véve nem is nagyon nyugtalanították Demetrios aggályai. A rómaiak Iliont továbbra is kiváló figyelmök tárgyává tették. Azt a pusztítást, a melyet a városon a Mithridatessel folyt háború alkalmával Fimbrio ejtett, Caesar azzal tette jóvá, hogy ismét felépíttette s nagy adományokkal halmozta el. Sőt ő úgy, miként Augustus, még azt a gondolatot is forgatta elméjében, hogy székvárosát a Hellespontos mellé helyezi. Csak Strabót igézi meg teljesen Demetrios bírálata, s az ő tanúbizonysága szította fel újra a régi vitát a mi korunkban, a mely az alexandriaival különben is szerfelett rokon.

Az iránt soha sem támadt kétség, hogy az Új-Ilion hol feküdt. A hissarliki magaslaton már Schliemann ásatásai előtt is kimeredeztek a hellénkori várfalak egyes részei, az északi lejtőn pedig egy színháznak félreismerhetetlen félköre maradt fenn. Ehhez járult Skylax azon adata, hogy a város a tengertől 25 stadiumnyira (körülbelől 5 km.) volt, a mi Hissarlikra teljesen ráillik.

De abban váltig kételkedtek, hogy a hissarliki alacsony, csupán 15—20 méter magas halmon feküdt volna Priamos büszke várerőssége. A múlt század vége óta mindinkább az a nézet vert gyökeret, hogy azt beljebb eső vidéken, a Balidagh magaslatán, Bunarbaschi falva fölött kell keresni. Moltke ¹ 1837-ben eme hely meglátoga-

¹ «Briefe über Zustände» stb. (4. kiad. 1882) 168. lap.

tása alkalmából azt írja, hogy «Trója helyének tüzetesebb megállapításában kissé eltérnek egymástól a tudósok; mi, a kik tudósok nem vagyunk, egyszerűen katonai ösztönünkkel vezettettük magunkat arra a helyre, a hol az ember (akkor úgy, mint ma) építene, ha arról volna szó, hogy megmászhatatlan várat alapítson». S ezt a felfogást más valami, még pedig egészen feltűnő jelenség is támogatta.

Lechevalier¹ a mult század végén azt állította, hogy Bunarbaschinál éppen olyan hideg és meleg vizű forrásokat talált, mint a minők Homeros leírása szerint a városi halom tövében erednének. Az igaz, hogy ez a felfedezés, a mely minden rajongó Homeros-kedvelőt valóságos lázba ejtett, később csak olyan szép álomnak bizonyult, mint a minőket néha erős képzelettel megáldott utazók híres vidékeken álmodni szoktak. Lechevalier uram meleg forrását testi szemeivel nem látta többé soha senki, az egy hideg forrás helyett pedig ugyanegy ponton negyven is találkozott. A törökök e Bunarbaschi tőszomszédságában fakadó forrásokat *kirk gósnek* vagyis «negyven szemnek» nevezik. De habár ekként a Lechevalier elbeszéléséből a felénél több hazugságnak bizonyult is, mind a mellett, mivel Hissarliknál semminemű forrásról sem tudtak, általában azon nézethez ragaszkodott mindenki, hogy Homerosnak ezt az egyesegyedül Bunarbaschinál feltalálható természeti jelenséget kelle szem előtt tartania, midőn a trójaiak városát azokkal a híres forrásokkal feldíszítette. E források kedvéért mindazon felette fontos okok előtt szemet hunytak, a melyek a Balidagh-erősségnek a homerosi Ilionnal való azonosítása ellen harcolnak. Már most megemlítem, hogy

¹ «Voyage de la Troade» (3. kiad. Paris, 1802).

Schliemann 1882-ben a Hissarlik lábánál, közel a szintén meglehetősen pontossággal megállapított skaei kapu mellett, a sokat vitatott forrás- és mosótelepet újra feltalálta, egy ősrégi sziklacsatornában, a melynek torkolatánál a fenmaradt nyomok szerint, még a rómaiak idejében is, vízmedenczék voltak. Sőt már ez utolsó bizonyíték beszolgáltatása előtt is kár volt a sokkal jelentéktlenebb forráskérdés mellett háttérbe szorítani a homerosi tájképnek azon nagy vonásait, a melyek a Bunarbaschi mellett fekvő Trójának olyan határozottan ellene mondanak.

A Balidaghon levő vár egyáltalán nem síkon fekszik, mint a hogy Homeros a maga Trojájáról állítja. Majdnem 150 m. magas az emelkedése, a sík felől pedig terjedelmes halomcsoporthoz előzik meg, a melyeken fáradsággal kell az embernek föllépdelnie, mire aztán fönn azt érzi, hogy most már egészen a hegyek közé vonult vissza. Megfoghatatlan, hogy miként eshetett volna itt meg közvetlen a síkon kezdődő s a városfalak aljáig elhuzódó csata.

A Bunarbaschi-források is félórányi távolságban, az előhalmok lábánál fekszenek, és a várból egyáltalán nem láthatók. Vajjon ilyen messze utat kellett volna a szegény trójai nőknek nehéz vizeskorsóikkal megtenniök? Az igaz, hogy a török asszonyoknak mai napság sok helyütt nem igen jobb az állapotjuk, de már Páris városától mégis csak több udvariasságot várnánk.

Mindenesetre néhány évtizeddel ezelőtt még nem tudták, hogy a görög földön levő legrégibb jelentékeny telepeket éppen az jellemzi, hogy a tenger közelében alacsony halmon fekszenek. Hogy a homerosi Trója tengeri város volt, ezt a jellemét tükrözteti vissza világosan Helena elrablása. Két tenger átjárójánál eső szerfelett

kedvező fekvésének köszönheti hatalmát és gazdagságát, a melyekről Homeros költeményeiben annyit szól az ének. Azon kornak majdnem minden többi városa, melyeket az utolsó évtized ásatásai, egyező gazdag műveltség által összekötve, mutattak be előttünk, nevezetesen Tiryns, Orchomenos. Athéne éppen úgy, mint ez, csak akkora távolságra estek a tengertől, a mennyi szükséges volt arra, hogy a tengeri rablók részéről fenyegető közvetlen veszélyektől mentek maradjanak, és minden egyes alkalommal többre becsülték, ha valamely alacsony halmon rengeteg falakkal vehették magokat körül, mint hogy beljebb a hegyekben, a meredek sziklák természetes védelmét keressék. Az Iliasnak fentebb hosszasan tárgyalt elbeszélései szintén sokkal rövidebb távolságot föltételeznek Trójától a tengerig, mint a mennyi van Bunarbaschitól odáig. Mivel pedig az erősség három oldalon meredeken lejtősödik, Achilles és Hektor futása, a mely Hissarliknál még valahogy csak elképzelhető, itt teljesen lehetetlenné vált volna.

A mi magokat a Balidaghon levő romokat illeti, ezek kizárólag valami kis falgyűrűnek maradványai. A falak egy helyütt, a délkeleti saroknál, mindenestre olyan építésmódot mutatnak, mint a minő a Hissarlikon levő történetelőtti körülsánczolás: tudniillik kis kövekből készült lejtőt, de a többi megmaradt részek csakis a Kr. e. 4. vagy 5-ik századból valók lehetnek. A gyűrűn belől a sziklatalajt csak nagyon vékony omladványréteg borítja, a mi azt bizonyítja, hogy lakott volta rövid ideig tartott, és ezen omladékban a többszörös ásatás daczára, a melyeket Hahn 1864-ben, később pedig Schliemann végeztetett, a történelem előtti településnek még csak nyomaira sem akadtak. Alkalmasint itt is azon korán pusztán hagyott kisebb várak valamelyike feketett, a minőkre Troasban

széjjelszórva minden lépten-nyomon akadhatunk; de éppen ezen a helyen egy ilyennek létezését nagyon könnyű ki-magyaráznunk. A Skamander itt lépett ki a hegyek közül a síkságra és mivel a mi várunkkal szemben, a folyó tulsó partján, szintén egy másik kis vár omladványai láthatók, mi sem világosabb, mint hogy ezek együtt a Skamander szoros kulcsául szolgáltak.

Mindezeknél fogva a Bunarbaschi-elméletet végleg megbukottnak tekinthetjük és most annál nagyobb figyelemmel és bizodalommal hallgathatunk arra a tudósításra, a melyet Hissarlik a valódi Trójáról hoz számunkra. Itt szerzünk először mértéket Trójának a mondában és költészetben élő képe megítéléséhez; egy pontban legalább felismerhetjük, hogy a görögök legrégibb költészete mennyire ragaszkodott a való élethez.

Hissarliknak a nyugoti parttól való távolsága 5, a Hellespontostól pedig 6 km. tesz, ennélfogva olyan csekély, hogy a harcznak a hajóktól a várfalak aljaig terjedő esetleges előnyomulásának, a hírvivők napfeljötté előtt megeső sebes jötteinek, mentének, Priamos éjszakai oda- és visszakocsizásának teljes és kézzelfogható magyarázatát szolgáltatja. A város és a nyugati part között középen folyik a Skamander, melyet ma Menderenek hívnak. Ebben még a legforróbb nyáron is van, 20 lábnyi szélesség mellett, 2 láb mély víz; és csak a legszárazabb években apad annyira ki, hogy ágya csakis összefüggés nélküli tócsákat mutat. De tavasszal, mikor a sebes esők beállanak s a hó olvad az Ida hegyén, hatalmasan megdagadva harsoghat tova, miközben sziklákat s fatörzseket hömpölyögtet s az egész síkságot elárasztja. Ilyen eseményeket tart szem előtt Homeros, a midőn Achillesnek folyami csatáját festi.

A vár északi lábánál egy kisebb vizecske, a Dumbrek-su

folyik, a melynek torkolata a Skamanderével sokágú deltává egyesül. Ebben ismerhetjük fel az Iliasban csak kevésbé előtérbe lépő Simoist.

A görögök hajóstábora, miként az Ilias különböző helyeiből kitetszik, a Hellespontosnál terült el. Nagyon természetes, hogy azt a költő ide, a Skamander torkolatához helyezte, a honnét a folyótól kijelölt s egyszersmind a legrövidebb út vezetett Trójához. A hajók ott «szorosán összezsúfolva feküdtek s a széles öblöt az egyik földnyelvtől a másikig betöltötték». Ez a két földnyelv nem lehet egyéb, mint a Sigeion és a Rhoiteion hegycsúcsok. Már Strabo is így vélekedett. Ha a geologusok nyomós ítélete szerint a Skamander síkság a trójai háború idejében sem igen nézhetett ki sokkalta máskülönben mint most; de a folyam a maga torkolatát mégis valamivel beljebb tolhatta a Hellespontosba, úgy hogy 3000 évvel ezelőtt öblöt lehetett ott, a hol ma homokos földnyelv nyúlik a tengerbe.

A Skamander jelenleg nyomban a Sigeion-fok mellett, tehát a két előhegységtől körülzárt öblöknek egészen nyugoti részén ömlik a tengerbe. Ha ez így volt az ókorban is, akkor az öblöt megtöltő hajók a folyótól keletre ugyanazon oldalon feküdtek, a melyen Trója is fekszik, ámde ezzel a homerosi csatatér fő feltételeinek egyike sértenék meg. Mai napság azonban már ezt a nehézséget is eloszlatták. Virchow¹ bebizonyította, hogy a Kalifatli-Asmak, a mely Hissarlikhoz közelebb vonulván, mint a mai Skamander, ugyanennek régibb ágyát alkotta. Az Asmak ágya olyan mély és széles, hogy csak jelentékeny és rohamos víztömeg moshatta ki, és a benne levő homok is ugyanolyan syenit tartalmú, mint a minőt a Skamander

¹ «Beiträge zur Landeskunde der Troas» (Berlin, 1879).

hord, a melyet a hegység egy bizonyos helyén (Ewjilernél) részint maga mos le, részint pedig akkép kapja, hogy az északkeleti Csiridagiban eredő felsőbb mellékfolyói viszik belé. Ebhez csatlakozik távolabb északra az Intepe-Asmak, a mely szintén ugyanazon tüneteket mutatja, ennélfogva ezt meg a Skamander hajdani torkolatának tekinthetjük.

Ezzel azonban még nem bizonyítottuk be, hogy a Skamandernek éppen a trójai háború idejében kellett ebben a régi ágyában folynia. De a város fekvésénél a Hissarlikon, tehát két folyó összeszőgellésénél, valamint annyi sok más ókori város fekvésénél, arra számítottak, hogy az ilyen vízfolyások számukra közvetlen oltalmat nyújtsanak. Már csak ez az egy körülmény is valószínűvé teszi, hogy a Skamander Trója alapításakor közvetlen a város falai alatt folyt és hogy annak virágzási korszaka alatt is gondoskodtak róla, hogy e futását meg ne változtassa. Ha tehát a Skamander Homerosnál a Kalifatli-Asmakban folyt s az Intepe-Asmakon át ömlött a tengerbe: akkor a görögök csakis a nyugati oldalán táborozhattak, ennélfogva hogy a városhoz jussanak, okvetetlen át kellett menniök a folyamon. A Simoist, a mely ma sajátképen önálló folyó, ilyen körülmények között már egészen Trója közelében fogadta magába a Skamander; e szerint a két folyónak azon egyesülési pontja, a hol Hera és Athene fogatát hagyta, korántsem a költő találmánya.

Éppen ilyen örvendetes magyarázatára akadtak a legutóbbi ásatások alkalmával annak a sokat vitatott *throsmos pedioio*-nak, «a síkság hullámos emelkedésének, domborulatának» is, a honnét a trójaiak, ha kiválólag messze elönyomultak, az újabb támadást kezdték, a melyen egyszer az éjszakát is töltötték, hogy a görögökhöz minél közelebb maradjanak s megakadályozzák, ha netalán azok hajóikat

éjszaka vizrebocsátának s menekülnének. Ezt az emelkedést, a melynek a síkság közepén, tehát Trója és a Rhoiteion fok között kellett elterülnie, mindeздеig hiában keresték. Mikor azonban Schliemann az 1882-ik évben messze ellátzó szürke ménén minden reggel a tengerhez lovagolt, hogy benne megfürödjék, a várban maradt munkatársai azt vetették észre, hogy a szürke a síkságnak egy bizonyos helyén rendesen eltűnt, mert elfödte az a terület, a mit legutóbb maga mögött hagyott és csak akkor tűnt megint szemök elé, mikor a parthoz közelgetett. Schliemann ezt az észrevételt nem említette meg könyvében, én is csak szóbeli közlésnek köszönhetem, de ez a kis történet minden mérési számnál kézzelfoghatóbban bizonyítja, hogy itt a talajon domborulatnak kell lennie. Vegyük még ehhez, hogy a Skamander az utóbbi 3000 év alatt a síkságot mégis csak jócskán feltöltötte, — Schliemann és Virchow azt véli, hogy átlag körülbelől 3 m., Dörpfeld hogy 1 méterrel — ennél fogva a domborulatnak régebben jobban ki kellett emelkednie. Ezzel aztán a homerosi *throsmos* kérdése is kellőleg megoldódott.

A homerosi helyrajz utolsó fontos pontját a trójai asszonyoknak hideg és meleg forrásokból álló kútja és mosóhelye alkotja. A vár déli lábától csakis mintegy 300 lépésnyi távolságban, Schliemann a puha mészkőbe vágott 1,68 m. magas, 3 m. széles sziklacsatornára akadt.

Ez 18 m. hosszan egyenes vonalban fut az emelkedő halom belsejébe; e távolságnak mintegy a közepe táján kerek lyuk nyílik benne fölfelé, a világosság és levegő behocsátására, a végén pedig három ágra oszlik, a melyek közül az északi eddigi szélességét megtartja, de a másik kettő csak olyan széles, hogy egy ember éppen beléjük léphet. Mikor ezt a három ágot még valami 10 méterig

kitisztogatták, mindegyiknek a végén pompás ivóvizet adó forrás buggyant fel. A csatorna fenekén a széles északi ágból jövő s egész annak a szabadba torkollásáig nyúló vályut is találtak, a melynek oldalai éppen úgy mint a tirynsi és mykénei cyklops vízvezetékek, látszólag minden ragaszték nélkül, faragatlan kövekből készültek. De ezeket a köveket is kétségkívül eredetileg agyagsárral kötötték

1. A „Skamander-forrás” sziklacsatornája Hissarliknál.

össze, mint a tirynsi városfal tömbjeit, a melyekről régebben azt hitték, hogy csupaszon vannak egymás fölé rakva, de Dörpfeld megállapította rólok, hogy agyagos ágyban feküdtek. A vályu fölé a római korban agyagcsövekből készült vezetéket helyeztek, a mely künn a részben még jó karban maradt mosóteknőkbe szolgált.

Ez az egész telep tökéletesen úgy fekszik, a mint az

Ilias a maga forrásai számára föltételezi. Az ásatásoknak Hissarlikon ugyan három kapu lett az eredménye, de, úgy látszik, különböző korból valók és mindnyája körülbelül dél felé irányul. Bármelyik legyen is tehát ezek közül a skaei, vagy ha azt, mint Dörpfeld és Schliemann tartja, az alsóvárosban ama háromtól délnyugotra kell is keresnünk, a források mindenesetre egészen annak a közelében fekszenek, a vártól csak 300 lépésnyire, a nagy kocsút-nak pedig szorosan mellettök kellett elvonulnia. De hol van a Homeros magasztalta meleg forrás? Az akna közelében, fájdalom, nem folytatták tovább az ásást, pedig talán még ott megtalálnák. Ámde már Strabo sem látta azt. Meglehet, korán elapadt, vagy elborítása után más utat vajt magának, a melyre még nem akadtak rá. De az is meglehet — s ezt legvalószínűbbnek tartom — hogy egyáltalán csak valami fölcserélésből fogadták el, hogy ezen a helyen volt. A Skamandernek tulajdonképeni forrásai ugyanis, a melyek az Ida hegységben, még pedig a Gargarios csúcs lábánál fakadnak, épen olyan tulajdonságúak, mint a minőket Homeros leir. Barker Webb ¹ fedezte föl ezeket a negyvenes években, Schliemann és Virchow pedig 1879-ben az ő adatait felülvizsgálták s helyeseknek találták. Két, egymástól csak néhány percznyi távolságra eső sziklaoduból szökellenek ott ki a források, a melyek nyomban utána a Skamander patakká egyesülnek. Az egyik 14° C. légmérséklet mellett 9° C., a másik pedig 15° C. mutatott. (Virchow.) Ennélfogva könnyen elgondolhatnók, hogy azokat a forrásokat, a melyek a trójai vár déli lábánál voltak és az északi oldalon fakadó s a Simoisba ömlő vizekkel ellentétben Skamander-forrásoknak neveztettek, a

¹ «Topographie de la Troade» (Berlin, 1844.).

későbbi költészet a valódi Skamander-források tulajdonságaival ruházta fel. De bármint legyen is a dolog, azon régi telepekben, a melyeket Schliemann újból feltalált, a homerosi leírás számára fontos tényleges alapot ismerhetünk fel.

Mind ezek után abban sem kételkedhetünk, hogy más egyebeket is, nevezetesen az emlegetett különféle sírhalmokat, a homerosi énekesek idejében mutogatták a trójai síkságon. De azt már csakugyan nem kívánhatja senki, hogy ezeket egytől egyig még maig is kimutassuk. Ehhez a leírás gyakran nagyon határozatlan, vagy a költemények sorsa következtében vált határozatlanná, sok esetben meg a helyeket dúlták nagyon széjjel. Így például az Aisyetes-sírt, a melyről a merész trójai kémek a görög tábort szemmel tartották, a tenger közelében fekvő sírhalmok közül ki nem ismerhetjük; az Ilos-sírhalmot pedig, a melynek nyomban a Skamander átjárójánál kellett lennie, kétségkívül rég elmosták a téli vizek rohanó árai.

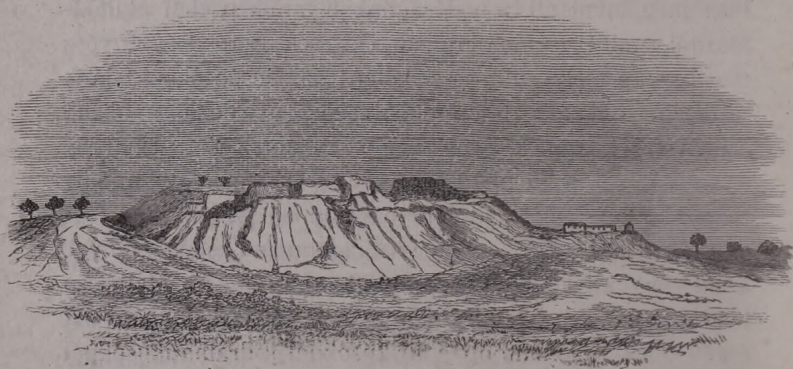
Ha már most eddigi tájékozódásainknak egyes pontjait egy képpé összefoglaljuk, akkor kitűnik, hogy az sokkal tüzetesebben megegyezik azzal, a mi a homerosi leírásoknak alapjául szolgált, mintsem a Trója-Hissarlik-elmélet legbuzgóbb védelmezői régebben képzelhették volna; mert ahhoz, a mit azok tudtak, azóta sok, a megszólamlásig találó egyes részlet járult. A Skamander és Simois a város falai alatt folynak, és ezeket a Skamander választja el a görög tábortól; a síkság közepén fekszik az a «domborulat», a melyen a trójaiak az achajoknak oly fenyegető közelébe jutnak; közvetlen a város kapuja előtt pedig a vezetékekbe foglalt forrásokat leljük, a melyeket a háború annyira egészen más jelenetekkel vesz körül, mint a béke. Ki merné még ezek után is tagadni, hogy a monda csak azoktól nyerhette szilárd alakját, a kik a trójai földön a

szelek és felhők minden tüneményeivel, a tengerrel és hegyekkel, a szigetekkel s a királyi város környékének minden aprólékos részleteivel ismerősek voltak? Ma már tudjuk, hogy az epikus dalok nem eredeti alakjukban maradtak reánk, hogy azokat a későbbi énekesek nagyobb egészekké dolgozták, és végre azon Iliasszá olvasztották, a mely most kezünk közt forog. De ezen összeszűrőgetések alkalmával is megőrizve maradt az eredeti hazai kép, úgy hogy még az a későbbi toldozás-foldozás is, a mely az ősi egyes tagok között az átmeneteket határozottan felismerhetőleg közvetíti, alig vét valamicskét ellene. Az Ilias még távol áll a valóságnak olyan képzeleti átalakításaitól, mint a minőkre az Odyssea szabadságot vesz magának, a melyben a veszedelmes sziklacsúcsokból falánk Scylla-torkok, a víztölcsérekéből pedig nyeldekő s okádó szörnyetegek lesznek, a melyben a «Villaország» Thrinakria, a valóságban a Peloponnesos, a hol Circe lakik, mindig messzebb távolságra, utójára egészen az ismert világ legvégső szélére tolódik, csak hogy mindennemű csodalénnyel, a mi csak kigondolható, benépesíttethessék. Az Odysseában már elkezdí az egyesnek szabad képzelőtehetsége azt a játékát, a mely utóbb a lírikusoknál s dramatikusoknál a monda oly fékevesztett átalakításait hozta létre, mint a minőket mai napság Wagner merész agyából láttunk kikelni. Az Ilias olyan, mint valami virágos gypszönyeg, a mely híven s egyszerűen ékesíti a talajt, a melyen nőtt és annak minden hajlatához, domborulatahoz és mélyedéséhez hozzásimúl; az Odyssea már vidám indákat bocsát, és hűvös lombsátorokban gyönyörködik, a líra és dráma ellenben hatalmas fákat növel, a melyekre szédüléssel tekintünk fel, elbámulván, hogy oly parányi rög ily buja tenyészethez szolgáltatott táplálékot.

2. Általános mondanivalók a Hissarlik ásatásokról.

Hissarliknak nem, mint gyakran halljuk, az ősrégi Trójához legközelebb eső helységet hívják, hanem magát a rom-borította térséget. A név maga «várat» jelent és a törökök igen gyakran használják régi városhelyek elnevezésére.

A keleti magasabb hegyektől, a Mendere és Dumbrek-su — Skamander és Simois — összeszőgellése közé, egy meglehetősen egyenlő magasságban maradó halomlán-

2. Hissarlik, ha Kumköitől nézzük.

czolat tolódik. Ez kevéssel a vége előtt egy kissé bemélyed s az ezentúl következő különvált rész: Hissarlik.

A váröv keletről nyugotra hosszúdó ellipsis-alakot mutat. Ez minden újabb fölépülés alkalmával téresebbé s magasabbá lett az által, hogy az újabb települők házaikat mindig az elődeik után maradt, részben azon mód hagyott s részben félrekotort omladványokra építették. Így az ásatás nyomán napfényre került legrégibb város a

tenger színe felett csakis 35 m. magasságot s 46 m. szélességet mutat, holott a második, a homerosi városnak vára már több méternyiivel magasabban fekszik s falgyűrűjét is 100 m.-nyi szélességre bővítette. A halom teljes magassága az ásatás megkezdésekor 49·50 méterre rúgott. Az a bemélyedés is, a mely a várhalmot a hozzá csatlakozó dombháttaktól elválasztja, hasonló módon lassanként vált, a régi város fejlődése következtében, oly csekélylyé, mint a minőnek mai napság látszik. Az 1882-ben megejtett vizsgálat azt mutatta, hogy az eredeti talaj azon a helyen 10—12 méterrel alább fekszik a mainál és hogy annak megnövekedése a város felől réteges feltöltődés folytán következett be.

Schliemann első évi ásatásai a várban a falaknak kibonyolíthatatlan hálózatát derítették ki. Schliemann azoknak építésmódja s a bennök talált fazekas munkák alapján hét korszakot igyekezett ugyan megkülönböztetni, de a hét réteg közül, a melyek mindegyikének külön várost kellett volna képviselnie, egyetlen egyet sem sikerült a maga teljességében fölismernie. Ehhez az kívántatott volna, hogy az egyik réteget a másik után hordassa le, vagy romboltassa szét. De nagy köszönettel tartozunk Schliemannnak azért, hogy nem járt el ily gyökeresen, mert az itt föltáruló hallatlan régiség iránt akkoriban még annyira gyakorlatlanok voltak az összes kutatók szemei, hogy azt, a mi benne a leglényegesebb, aligha ismerték volna fel, úgy hogy Priamos palotája, meglehet pótolhatatlanul, a hegyről alágörgött volna. A mit Schliemann akkor tartózkodólag «a város legfőbb előjárója házának» mondott, egész terjedelmében is csak akkora, mint a később fölfedezett valódi palotának előszobája; ennél fogva egyes helyiségei is csak szerény szobáknak mutatkoznak, vékony

falai pedig a legegyszerűbb módon agyagragasztékba ágyazott terméskövekből épültek.

A görög talaj legrégibb építésmódjába csakis a németeknek az első trójai ásatást nyomban követő olympiai ásatásai engedtek mélyebb pillantást vetnünk. A Herionban, az ünnepi tér legrégibb templomában, Praxiteles Hermesét vastag agyagréteg közé ágyazva találták. Az agyagtömegről eleintén azt tartották, hogy a közvetlen szomszédságban emelkedő Kronos-halomról mosódott le, de csakhamar kitűnt, hogy nagy vályogokból készült cellafalakra ismerhetünk benne. A falaknak kőből csinált alaprésze köröskörül 1 m. magasságban simán végződött, a rajta épülő falhoz pedig vályogokat használtak. Az ajtószárfákat és gerendázatot fából készítették, sőt a cellát körülvevő csarnok tetejét is eredetileg faoszlopok tartották és csak, a mikor valamelyik megromlott, tettek helyébe kőoszlopot. Ez a szép fölfedezés, mint Görögországban annyi sok más, Dörpfeld éleslátásának köszönhető. Nagyön szerencsés gondolat volt tehát Schliemann részéről, hogy e férfiú közreműködését biztosította magának, mikor 1882-ben újabb kutatások végett Trójába ment. Most Priamos várára is világosság derült. A különböző idők falai és falacskái között egy egységes agyagvályog-korszak nagy vonásai tűntek elő. Ez anyagból készültek a legtekintélyesebb épületek — a késő hellén-rómaiakat kivéve —, a mik csak általában a várban voltak s mindnyájan ugyanazon rétegben, az eredeti talaj fölött a másodikban állottak. Az is kitűnt most, hogy az óriási erődítményfalaknál is csak az alapépítmény, a lejtős fal készült kőből; e fölött emelkedett a házakéhoz hasonló, csak hogy itt még sokkalta erősebb agyagvályog-falazat. Most már a későbbi házikókat bizvást lerombolhatták,

hogy a virágzási korszak képét minél szembeszökőbben kimunkálhassák. Ez az, a mi Trója iránt táplált érdeklődésünkben a középpontot elfoglalja, ennél fogva a következő előadásban is ennek adjuk a legfőbb helyet.

Azon egymás fölött fekvő hét város közül, a melyeket Schliemann hite szerint a várhalmon felismert, az első és második biztosan és egyszerűen elválík egymástól. Az első az őseredeti talajon fekszik. Ennek rómjai fölött újabb térséget egyengettek, a mely a régi talaj hajlatai szerint rajta $3\frac{1}{2}$ —6 m.-nyire emelkedik. Ezen állanak a második település, a vár virágzási korának házai, a már említett vályogszerkezetű építésben.

A virágzás kora, úgy látszik, hosszasan eltartott. A falakon és kapukon, valamint a vár belsejében levő s e korszakba tartozó házakon ismételt újraépítések ismerhetők fel, a melyeket a nélkül végeztek, hogy a város talaján valamit változtattak volna. Utójjára valami nagy tűzveszedelem szakította végét. Schliemann az ily nagy veszedelemről tanúskodó égett omladvány nagy tömegét eleintén a harmadik településhez számította, ennél fogva «Ilios» című könyvében ezt tartotta az elégett home-rosi városnak. Azonban a későbbi ásatások alkalmával megállapították, hogy ez az omladvány okvetetlen a második városhoz tartozik, mivel csupa agyagvályogokból áll. Ez a tévedés nagyon könnyen megtörténhetett, már csak azért is, mert a harmadik telep alapjai gyakran lenyúlnak majdnem a másodiknak a talajaig.

A mit Schliemann harmadik, negyedik, ötödik, hatodik telepítésnek tekint, a megelőző másodiktól, valamint a következő «hetedik várostól» a görög-római Iliontól élesen elválasztható ugyan, de egymás közt határozott rétegekre alig elkülöníthető tömeget alkot. Merő agyagba

ágyazott terméskövekből készült szegényes lakóházak s azon különböző magasságból, a melyen ezek a második város talaja felett feküsznek, egyáltalán nem vonható biztos következtetés arra a korra, a mely ezeket attól elválasztja. Schliemann maga mondja, hogy már a harmadik letelepülők nem fárasztották magokat azzal, hogy új siterületet állítsanak elő, hanem a második város omladványát azon módon hagyták, a hogy előtalálták, úgy hogy ekkép az egyik az összeomlott palota magas romhalmára. a másik az előtte elterülő, sokkal mélyebben fekvő szabad térre építette házát. Itt azután csak az ötödik, vagy hatodik újraépítés érhette el némileg azt a magasságot, a mit amott már az első épület elfoglalt. Mivel továbbá sem a házak építésmódja, sem az eszközökből és agyagedényekből álló leletek nem teszik lehetővé a második telepítésre következő házak időszerinti csoportokra osztását, ennélfogva a harmadik, negyedik, ötödik és hatodik várost úgy tekintjük, mint a várhegynek folytonos és új elemet csak imitt-amott magába vevő faluszerű megszállását, a mi csakhamar a második város pusztulása után kezdődött és több évszázadig eltarthatott.

Csak az utolsó rétegben, a hellén és római korszak utóvirágzása idejében mutat a vár ismét egészen más képet. Ezt egy újabb erős körfal és hatalmas négyszögekövekből készült nagy középületek jellemzik.

Az adott indokolás alapján a várban fönmaradt összes épületek, valamint a felásatások alkalmával talált egyes leletek a következő négy időszak szerint csoportosíthatók: első időszak: a legrégibb város, azután a második város: a homerosi Troja; továbbá a faluszerű letelepülések, melyek a második város nyomorúságos folytatását alkotják és végre a görög-római Ilion időszaka.

3. A legrégibb város.

Az első város maradványait csak azon nagy északi árok nyomán ismerjük, a melyet Schliemann már 1872—1873-ban a váron keresztül huzatott. Más helyütt sehol sem törték át, a második város talaját, hogy ezt a legfontosabb réteget szét ne rombolják. Abban az egészen 15 méterig terjedő szélességű árokban, a megközelítőleg párhuzamos falaknak egész sorát takarták ki, a melyek közül a legészakibb és legdélibb nagyobb erősségüknél és lejtős külső oldaluknál fogva, várfalaknak mutatkoznak. (Lásd a II. tervrajzot.) Ezek mintegy $2\frac{1}{2}$ m. vastagok, faragatlan mészkövekből épültek és kívül ugyanolyan, csakhogy nagyobb fajta kövekkel borítvák. A kettő közötti távolság, tehát a vár szélessége, csak 46 m.-re rúg. A déli vonaltól 8 m.-rel beljebb egy második hasonló várfalra akadunk, a mely nyilván az eredetileg szűkebb öv maradványa. Középen több 60—90 cm. vastagságú házfalakat látunk, a melyek kicsiny, agyaggal összeragasztott kövekből állanak és helylyel-közzel még eredeti agyagvakolatuk is meglátszik rajtuk. Az 1890-ik év tavaszán takarták ki azt az első keresztfalát, a mely az egymáshoz legközelebb fekvő hosszanti két falat összeköti. E telepben sem égetett, sem égetetlen téglát nem találtak. Talaja déltől észak felé 2 méternyi lejt.

Jóllehet az első telepítésben lelt szerszámok rendeltetésükre és alakjukra nézve a másodikéval sokszor teljesen összevágtnak, mégis tisztán fölismerhetők az első város leleteiben bizonyos sajátságok, melyek a következő pontokban foglalhatók össze. Fém még rendkívül ritkán akad, a fejszék, kések és fűrészek kivétel nélkül kőből valók. Az edények között túlnyomóak a feketére égettek

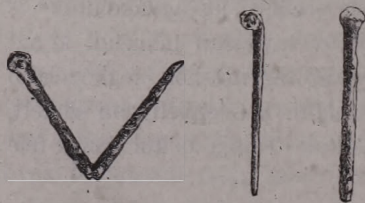
s a legtöbbjének szabályszerű füle helyett csak általfürt hütyke van, a melybe fogódzóul és akasztóul madzagot húztak. A második és harmadik telepben oly gyakran előforduló arczképes vázák még teljesen hiányoznak. A fazekas korongot már ismerik, de ritkábban használják, mint az utánuk következő lakosok.

Néhány példával a főpontokat közelebbről is megvilágosíthatjuk. Fémtárgyakból az első városban semmi egyebet nem találtak, mint egy pár bronz késpengét, melyeknek alakját a 3. számú rajz mutatja, továbbá egy

3. Késpenge bronzból (a valódi nagyságnak fele).

vastag gyűrűt meg több tuczatra rúgó 10—12 cm. hosszú tülalakú tárgyat, kerekre vagy tekercsesre hajlított fejjel (4., 5., 6. kép), a melyeket vagy orsóknak vagy hajtűknek tarthatunk, az előbb nevezetteknek különösen az átlukaszt-

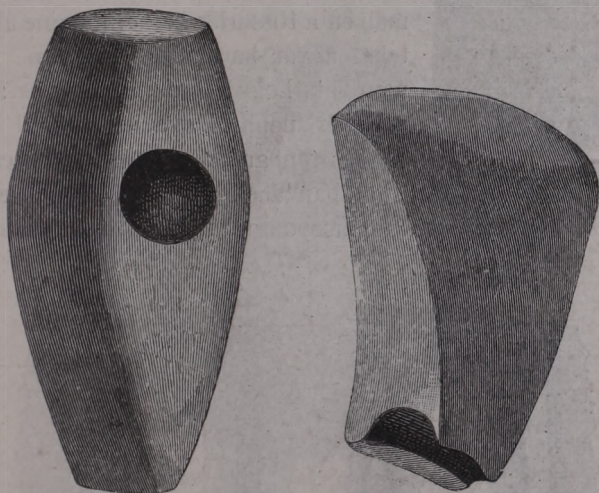
4. 5. 6. Hajtűk bronzból
(a valódi nagyságnak fele).

tott fejű példányait. — Ruhához való tűknek e tárgyakat csak azért sem gondolhatjuk, mert a classikus föld legrégebbi telepítéseiben hiányoznak a fibulák, vagy mai divatú kifejezéssel

szólva, a biztonsági tűk, valamint általában a biztosan ruhához való tűknek tartható tárgyak. A mykénei sírokban találtak ugyan a trójaiakhoz nagyon hasonló tűket, de azok olyan nagyok és vastagok, azonfelül a fejes végükön olyan gazdag, sőt részben még képes ékességgel

is felczifrázottak, hogy ez által hajtű voltuk felől kétségtelenül megbizonyosodunk. Mind ezen helyek legrégibb lakóiról nyilván azt kell tartanunk, hogy olyan varrott ruhákat viseltek, a minőket később az ázsiai szokás jellemző sajátságául tekintettek. Az ilyen viselethez a tűk természetesen fölöslegesek.

A kőeszközök, mint a legrégibb korban általában, itt is többnyire nephritből, dioritból, serpentinből valók, sőt egynehány akad haematitból és porphyrból is. Ez

7. 8. Kőfejszék (a valódi nagyságnak mintegy fele).

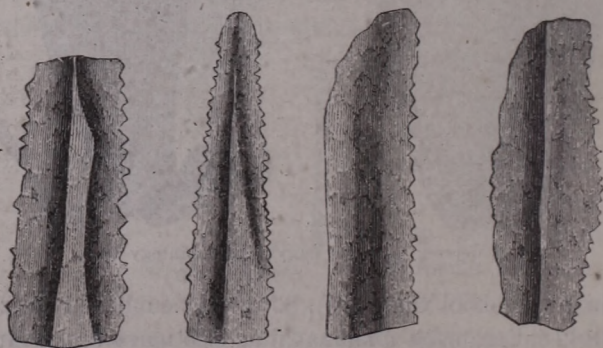
utóbbi anyagokból valók a 7., 8. ábrán bemutatott fejszék. Az 1882-iki ásatások alkalmával az első város omladványrétegében 8 kőfejszét, illetőleg vésőt találtak, a melyek közül 5 dioritból, 8 nephritből készült. Diorit, Calvert közlése szerint, gyakran fordul elő Troas belsejében, a Rhodios völgyében. Trójiában nephritből csak az olyan

kisebb tárgyak valók, a melyeket inkább nevezhetünk vésőknek, mint fejszéknek. A nephrit minden kövek között a legszivósabb. Idáig Új-Zeelandon és Dél-Amerikán kívül,

9. Véső zöld nephritből
(természetes nagyság).

a mely lelethelyeket az ókorra nézve nem vehetjük tekintetbe, csakis Közép-Ázsiában, gyéren Sziléziában, Svájcban és Steiermarkban találták. Ezelőtt csakis zöld nephritből való eszközöket ismertek; az első fehér nephritből készült vésőt Schliemann találta $6\frac{1}{2}$ láb mélyen a Hissarlik-halom fölszíne alatt, tehát a vár harmadik rétegében. Azt mondják, hogy sárgás, szürkés és zöldesfehér nephrit gyakran fordul elő Turkesztanban, de teljesen fehér csak Khinában található. Ekkép a talált eszközök anyaga érdekes támaszpontokkal szolgál arra nézve,

10.

11.

12.

13.

Kések tűzkőből (mintegy kétharmad nagyságban).

hogy a város már legrégibb korszakában minő kereskedelmi összeköttetésben állhatott Ázsia belső részeivel.

A vár legrégibb rétegéből való kőkéseket tüntet fel a 10—13. ábra. Az olyanokat, a melyeknek csak az egyik éle fogazott, mint a 12. és 13. ábrán láthatók, a másik, sima oldaluk felől fa- vagy csontnyélbe foglalták, a melybe szu-rokkal ragasztották bele, a minek még néhány példányon maig is rajta van némi maradványa. Mivel a kő soha nem tehető olyan élessé, mint a fém: e miatt a legrégibb kések egyúttal fogazottak is, hogy annál könnyebben vág-hassanak velők.

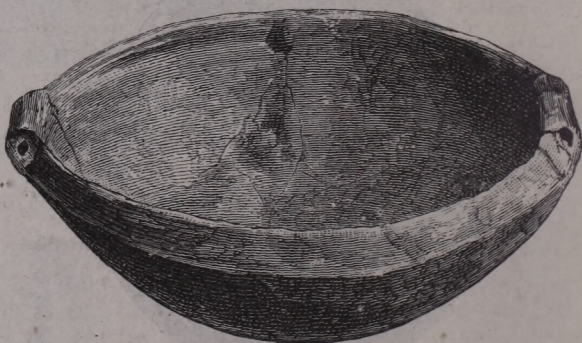
Az első város majdnem minden cserépedénye fénylő fekete, nagyritkán akadunk veres, barna vagy sárga cse-

14. Fekete agyagedény (nagysága 1 : 4).

repekre is. A legjobb karban megmaradt példányok egyikét mutatja a 14. ábrán látható edény, a mely alkalmasint főző fazék gyanánt szolgált. A színe halavány fekete s mind a két oldalán azt a két hosszú csőszerű lyukkal átszúrt kiugró vállat mutatja, a mi az első város edényeit annyira jellemzi. E lyukakba kötelet fűztek, hogy a fazekat vihessék s felakaszthassák. Azt még maig sem derítették

fel teljesen, hogy a fekete színt miként állíthatták elő. Virchow ¹ azt véli, hogy az edényeket zárt helyiségben egyszerűen füstölő tűznek tették ki, a melynek a korma azután az agyagba egészen behatolt. Dr. Hostmann Cellében azonban, a kinek efféle dolgokban nagy tapasztalása van, azt az ellenvetést hallatta, hogy a majdnem márvány simaságú fekete réteg füstös tüztől semmikép sem származhatott, hanem inkább úgy képződött, «hogy az edényeket egy kis olajjal elegyített, olvasztott fenyőgyanta réteggel vonták be vékonyan, annak kihülése után pedig úgy tették ki a tűz behatásának, hogy a gyanta-réteg megszenesedjék».²

15. Fekete csésze (nagysága körülbelül 1:4).

Az edény fülét pótló függélyes átfúrás, a mire olyan gyakran akadunk Hissarlikban, másutt csak igen ritkán fordul elő. Már a Skamander síkság sírhalmaiban sincs többé. E rendszerhez tartozó számosabb edény Assyriából s Babiloniából ered, egyes példányok pedig különböző európai lelethelyekről.

¹ Schliemann, Ilios, 250. lap.

² Schliemann, Troja, 38. lap.

Ellenben a vízirányos átfúrás, a minőt a 15. ábrán látható csésze mutat, a melyből 25 példányunk van, sokkal gyakrabban található, sőt többek közt Észak-Németországban is előfordul.

Az ezen lyukakba vont s az edény fölött keresztben átfutó kötél szolgálhatott nyilván ösztönzésül az agyagból készített edényfűl legrégibb alakjához. A 16. ábra serlege ezt világosan feltünteti. Az első telepben annyi sok efféle alakú edénycserépre akadtak, hogy úgy látszik, miként

16. Fekete serleg
(nagysága 1 : 4).

17. Fekete korsó
(nagysága körülbelül 1 : 4).

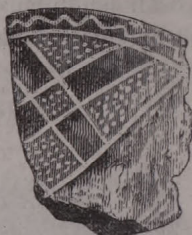
abban általános divatnak örvendett. A következő rétegekben nem fordul többet elő. A serleg nehéz agyagból van s kevésbé égetett.

Közönséges fűlű edény az első városban ritkaság. A 17-ik ábra azt az egyetlen fűles korsót tünteti fel, a mely egészben megmaradt. Ez feltűnőleg fejlett példány ehhez a réteghez képest, nagyon vékony falú s már fazekas korongon készült.

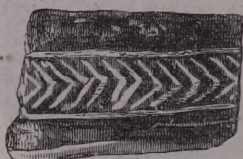
Diszítésekét többnyire csak a csészék belső szélén találunk. Ezek nagyon egyszerűek és általában a 18—21. ábrákban feltüntetett zeg-zugos, vagy egyszerű vonalakból és pontokból összeszerkesztett alakokat mutatják. A vonalakat úgy karcolták bele az agyagba, azután pedig fehér krétával kitöltötték; ekként a fekete alaptól igen szépen elütnek. Egyszer-másszor a fazekas nagy ügyetlenül az

18.

19.

20.

21.

Csészecserepek (körülbelül 1 : 3 nagyságban).

emberi arcz ábrázolását is megkísérlette, mint a 22-ik ábrán feltüntetett csészedarab mutatja. A szemek körídomúak, de azért bogaruk ki van tüntetve, az orrot egyszerű vonás jelzi; a száj egészen hiányzik. A másik cserépdarabon (23.) a szemek alakja sokkal jobban megközelíti a természetet, úgy hogy a ki készítette, még a szemöldökről sem feledkezett meg. Mivel ezen rajzból világosan arra a törekvésre ismerünk, hogy az emberi arcz diszitményül használtassék, az orr tökéletlen ábrázolá-

sából, a másik darabon meg a száj hiányából azt gondolom, nem szabad arra következtetnünk, mintha amott bagolyfejet tervezett volna a készítője.

22. Csésze széléből való töredék (nagysága körülbelül 1 : 2).

Úgy az első, mint a következő rétegekben nagy tömeg olyan alakú agyagból való »pereszlen»-re akadtak

23. Egy csésze széléből való cserépdarab.
(Nagysága körülbelül 1 : 2.)

24. Fonó asszony.
Római domborkép után.

a minők az antik talajon mindenfelé s az ókornak minden szakaszából kerülnek napvilágra. Mindazonáltal nagyon

kétséges, hogy mindnyáját valóban pereszlenül használták volna. Eddigelé majdnem szinte általában azt tartották rólok, hogy ezekkel az eresztett fonal végén lógó faorsót tették nehezebbé, hogy annak pörgetését megkönnyítsék. A fentebbi 24. ábra, a régi korban általában használatos gyalogrokkán fonó asszonyt tüntet fel. A fonalat a guzsalyból húzzák; aztán, mihielyt olyan hosszúra eresztődik, hogy a pereszlenel már-már szinte a földet érinti, az orsóra tekerik, ekkor egy bemetszésbe akasztják s a munka megint újból kezdődik.

25—27. Pereszlenek agyagból (nagytság 1:2).

Mindazonáltal e tárgyaknak tömeges előfordulása — Schliemann csak az 1882-ik évben 4000-nél többet talált — s a kőből (lásd 87. 88. ábrát) vagy borostyánkőből (l. 197. ábrát) készült nagy gyöngyökhöz való hasonlóságuk azt gyaníttatja velünk, hogy ezeket, vagy legalább nagy részöket lánczczá fűzték össze s nyakba vetve viselték. A diszítések, a mélyek majdnem egyetlenegy darabról sem hiányoznak, a jelentéktelen anyagot megnemesítik, s még inkább valószínűvé teszik, hogy akkoriban az üveg feltalálása előtt ezekkel kárpótolta magát a nép a borostyán és más drágaság hiányaért, mint a hogy ma üveggyöngyöt használnak valódi gyöngyök s gyémántok helyett.

Sokféle visszaélésre vezetett az a tény is, hogy Trójában kardokat nem találtak. Azt következtették belőle,

hogy egyáltalán nem is volt kardjok a trójaiaknak, s hogy e feltűnő hiányuk miatt a legkezdetlegesebb műveltségű népnek tekintendők, a mely minden közlekedéstől elzárva, csakis szárazföldi életet folytatott. Ez azonban határozottan vakmerő következtetés. Fellegvárakban mindig ritkán, vagy egyáltalán nem találnak kardokat. Mykénében is csak annak köszönhető tömeges jelentkezésük, hogy ott érintetlen sírokat fedeztek fel. Tirynsben nem akadtak sírokra, de nem is találtak ám egyetlenegy kardot sem. Mindamellett ki merné ebből azt következtetni, hogy a tirynsiekek csak lándzsával meg ijja hadakoztak? Így állunk Trójával is, a hol hiányozván a sírok, kardok is hiányoznak. Már csupán ennek a körülménynek megfontolása is óva inthetne bennünket attól, hogy a trójaiaktól elvitassuk, mintha kardjok nem lett volna, holott egykori létezésüket még tényszerű támaszpontokkal is bizonyíthatjuk. A második városból egy törpenge (l. 66. ábra) s az elsőből Schliemann mondása szerint egy «elefántcsontból való nevezetes tárgy, valószínűleg valami bálvány» maradt ránk (28. ábra). Ez utóbbit az én véleményem szerint inkább rövid, a mykéneihez hasonló kard utánzatának tekinthetjük s alkalmasint hajuk feltűzésére használták.

28. Elefántcsontból utánzott rövid kard. (Nagys. 1:2.)

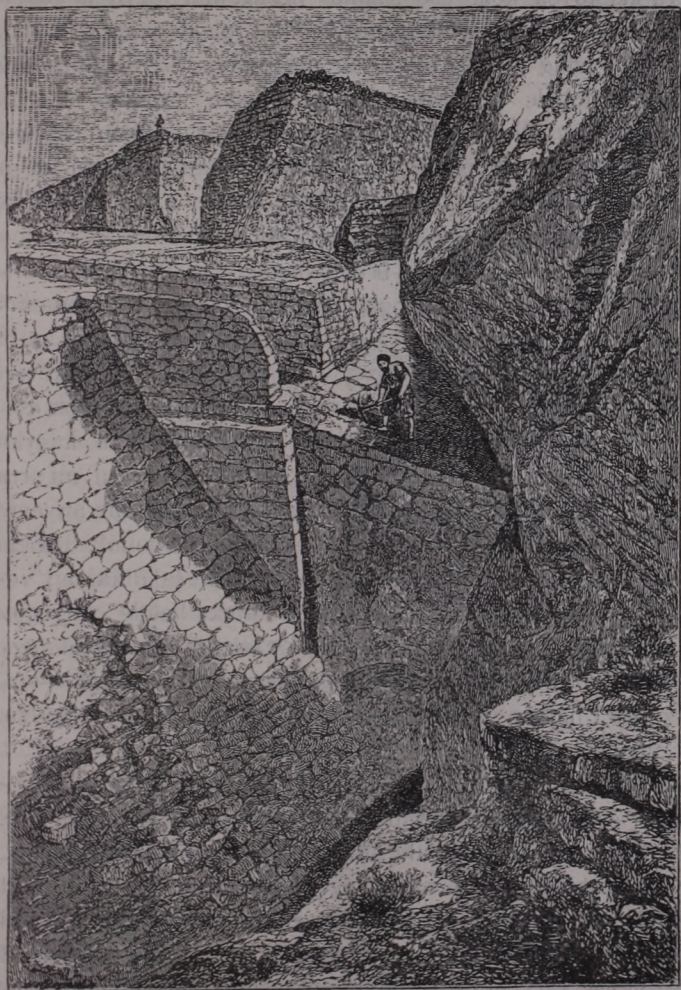
4. A második város, a homerosi Trója épületei.

Az első város omladványrétege körülbelül $2\frac{1}{2}$ m. vastag. Közvetlenül fölötte átlag 50 cm. vastag földréteg következik, a mi azt bizonyítja, hogy a hely hosszabb ideig üresen és lakatlanul állott; azután jó az a nagy fel-

töltés, a melylyel a második települők a vár területét kiegészítették s kibővítették. Az ekként keletkezett talaj-emelés a déli oldalon 50 cmt. tesz, az északi oldalon egész 3 méterig felrűg, úgy hogy e szerint a második város talaja egészben véve $3\frac{1}{2}$ —6 m. magasan terül az elsőé fölött. Ez a vastag omladvány és földréteg magyarázza meg a szinte $2\frac{1}{2}$ méterig lemélyedő alapokat, a melyeket az újabb települők csak azért raktak, hogy épületeik szilárdságát biztosítsák.

Az újabb korszak leghatalmasabb építménye a nagy várfal, a mely legkivált délen igen jó karban megmaradt. Az északi vonal a hetvenes évek ásátásainak esett áldozatául, a mikor még a fontost a jelentéktelentől nem tudták megkülönböztetni. A megmaradt részen az 1882-iki ásátás egymás mögött két vonalat, sőt az 1890-iki még egy harmadikat is állapított meg. És pedig nyilván felismerszik, hogy ezen falak nem három, különböző félben szakítás által, elkülönített letelepülési korszakot képviselnek, hanem egy és ugyanazon műveltségi állapot építési munkáságának tényezői. Miután, a mint látszik, a belső fal leomlott, a másodikat építették fel, valamivel kijebb, később pedig a város talajszintjéig ezt is lebontották s a harmadikat még előbbre tolták. Ezen egész idő alatt bent a vár szintája is majdnem semmit sem változott.

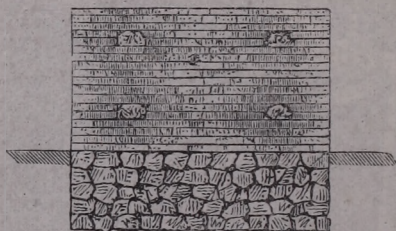
A három fal építésmódja meglehetősen ugyanazonos. Legalant hatalmas, kőből készült, alépítmény emelkedik, a mely a halom lábától kezdve a vár szintájáig az egész lejtőt beborítja. Ez kicsiny, legfőlebb 45:25 cm. nagyságú agyagragaszszal összekötött kövekből áll, ugyanazért jelentékenyen — 45° -nyira — lejtősen épült (29. ábra). De vastagsága a régi falnál 2·70, az újnál pedig egész 4 métert tesz. Ezen alépítményen, a mely tetemes lejtősségénél

29. A második város várfalának alépitménye a délnyugati kapu mellett.
feljáróval.

s a kis kövek közé eső számos hézagainál fogva könnyen megmászható lett volna, emelkedik a tulajdonképeni várfal, 4 m. vastag vályog-építmény alakjában. Ez függőlegesen nyúlik fölfelé s a vastagságából ítélve legalább is 4 m. magasnak kellett lennie. A legkülső, legújabb övön helyenként még most is $2\frac{1}{2}$ m. magasságban megvan, de a másik belső kettőn is meg kellett lennie, a mit az előtők és kapuikban talált téglaomladvány is bizonyít.

A felső fal vályogjai 9 cm. vastagok és fölületük mintegy 23:45 cm. A vályogot napon szárították, s nemcsak

30. A vár keleti részén levő G. M. toronynak átmetszete.

nagy mennyiségű, szánt szándékkal hozzákevert szalmát, hanem sok cse-reptöredéket s kagylót is tartalmaz, a mi arra mutat, hogy az anyagot nem iszapolták, hanem a mint találták, úgy vetettek belőle vályogot.

Ragasztékul finomabb, világosabb s szintén szalmával vagy szénával kevert agyagot használtak és ezt nemcsak a víz-szintes, hanem a függőleges hézagokba is $1-1\frac{1}{2}$ cm. vastagon rakták.

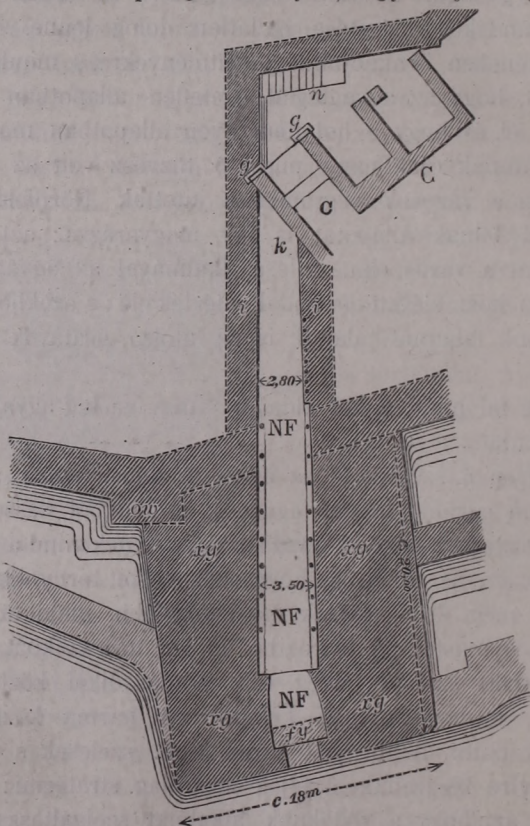
A falat akkép tették összetartóvá, hogy hosszában néhány erős, négyszög szerint 30 cm-teres gerendát raktak bele. Ezekből ugyan egyéb alig maradt meg, mint azok a lyukak, a melyekben rejtve voltak, úgy hogy Dörpfeld e lyukakat eredetileg olyan csatornáknak tartotta, a melyeken a kívül élesztett tüzet keresztül vezették, hogy a kész vályogfalat kiélessék (30. ábra). Annyi csakugyan tény, hogy a csatornákból eredő tűznek hatása félreismerhetetlenül meglátszott: a körülök levő közvetlen kört a hőség egészen

izzóvá égette, s az világos színezetet is mutat. Erre meg egészen fekete gyűrű következik, mely a füsttől kapta színét. Kijebb sötétveres a vályog és még távolabb mindinkább gyengül a veres szín. Ámde ez óriási falnak szántsándékos kiégetése hallatlan dolog lenne. Tiryns és Mykénében is akadtak téglaeépítményekre, s mindinkább kiderült, hogy az agyagtéglát égetetlen állapotban használták fel, és hogy a hol nem ilyen állapotban maradtak reánk, annak csak nagy pusztító tűzvész volt az oka, a melyben e városok végromlásra jutottak. Dörpfeld most a trójai falnak állapotát is így magyarázza; azt hiszi, hogy azt a város elpusztulása alkalmával az agyagtéglák (vályog) közt elégett gerendák idézték elő; s ezekből származó sok fahamut találtak is az utolsó ásatások alkalmával.

A fal mind a két oldalán 1 mm. vastag agyagvakolatot mutat.

Ilyen a szerkezete az egész erősítési övnek, a mely majdnem egyenlő hosszú egyenes vonalakkól összerakott sokszög gyanánt húzódik a vár körül. Az övnek mind a három korfokozata azt mutatja, hogy szögleteiket tornyokkal erősítették meg, de a melyek majd közelebb, majd távolabb állnak egymástól. A legrégibb fal két tornya közt körülbelül 10·60 szabad térség esik, a másodikéi közt átlag 20 m., a harmadiknak keletre eső hármá közt csak mintegy 6 m. A tornyok közel 3 m. szélesek s valami 2 m.-nyire kiugranak. Céljok kizárólag stratégiai: nevezetesen az, hogy a védőknek alkalmat szolgáltatassanak a falaknak oldalvást való végigsöprésére. Támasztó pillérek, a mint némelyek képzelték, nem lehetnek, mivel a fal, erősen lejtős voltánál fogva, önmagától is szilárdan áll.

A kapukra vonatkozólag is meglepő új felvilágosítást nyújtottak a legutóbbi ásatások. A három eddig ismeretes kapuhoz még egy újabb *FL* s egy kis kirohanási kapu *FI* sorakozott. És pedig bizonyult, hogy az új s a régiebbek

31. A déli kapu alaprajza *FN* a III uj alaprajzon, *NF* a régin. Méret 1:500.

közül a legnagyobbik, az *FN* (*NF*) a legrégibb körfalhoz tartozik. Mind a kettő abban különbözik a többiektől, hogy a várdomb lábánál kezdődnek, és ettől fogva a vár

közepéig és magaslatáig fődött feljáróul szolgálnak, míg a többiek csakis a vár szintáján állanak s nyitott feljárón érhetők el. Az újonnan felfedezett kapuból ugyan gyér alapok maradtak csak meg, de aljáról s bejáratának méretéről, valamint az oldalait védő tornyokról megtetszik, hogy ugyanolyan szerkezetű volt, mint a már előbb ismert nagy déli kapu *FN (NF)*. Hogy pedig ez a legrégibb falhoz tartozik, nem pedig mint eddig hitték, a másodikhoz, már abból is kitetszik, mert amazzal mind a két oldalán egyenlő, emezzel különböző szögletekben rúg össze. (L. a III. alaprajzot.) Szerkezete 40 m. hosszú s 18 m. széles óriási toronynak mutatja, a mely 18 m.-nyire ugrik ki a várfalakból s közepén visz föl az út a várba. A kapu alatti út $3\frac{1}{2}$ m. széles, emelkedése mindössze 4 m.-ig terjed. Falai az alsó részen rendkívül magasak s ugyanazért itt nagyobb kövekből is készültek, mint följebb. De a csupán agyaggal összeragasztott kőrakás még így is könnyen összeomolhatott volna, ha a fal elé minden $2-2\frac{1}{2}$ m.-nyire nagy fagerendákat nem állítanak, a melyeknek nyomai s megszenesedett maradványai maig is megvannak. Magokon a falakon még részben megmaradt agyagvakolat látszik. Az északi részen (*i*-nél) úgy látszik, hogy a jobb oldali fal mégis valamikor bedőlt, vagy legalább közel volt a bedőléshez, mert ott favázas falat állítottak elébe, még pedig egymástól csakis 60 cm.-nyire távol álló gerendákból, a melyeknek közeit fejtett kövekkel töltötték ki. Ezt a falat szintén agyaggal vakolták be.

A fal még tovább északra, a hol már nem támogatják gerendák, lejtősen készült. A vár belsejében az út végre jobbra fordul, e helyütt egyúttal balra is visz föl (*r*) feljáró egészen a palotáig. Hogy a déli végen a kapu bejárata milyen lehetett, biztosan nem tudjuk. A folyosónak

azon a helyen való megszűkülése és kitágulása azt gyaníttatja, hogy kettős rekesztője lehetett. Az egész folyosónak az alja agyag volt.

A belső berendezés tekintetében még egy pont különösen figyelemre méltó. A falakat megtámasztó és fából készített nagy gyámpilléreket, hogy e czélt valóban betöltsék, fölül természetesen az út felett keresztülnyúló gerendáknak kellett széjjel feszíteniök. Valószínű, hogy e magános gerendáknak tetejét nem a kék égbolt képezte, hanem teljes födélzet nyugodott rajtuk. Sőt hogy efféle csakugyan volt rajtok, azt már a kapualjban felhalmozódva fekvő nagy tömeg elszenesedett gerenda és agyagomladvány is tanúsítja. A kaputornácز felépítménye e szerint összefüggő egészet képezett; egy óriás toronynak lapos tetejét alkotta. Bizonyos vagyok benne, hogy ilyenféleképpen kell képzelnünk a Homerosnál gyakran említett Ilion tornyát, a mely azonos a skaei kapuval. Mikor Iris Helenát kihívja szobájából, hogy neki a Menelaos és Páris közt folyó harczot megmutassa, ezt mondja a költő: ¹ «Aztán csakhamar oda érkeztek, ahol a skaei kapu volt. Ámde ott *ültek* Priamos és Panthoos, Thymoites stb. mellett *a város vénei, körben a skaei kapu felett*». És midőn más alkalommal ² Hektor nem találja otthon Andromachéját, hanem azt jelentik neki, hogy «a magas toronyra ment», ő is a skaei kapuhoz megy s feleségét csakugyan ott találja.

A két későbbi kapuépület *FM* és *FO (OX)*-nak az volt a rendeltetése, hogy a hosszú, szűk és homályos kapualji utakat világosakkal s téresekkkel helyettesítsék. Szélességük körülbelül kétszer akkora mint amazoké. A

¹ Ilias III, 145 s köv.

² Ilias VI, 386 s köv.

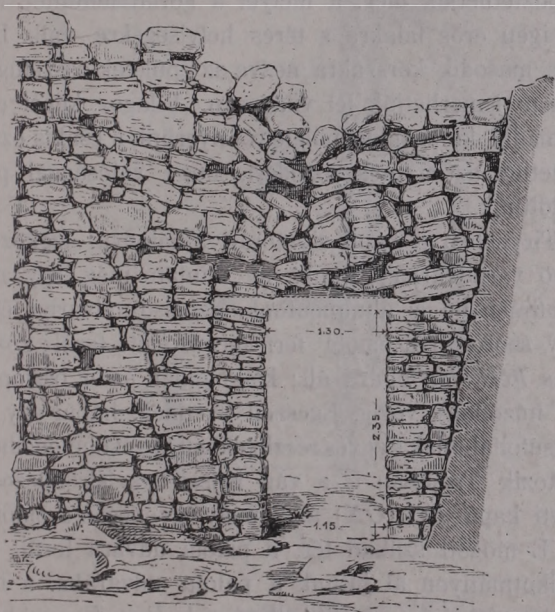
hátsó részén levő két négyszögű kiszögellés képezte (*xx*) a melyeken a kapuszárnyakat megerősítették. Később azonban előlről az oldalfalakhoz még egy keveset, hátul meg eddigi hosszúságuknak kétszeresét toldották és ott (*uu*) egy második, az elsőhöz hasonló elzárót alkalmaztak. Az oldalfalaknak belső végeit (*ps ps*) fapillérekkel (parastasok, anteak) erősítették meg, a melyeknek jól kidolgozott talpkövei még helyökön fekszenek. Ezek a pillérek azt bizonyítják, a mit különben eleve is föltehettünk, hogy e kapunak szintén volt fedele.

A vár harmadik kapuja *FO* (*OX*) egészen hasonló szerkezetet mutat. Ez a kapu keletre fekszik, szorosan a nagy kaputorony mellett. Itt ugyanolyan kettős elzárót s az elzáron túl, mindkét oldalon kiszögellő, ugyanolyan oldalfalakat látunk s ez utóbbiak készítmódja is ugyanaz. Csak méretei nagyobbak egy kissé, a mennyiben a kapu belső szélessége amott 5·15 m., emitt $7\frac{1}{2}$ m., s a falak amott 1·25, emitt $2\frac{1}{2}$ m. vastagok.

Az *FL* és *FN* által ábrázolt régibb és az *FM* és *FO* (*OX*) által előtüntetett újabb kapu kétféle építmódja közt nagy ür tátong. Amannak hosszú keskeny, földön fölfelé emelkedő kapuújtáéhoz hasonlót sehol sem találunk az antik földön; emez, az ő széles bejárójával s fapillérekkel ékesített oldalfalai közt levő kettős elzáró szerkezetével; minden későbbi görög kapuépítés alapmintáját képezi, sőt még az oszlopokkal oly gazdagon felszerelt athénei propylaeumokban is reá ismerhetünk. Görög idomoknak Trója második városában való ezen első fellépésére alább még több példát találunk.

A várfalakon levő átjárók között még azt a kis kirohanási kaput kell megemlítenünk, a melyet a legutóbbi ásatás hozott napfényre. Ennek a képe (33) egyúttal a

a várfal nagy alépítményének építésmódját is híven feltünteti. És pedig a második korszak falát töri keresztül ez a kapu. Ez utóbbi igen jó karban maradt meg; fából készült ajtószárakkal volt ellátva, fönt keresztben átfektetett gerendával, a melyek mindnyájából még nagy meg-

33. Kirohanási kapu a nyugati falban.

szenesedett darabokat találtak. A gerenda elenyészte után a fal felső része meglazult.

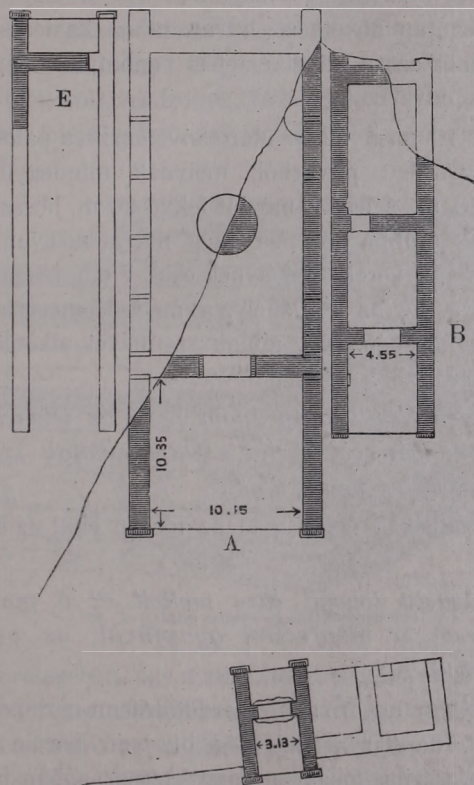
Miután a falakat és kapukat végignéztük, lépünk most a vár belsejébe. Ennek már csekély területéből is kitetszik, hogy itt egész város nem állhatott. Hiszen úgy Tiryns mint Mykéne és Athénében is csak a palota állott

a magaslaton; a helység ellenben alatta terült el. Ennél-fogva Trójában is csupán a királyi lakot s a hozzá tartozó épületeket kereshetjük a körfalak között. A romok mindenféle fajú falaknak zűrzavaros tömegét mutatják. Az utolsó ásatások megmutatták, hogy bennök a második letelepülésre vonatkozólag ugyanazt a három korszakot különböztethetjük meg, a melyet a körfal feltüntet. Mind-nyája igen erős falakra s téres helyiségekre vall. De az első és második korszakra nézve az épületek összefüggését még nem ismerhetjük fel világosan. Világos képet csakis a harmadik korszak főépületeiről nyerünk s csakis ezekből merithetjük azt a meggyőződést, hogy valósággal palota van előttünk.

Tirynsben a kapu sikátorán áthaladva, legközelebb a külső várudvarba jutunk, és miután még egy másik kapuépítményen is áthalmentünk, a belső udvarba érünk, a mely szorosan a palota férfi-terme előtt terül; középen a *Zeus herkeios* oltára áll; két oldalán pedig oszlopcsarnokok húzódnak végig. Egészen ilyennek, habár egy kissé összezsúfoltabbnak s egyes részletekben kevésbé gazdagnak mutatkozik Trójában is a vár belsejének elrendezése. A délkeleti kapu *FO (OX)* az, a mely egyenesen a palotához vezet. E mögött szabad tér, a palota udvara terül. A *C.* kapualkotmányon át jutunk a palota udvarába, a mikor is a palota főhelyiségei előtt állunk (*A, B és E*); jobbról és balról a melléképületekhez visz az út.

Az első udvar mérete a külső kapu és belső között 15 m. A belső kapu (*C*) keresztben fekszik a régi, *FN* kapuút fölött, mely tehát már akkor be volt temetve. Ez az ismeretes kapualaprajzot mutatja a két hosszanti fal között levő s az ajtót tartalmazó kereszt-rekesztéssel. Az ajtóban ott fekszik még a küszöb, egy 2.65 m. hosszú és 1.20 m. széles mészkő-

lemez alakjában, és délkeleti oldalán rendeltetésének megfelelő ütközője van. A hosszszanti falaknak mind a négy végén megvannak még a sarokkövek, a két elsőt (a délkeletit) csakis az utolsó ásatás alkalmával lelték meg.

34. A palota alaprajza udvarával s kapujával együtt.

E kapu átjárójától keletre még két, észak felé nyitott, kicsiny szoba ismerhető fel, a mely nyilván annak az oszlopcsarnoknak felel meg, a mely Tirynsben a belső

váru dvart körülveszi. E kívül minden elpusztult. E kapu-épület minden helyiségeiben a padló agyagburkolatból áll, a mely nem csak a nagy ajtóküszöbön, hanem még a sarokkövek szabadon maradt részei fölött is végigvonul.

Az ezután következő udvar talaja kavicscsal kővezett, a miből azt a következtetést vonhatjuk, hogy ez nem volt fedett udvar.

Alig 10 m.-nyi köz után következik a palota. Az *A* épület négyszögű pitvarból, melynek mindegyik oldala mintegy 10 m. s egy a mögött fekvő 20 m. hosszú terem-ből áll. Ez utóbbi közepén még ma is megvan a 4 m. átmérőjű nagy kerek tűzhelynek csak 7 cm. magas agyagmaradványa. Ez az a tűzhely, a mely Homeros szerint a ház kellős közepén áll s annak szentélyét alkotja. Odysseus így esküszik:

Legyen tanúbizonyságom Zeus az istenek közül, s ez a vendégszerető asztal s Odysseusnak szent tűzhelye, a melyhez menekülök.

És Nausikaa így írja le az idegen előtt az anyjához vivő utat:

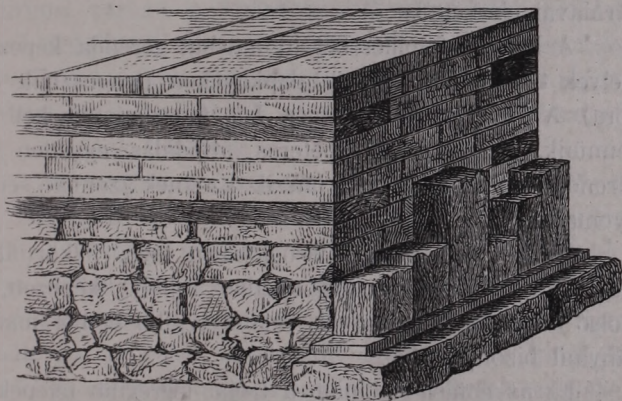
A tűzhely lobogó tüze mellett ül ő, pörgetve a csinos orsót a bíborszínű gyapjuval, az oszlophoz támaszkodva.

Trójában ugyan nem maradtak fenn oszlopok a tűzhely körül, de Tirynsben még ott van körülé a négy talpköve. A tirynsi megaron (nagy terem) abban is különb a trójainál, hogy annak két előszobája van. A trójai kisebb épület *B* ezt a gazdagabb beosztást mutatja, és ezzel már 1882-ben annyira feltűnt Schliemannak és Dörpfeldnek, hogy habár ekkor még mind az *A*-t mind a *B*-t

templomnak tartották is, mégis Páris házával hasonlították össze, a melyről ezt mondja Homeros:

És építettek neki lakást előszobával és csarnokkal.

A főépületnek A, a melyet egész biztonsággal a megaronnak, a palota férfi-termének tekinthetünk, falai 1.45 m. vastagok s egészen hasonló módon vannak szerkesztve, mint a várerődítmény; $2\frac{1}{2}$ m. mélységű kőalapzattal — a melyet fölül kőlapok fednek, védelmül a felhatoló nedvesség ellen — és föléje rakott vályogfallal. Ez utóbbinak minden

35. A palota pillér- és falszerkezete.

negyedik rétegében, úgy a külső mint a belső oldalon, gerendák futnak végig, a melyeket, minden 4 m.-nyi távolságban, keresztben fekvő gerendák csatoltak össze. E szabályos térközökben ismétlődő keresztgerendák szolgáltatják az alapot az épület belső hosszának meghatározására, a melynek egész baloldalát, a hátulsó fallal együtt, a hetvenes évben levágták a nagy északi árok ásása alkalmával. Mint-hogy a megaron oldalfala az ötödik keresztgerendánál még

nem végződik, ennél fogva legalább is négy méternyivel tovább kellett tartania. És mivel a terem hossza, ezen 4 méter hozzávételével, úgy aránylik a szélességéhez, mint 2:1-hez, minden valószínűség a mellett szól, hogy a hátulsó fal valósággal ott is volt.

A vályogok 12 cm. magasak s felületük 45:67 cm. Ezen 2:3 viszony mellett könnyű szerrel előállíthatták a váltakozó hézag-elosztást feltüntető szabályos téglakötést. A szerint, a mint a vályogot hosszában vagy keresztben fektették, a kellő falvastagságot kettejével vagy hármával elérhették.

A homlok-falpilléreket itt hat-hat gerenda képezi, a melyek tisztán kidolgozott talapköveken nyugosznak (35. ábra). A pillérek között még két faoszlopot is kell fölvennünk,¹ mert a 10 méteres áthidalás egyetlen egy gerendához igen nagynak látszik. Ezeknek azonban semmi nyoma sem maradt.

A megaron hátulsó szögletében levő, félkör alakú kiugró, a mely eddig megfejtetlen rejtélyt képezett, az utolsó ásatások alkalmával valami régibb épület maradványául bizonyult be.

Ez az épület is, mint a trójai legrégibb telepeknek minden háza, gerendákból, padlókból és agyagból álló vízszintes fedélzettel volt ellátva. Ez onnét tetszik ki, hogy a fedélcserepek teljesen hiányoznak, hanem belsejében van valami 30 cm. vastag agyagréteg és benne megszenesedett gerendák s néhány épségben maradt fadarab.

A második főépület, a B, jóval keskenyebb és rövidebb az elsőnél és falai is csak 1.25 m. vastagok. Alapja

¹ E mű VII. fejezete azonban azt mutatja, hogy Trójában oszlopok létezését nem igen tételezhetjük fel.

csupán 50 cm. mélységre megyen alá és külön fedőlapok nem borítják; csak minden hatodik vályogrétegben voltak gerendák, de a keresztfák nem estek oly messze egymástól, mint *A*-nál. Az épület 4·55 m. széles. A 6·10 m. hosszú pitvarból a keresztfal közepébe helyezett 2 m. széles ajtó vezet a második helyiségbe, a melynek hossza 7·33 m. A következő keresztfal bal végén keskenyebb ajtóra akadunk, a mely az utolsó 8·95 m. hosszú terembe nyílik. Az ajtó résfalait itt is padlódeszkákkal borították be s a falpilléreket úgy szerkesztették, mint a főépületben. A tirynsi várban a férfiak termét nagyságra és alakra nézve, leginkább az asszonyok lakása közelíti meg. Ennélfogva közel esett a gondolat, hogy Trójában is a második épületet az asszonyoknak előszobával és csarnokkal ellátott lakásának tekintsek.

De az utolsó ásatások az *A* épülettől balra még egy másik *E* építménynek a maradványait is napvilágra hozták, a mely minden valószínűség szerint *B*-nek a párja lehetett. Ebből csakis a nyugoti hosszú falnak hátulso része pillérestül s egy keresztfal maradt meg. E hosszú falnak az *A* külső faltól való távolsága a *B*-nél levő megfelelő mérettel teljesen egyenlő, sőt a fal erőssége is ugyanolyan, mint ott. Ennélfogva szinte kézzel fogható, a mint Dörpfeld ezt az épületet a *B* mintájára helyreállítja. S az új lelet még az *A* és *B* helyreállítására nézve is lényeges okulásunkra szolgál. Nevezetesen, mivel *E*-nél világosan bebizonyult éppen a hátulso csarnok létezése, *A* és *B*-nél is ilyen hátulso csarnoknak kellett lennie. Azonban most valószínűtlenné vált, hogy *B* az asszonyok lakása lett volna; sőt inkább *B*-t és *E*-t a férőház mellék-helyiségeinek kell tekintenünk.

E főépületektől nyugotra és keletre a vár területét

olyan falmaradványok borítják, a melyek hasonnemű irányuknál fogva amazokkal vonatkozásban levőknek bizonyulnak. Egész helyiség majdnem sehol sem maradt épségben. Az asszonyok lakásait, valamint a gazdasági épületeket, raktárakat és a többit ezekben kell keresnünk.

A várnak ily gyökeres pusztulásáért nem annyira a későbbi települőknek okolhatjuk, mint inkább azt a nagy tűzvészt, a mely végét előidézte. A nagyobb épületekben egész tömege hevert a megüvegesedett vályogomladványnak és megszenesedett fagerendáknak. Legkivált pedig ott olvadt össze teljesen a vályogfalaknak nagy része, a hol a tűz a sok faszerkezet miatt, mint a homlok-falpillérek-nél és ajtóknál, gazdag táplálékra talált. Itt azután a vályog valami szivacszerű üveges tömeggé változott át.

E pusztulás daczára is világos azonban, hogy a várban a királyi lakásnál egyéb nem állott. Az *FO* kapu és az *ABE* főépületek közt eső teret két udvar foglalja el a hozzájuk tartozó oszlopcsarnokokkal. A főépületektől balra csupán kevés mellékhelyiség számára van hely, jobbra pedig a női lakás mellett szintén csak egynehány számára. Ezzel megtelik az egész hely.

Hogy ezen úri várral egyúttal telep is állott összeköttetésben, azt nem csak a «széles utcájú Ilionról» való Homeros-féle fölfogás követeli, hanem valószínűvé válik ez az által is, ha e várost az ősrégi kor egyéb városaival összehasonlítjuk. Tirynsben, Mykénében, Athénében szintén csak az erős körfalakkal övezett palotát foglalja magában a vár. Mykénében a terjedelmes alsó várost tulajdon fala veszi körül, mely sokkal gyöngébb, mint a várfal. Athénében és Tirynsben hiányzik ez a fal, sőt hiányoznak az alsó városra valló maradványok is. De legalább Athénére nézve a Theseus-féle telepről fönmaradt hagyomány alap-

ján föl kell tennünk, hogy volt alsó városa. Maradványainak a hiányát pedig abból magyarázhatjuk, hogy a későbbi évszázadokban ugyanazt a térséget nagyon sűrű népesség lakta.

Idáig még Trójában sem sikerült az alsó város biztos nyomainak kimutatása. A vár keleti részén levő *BC* fal-darab, a melyet Schliemann és Dörpfeld 1882-ben hajlandók voltak az alsó város falának a vártól való elágazásául tekinteni, feljárónak bizonyult be, és az utolsó ásatások alkalmával nem hajthatták teljesen végre a szikláig hatoló leását a vár déli részén, különösen pedig nem követhették az *FM* kapu feljáróját egészen a kiinduló pont-jáig, az onnét eltakarításra váró óriás mennyiségű törmelék-tömegek miatt. Tehát még mindig remélhető, hogy az alsó város nyomai előkerülnek, de még ezek nélkül sem vonható kétségbe annak egykori létezése, ha a görög földön fennálló hasonló viszonyokat tekintetbe vesszük.

5. A második város egyes leletei.

A második várost, a benne talált leletek is úgy jellemzik, hogy a vár akkor élhette virágzása korát. Ezek közül a nagyszámú arany-ezüst tárgyak vonják magokra legkiválóbb figyelmünket. Legnagyobb részök egyetlenegy összefüggő lelethez, ahhoz a hires nagy kincshez tartozik, a melyet Schliemann az 1873-ik év májusában a feljáró-val ellátott kapu közelében, magában a városfal testében fedezett fel és a melynek feltalálásáról a következő tudósítást adja: «Mialatt a kerítésfal mentén előre haladtunk és abból mindig többet-többet tártunk fel, a kaputól egy kissé északnyugatra egy nagy s igen feltűnő alakú réztárgyra bukkantam, a mely azonnal, még pedig annál

inkább magára vonta figyelmemet, mert azt hittem, hogy arany csillámlását pillantottam meg mögötte. A réztárgyon azonban 4—5 láb vastag, kőkemény, vereses és barnás meszesedett törmelékekből álló réteg feküdt, e fölött pedig az 5 láb vastag s 20 láb magas erődítvényfal huzódott végig, a melynek okvetetlen kevéssel Trója elpusztulása után kellett emeltetnie. Ha azt akartam, hogy e becses leletet a régiségtudomány számára megmentsem, azon kellett lennem, hogy lehető gyorsan és óvatosan biztosságba helyezzem munkásaim kapzsisága elől. Ezért nyomban *paidost* (szünetet) kiáltattam, jöllehet még a reggelizési szünet ideje nem érkezett el, és mialatt embereim étkeztek és pihentek, egy nagy késsel kiszabadítottam a kincset kőkemény ágyából, mialatt a fejem felett függő fal folyton azzal fenyegetett, hogy reám szakad. Mindazonáltal a kincs eltakarítása még sem sikerült volna, ha feleségem nem segít rajtam. Ő folytonosan mellettem állt, míg én dolgoztam, készen arra, hogy a kiásott tárgyakat nagy kendőjébe rakja és elhordja. Mivel minden tárgy szorosan egymás mellett feküdt, sőt a kisebbfélék részben a nagyokba voltak elrakva és így együtt koczkaforma tömeget képeztek, bizonyosnak látszik, hogy faláda zárta körül mindnyáját.»

A lelethely körülményeit később nem lehetett többé megvizsgálni, mert a további kutatásnál azt az egész föld- és faldarabot lehordták. De a Schliemann leírásában említett «vereses és barnás meszesedett törmelékek» a második város megégett vályógjainak, a felettök álló fal pedig valamely későbbi korból való megújított erődítménynak látszik. Ennélfogva nagyon találó Dörpfeldnek az a véleménye, hogy valamint a tirynsi falak közt egész folyosók és bástyaboltozatok találhatók, épp úgy lehettek a trójaiak-

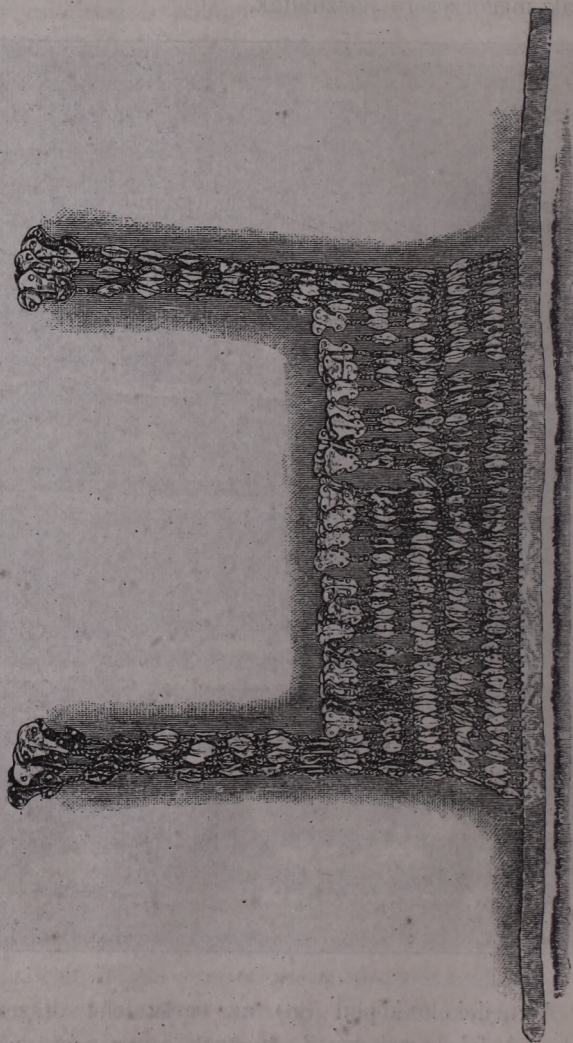
ban is rejtekhelyiségek, a melyeket alkalmilag értékes tárgyak megőrzésére használtak.

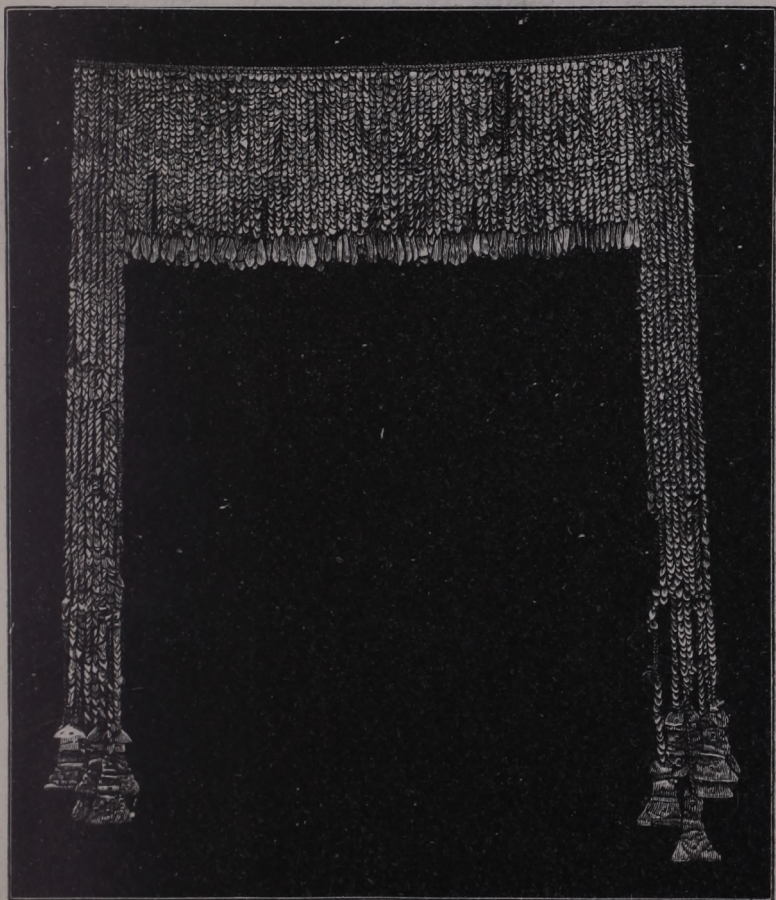
36. A nagy kincs.

A mellékelt képen (36) az egész lelet összeállítva látható. A felső sorban álló tárgyak csupa merő női ék-

37. Arany diadém (nagytság 1:4).

szerek és mindnyája együtt hevert a harmadik sorban, az egészen jobbról álló legnagyobb ezüst fazékban. Ez a

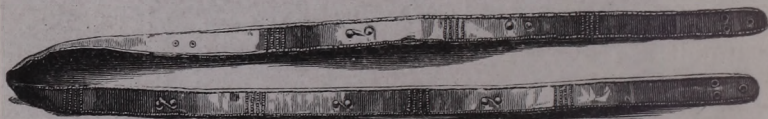

38. Arany diadém (nagysága valamivel nagyobb mint 1 : 2).

körülmény újra azt bizonyítja, hogy itt valóban kincses ládának, nem pedig valamely sírnak tartalma áll előt-

tünk, a melyet talán valamely későbbi korban ástak volna a várban. Mert a sírban, a mint Mýkénében látjuk, az ékszerekkel a holttetemeknek kellett volna feldíszítve lenniök, ennél fogva ezeknek egyesével kellett volna megtaláltatniok.

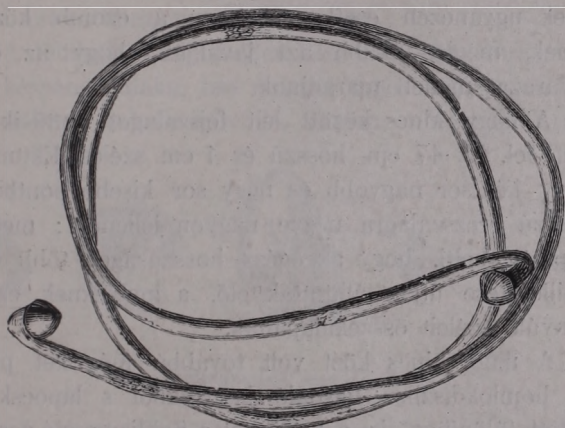
Az ezüst fazékból kikerült darabok legdíszesebbje két nagy csüngő ékszer, a melyeket számtalan kis láncz alkot, a melyek az ékszer középső részén a homlok magasságával egyező hosszúságúak, oldalt azonban $26\frac{1}{2}$, illetőleg 52 cm. hosszúak. Az egyik darabnál a lánczok 1·3 cm. széles, 56 cm. hosszú arany szalagon csüngenek. A lánczok kicsiny tojásalakú aranylemezekből alkotvák, a melyeket finom aránsodronyból készült lánczocskák

39. Arany fejszorító szalag (ἄμπεξ) 18 hüvelyknél hosszabb. Ez az ékszerekkel együtt az ezüst vázában volt. 779. szám. — Mélység 28 láb.

kötnek össze egymással. Mindegyik láncz végén nagyobb lap függ, a melyeknek alakjával csakis azon sajátosságos kövek vágnak össze, a melyeket Schliemann bálványoknak nyilvánított (80., 81. ábra). A tojásalakú levélkének nyilván oly kő, borostyánkő, vagy más anyagnak utánzatai, a minőket különösen Egyiptomban tömegesen alkalmaznak nyak- és melldíszekül. Egyiptomban és utóbb Etruriában is az ilyen ékszereken egyúttal különféle amulettek is függték, kisdéd istenalakok, vagy szent jelvények alakjában. Ennél fogva azt hiszem, hogy Schliemann a trójai csüngő ékszerek ezen befejező tagjait méltán hozta viszonyba a velök egyenlő alakú kövekkel s mind a kettőt

méltán tartotta bálványoknak. Az alább következő 307-ik ábra azt mutatja, hogy még a késő mykénei művelődési korszakban is hordtak lánczon fél-istenalakokat. Ilyen alakokból eredhettek, vagy igazabban sátnyulhattak el a trójai kő- és aranylemez-alakok. Bizonyára már a trójaiak sem láttak bennök többé emberi alakot; de az alak azért az amulett jelleget megtartotta.¹ A második nagy csüngő

40. Arany karperecz (természetes nagyságban).

dísznél a lánczokban kicsiny szívalakú levelkéket fűztek egymáshoz. A kis lánczokon kettős cseppalakú levelek függenek, a nagyokon ismét amulettek.

E nagy csüngő díszeket eddigelé általában fejékeségnek tekintették. Hogy ez a felfogás helyes-e, vagy hogy e csüngőket nem inkább melldíszekül használták-e, méltán kétségesnek tekinthetnők, ha meggondoljuk, hogy a megelőző egyiptomi műveltségi korszakban ép úgy, mint a

¹ Egyiptomban ugyanez az eset fordul elő a Dad-Amulettel, a mely négyszeres lapos fejezettel tetőzött nyilnak látszik, de eredetileg Osiris hátgerinczét jelenti.

következő mykéneiben, sőt még a mai görög és keleti szokás szerint is, a mellen csüngő diszítmények teszik a női ékítmények fő alkotó részét; azonfelül a trójai kincsek között ezen csüngő diszek mellett még külön fejszorító szalagot is találtak. Azonban az egyik darab hosszú arany szalagja, a mely ha a mellre akasztották volna, túlérne a vállakon s a másiknak hosszú oldallánczai, a melyek ugyanezen esetben egészen a czomb közepéig érnének, mégis inkább azt javallják, hogy az eddigi magyarázat mellett maradjunk.

A nagy kincs között lelt fejszalagot a 39-ik ábra tünteti fel. Ez 47 cm. hosszú és 1 cm. széles. Ékítménye, a mely két sor nagyobb és négy sor kisebb pontból áll, a hosszú ércszalagra nézve nagyon jellemző; mert azt a képzetet kelti, hogy az egész hosszúságot több darab összeillesztése útján állították elő, a melyeknek egymás fölé nyúló széleit összekalapálták.

A nagy kincs közt volt továbbá még két pár, a nagy homlokdiszhez hasonló lánczokból s lapocskákból készített fülönfüggő is, a melyeket a Schliemanné asszonyt ábrázoló képen, egyiket fülében, a másikat nyakán függve szemlélhetünk. Ugyanazon képen melldiszül nagyszámú lánczot látunk, a melyeket Schliemann 8700 kis arany gyűrűből, átfűrt hasábok, kockák, gombok és pálczikákból állított össze. Ezeket a gyöngyöket úgy kell képzelnünk, hogy széles nyakszalagokká voltak összerakva, mint azok, a melyek az egyiptomi emlékekről soha sem hiányzanak. A talált hat karperecz közül öt a 40-ik ábrán feltüntetett alakot mutatja, vagyis csiga-idomot, mind a két végén gombbal ellátva, a hatodik egyszerű, gyűrűvé kalapált sodrony.

A 41—44. ábra a leggyakrabban előforduló fülön-

függőket mutatja. Efféle mindössze mintegy harmincz pár volt az ezüst fazékban. Érdekes az a két darabból álló fülédisz (44), a melynek üres fején álló tüje, hasonló fejű tokba jár bele. Némely daraboknál meg az az ügyesség tűnik fel, hogy a trójaiak mennyire értettek az aranynak arannyal való forrasztásához. Egészen kicsi gyöngyöket beléforrasztottak olyan lyukakba, a melyeket úgy látszik, mintha csak tűhegygel fúrtak volna.

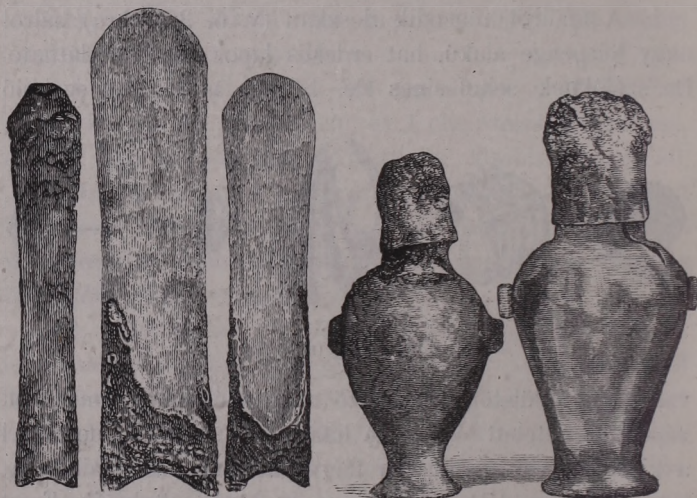
A fölülről második deszkán (v. ö. 36. ábra) balról nagy késpenge alakú, hat érdekes lapos ezüstrúd látható. De szélőknek sehol sincs éle, hanem mindenütt egyenlő

vastagok. Felületök különböző nagyságú, mint a mellékelt képen feltüntetett (45—47.) háromfajta mutatja, de mivel a kisebbek vastagabbak a nagyobbaknál, azért mindnyájának a súlya 171 és 174 gramm közt váltakozik. Ezért Schliemann azt gyanította, hogy e tárgyakban csere-tárgyak, talán éppen a homerosi talentumok állanak előtűnk. Az ember inkább azt hinné, hogy csüngő díszek voltak, például övön való hordásra szánt fityólek, ámde sehol sincs rajtuk lyuk, melyen föl lehetett volna akasztani, azért egyelőre a Schliemann magyarázatát nem pótolhatjuk jobbal.

Ezután ugyanazon deszkán két sapkaalakú, fedővel s oldalaikon fül helyett függőleges csövekkel ellátott ezüst

edény következik (48., 49.). E csövek, a melyek, miként már fentebb felemlítettük, a két legrégibb trójai rétegben az edényeken a füleket helyettesítik, világosan mutatják, hogy ez a kincs azokkal a vázákkal, tehát a második réteggel bizonyára összetartozik s nem valamelyik sokkal későbbi korból való, mint a hogy az ember különben hihetné. A vázák alakjokra nézve az egyiptomi kanopok-

45—47. Ezüst rudak.
(nagyság körülbelül 1 : 3).

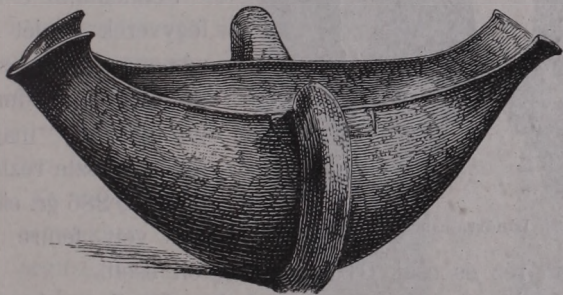
48. 49. Ezüst vázák.
(nagyság 1 : 4).

hoz hasonlítanak. Azután három serleget látunk, a melyek közül a két nagyobbik aranyból, a kisebbik pedig elektróból van (keverék-fém: 1 rész ezüst és 4 rész aranyból); továbbá egy gömbalakú arany palaczkot és végre kétfülű tojásdad serleget (47. ábra). Alakja hasas csónakhoz hasonlít. Testét egy darabból kalapálták, az üres füleket külön lapokból hajlították össze és forrasztották reá. Az

egyik végén levő ivó csücske 7 cm. széles, a másikon levő pedig csak $3\frac{1}{2}$ cm.

A felülről számítva harmadik deszkán négy ezüst edény áll, a legnagyobb közülök egyfülű. Csak az egyiptomi edények közt találkoznak hasonlóknak. Közepett réztárgy fekszik, melyet Schliemann, alkalmasint helyesen, a kincses láda kapcsának vélt. Balról ezüst edény, jobbról ugyan csak kis ezüst csésze ragadt hozzá.

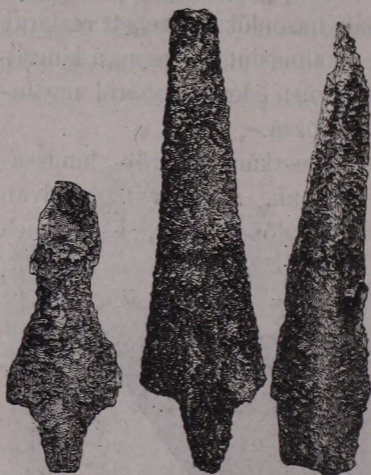
Az ez alatt következő deszkán réztőrök, lándzsacsúcsok és harczy bárdok állanak. A török ugyanolyan alakúak, mint az az ezüstműből való példány, a melynek

56. Arany serleg (súlya 600 gramm).

alakját alább leábrázoljuk. Pengéjük széles levélalakot mutat, nyélbe való erősítésre szolgáló szára vastag és vége visszahajlik. A lándzsacsúcsokból három példányt (51—53) a túloldalon ábrázolunk le. Ezek meglehetősen laposak s a majdnem összes történelem előtti lelethelyekről napvilágra jövő lándzsacsúcsoktól abban különböznek, hogy nem a csövüknél fogva húzták rá a nyélre, — a mely megerősítési mód divatozott már a Homeros-kori lándzsáknál is. — hanem a tövükből kinyúló peczekkel szúrták bele. A peczken a megerősítésre szánt szög befoga-

dására megkivántató lyuk is többnyire még felismerhető. Ilyen lándzsahegyeket csak Cyprusból ismerünk, a melyek a British museumban és a Louvrebán láthatók.

51—53. Lándzsa-csúcsok (nagysága 1 : 5).

Az 54. és 55-ik ábra két harci bárdot mutat. Ezek egészen véső alakúak és ebben a más lelethelyekről származó, egyszerűbb idomú harci bárdokkal tökéletesen megegyeznek.

Schliemann e harci fegyverek fémjét elemzés alá vétette s arra az érdekes eredményre jutott, hogy majdnem teljesen tiszta rézből állanak. 0.286 gr. elemzés alá vett fémre 0.274

gramm réz és csak 0.011 gramm ón esett.

A kincs utolsó tárgyaiul a kép legalján a következő tárgyak állnak: balról egy réz edény, közepén egy réz tálcza, jobbról egy nagy lapos, hasonlóképp rézből való tál, közepén kidudorodva, olyan alakú, mint a minő a későbbi görög korban az áldozati csészéké volt. Meglehet, itt egy olyan közönséges használati czélokra szolgáló edénynyel van dolgunk, a melynek ősrégi alakja később csak az istentiszteletnél maradt használatban.

Ezzel a nagy kincs alkotó részeit elsoroltuk. A főékszerek, a nagy diadémák alakjaihoz hasonlólt a görög föld többi lelethelyei közül egy sem mutathat fel. Az egyiptomi mellékszerek és némely ó- és újkori barbár ékítési

szokások juthatnak rólok eszünkbe. Annál meglepőbb tehát, hogy azon kisebb leletek, a melyekre leginkább az 1878. évben a délnyugoti kapu és a palota közt eső különböző helyeken akadtak, egyszerre a nagy mykénei műveltségi kör alakjainak azon világába ragadnak bennünket, a hol a tekercs-vonal és a rozetta uralkodik. Az 58-ik ábra olyan fülönfüggőt mutat, a melynek lánczai és befejező darabjai még a nagy kincs alakjaival egyezők; de fönt a tartóján már három csinos rozetta látszik. A karkötőnél (59) a tekercsvonalat majdnem egyetlen diszítmény-motivumképen alkalmazták; valamint a reteszeknél is, a melyekre az 56-ik ábra mutat példát. Ez utóbbiakat a középső csövekben végig futó fonal segítségével nagyobb mennyiségben fűzték egymáshoz s azután lánczképen hordták nyakukon. Teljesen ilyenekkel találkozunk Mykénében is. A diszítmények mindig

54. 55. Harci bádok (nagyság 1 : 3).

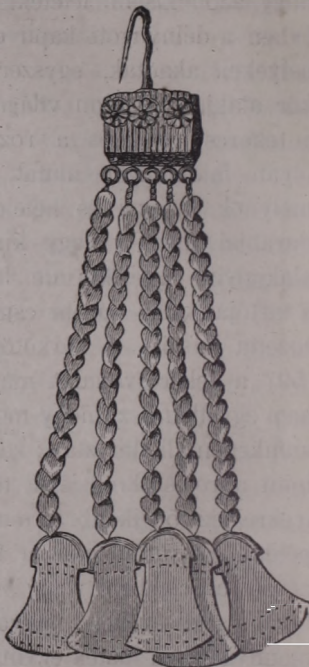
finom sodronyból készültek, azután úgy ragasztották fel az alapra. Azon aranypléből készült korongok is, a melyekből azonban Trójában csak három olyat találtak, mint a minőt az 57-ik ábra mutat, azonnal arra a számtalan hasonlóra emlékeztetnek bennünket, a melyeket a mykéneiek ruhára varrva használtak. A legcsinosabb ékszerek mégis a 60-as és 61-es

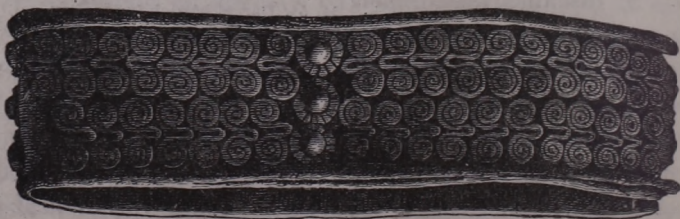
56. Arany retesz
(nagyság 2 : 4).

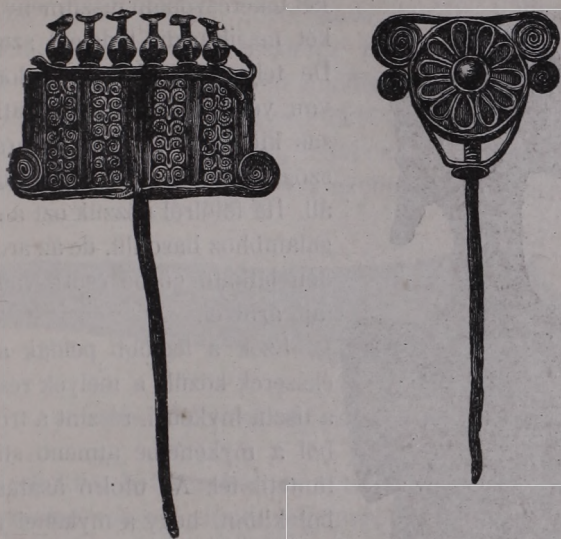
57. Korong aranypléhből
(nagyság 1 : 2).

58. Arany fülönfűgő
(nagyság 3 : 4).

59. Arany kardisz (nagyság 7 : 8).

60—61. Arany hajtűk (nagyság 3 : 4).

számú arany hajtűk. Az egyiknél a tekercsvonalú disztéményekkel telezsufolt tárcsán hat jól alakított kis füleskannácska áll, a másiknál egy közepén kipúposodó rozettát

62. Arany sas (nagyság 3 : 4).

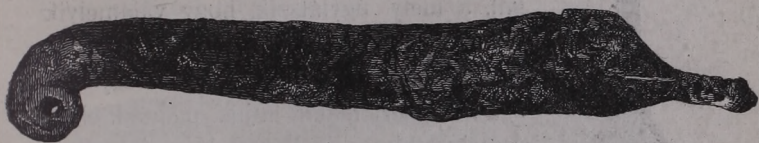

63. Bálvány ölből
(kétszeres nagyság).

két tekercsvonalú diszítmény tart, két másik pedig födeléül szolgál. De teljesen mykénei modorban van végre a 62-ik ábrán látható sas kidolgozva. Ez két arany-szöggel összetartott lapocskából áll. Ha fölülről nézzük ezt a sast, galambhoz hasonlít, de az arczélben látható görbe csőre vadabb fajt árul el.

Ezek a legfőbb példák azon ékszerek közül, a melyek részint a tiszta mykénei, részint a trójai-ból a mykéneibe átmenő stilst tüntetik fel. Az utolsó ásatásokból kitűnt, hogy a mykénei műveltségi korszak jelei korántsem lépnek fel a második településben, hanem csakis több réteggel fölebb, tehát bizonyára néhány évszázaddal később. Ennélfogva ama mykénei, vagy a mykénei izléssel rokon aranytárgyakat nem származtathatjuk többé a második városból. A leletek előfordulásában megállapított körülmények erre nézve teljes szabadságot engednek. A nagy kincs aranytárgyai egységes, nagy régiségre valló stilst tüntetnek fel, a szóban forgó ékszertárgyak ellenben az arany-

tárgyak azon másik csoportjához tartoznak, melyeket Schliemann «kisebb kincseknek» nevezett és a melyeket a várnak különböző és nem mindig pontosan megállapítható helyein találtak, sőt egy részöket éppenséggel a «városi főnök házában», ez esetben tehát minden bizonynyal a harmadik telepből valók. Mivel azonban sem külső, sem

64. Rézből készült késpenge (természetes nagyság).

belső okokból határozottan ki nem tűnik, hogy mikép kell a tárgyakat csoportosítani, mindnyáját együttesen ezen a helyen tárgyaltuk.

Jóllehet Schliemann az aranyleletekre nagy gondot fordított, mindazonáltal fájdalom, még sem akadályoztat-

65. Késnyél elefántcsontból (természetes nagyság).

hatta meg, hogy munkásai az 1873. évben effélékből egész sorozatot el ne csempészszenek. A török rendőrség ennek egy részét később egy jéniséri paraszttól visszaszerezte, de akkor már különféle darabjait beolvasztották és ma divatos ékszerekké dolgozták fel. Ezeket a többi Kon-

66. Ezüst tör (természetes nagyság).

67. Réz nyílhegy (ter. nagy.)

stantinápolyba került aranytárgyakkal együtt a Csinili-Kioskban állították ki.

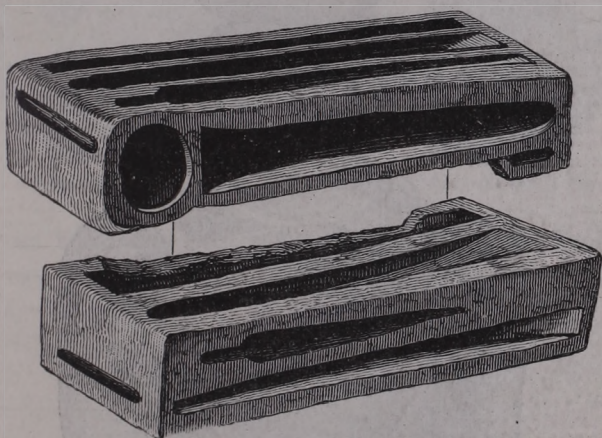
Az egyébféle fémből készült leletdarabok közül kiválólag nevezetes a 63-ik ábrán feltüntetett kis ólombálvány, a mely mezitelen női alakot ábrázol, hosszú csiga fürtökkel fülei előtt, mellére zárt karokkal, a mely ügylátszik, hogy valamelyik ősrégi istenség jelképe. Itt nyilván az ázsiai Astartét s egyúttal azon egyetlen egész emberi alakot látjuk magunk előtt, a mely a hissarliki halom legrégibb rétegeiből előkerült.

A 64. ábra olyan rézkést mutat, a melynek egyik vége kerek fejjé kanyarodik vissza. A másik végénél fogva nyélbe ütötték a pengét, s hogy e nyelen már milyen fejlett alakkal találkozunk, azt a 65-ik ábra megmutatja, a melyen elefántcsont faragásban valami nyugvó állat látszik. A nyél hátulsó háromszögletes végén a penge befogadására szánt bemetszés látható és benne a lyuk, hogy szöggel odaerősíthessék. Egészen hasonló alakítások fordulnak újra elő az egyiptomi és később az etrusk művészetben, a melyek valószínűleg az etrusiai Carneto temetőjéből származnak.

Az itt oldalt (66. ábrán) ábrázolt ezüsttört éppen úgy erősítettek meg a nyelében, mint álta-

lában a bronztöröket szokták, vagyis szög alakú felső részét keresztül dugták rajta s azután a végét visszahajtották. Ez az erősítési mód eddig csak a legrégibb cyprusi temetőben fordult elő.¹

A trójai nyílhegyek alakja, egyetlenegy kajcsos példány kivételével, a legrégibb rétegekben kizárólag a szerfelett egyszerű hegyes szegidom (67), a minővel a mint látszik, Trója eddigelé magában áll.

68. Öntőminta csillámpalából (nagyság 1 : 4).

Dárdacsúcsok, fűrészes török, vésők és fejszék nagyobb számban találkoznak, és hogy azokat ott helyben készítették, azt a nagyszámú csillámpalából álló öntőforma mutatja, a mely szintén velök együtt került elő. Ezek közül a legépebben maradt példány a 68-ik ábrán látható.

De a legérdekesebb leletek közé mégis az agyag-

¹ Dümmler: Athen. Mittheilungen, XI, 1. Melléklet a 14. sz. 209. lapjához.

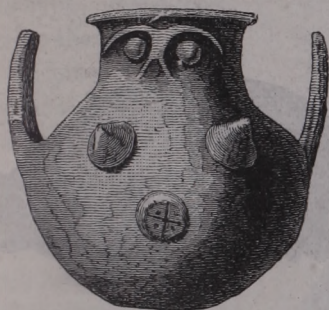
edények tartoznak, s azok között is mindenekelőtt az arcz-
képes edények. Elismerésre méltó törekvés, hogy ez arcz-
képes edények az idők folyamában mindinkább megköze-
lítik az emberi idomot — a holt anyag megelevenítése
lévén az összes művészi alkotás alpha és omegája. Eleintén

69. Agyagedény (nagysága 1 : 6).

a szemeket és orrokat csak bekarczolják, azután pedig
kidomborítják, majd fülpart is csatolnak hozzájuk. A fedő
kalap vagy csúcsos sapka alakjában jelentkeznek, s azok
a bütykös kiugrások, a melyeket eredetileg a bukóra álló

korsó alátámasztására vagy a hordásnál reácsavart kötél fentartására használtak, mindinkább a női emlők alakját öltik magokra. Sőt végre a megelevenítés annyira halad,

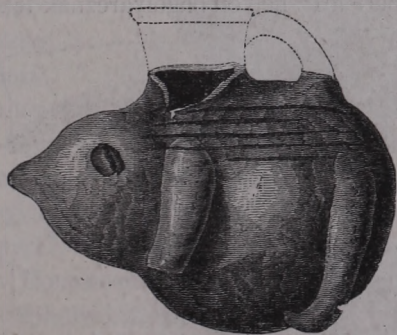

70. Agyagedény (nagys. 1 : 3).

71. Agyagedény (nagys. 1 : 2).

hogyan az edényeket nem csak karokkal látják el, hanem még egy másik edényt is helyeznek hordás végett karjaikba. (Lásd a 69., 70. és 71. ábrákat).

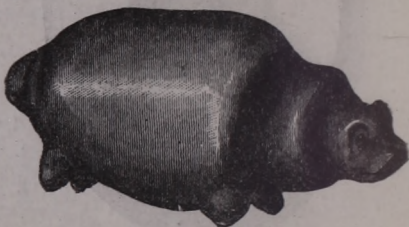
72. Agyagedény (nagysága 1 : 3).

Az utánzási vágy azonban nem szorítkozik csupán csak a mintául szolgáló emberi alakra, hanem a vázákban

képzeleti állatalakokat is ábrázol. Így a 72-ik ábra disznóalakra vall, a 73-ik ábra vakondokhoz, a 74-ik pedig nilusi lóhoz hasonlít. Azért nem is gondolhatunk arra, hogy a trójaiak arczképes edényeiken talán bagolyfejű

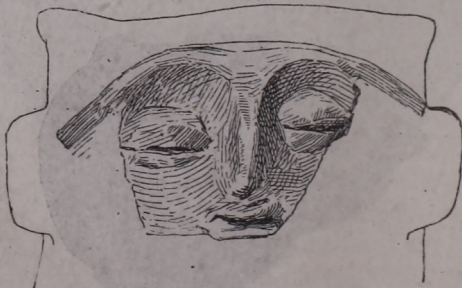

73. Agyagedény (nagys. 1 : 4).

74. Agyagedény (nagys. 2 : 3).

Athéne-félét akartak volna ábrázolni, még ha ilyesmi egyáltalán létezett volna is valaha. Olyan példányra nem akadunk, a mely arra kényszerítene bennünket, hogy kezdetleges emberi arcz helyett bagolyarcznak tekintsük, ámde

75. Edénycserép (nagysága 4 : 5).

annál számosabb az olyan, a mely a határozottan kitüntetett szájról ítélve (75. ábra) emberi arcznál semmi egyebet nem ábrázolhat. De miként is adta volna fejét a nép

arra, hogy szent képét, a vár istennőjét, főző-fazekak, vizes-kancsók és moslékos-edények diszítésére használja?

Néhány vázaalak az által válik érdekessé, hogy ugyanolyanokat találunk a legrégibb cyprusi temetőkben, de másutt még sehol sem akadtak rájuk. Ilyenfélék a karcsú, csücskös korsók (76. ábra), melyek

Trójában gyakran előfordulnak, továbbá az összepárosított edények, a minőt a 77-ik ábra mutat.

A 78. ábra a második városban tömegszámra jelentkező

poharaknak egyik példányát tünteti elénk, a melyről Schliemann azt tartja, hogy a Homerosztól gyakran említett kettős pohárral (*depas amphikypellon*) ugyanazonos. Hosszas vita folyt azon kérdés felett, hogy ez az *amphikypellon* tulajdonképen mit jelent? A sokféle mesterséges

76. Csücskös korsó (nagyság 1 : 5).

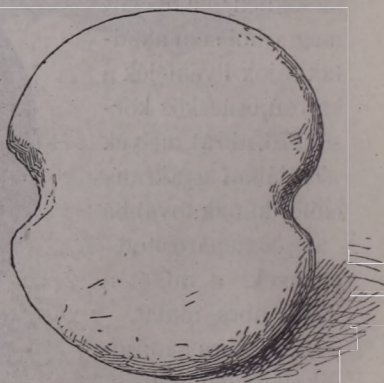

77. Hármas pohár (nagys. 1 : 4).

magyarazattal szemben, hogy kettős pohár s más efféle, a legegyszerűbbnek és valószínűleg a leghelyesebbnek látszik Schliemannnak az az egyszerű felfogása, hogy az *amphikypellon* alatt kétfülű poharat kell értenünk. A vendégség alkalmával való körbe jártatásra a trójai edény kitűnően alkalmas. Mivel a talpán meg nem áll, vagy folytonosan ki kell inni, vagy pedig kézben jártatni. Ez utóbbit a két

78. Pohár agyagból
(nagys. 1 : 4).

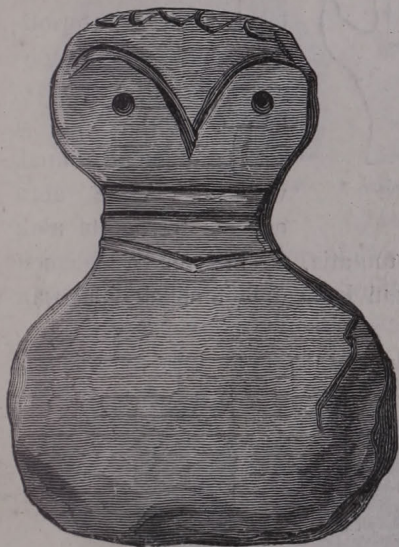

79. Fonalgombolyításra
való kő (nagys. 2 : 3).

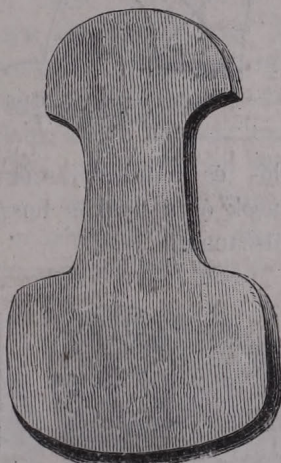
nagy fül szerfelett megkönnyítené, mivel az átadó az egyiket, az átvevő meg a másikat fogja.

Miután az arczképes vázából kitűnt, hogy a közönséges használatra szánt tárgyak az élő alakját milyen gyakran öltik magokra: könnyen támadhat bennünk az a gondolat, hogy azok az eddig bálványoknak nézett kisebb-nagyobb kőlapok, a melyek rendszerint mind a két olda-

lukon kikanyarítást, felső részükön többnyire bekarczott szemet és orrot, néha még kart jelző nyujtványokat is mutatnak, nem szintén a mindennapi használat szolgálataiban állottak-e? úgy hogy az élő lényeket jelző járulékok eredetileg nem léteztek és csak utóbb az idomok természetes formáját idézték elő. Én csakugyan azt hiszem, hogy e kövek közül a legegyszerűbbeket, a melyekből egy

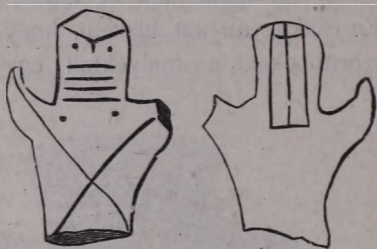
80. Kőből készült amulett
(nagyság 2 : 5).

81. Kőből készült amulett
(természetes nagyság).

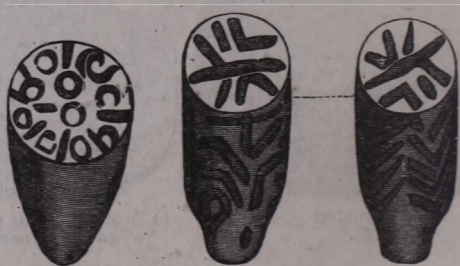
példányt a 79-ik ábra tüntet fel, czérna gombolyítására használták. Idomuk nagyjából rendszerint tojásdad, lapos és kétfelől bevágásuk van; arcznak vagy más effélének nyoma sem látszik rajtok. Ilyen kő mintegy tiz darab fordul elő. Másokat, a hol a bevágás a fejet és törzset világosan elkülöníti, mint a 80-nál, a melynél nem csak az arcot rajzolták ki, hanem még a homloki fürtöket s nyak-

szalagot is jelezték, még inkább tarthatunk bálványoknak vagy helyesebben mondva amuletteknek. Egy női istenség törzsét éppen úgy viselték még Mykénében is, nyakba akasztva, mint Egyiptomban a sok istenalakot és szent jelvényt.

82. Egy agyagalak felső része
(nagyság 1:2).

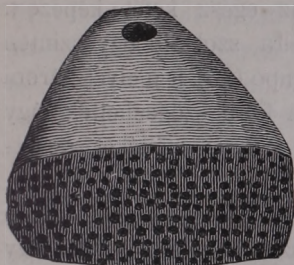
elő- és hátulso részét mutatja, a melynél a felemelt karok és a nyakba hosszan lefüggő hajfonadék világosan látszanak.

83. és 84. Agyaghenger (nagysága 1:2 és 1:3).

Sokat vitatkoztak a trójai pecsénymókról is, a melyeken Sayce oxfordi tanár, hite szerint, hittita írásjegyeket ismert fel. Ámde egyetlen egy sem akad olyan, a melyen pusztá disztiményeknél egyebet látnánk. Például a 83-ik ábrán feltüntetett darab, a melynek lapja első tekin-

tetre valósággal írásosnak látszhatik, közelebbi vizsgálat után csakis szabályosan váltakozó vonásokat és köröket mutat. És egészen ugyanazon módon magyarázhatók meg annak a darabnak a jegyei is, a mely a Sayce-féle elméletnek főfő alapját teszi (84. ábra). Ez a tudós azt hitte,

85. Kefe háta agyagból
(nagytság 1 : 2).

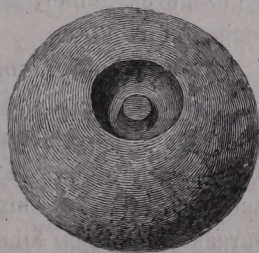
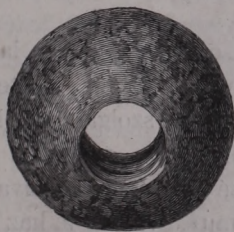
hogy erről cyprusi betűkben ezt a szót olvashatja le: *ren-tae*, de erről a szóról ő maga sem tudja, hogy mit jelent. Annyi kétségtelen, hogy itt a valóságban három, csúcsával összeérő szög van előttünk, a melyek között mindannyiszor

egy egyszerű vonás fordul elő (☉); csak hogy több vonal egymásba folyt, a mi a diszitményt homályossá tette.

Ilyen tapasztalatok után minden további olvasási kísérletek ellen előre is némi gyanúperrel kell élnünk, és

86. Kampó agyagból (nagytság 1 : 3).

87—88. Kögyöngyök (nagytság 1 : 2).

ha még szemet szúrna is, bele kell törődnünk abba a gondolatba, a melyet úgy Tiryns mint Mykéne egyaránt támogat, hogy ebben a műveltségi korszakban írás még nem létezett.

Még két, mindennapi használatra szánt tárgyat kell felemlitenünk. Az egyik ezek közül egy háromszögletes égetett agyagdarab, a melynek alsó felületén számtalan apró lyukacska látszik. (85.) E lyukacskába nyilván ser-teket ragasztottak, úgy hogy az egész kefét képezett. Ugyancsak ilyen mindennapi célra szolgált egy szintén égetett agyagból készült nagy kampó (86), a melyet három lyukkal ellátott pajzsánál fogva a falra szögezhettek, úgy hogy aztán ruhákat, eszközöket s más efféléket aggat-hattak rá.

E példákból látjuk, hogy Trójában az agyagot milyen sokfélére alkalmazták. Annál valószínűbbé válik tehát, hogy a főntebb megbeszélte pereszlenek agyaggyöngyök lehettek. Hozzájok nagyon közeljáró alakú kögyöngyöket tüntet fel a 87. és 88. ábra. A 88-nál a be nem fejezett fűrásból arról győződünk meg, hogy annak a lyukát ugyanazon a módon készítették, mint a hogy a kemény köveket Tiryns-ben s Mykénében átfurták körülporgetett, smirgeles nád segítségével, a mely a közepen egy kis köbüttyöt hagyott maga után hátra.

Arra, hogy a második város nem lassanként pusztult el, hanem valami nagy tűzvész hirtelen emésztette el, szembeszökő bizonyítékul szolgál egy leányka csontváza, a melyet egy kőházban «majdnem fennálló helyzetben s csak egy kissé hátrafelé hajolva temetett el a sárgás és barnás fahamu», vagyis a ház felső részének romhalmaza. E mellett is több ékszerfélét leltek, úgymint egy elektronból készült kerekfejű hajtút, két fülönfüggőt és egy gyűszűt; az utóbbi egyszerűen vastag aranysodrony összehajtásából áll.

6. A harmadik telep.

Azok az emberek, a kik a második város elpusztulása után a várban letelepültek, az épségben talált maradványokból sokat ismét felhasználtak, nevezetesen a város falát majdnem egészen; csak a nyugati részen újították azt meg egy darabon, igen rossz építkezési móddal. Sőt bejárókul is megtartották a megelőző telepítés délnyugati és délkeleti kapuinak helyét s a mint látszik, e célból felhasználták hozzá a még fennálló falakat is. A kapualj azonban $1\frac{1}{2}$ m.-rel emelkedett, sőt a kapunak valamikor később történt megújítása alkalmával ismét $1\frac{1}{2}$ m.-rel növekedett.

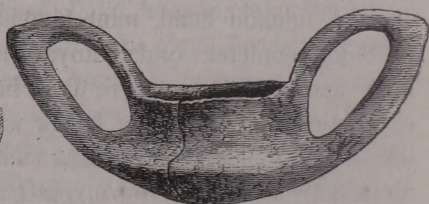
A falakon belül, mint fentebb már megjegyeztük, az összedőlt épületek omladványát nem takarították el, úgy hogy azon felszín, a melyre az új házakat építették, nagyon egyenetlen volt. Magok a házak is nagyon hanyagul épültek — legtöbbjöknek még csak derékszög alakja sincs — terméskövekből és apró vályogtéglákból, sőt gyakran még az elpusztult város félig összeégett maradványait is hozzájuk vették. Ezek közül a legnagyobbik a régi palota és a nyugati fal közt fekvő (*D*)-vel jelölt ház, a melyet Schliemann a hetvenes években, a «város főtisztviselője lakásának» tartott. Ez épület falai 65 cm. vastagok, a terjedelme pedig $7\frac{1}{2}$:15 m.-re rüg. A lakosok e faluszerű telepedésnek majdnem egész tartama alatt a várhegyre szorítkoztak, úgy hogy abból a városból, a melyet Schliemann az ötödiknek számít, csak egyes házak, a melyek tehát, úgy látszik, hogy a szóban forgó telepítési korszak végéhez tartoznak, terjeszkednek túl a régi erődítvényfalakon.

«A mint az utolsó trójai ásatási évszakban, ezt írja Schliemann, egyik réteget a másik után rendsze-

resen leástuk, bőséges alkalmunk volt arról meggyőződnünk, hogy a harmadik telepéseknek igen szegényeknek kellett lenniök, mert házaikban csak igen kevés holmira akadunk.» És a mit találtak, az is csak ritkán különbözik alakra és kivitelre nézve a megelőző korszak eszközkészletétől. Ugyanazon arczképes edényeket, csücskös korsókat és kétfülű poharakat látjuk ismét, sőt a bronz- és kőeszközök, a «bálványok» és «pereszlenek» is azonosok. Csak egy újabb szürke agyagnem, a mely közvetlen a hellenisztikus város alatt fekszik s a melyhez a 89. és 90-dik ábrákban feltüntetett poharakból kiválóan sok tartozik,

89. Serleg vagy mericze (nagys. 1:4).

90. Serleg (nagys. 1:4).

látszik arra mutatni, hogy darab ideig valami új elem foglalt helyet akár magában a népességben, akár az eddigi települők kereskedelmi összeköttetéseiben. Schliemann ez edényformát itáliai; főkép pedig etrusk-leletekkel való megegyezésénél fogva lydiainak nevezte, mivel az etruskok Herodotosnak egy legendája szerint, lydiai települők voltak. A legrégibb Bucchero-edényekkel való hasonlatosságuk csakugyan igen nagy. A 89. és 90. ábra alsó részének kiugrása, a 89. bütykei és vájatai amott szintén megtalálhatók. Ez a hasonlóság ismét újabb utalás a már meglevő számos mellett, az etruskoknak keletről való származására.

De hogy valóban Lydiából jöttek-e, mint Herodotos vélte, vagy más valahonnét, azt a kérdést még tudvalevőleg homály fedi, ennélfogva arról sem mondhatunk ítéletet, hogy néprajzi tekintetben mi jelentősége lehet azon ténynek, hogy ez agyagárú a Hissarlikon előfordul. Mivel azonban nem egyedül a várban, hanem még sok hősí sírban s a Skamander-síkság néhány egyéb helyein is található, amott is valamivel újabb, tán a Trója virágzási idejére következő korszaknak volna a jelezője.

Ebben az egész korszakban mégis a mykénei edénycserepek előfordulása a legfontosabb tény. Ily cserepek előfordulásáról az utolsó ásatások alkalmával győződtek meg először, még pedig mint Dörpfeld és Brückner jelenti, éppen abban a rétegben, a melyet Schliemann lydiainak nevezett el. A talált darabok kiváltképen a kengyeles kancsó jellemző alakját képviselik, a mely az eddig tett tapasztalatok szerint kétségkívül a késő mykénei korszakba tartozik. De akkor is, ha azt hisszük, hogy e kor a 10-ik századig terjedt, e réteg és a második város elpusztulása között néhány századnak kellett elmúlnia, ennélfogva ez utóbbinak virágzását mindenesetre korábbi időre kell tennünk, mint Tyrinsét s Mykénéét.

E harmadik korszakba esik majdnem mind azon temetkezés is, a melyet Hissarlikon találtak. Schliemann ezt mondja («Ilios» 46. lap): «Az 1872. évben elégetett emberi maradványokkal telt két háromlábú urnát találtam az első város őstalaján; az 1871., 1872. és 1873. években azonban a harmadik és negyedik városban jelentékeny számú nagy urnákat hoztam napfényre, a melyek emberi hamumaradványokat tartalmaztak, de csontokat nem; csak egyszer találtam az egyikben a hamu közt egy fogat, másszor meg egy koponyát, a mely az alsó állkapocs

hiányát leszámítva, egészen jó állapotban maradt meg. Egy mellette fekvő bronz ruhatű vagy hajtűből azt kellett következtetnem, hogy ez a koponya asszonyé lehetett.» Bötticher éppen ezt az adatot túlságosan kihasználta azon elmélete támogatására, hogy a vár temetkezési helynél nem volt egyéb. Azonban meg kell gondolnunk, hogy Schliemann kezdetben mindenféle nagy edényt hamvvedernek nevezett. Talán az emberi hamv-maradványokra vonatkozólag is oly tévedésbe esett, mint a «nagy-tömegű fahamuval», a melyről később kiderült, hogy nem egyéb porrá vált vályognál. Hogy olyan időkbén, a midőn a vár elpusztultan állott, ott temetkeztek, azon épp oly kevésé csodálkozhatnánk Trójában, mint a hogy nem csodálkoznak a higgadt gondolkozásúak azon, hogy ilyesmi Athénében, Tirynsben és sok más egyéb helyeken előfordúl.

A «két harczos csontváza», melyet Schliemann egy ház szobájában talált («Ilios» 36, 565. lap), úgy látszik nem eltemetettek, hanem szerencsétlenül járt emberek maradványa. Az a kevés ekkép megmaradt koponya, Virchow tüzetes elemezése nyomán, kiváltképen a fej szélességi méretében és az állkapocs alakjában erősen kifejeződő különbségeik mellett is, mind a legszembeesőbb módon a polgárosultságban jelentékenyen előrehaladott nép csontjellegét tünteti föl. «Nem vehető rajtok észre, azt mondja, semmi, a mi vadságra vallana, a csontképződés nem durva és tömeges; nem észlelhető az izmok és inak kiinduló helyeinek különösebben erős kifejelettsége. Minden rész sima és finom, sőt majdnem kecses», ennél fogva föltehehetjük, «hogy e koponyák egykori tulajdonosai állandóan letelepült, a béke művészetében járatos és a távoli törzsekkel való érintkezésben a vérkeveredésnek is inkább kitett néphez tartoztak.»

7. A görög-római Ilion.

Görög, sőt még inkább római eredetű romok leírása tulajdonképen kiesik azon fogalom keretéből, a melyet a Schliemann-féle ásatásokhoz kötünk. Már szinte hozzá szoktunk ahhoz, hogy Schliemann nevének említése alkalomával az ó-kornak csak egy bizonyos korszakára, a görögök nagy hőskorára gondoljunk. S ez a szokás jó és helyes, mert e férfiú sajátlagos lényén alapúl, a mely teljesen beleélte magát ama regényes mondákkal átszőtt

91. Festett fazékcserép (nagysága 1 : 2).

világba. Nem is igen törődött ő azért Trójában a legfelső réteggel, mely az ő számítása szerinti hetedik várost borította. Csakis az 1882-ik évben alkalmazott építészei hordták össze s rajzolták le szorgalmasan mindazt, a mihez még hozzá lehetett férni. Ennélfogva mi is röviden foglalkozhatunk e maradványokkal, hisz a hellén és római korból való Ilion épületei s emléktárgyai és eszközei ugyanazon sajátosságokat tüntetik fel, a melyeket azon korszak annyi sok más városa fönntartott.

Számtalan vázacserép bizonyítja, hogy már jóval Xerxesnek Herodotosnál elbeszéli látogatása előtt laktak a várak. A 91-ik ábrán látható cserép valami szárnyas női lénynek felső részét mutatja, a melyet világosveres alapra fekete színnel festettek. A hegyes orr és az arczélben való rajzolás mellett is szemközt állított nagy mandulametszetű szemből az archaikus görög jellegről eléggé megbizonyosodunk.

A haj egy része hosszú fonadékká alakítottnak látszik, a mely kettős ívben hátrafelé repül s mind a két oldalra kikanyarodó csomóban végződik. Ez a fejdísz szembeszökőleg emlékeztet a mykénei asszonyokra (lásd alább a 309. ábrát.) A nyakon a haj felbomolva hosszan lelóg, sőt még a fülek elé is gyűrűzik egy fürtöcske.

A 92-ik ábrán bemutatott cserépen levő második szárnyas alak már szabályosabb arcot mutat, a melynél

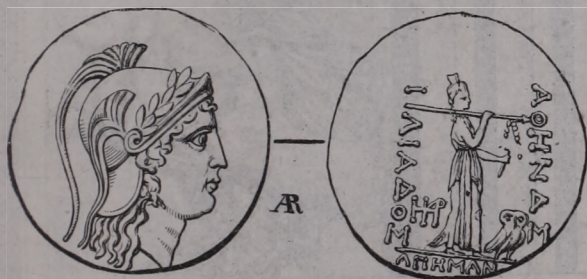
92. Festett fazékcserep
(természetes nagyság).

a rajzot a csésze belső oldalán világossárga alapra barna színnel készítették. A szem alakja hasonló az előbbeni darabon levőhöz, de az áll és a nyak idoma egészen arányos. A haj hosszú hullámokban folyik le a nyakra és két szalag tartja össze, a melyek közül az alsónak a fülek mögött lehulló két vége van. E darabok a Kr. e. 7-dik

vagy 6-ik századból eredhetnek s az edényfestészetnek azon stílusához tartoznak, a melyet főlelethelye után eddigelé rhodosinak neveztek, a mely több tekintetben a mykénei-

hez csatlakozva, azon időben az összes kis-ázsiai partokon uralkodott, vagy legalább, úgy látszik, azokat a maga készítményeivel ellátta.

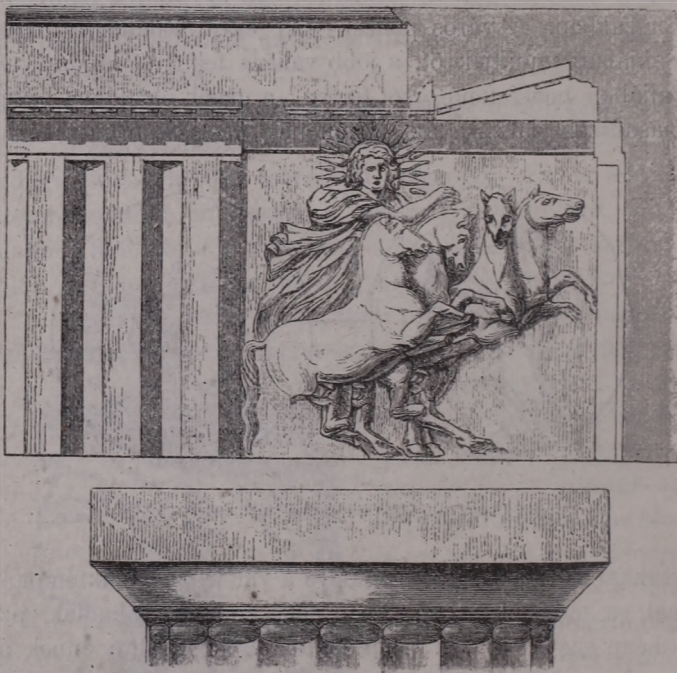
A Xerxesnek és Nagy Sándornak Trójában tett látogatásáról szóló elbeszélésekből tudjuk, hogy a vár istennőjéül ekkor is Athénét tisztelték, épp úgy mint a homerosi korszakban. A város pénzei (93.) egyik oldalukon teljes alakjában mutatják őt, a jobb vállára fektetett lándzsával, baljában pedig fonó-orsót tartva; a másik oldalukon pedig másodszer látszik az istennőnek borostyán-koszorúza

93. Ilioni pénzdarab (Tetradachma) (természetes nagyság).

sisakkal befedett feje. Ennélfogva a vár legnagyobb templomát, a melynek nagy mennyiségű romjaira akadtak, az Athéne szenthelyének tekinthetjük. A 94-ik ábra ennek a templomnak egy oszlopfjét, triglifjét és eresztét mutatja be. A metopék diszitményeit szobrászati művek alkották; a mi lapunk a magasba kocsizó Heliost mutatja nagy sugárkoszorúval fején, a mint négy lovát kormányozza. Más lapok maradványain harci jeleneteket ismerhetünk fel. Ezek közül a legjobb állapotban maradt ránk a 95-ik ábrán feltüntetett darab, a melyen a paizstól védett Athéne

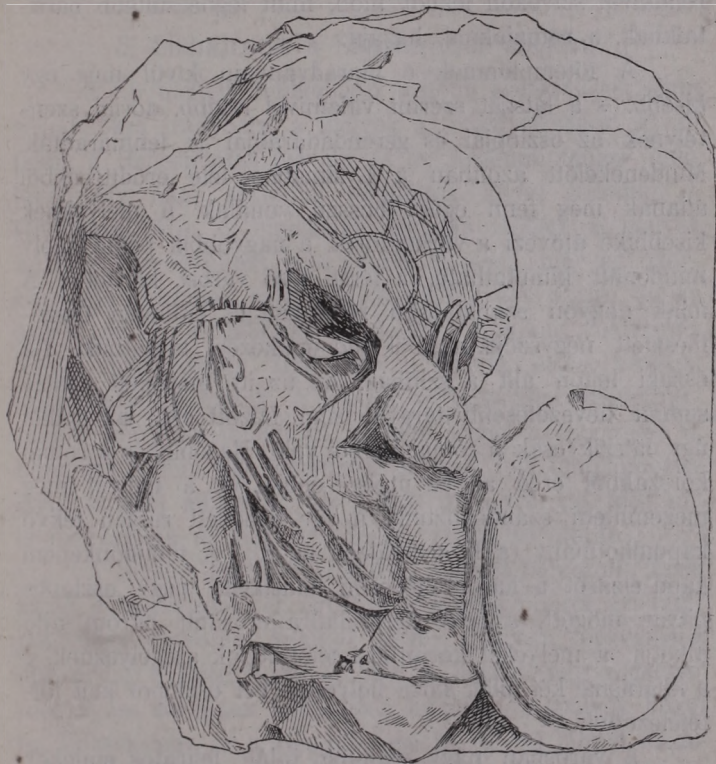
egy földre roskadt harczost hajánál fogva ragadott meg, jobbját pedig magasra felnyújtja, hogy megadja neki a kegyelemdőfést. A legyőzött, nyilván a gigas Enkelados hasztalanul igyekszik jobb kezével, hogy az istennő vas-

94. Az Athéne-templom oszlopfeje, triglifje és faparkánya (méret 1 : 6).

markából kiszabaduljon ; balja a paizsban rekedt s felső testét ezzel támogatja. Ez az ábrázolás azért érdekes, mert nagyon hasonlít a pergamosi gigantomachiában (istenek és ősemberek harcza) előforduló ugyanoly jelenethez. Azt is

észrevették,¹ hogy e metopék és a pergamosi nagy oltár domborműves lapjai közt, még a kidolgozást illetőleg is,

95. Metopè az Athene-templomról (méret 1:8).

feltűnő megegyezés tapasztalható, sőt úgy látszik, hogy ugyanegy fajta márványból készültek. Ennélfogva az ilioni

¹ O. Rosbach, Archeol. Zeitung 1884. 233. s köv. lap.

templomnak a pergamosi oltárral egy és ugyanazon időből valónak kell lennie és lehet, hogy magok az Attalus családból való királyok alapították, a kiknek, a mint tudjuk, rendkívül szívékony feküdt Ilion, mint legbecsültebb barátainak, a rómaiaknak hazája.

A főtemplomnak e maradványain kívül még egy kisebb, s a látszat szerint valamivel régibb, dóriai szentélynek az oszlopjai és gerendadarabjai is fenmaradtak. Mindenekelőtt azonban a Lysimachos-féle erősítésekből állanak még fenn egész hosszú vonalak, a melyeknek kisebbike átövezi a várkoszorút, a nagyobbik pedig, mely mindenütt kimutatható, a téres alsó várost körítette. A falak nagyon szabályosan rétegezett és kitűnően összeillesztett négyoszökövekből álló építkezést mutatnak. Az északi lejtőn állt a színház, de az itt megejtett ásatás semmi nevezetesebb tárgyat sem hozott elő; az épület úgy látszik csak a római korból való. Hasonlókép a római korszakból ered az az utolsó épület is, a melyet még megemlíteni szándékozunk, a vár délkeleti részén fekvő kapualkotmány (a II. tervrajzon az *L*). A tulajdonképeni kapu-elzárót a három lépcsőn emelkedő négy oszlopos pitvar mögött, a belső keresztfalra erősített három ajtó alkotja, a melyeket korinthosi féloszlopok szegélyeznek, s a kijárásnál két pillér közé helyezett két oszlopot kell föl-tételeznünk.

A városban nagy számmal talált feliratos emlékek a Kr. előtti 4-ik századtól kezdve egész a késő római korszakig lenyúlnak. Ezekből sok mindenféle tudósítást nyerhetünk Ilionnak a szomszéd városokkal való összeköttetéseiről, értesülünk általok úgy a királyok alapítványairól, mint a magánosok kegyeleti adományairól s megtiszteltetéseiről. Mind ezekben pedig azt látjuk, a mit

különben az írók is oly szíves örömmel adnak tudtunkra, hogy az ősi Priamos vára Troasnak ismét virágzó fővárosává lett.

8. Sírhalмок a Skamander síkján.

A vár mellett Schliemann legfőbb érdeklődését azon sírhalmokra irányozta, a melyek a troasi síkságon, kivált pedig a Hellespontos partján és az Aegeumi tenger mellékén oly nagy számmal találhatók. Ilyen sírhalom a Rhoiteion-fokon öt emelkedik egymás mellett, a melyek közül a legnagyobbat, mai nevén In-tepét, már az ókorban Ajax sírjának mondták. E halom egy részét éppen akkor mosta el állítólag a tenger, a mikor Hadrianus Tróját meglátogatta, úgy hogy a hősnek óriási csontjai takaratlanul maradtak. A császár archaeologiai meghatottsággal könyeket hullatott, azután pedig a csontokat új hatalmas halom alá temettette, a mely fölé templomot és Ajax szobrát állíttatta.¹ Ez épület maradványai még ma is megvannak az In-tepe halmon. (L. a 96. ábrát.)

A Sigeion-fokon hasonlókép számos halom áll. Ezek közül a legszélsőről és egyúttal a legnagyobbról azt tartják, hogy ez volna Achilles sírja; a hozzá legközelebb álló pedig a Patroklosé. Odább a magas partszegélyen, még egész sor ilyen földhányás huzódik, a melyek közül az Udzsek-tepe és a Beschik-tepe 50 és 80 lábnyi tekintélyes magasságot ér el. Ezek a tájra nézve messze ellátzó, ismertető jelül szolgálnak. (L. 97. ábra.)

Schliemann nem csak az említett halmokat, hanem azontúl még egynehányat, összesen mintegy tizenhatot, elásatott, de egyetlen egyben sem fedezhette föl a temetke-

¹ Philostr. Heroica, ed. Kayser 137. lap.

zés nyomát. Ennélfogva e halmokat kenotaphiumoknak, vagyis olyan emlékhalmoknak tartja, a melyeket a megholtak tiszteletére emeltek, a nélkül, hogy egyúttal csontjaikat is oda temették volna.

Ha ezt a felfogást már azon tudósítások után sem helyeselhattuk, a melyekkel a sírhalmoknak az őskorban való emeléséről rendelkezünk: az utolsó évekből eredő két lelet ma már éppen határozottan megczáfolta azt. Az 1887.

96. Az In-tepe tumulus, állítólag Ajax sírja.

év tavaszán török parasztok Bunarbaschi közelében Cso-ban-tepénél többféle aranytárgyat ástak ki, köztök egy tölgyfalevelekből s makkokból álló negyedfont súlyú arany koszorút. A parasztok 15 láb mélységben szabályos négyszegkövekből, mész nélkül épített sírra bukkantak. A mit a dolog kitudódásakor a hatóság ez emberektől még elszedhetett, Konstantinápolyba került. Calvert jelentést tett róla

egy angol újságban. E lelet-darabok, úgy látszik, hogy min-
denesetre a világos történeti korból valók; Schliemann és
Calvert azt vélik, hogy körülbelül az 5. századból erednek.

Az utolsó ásatás alkalmával tehát, az 1890-ik év
nyarán Schliemann «újra felásatta az Iliontól délre fekvő
s népiesen Pascha-tepének nevezett kúp alakú halmot, a
melyet Schliemanné asszony az 1873. év május havában
már egyszer felásatott, úgy hogy árkot húzatott rajta
keresztül.» «Ekkor, így szól tudósítása,¹ egy emberi csont-

97. Az Udžsek-tepe tumulus a Skamander partjáról nézve.

vázat találtam benne, de minden melléklet nélkül, s egy
kőlépcsőt, a mely régente a keleti oldalról a csúcsra vitt
fő, de az évszázadok folyamán a sír felső részéről az
esőtől lemosott föld egészen befedte».

A régibb vizsgálat alkalmával e halomban, a mely
egyébiránt valószínűen Batieianak Homerostól (Ilion II.
811—814. lapjain) leirt sírhalma, a legalsó rétegben a
hissarlikai második településben előforduló fazékcserepekkal
egyezőket találtak. E szerint tehát behizonyosodott egyelőre

¹ «Bericht über die Ausgrabungen im Jahre 1890» 24. lap.

ugyancsak két esetben, hogy különféle időkben a halmok belsejébe temetkeztek. A többiekén megejtett ásatások eddigelé csak azt mutatták, hogy ezeket is egymástól messze eső időkben emelték. A legtöbb fazékcserépnél egyebet nem szolgáltatott, többnyire a második vagy pedig a Schliemanntól lydiainak tartott településben előfordulókhöz hasonlókat, bár egy kissé durvábbakat. Csakis a Hellespontos európai oldalán fekvő Protesilaos sírjának nevezett halomban fordult elő olyan fazekasmunka, a mely pontosan feltünteti az első városbeli agyagművek minden sajátosságát: fénylőfekete, vízszintes csövesfülű csészékből való cserepek, továbbá függőleges csöves fülek, kőfejszék, fűrészfogasélű kések s más egyebek. Rakott falat csak két halomban fedeztek fel, egy kis négyszögletes, toronyszerű, 14 láb magas és 12 láb széles épületet, a Priamos sírja nevezetű helyen a Balidaghon, közvetlenül a Bunarbaschi közelében fekvő azon romok mellett, a melyeket régebben Trójának tartottak, s egy másik hasonló, csak hogy sokkal nagyobb, 15 láb hosszú s ugyanolyan széles, de 40 láb magas tornyot az Ucsek-tepén. Ezt az építményt nagy kerek és igen gondosan összeillesztett sokszögű koczka-alapzaton, jól kifaragott kőlapokból készítették. Schliemann e halmot azon emlékeknek tartja, a melyet Caracalla emeltetett trójai utazása közben elhalt barátja, Festus tiszteletére. A Bunarbaschi magaslatán fekvő három tumulus közül kettő a Priamos nevét viseli: ezeknek egyikét Calvert már az ötvenes években felásatta, a másikat pedig Schliemann megbízásából Dörpfeld nyitatta fel 1882-ben. Calvert a torony belsejében nagy, idomtalan kövekből készült építményt fedezett fel, a melyet valamely szobor vagy oltár talapzatának tart. Dörpfeld a másik halomban csakis «lydiai» edényfélékből eredő cserepeket talált.

Ezekben a halmokban is bizonyára még több rendbeli sírok rejlenek, habár valószínű, hogy nem is mindegyikben. Mert kenotaphiumok bizonyára már a Homeroszt megelőző Görögországban is voltak. Az Odysseában azt beszéli Menelaos, hogy ő Achillesnek emlékhalmot emelt Egyiptomban. De sokkal több bizonyítékkal rendelkezünk arra nézve, hogy a halmok rendeltetését az elégetett csontok befödése képezte. Patroklos Achillesnek álmában jelenik meg s arra kéri, hogy kettejük csontjai ne különíttessenek el, hanem ugyanazon sírhalomban egyesíttessenek. Az Odyssea csakugyan azt is beszéli, hogy Achillesnek és Patroklosnak csontjait együttesen, még pedig arany amphorában temették el a Hellespontus partján fekvő sírhalomba, és az Ilias végén is azt olvassuk, hogy Hektor csontjait arany edényben sírgödörbe helyezik és köhalmot raknak föléje. A későbbi ó-kor is valóságos síroknak tekintette e halmokat, sőt maga is még egyszer-másszor hasonló módon temetkezett. A Pergamon körül fekvő tumulusok közül az, a melyet felnyitottak, belsejében falakat és ívboltokat mutat, a melyek bizonyára csakis a hellenistikus, ha nem a római korból erednek. De még nagyobb elterjedtségnek örvend ez a szokás a barbár országokban, főképp pedig a skytháknál, a kikről Herodotos azt beszéli, hogy megholt királyukat szakácsával, kedves paripájával s mindennel, a mi tulajdona volt, együtt égették el, a hamuhalmot sátorral fedték be, azután pedig nagy halom alá temették. E skytha szokásból, vagy ennek későbbi görög és római utánzásából magyarázhatjuk ki azt a számtalan tumulust, a melyek Bolgárországban, a Dobrudzsában, Oláhországban, Moldvában és Déloroszországban egészen a Krimiaig az utazónak még mai napig is szemébe tűnnek. Gyakran hegyhátakon hosszú sorok-

ban állanak, mint messze ellátszó emlékek. Sőt az egyiptomi pyramisok is, valósággal nem egyebek, kőből készült óriási sírhalmoknál. Ámde mivel ezzel szemben ez a temetkezési mód a görög földön igen gyéren fordul elő, eredetét valahol másutt, meglehet a távoli keleten kell keresnünk. Valami biztos eredményre, főképp pedig arra, hogy e szokásból a néprajzot illetőleg következtetéseket vonjunk, mai napság még nem juthattunk el. Körültekintő szemlénkből tehát csak az az egy dolog következik határozottsággal, hogy, mivel a homerosi felfogás épp úgy, mint a görögöknél és barbároknál később divatozó szokás szerint halmok alá temették a holtakat, ennél fogva ezt az eljárást a trójai síkon is szabálynak tekinthetjük.

Ámde már Calvertnek Hissarliktól keletfelé egy órájárásra eső mezei jószága kertjében fekvő Hanai-tepe, nem tartozik a sírhalmok közé. Mint Syriában, Assyriában, Babyloniában és mindenütt, a hol téglából építkeztek, annyi sok és helylyel-közzel tekintélyes halmok is nem egyebek, mint összeomlott ősrégi paloták, vagy emberi lakások romjai: úgy ezen emelkedésről is kitűnt az alapos ásatások folyamán, a melyeket benne Calvert Schliemann segítségével az 1879-ik évben megejtett, hogy az nem egyéb, mint több korszakon át hosszan tartott emberi lakás. A legalsó rétegben terméskövekből vagy kis agyagvályogokból is épített házfalakra és ezekben háziállatok nyomaira akadtak: nevezetesen agyagba lenyomódott kecske- és tehéncsontokra és kutyák lábnyomaira; sőt egy pár gyermeksír is fordul elő. A második rétegben nagy, faragatlan, agyagba ágyalt kövekből épült 8—10 láb vastag kerítésfal emelkedik, belsejében több kerek oltár áll, részben agyagból építve; átmérőjük 15—20 láb, kettő pedig kőfalból rakott. Még ennél is magasabban ismét

házak következnek és ezekben az V-ik századból való szép görög edénycserepek. Valamivel odább, közvetlenül a mezei lak mellett, már régebben nagy faragott kötömböket ástak ki, sőt egy feliratnak a darabját is, a mely templomi lajstrom maradványa. Calvertnek igen tetszetős véleménye szerint itt feküdt a már Homerosnál is megemlített Thymbra, a mely a későbbi időben is folyton fennállott és kivált a «thymbrai Apollo»-nak szentelt híres templomáról volt ismeretes. Ma ez a kellemetes helyecske alkotja az egyetlen oázist a pusztasággá vált Skamander-síkságban, úgy hogy Trójának mind azon látogatói, a kik abban a szerencsében részesültek, hogy ide betérhettek, minden későbbi visszaemlékezéseik alkalmával, a homókokon tett lovaglásukról s a falvak szomorú sárkunyhóiról, a «Villa Thymbra» és annak barátságos lakóiért, szíves örömet elfelejtkeznek.

9. Trója és lakosai.

Schliemannak trójai ásatásai azért érdekelték az egész világot, mert azok Homerossal, az egész költészet ez elismert öspéldányképevel, a legszorosabb összefüggésben állottak, és mert annak a kérdésnek a megfejtését ígérték, hogy azon költészetnek van-e vagy nincs biztos alapja? Mit beszélnek nekünk a lefolyt ásatások a hissarliki várról, arról a népről, a mely valaha itt uralkodott s azon háborúról, a mely falai előtt állítólag végbe ment? A vár, melyet nekünk bemutatnak, nagyon kis terjedelmű. Ez épp úgy, mint a mykénei, tirynsi és athénei akropolisok, nem ölelte körül az egész várost, hanem csakis az uralkodó palotáját. A város mind ezen esetekben a vár lábainál terült el, és Trójánál, a mint látszik, egészen eltűnt a föld

szinéről. Azonban magát a várat, a melyet úgy tekint-
hetünk, hogy egyúttal a városnak változó sorsáról is tanús-
kodik, már a legelső települők erős kőfalakkal vették körül;
második időszakában pedig olyan hatalmas szerkezetű,
tornyokkal és kapukkal védelmezett erődítési övet kapott,
a minőt ebből az ős hajdankorból sem Troasnak egyéb
helyein, sem általában a kisázsiai partokon nem ismerünk.
Ennélfogva Trójának nem csupán Troasban, hanem az
összes kisázsiai tengerpartokon, vagyis az Archipelagus
tengeri közlekedése terén kimagasló állást kellett elfog-
laltatnia. Biztosra vehetjük, hogy az egész tájék fővárosa
volt és a két tenger átjáróján elfoglalt fontos fekvésénél
fogva az a hivatása volt, hogy szava szélesebb körökben
is nyomatékkel bírjon.

Egyenként véve, a lelt épületek és közhasználatra
szolgáló tárgyak az ó-világ három nagy kulturája, az
assyrbabyloniai, az egyiptomi és görög között középállást
foglaltak el. A téglából való építkezés az Eufrates és Tigris
melletti országok természetes szokásának felel meg. Ott
nincsen kő, hanem csak iszapföld. Hasonlóképen a rossz
anyagból való építkezés szüli a falak lejtőssé tételét is, a
melynek Egyiptom a hazája. Kis-Ázsiának és Görögország-
nak későbbi lakói már eléggé beleélték magokat e hegyes
vidékek természetébe, hogy kiválóan kőből építkezzenek.
Ez ázsiai tégláépítkezésmóddal szemben azonban a kapuk-
nak és a palotának Trójában előforduló alakja alkotja az
összekötő kapcsot az aegeumi tenger nyugati partjaival,
mert a kapuknak ez alaprajzával nem csak Tirynsben
és Mykénében találkozunk újra, hanem ez vált az összes
későbbi görög kapuépítés példányképévé, sőt a trójai, mykénei
és tirynsi királytermek egyező alaprajzaiból fejlődött ki a
doriai templom is.

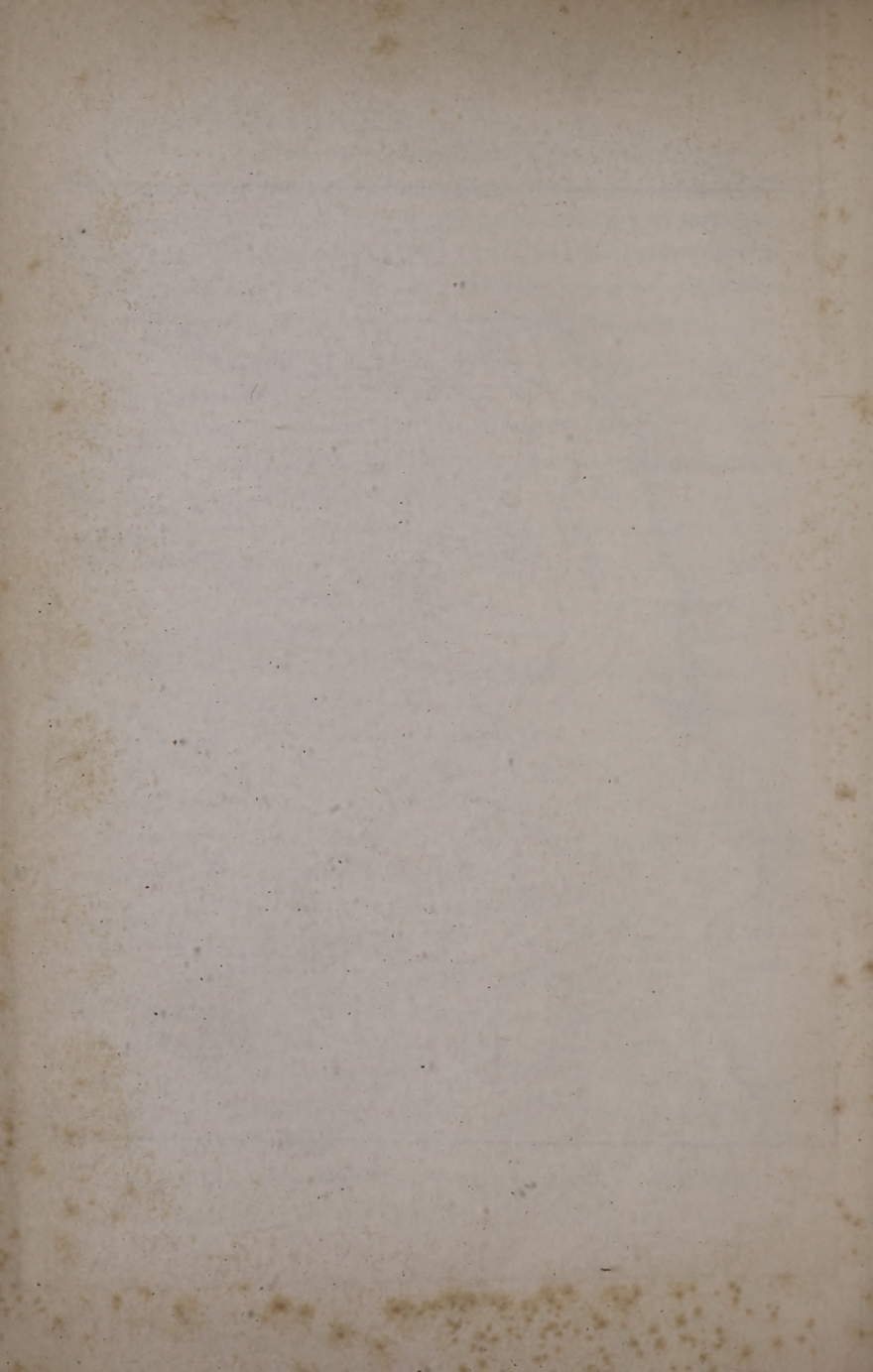
Az elefántesontnak és nephritnek előfordulása az Ázsia belsejével való kereskedésnek, számos edényalakja pedig az egyiptomi befolyásnak bizonyítéka. Az arany ékszerek és agyagedények egész sorozatán mutatkozó «mykénei» diszitó stílus viszont, a mely a második város elpusztulta után még sok idő múlva lépett fel, azt mutatja, hogy a trójai művelődés a Görögországban kifejlődött jóval megelőzi.

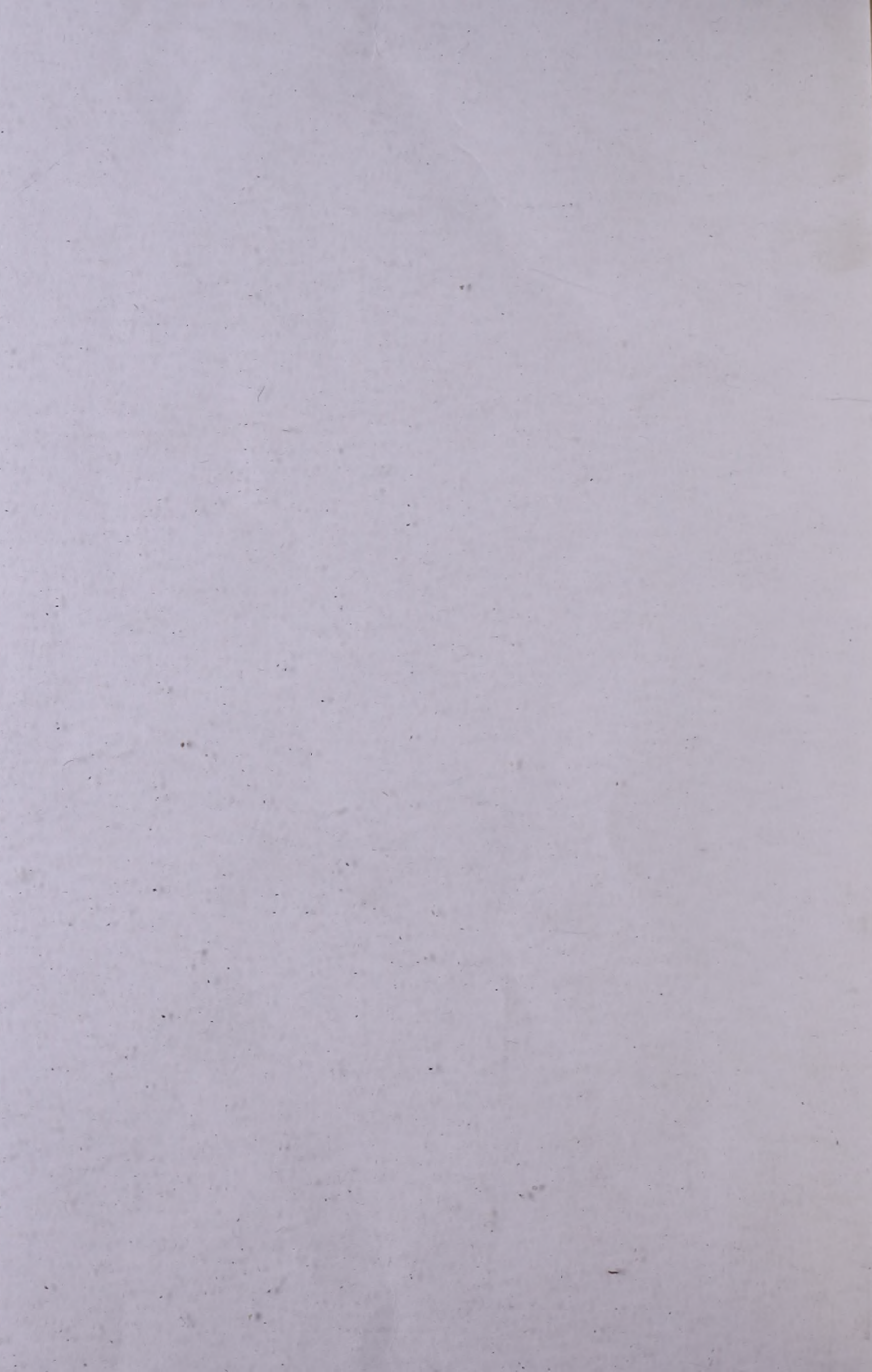
Trója lakosait tehát átmenetelben látjuk az ázsiai-egyiptomiból a görög szellemre. Keleties modorban építkeznek, a mely később Görögországban példányszerűvé válik; legbecsesőbb közhasználati eszközeiket keletről, délről és nyugatról kapják. De a mindennapi élet közönséges eszközeit, fazekait, vizeskorsóikat, poharaikat, fegyvereiket a helyszínén készítik. Ezek önálló sajátágukban úgy az egyik, mint a másik oldallal való bárminemű összeköttetés nélkül állanak előttünk s ezzel ismét csakis azon átmeneti állapotról tesznek tanúbizonyságot, a melyben a lakosság van; nevezetesen a sajátképeni ázsiai törzsektől már régebben elvált, mintsem hogy még mindig azoknak stílusa szerint dolgoznék, de azért a görög modorban még nem haladt nagyon előre. E tényből magyarázhatjuk ki azt a jelenséget, hogy a nagy kincs diadémjai és fülönfüggői, valamint annyi sok vázaalak hasonmásaira sehol sem akadunk.

E szerint azt kell hinnünk, hogy a nép, a melynek királya Trója várában lakik, már hosszabb idő óta települt meg az országban. Építészete már magas fejlettségi fokot mutat. Annál feltűnőbb tehát, hogy a második városban még annyi sok köeszköz van közhasználatban. De majd Tiryns és Mykéne megtanít bennünket arra, hogy az efféle még a művészet magasra kifejlett virágzási korszakában sem múlja divatját.

A diszító művészet Trójában még csak kezdetleges állapotában mutatkozik. A vázakon és köveken előforduló gyarló arczmásolatokon s a mezítelen istennőt feltüntető egyetlen ólombálványon kívül, emberi alakoknak semmi kiabrázolását sem lelték, úgy hogy azon kíváncsiságunkat, hogy a trójaiak milyenek voltak, miként öltözködtek, mivel foglalkoztak, a talált eszközök nyomán csak tökéletlenül elégíthetjük ki. A Hanai-tepénél talált leletek nyilván mutatják a földművelést és baromtenyésztést, a mely a hosszas letelepültségből már magától is következik és a melynek a termékeny Skamander síkságon a legjobb sikert kellett aratnia. Harczi fegyverekből csakis lándzsákra, nyilakra, törökre és fejszékre akadtak, de a mi feltűnő, hosszú kardokra, egyáltalában nem.

A mit a trójai műveltség időkorának megállapítására s a Homeros rajzolta háborúnak tényleges alapjára nézve netalán mondhatnánk, annak az az előfeltevétele; hogy elébb a bibór tengeren túl azokat a népeket ismerjük meg, a kiket a monda a trójaiak ellenségeivé tesz, és a kiknek időkora és életmódja műveltségöknek Tirynsben és Mykénében talált hatalmas maradványaiból oly világosan kidomborodik, hogy ez által Trójára is újabb világosság árad. Egyet azonban már is megdönthetetlenül állíthatunk, azt, hogy Hissarlik helyén már olyan korban, a mely mind azt, a mit különben a görög földön ismerünk, nagyon sokkal megelőzi, a tengeren és szárazföld fölött uralkodó büszke királyváros létezett, és hogy a trójai háború megéneklői, a mint az Idát és a Skamandert, nemkülönb a Hellespontost és Tenedos szigetét ismerték, úgy ama királyi városról, annak nagy korszakáról és erőszakos elpusztulásáról is tudomással kellett bírniok.

HARMADIK FEJEZET.

TIRYNS.

1. Fekvése és története. Mykénéhez való viszonya.

Mykéne és Tiryns, mind a kettő a nagy argosi síkság szélén fekszik, a melyről az egész ország kapta a nevét, mivel Strabo szerint «Argos» pelasg nyelven síkságot jelent. A nagy és gazdag lapály a sziklás, a vízben szegény Görögországban már magában véve istenáldotta vidéknek tetszhetik, és mivel az argosi még azonfölül olyan mély és széltől védett tengeröbölre nyílik, a mely keletnek állva közvetlenül utat nyit a széles szigettengerhez és az anatóliai partok kincseihez, nem csodálhatni, hogy a legrégebb műveltség a görög szárazföldön éppen ezen a ponton érte el virágzása legmagasabb fokát.

A síkság fő folyója az Inachos, a melybe északról a Kephisos, mai néven Derrenaki ömlik. E két patak összefolyásának szomszédságában, a lapályba kelet felől messze benyúló halomlánczolat végén fekszik Argos, a mely e szerint mintegy «természetes középpontul kínálkozik annak a számára, a ki az Inachos síksága felett uralkodni akar. A belföldnek e pont körül kellett minden időben gyülekeznie.» Ekkép nyilatkozik Steffen tüzer-

kapitány, a ki a német archaeologiai intézet megbízásából 1881-ben két jeles térképet készített, az egyiket a mykénei várról, a másikat környékéről.¹ Tiryns és Mykéne Argossal szemben, a síkságnak keleti szélén fekszenek, az előbbeni 2 km.-re a tengertől, alacsony (26 m.), az iszapföldből magánosan felnyúló sziklán, Mykéne 15 km.-rel beljebb a szárazföldön, a síkságnak felső végén, a Kephisos vidékén, azon átjáró szorosok közelében, a melyek a közlekedést az argosi és korinthosi tengeröblök között közleltik. Néhány előtte fekvő halomtól fedett várhegye 278 m.-re emelkedik, két oldalán magasabb hegyek sorakoznak, észak felé az Illés próféta (807 m.), dél felé a Szára (659 m.)

E helyrajzi viszonyban kezdettől fogva megvolt adva az az ellentét, a melybe a monda e várak bevándorlott alapítóit Argos benszülött uraival helyezi. A danaok ősrégi birodalmának szétszakadásakor Akrisios kapja Argost, Proitos pedig Heraiont, Mideiat és Tirynst. Ennélfogva ezeket a pontokat tartották a legrégiebbeknek, Mykéne csak később csatlakozik hozzájuk. Proitos fiának, Megapenthesnek uralkodása alatt alapítja Perseus Mykénét és nemsokára az idősebb szomszédvárost, Tirynst is alattvalójává teszi. És ez a főhatósági viszony azután állandóan meg is maradt. Különösen szembeötlően kitűnik ez azon rabszolgai munkákról szóló elbeszélésből, a melyeket a Tirynsbe való Herkules, Mykéne királya Eurystheus számára végezni tartozik.

A történeti korban e városok nem szerepeltek többé. Csakis a persa háborúk alkalmával említnek ismét 80 mykéneit a Thermopyléknél elesettek között, továbbá 200-at,

¹ Steffen, Karten von Mykenai. Berlin, 1884.

kik a tirynsiekkal egyesülve a plateai csatában részt vettek. A Kr. e. 468-ik évben Tirynst és Mykénét elpusztították az argosiak és ők meg is tartották ettől fogva a váruk fekvésénél fogva a tartományban őket megillető uralmat. Az achaiok egykori királyi városait ezután csak mint romot említik. De legalább Mykéne nem volt oly teljesen elhagyott, mint a hogy az írók állítják. Már Schliemann több jelből a várnak a «makedon korszakban» újabb megtelepítésére vont következtetést és a görögöknek legutóbbi időben végzett ásatásai, feliratos leletek alapján, kiderítették, hogy a Kr. e. 3 századtól kezdve ismét hosszabb ideig kome, vagyis falu állt fenn Mykénében.

Egyébiránt az ásatások mindenekelőtt megerősítik a mondában nyilvánuló régiségi viszonyt Tiryns és Mykéne között. Tiryns falai azt a benyomást teszik reánk, hogy még a mykénei váröv legrégibb részeinél is régiebbek. Ugyanis óriási és csak egy kissé megfaragott kötömbökből állanak és későbbi javításnak semmi nyomát sem mutatják. A mykénei övet ellenben már eredetileg is valamivel kisebb kövekből rakták, utóbb pedig különféle időkben gondos, négy vagy sokszögű kövekből álló falépítménynyel erősítették meg és egészítették ki.

Ámde kérdés, hogy Mykéne, a hegyi város, miként szárnyalhatta túl a tengerparton oly kedvező fekvéssel bíró Tirynst? E tény magyarázatához nagyon kevés adattal járul az az észlelet, a melyet Aristoteles következő szavaiban fejez ki: «a trójai háború idejében Argos vidéke mocsáros volt, ennél fogva csekély számú lakosság élhetett meg rajta. Mykéne földje ellenben jó volt és nagyra becsülték». Ámde a tirynsi és mykénei leletek sokkal inkább tengerésznépre és kereskedés által szerzett gazdagságra vallanak, mintsem hogy vidékeik talajának mi-

nőségében kereshetnők e városok nagyobb vagy kisebb hatalmának magyarázatát. Sokkal tovább jutunk, ha meggondoljuk, hogy Mykéne az argolisi és korinthosi tengeröblök között eső magaslaton fekszik. Különösen a mióta Steffen a cyklops-módon épült országutaknak egész hálózatát derítette ki, a melyeknek mind az a czéljok volt, hogy Mykénét a legkülönbözőbb utakon Korinthossal összeköttetésben tartsák;¹ azóta nem szenvedhet semmi kétséget, hogy ezt a pontot a hegyek között azért választották, hogy az új várnak két oldalra való működését lehetővé tegyék és hogy az a bámulatos virágzás és hatalom, a melyre ekkor jutott, e törekvésnek tényleges következményeül tekinthető. Még csak az iránt merülhet fel kérdés, hogy minő vonalból indultak ki Mykéne alapítói; vajjon az argolisi öbölből akarták-e elérni a korinthosit vagy pedig a korinthosiból az argolisit; és éppen e tekintetben nem csatlakozhatom Steffen felfogásához. Ő úgy szeretné Mykénét felfogni, mint az Argos ellen előnyomuló Korinthos előőrsét. Szerinte ugyanannak a népnek, a mely vizen jöve, Tirynsben letelepedett, egy másik ága szárazföldi úton Korinthoson át nyomult volna Argolisba. Én éppen megfordítva, azt hiszem, hogy Mykénét az argolisi öbölből kiindulva alapították, hogy azután lakosai a korinthosihoz nyissanak magoknak utat; mert először is Mykéne és Tiryns már fekvésöknél fogva sokkal inkább egymásra utalvák, sőt a mondában is sokkal szorosabban függnek össze, mintsem a bennök talált leletek egyenlő minőségét két egymástól elvált, de eredetileg összetartozó törzs véletlenül újból való egyesülésére vezethetnők vissza, és másodszor sokkal nehezebb belátnunk,

¹ Lásd Argolis földabroszát a 165. lapon.

hogy Korinthos, a mely páratlan fekvésénél fogva már elébb is uralkodott mind a két tengeren, miért törekedett volna a szárazföld belsején át az argolisi öböl felé, mint azt, hogy egy olyan törzs, a mely az Inachos síkságán szilárdan megvetette lábát, tovább nyomuljon észak felé, hogy a nyugoti tengert elérje. Mily gazdag tér kínálkozott itt nyugaton kereskedése számára a joniai szigetek, a phäakok országa felé! A mondában is Ithaka szigetének királya nem a leghívebbek egyike-e Agamemnon leventéi közt?

Ennélfogva bizvást elfogadhatjuk azt a véleményt, hogy a Tirynsben elültetett műveltség indája tovább kúszott Mykéne felé és ott fejtette ki teljes virágzását. A hatalom és műveltség itt egészen megfordított úton haladt, mint Troasban. Priamos ős eleinek a hegységben volt egy kis várerőssége; de lakóhelyök csak akkor lett hatalmas várossá, mikor a síkságra leszállottak. Argolisban elébb Tiryns virágzik és csak azután nő fel a hegyekben Mykéne, úgy hogy mindeneket messze túlszárnyal. E viszonynak felel meg az a körülmény, hogy a trójai leletek általában a szárazföldi munka bélyegét hordják magukon, holott az algákkal s tengeri állatokkal diszített mykéneiek hasonmásaival az egész szigettengeren találkozunk.

Tiryns nagyobb régisége miatt kíváncsiaknak látszik, hogy a Schliemann-féle ásatások időrendjétől eltérőleg előbb ezt írjuk le, és a mykénei maradványokra csak azután térjünk át. Ez az eljárás már csak azért is ajánlatosabb, mert a tirynsi ásatások legfőbb eredménye, a várfalak és palota, alkotják sok tekintetben az alapot a mykénei, hasonló, de átlag rosszabb állapotban megmaradt építmények megértéséhez.

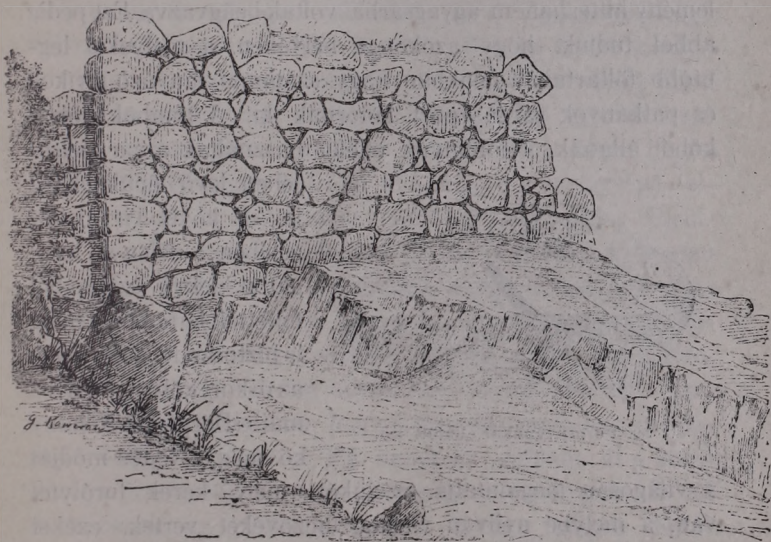
2. A falak és kapuk.

Schliemann tett ugyan már 1876-ban Tirynsben különféle tapogatózást, de azért mégis csak az 1884-ik év tavaszán kezdett ott terjedelmesebb ásatásokat és akkor azt találta, hogy nem csak az egész királyi palota alaprajza maradt meg jó állapotban kapuival, udvaraival, férfi és női lakásaival, hanem hogy még a falak is helylyel-közzel 1 m. magasan fennállanak. Ez évben a nyári forróság beállása megakadályozta a munka további folytatását, hanem a következőben Dörpfeld Schliemann megbízásából megbirkózott a még hátralevő legérdekesebb részszel, az által, hogy az óriási körfalat tornyaival, folyosóival és kamaráival egyetemben nagyobbára szabaddá tette.

Tiryns valami 300 m. hosszú és 100 m. széles mészkösziklán fekszik, a mely mindenütt szabadon állva, a körülfekvő síkságnál 18 m.-rel, a tengernél pedig 22 m.-rel magasabbra emelkedik. E szikla déltől északra több méternyivel süllyed s három lépcsőzetet alkot, a melyeket az építészek a maguk különböző céljaira fel is használtak úgy, hogy ennek alapján felső, közép és alsó várat különböztethetünk meg benne. Délen, a felső várban feküdt a palota, a mely az erősítési falak közt levő egész szélességet kitöltötte; a középső várban igen szétrombolt állapotban találjuk azokat a kisebbszerű lakásokat, a melyeket alkalmasint a szolgáló személyzet számára szántak; az alsó vár azonban még kiáztatlan. Ennek sokkal kisebb a terjedelme, mint a felső és középső váré, úgy hogy a királyi székhelyhez tartozó egész helységet egyáltalán nem zárhatta magába. Ez utóbbi, épp úgy mint Trójánál, inkább

a várhegy lábánál feküdt. Azt nem tudjuk, hogy ezt külön falak vették-e körül, s ha igen, milyen messzire terjedtek azok, mivel itt még ásások nem történtek s a századok óta szorgalmasan művelt talajon nem is valami sok haszonnal kecsegtetnek.

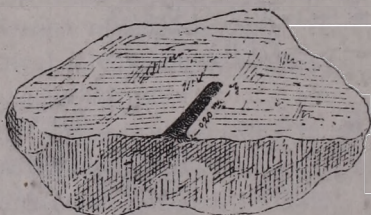
Az övező fal, aljától fogva tetejéig, rendkívül nagy kövekből áll. Építése nem lejtős és nem emelkedett rajta

98. A nyugoti várfal egy darabja.

vályogfal, mint a trójain. Köztudomású, hogy a régiek azt állították, hogy Proitos király ciklopsokat hozatott Lykiából s azokkal építtette fel vára falait. Ezt a munkát a régiek olyan bámulatra méltónak találták, hogy el nem képzelhették, hogy közönséges emberi kezek építették volna. És valóban némely kőnek a hossza 2—3 m., magassága és szélessége pedig 1 m. A kövek ugyan nem teljesen

megmunkálatlanok, a mint eddig közönségesen hitték, hanem soknak a fekvő lapja, sőt néha még a külső lapja is hegyes csákánynyal durván idomított. Sőt nem is szabálytalanul halmozták egyiket a másik fölé, hanem a mennyire lehetett, egyenletesen végig futó rétegekbe rendezték (lásd a 98. ábrát). És végre a kötőanyag sem hiányzik közöttök, a mint a legutóbbi ásatásokig a közvélemény hitte, hanem agyagsárba voltak beágyazva. Ezt pedig abból tudjuk, hogy azokon a helyeken, a melyeket legutóbb föltártak, a falakban nagy számmal tanyázó gyíkok és patkányok sárgás port kotornak ki. A tömbök mészkőből állanak, s többnyire effélet használtak a vár belse-

99. Fúrott lyukkal ellátott kő.

jében levő épületekhez is. «E követ Tiryns közelében a délen és nyugaton fekvő sziklából fejtették, a hol még maig is biztosan felismerhetők az őskori kőbányák nyomai.» (Dörpfeld). Néhány kő még a fejtés módját

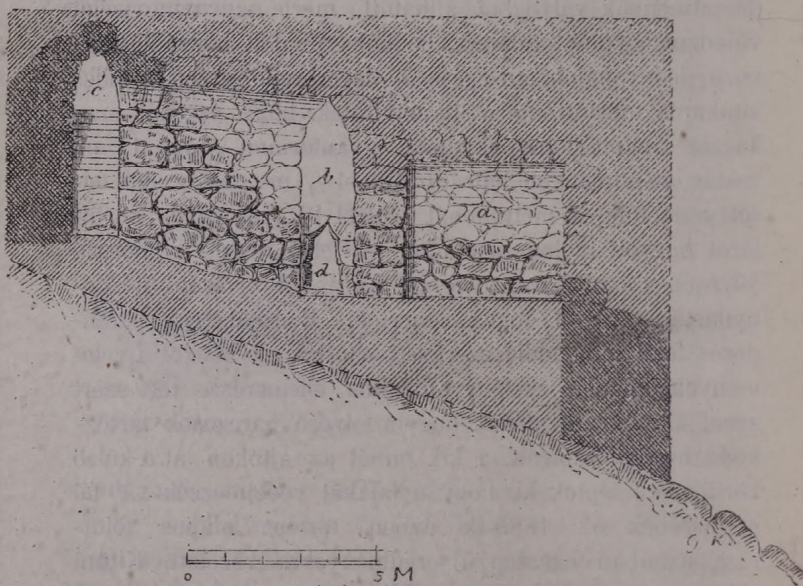
s világosan megmutatja. Szélükön mély, kerek furólyuk van, a melybe nyilván vastag faczöveket vertek, ezeket aztán vízzel öntözték, úgy hogy megdagadásuk következtében a tömböt szétvetették (99. ábra).

A fal erőssége és építésmódja a vár különböző részein különböző. Az alsó vár körül egységesen 7—8 m. vastagságban emelkedik s 7-50 m. külső magasságban még ma is fennáll. Zárt alakját itt csak néhány fülke szakítja meg, a melyeket nem tudjuk mi czélból, a hátulsó oldalára alkalmaztak. A felső vár falvastagsága 5 méternyi, némely helyütt azonban bámulatos — 17-50 méterig terjedő — szé-

lességet ér el, és e helyütt számos kiugró és benyúló sarokkal tagozták s tornyokkal erősítették meg, belsejében sok a folyosó, kamara és üreg. Ez utóbbiak legegésb állapotukban a fal déli vonalán maradtak meg. Itt a nagy szeglettoronyban két szobát (44) találunk, a melyeknek se merre sincs kijárásuk, ennél fogva meglehet pinczehelyiségül, vagy inkább tán viztartókul (cisterna) használtattak; fölépítményük vályogból állhatott, mert nagymennyiségű vályogomladványt találtak bennök. Majd a hozzá csatlakozó déli vonalon, az egész öv legerősebb részén, a teljes kitakarás megtörténte előtt azt hitték, hogy egy-két szakaszra osztott falra akadtak, olyanformán, hogy 11 m. vastag alépítményen hátrább álló, $4\frac{1}{2}$ m. vastagságú felsőt gondoltak, a mely tehát elölről $6\frac{1}{2}$ m. szeles körüljárót hagyott volna szabadon. A felső részen a hosszú folyosót, a «galeriát», valamint az abból kivezető öt ajtónyílást is régtől fogva ismerték. E sajátságos berendezés felől mindaddig szerfelett eltértek egymástól a vélemények, mígnem Steffen általános elismerésre tett szert azzal a magyarázatával, hogy a folyosó harcosok tartózkodó helyéül szolgált, a kik onnét az ajtókon át a külső körüljáróra léptek ki, hogy a falakat védelmezzék. A fal e részének az 1885-ik évben történt alapos föltárása azonban egészen új eredményekre vezetett. Kitént ekkor, hogy az az állítólagos körüljáró sohasem létezett. Hanem a helyett öt kamara mutatkozott, a melyek némely helyeiken fenmaradt nyomokból ítélve, az oldalfalak körétegeinek kijebe tologatása által fönt csücsíves alakban záródtak, s a melyek fölött a fal minden bizonynyal épp olyan magasságba emelkedett, mint a minőt beljebb a folyosó és a lépcső fölött ér el.

Szemléljük már most a berendezést ez újabb alak-

jában, a mely czélból a vár tervrajza (V. a 165. lapon) mellett leginkább a következő keresztmetszetet (100) vehetjük segítségül. A vár belsejében elterülő nagy udvarról (F) egy ma már nem létező összeköttetésen, különböző nyomokból ítélve, tán valami kis oszlopcsarnokon keresztül — egy lépcsőhöz jutunk c), a mely kétszeri kanyarodás

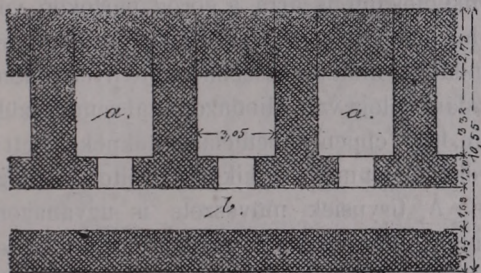

100. A déli fal keresztmetszete.

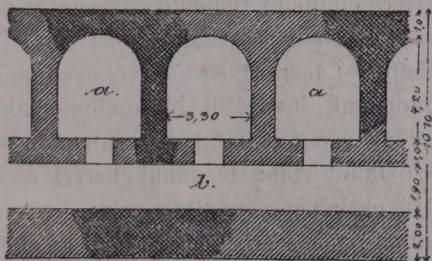
a) beboltozott kamarák, b) folyosó ablakokkal. c) d) folyosó lépcsővel.

után $7\frac{1}{2}$ m.-rel mélyebben fekvő hosszú folyosóba b) vezet le. Ez a folyosó 1.70—1.50 m. széles, jobbról zárt, balról azonban egy egész szélességét elfoglaló, de kívülről 10 cm.-nyire megszűkülő, lövőréshöz hasonló ablak d) világítja meg. Tetejét az oldalfalak rétegenként való összebb állításával

alkották úgy, hogy ez által ennek is csúcsíves alakja támad. Ebből meg mind megannyi külön ajtó, a melyeknek kőküszöbei maig megmaradtak, öt egyes kamarába *a*) vezet. Ezek közül a két nyugoti valamivel hosszabb mint a három keleti, nevezetesen 5.30 m., a 4.30 m.-rel szemben. A kamarákat szintén csúcsíves boltozatszerű mennye-

101. Tiryns keleti falának alaprajza.

102. Karthago falának alaprajza.

a) beboltozott kamarák, b) beboltozott folyosók.

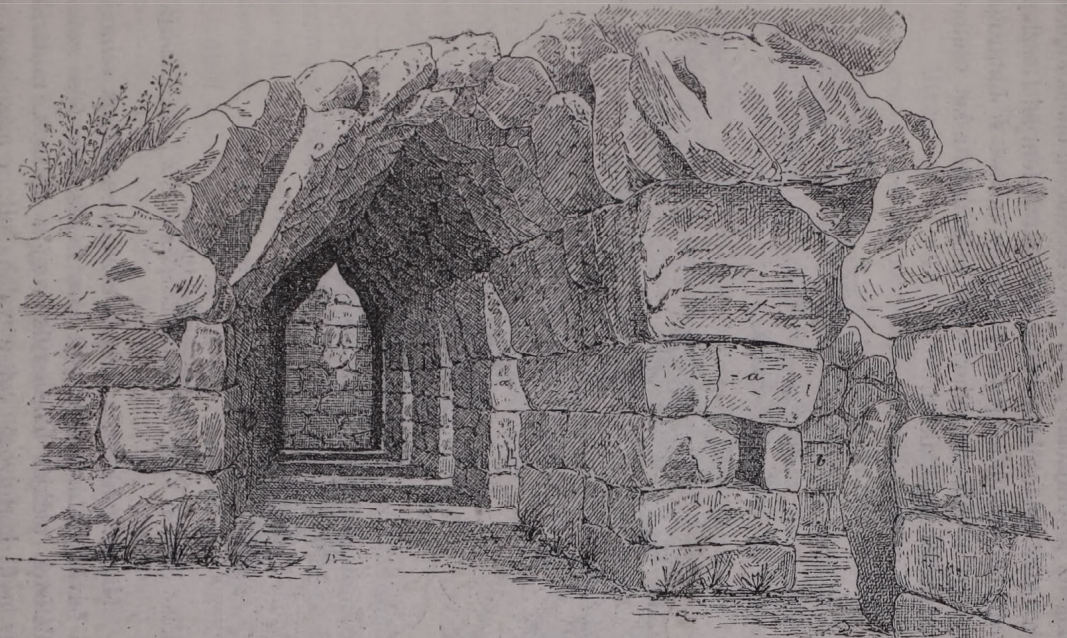
zettel fődtek be az oldalfalak rétegeinek fokozatos beljebb nyújtása által, s meglehet éppen olyan ablakaik voltak, mint a minő a folyosóé.

Igen érdekes az a megegyezés, a melyet ez a berendezés az Afrika északi partjain levő néhány phoeniciai gyarmat városfalaival feltüntet. A megelőző vázlat (101.

s 102. ábra) a tiryinsi falak alaprajzát, Karthago fellegvárának fala mellé állítva, mutatja. Az utóbbinál ugyan a folyosó kifelé, a szobák ellenben befelé esnek és ezek hátulsó falaiknál kereken záródnak. Azonban mind a mellett oly nagy köztök még méreteikben is a megegyezés, hogy szinte lehetetlen, hogy az merő véletlenül alapuljon. Önkéntelenül is arra a görög partokon végbement számos phoeniciai telepítésre kell gondolnunk, a melyekről úgy a mondának, mint az összehasonlító nyelvtudománynak annyi mondani valója van. Mindazonáltal semmi szükség sem forgott fenn, hogy éppen phoeniciai építőknek kellett azoknak az embereknek lenniök, a kikkel Proitos a maga falait fölépíttette. A tirynsiek művészete is ugyanazon ősrégi ázsiai mintára utal vissza, a mely szerint a phoeniciaiak épp úgy, mint bizonyára azon kornak sok más népségei, öntudatosan vagy öntudatlanul indultak.

E sajátyszerű építmény rendeltetésére nézve azt mondja Dörpfeld hogy: «erődítési czélra most már egyáltalán nem gondolhatunk; mert még ha elfogadjuk is, hogy mindegyik szobának lövörösül használható ablaka volt, mindazonáltal az egész déli fal hosszában csupán csak hat védelmező talált volna magának helyet és hat védelmező számára csak nem építettek volna ilyen nagyszerű épületet. A kamarák és fedett folyosók nem lehettek egyebek pinczeszerű raktáraknál, a melyekbe mindennemű élelmiszer és egyéb tárgyakat czélszerűen és biztosan eltarthattak.»

A keleti fal déli részében szintén ilyen folyosóval ellátott kamara-berendezéssel találkozunk. A 103-ik ábra ebbe pillantást enged vetnünk, a mely egyúttal az éppen most említett déli fal viszonyaira nézve is igen tanulságos. E keleti falban tökéletesen elpusztult a lépcső, de

103. Bepillantás a keleti fal fedett folyosójába. a) A kamarákhoz vezető ajtók. b) A kamarák közfala.

csakis az alaprajzban Σ -val jegyzett helyen emelkedhetett fel a fedett folyosóból s ekkor kétségkívül fent az *I* oszlop-csarnokba torkollott, a mely a nagy udvart *F'* határolja, úgy hogy a falkamarákhoz vivő utak mind a két esetben ez udvarból indultak ki.

104. A mellékfeljáró lépcsője.

a) Külső várfal. b) Szikla. c) A lépcső homlokfala. d) A palota határfala.

Míg az a falrész, a melyről először beszéltünk, semmi-féle felvilágosítást sem nyújt arra nézve, hogy felső széles felületének alakját felismerjük, vajjon lakások, raktárak vagy nyílt körfolyosó volt-e valaha ott, a másodikon, a

fedett folyosót nyugotról határoló falán még négy kőoszlopalapzat maradt fenn, annak bizonyosságául, hogy fönt valami körüljáró, valószínűleg valami széles csarnok létezhetett, a mely a vár belseje felé nyílt.

Miként ez az óriási kerítésfal maga, éppen olyan nagy gonddal készült az a több rendbeli bejárat is, a mely rajta keresztülvezet. A fő bejárás a keleti oldalon fekszik. Ez egy meglehetősen messze északon kezdődő lejtőn emelkedik lassan a magasba s körülbelül azon a helyen van a torkolata, a hol a középső és felső vár összeért egymással. A lejtő 4·70 m. széles és ugyanezt a szélességet hagyták meg az átjáró számára fönt a falak között is, hanem az alsó részén, mind a két oldalról beépített kőtömbökkel 2·50 m.-re megsűkítették. Mindenesetre feltűnik, hogy itt aligha volt valaha kapu-elzáró készülék, mert sem küszöbre, sem ajtóféltre nem akadtak. A főfeljárót tökéletesen akképen rendezték be, a mint a stratégiai szempont követeli, a mely azt kívánja, hogy az ostromló ellenség paizstalan jobb oldalával forduljon a védő felé.

A vár nyugoti oldalán csakis a legutóbbi ásatások alkalmával takartak föl egy második kisebb feljárót. Ennek számára, azon szögletes falvonal elé, a mely a palota falait követi, ezen a helyen még egy különleges ívalakú kiugrást építettek, a melynek belső oldalához egy nagy lépcső simúl. Kivülről az erős falon egy 2 m. széles, fölül a szokásos módon csúcsosan boltozott kapun lépünk be és 5·40 m. után a lépcső lábához jutunk, a melynek első fokait magába a sziklába vágták, a többi pedig egész a 20-dik fokig a természetszikla között kanyarog fölfelé (lásd a 104. ábrát). Ez a lépcső a 65-ik foktól kezdve csonka, de azután még mintegy $6\frac{1}{2}$ méternyire legalább az alépít-

ménye megmaradt. Torkolata kétségkívül V-nél a palota mögött fekvő udvarban lehetett, a honnét a főhelyiségekhez egy további X-nél levő kisdud lépcső segítségével könnyen és gyorsan eljuthattak. Ezt a lépcső-feljárót, a mely a várlakók számára az alsó várossal kényelmes összeköttetéssel, alkalomadtán pedig igen czélszerű kirohanó kapuval kínálkozott, az ellenség semmi módon be nem vehette, mert egész útján át mindig szűk bejáróban kellett volna szorongania, a melyben minden oldalról biztos halál fenyegette.

Ez utóbbi feljárón és a főkapun kívül a várfalnak még két kis kapuja van, az egyik a középső vár nyugoti oldalán, a másik az alsó vár északi csúcsán.

3. A palota.

A tiryinsi ásatások legfontosabb eredménye: a palota. Ennek legalább is egyes helyiségeit járjuk be, hogy az épületekkel s beosztásukkal egészben véve megismerkedjünk; az egyes részletek megismerését pedig, a minők a kötömbök megmunkálása, a fapillérek és oszlopok, a tetőszerkezet, a végére tartjuk fenn.

Ha a főkapun belépünk, a mely mint főntebb említettük, nyitott volt, s itt balra befordulva, csak mintegy 15 m. után érünk a zárt belső kapuhoz, és ekkor egészen odáig olyan folyosóban járunk, a melyet egyik oldalán a várfal, a másikon pedig a palotának e helyütt rendkívül vastag fala alkot. Ha e két falat olybá tekintjük, mint a minő rendeltetést nekik bizonyára szántak, tudniillik, hogy a védelmezők szállották meg: akkor a támadó ellenségnek a kapu elzáró alkotmányához való juthatása itt is úgyszólván a lehetetlenség körébe tartozott.

A kapu teljesen ugyanolyan anyagból készült, ugyanolyan módon épült, sőt majdnem ugyanazon méreteket tünteti fel, mint a mykénei oroszlánkapu. Óriási brecciakoczkákból építették. Az 1·45 m. széles küszöb épen fekszik eredeti helyén, a jobbik ajtószár hasonlóképpen egészen megmaradt (3·20 m. magas), a baloldalinak hiányzik a felső fele s azzal együtt a szemöldök és az egész fölépítmény is elpusztult. A bemenetnek kívülről 2·86 méter a belső világossága, de belülről az által, hogy a két ajtószár derékszög alatt hátrább áll, 3·16 m.-nyire szélesedik. Az így képződő sarkokba erősítették a két ajtószárnyat, a melyek tehát befelé nyíltak, kifelé pedig az előugró ajtószárba ütköztek. A zárat egy hatalmas kerek tológerenda alkotta, a melyhez megkívántató lyukak az ajtó felemagassága táján, mind a két oldalon, maig is megvannak. A várfal mellett álló ajtószárban ez a lyuk 0·41 m. mély, a másik oldalon pedig az ajtószáron keresztül mélyen a palota falába nyomul. E szerint ezt a zárógerendát az ajtó kinyitásakor egészen a falba tölték.

Ha most már útunkat a kapun keresztül folytatjuk, akkor legelőbb is az előbbihez hasonló folyosóba jutunk és mint eddig, ugyanazon irányban haladunk, mígnem végre mintegy 20 m.-nyire egy előtér nyílik meg előttünk a melynek baloldalán a várfalon levő külső folyosót tartó oszlopsor áll, míg jobbról újra egy nagy kapualkotmány *H* fogad bennünket. Ez körülbelül olyan alaprajzot mutat, mint a minővel Trójában már megismerkedtünk és a minő minden görög kapualkotmánynál föl egészen az athénei propylaeumokig szokásban maradt: elül, hátul csarnokkal s a kettőt elválasztó közfalban az elzárható bejáró ajtóval. Trójában a kapucsarnokok homlokzatán nincsenek oszlopok, mert csekély terjedelmöknél fogva az egyik falvég-

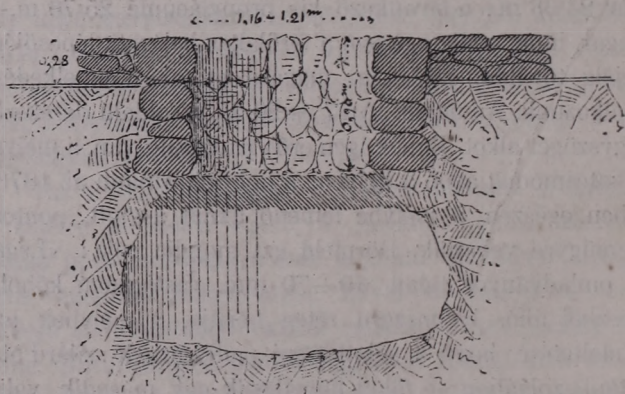
pillértől a másakra átnyúló fejgerendát rakhattak. Ámde Tirynsben a kapunyílás szélessége majdnem 13 méternyi, a mi bőven elég arra, hogy belőle az oldalpillérek között még két oszlopnak szükséges voltát megmagyarázhassuk. Az építmény alaprajza egészen biztosan megállapítható, a falak még mintegy fél méter magasságnyira fennállanak; mind a négy oszlop talpköve, valamint az ajtó nagy kőküszöbe, eredeti helyén fekszik és a csarnokokban helylyel-közzel megmaradt az eredeti talap, a mely apró kavicsokkal összeelegyített mészből készült. A hátulsó csarnok az elsőnél valamivel hosszabb. Északi oldalfalában levő ajtaja egy folyosóba vezet, a honnét jobbra néhány mellékhelyiségbe, egyenesen menve pedig a női lakosztályba jutunk.

Ha a főkaput elhagyjuk, a nagy udvarra *F* jutunk; ez keletre és délre egész a várfalig nyúlik, melynek oldalán apró oszlopcsarnokok állanak. Az udvar nyugoti oldala egészen tönkre ment, mivel itt valaha a várfal kidőlése következtében valami csuszamlásnak kellett történnie. Hasonlóképen bent is majdnem semmi sem ismerhető fel többé az ősrégi berendezésből, mivel ide a későbbi korban byzanci templomot építettek s annak a kedvéért mind azt, a mi a régiből fennállott, teljesen szétrombolták. Az udvar északi oldalán, az éppen szóban forgó kaputőszomszédságában keskeny mellékkapu vezet a legrövidebb úton a férfilakás udvarának oszlopcsarnokába. Ennek a baloldalán két szoba fekszik, a melyekbe a mi udvarunkról kellett a bejáratnak lennie, mivel másfelé nincs ajtónyílása; homlokfalaik teljesen elrombolódtak. Meglehet, ezeket valaha őrszobákkul használták. E helyiségek mellett az utolsó épületrész, egy további kapu *K* következik, a melyen, minden pusztulása mellett is, ugyanazon alap-

rajzot ismerhetjük fel, jöllehet kisebb méreteken, mint a mit az első kapunál láttunk. Szélessége, a melyet hátsó homlokzatánál még némi biztossággal megmérhetünk, mintegy 11 m.

Ez a második kapu őrzi a férfilakás *L* udvarába vezető bejárást, a melyben most már nyomban a palota főhelyiségei elé jutunk. Idáig folyton emelkedett az út. Mig a felső vár kapujának a küszöbén 21·36 m.-nyire állunk a tenger színe felett, a nagy propylaeum küszöbe már 24·63 m., a következő kis propylaeumé 25·76 m.-nyi magas, innét pedig egészen a férfilakás bejárata lépcsőjének elejéig további, 26·18 m. magasságot elérő emelkedéssel találkozunk. Az udvar 15·77 és 20·25 m. oldalú derékszögű négyszöget alkot. Ennek igen erős padlózata van, a melynek készítmódját azon a helyen, a hol Schliemann az 1876-ik évben egészen a mélybe lemenő aknát ásott, pontosan szemügyre vehetjük. Dörpfeld ezt mondja róla: «Legalul az omladványos talajt 40—70 mm. vastagságú kőből és mészből álló, betonszerű réteg borítja, a melynek az a rendeltetése, hogy a sajátképeni padlózatnak szilárd alappozatául szolgáljon; e fölött következik egy második, valami 25 mm. vastag réteg, a mely kicsiny kövecskékből és igen szilárd, kissé vereses mészből áll; végre legfölül van egy közel 18 mm. vastag réteg, a melyet mészből és apró kavicsból alkottak össze, úgy hogy igen tartós padlózatot szolgáltat.» Ezt a talajt nagyon ügyesen akkép készítették, hogy az összes esővíz a déli oldal egyetlen egy pontjára fut össze, a honnét aztán csatorna vezeti le. Az udvart, a homérosi «szépcsarnokú» jelzőnek megfelelően, minden oldalról oszlopcsarnokok veszik körül. A déli oldalon a kapualkotmány hátsó csarnoka mellett, egy csak félig olyan széles, két oszlopos csarnokot, keleten és nyugoton

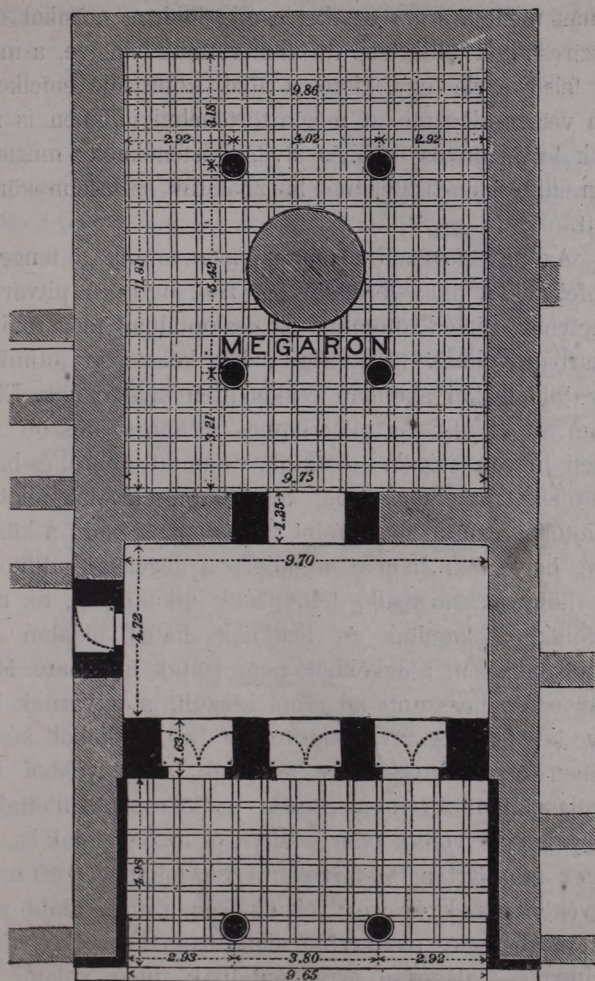
egy-egy három oszlopost találunk, északon pedig a férfilakáshoz vezető pitvar tárul fel előttünk. Az udvar déli oldalán, még pedig annak a kellős közepén, egy négyszögletű faltömb hever, a melyben kőművesrakta kerek lyukat találtak, «de a mely csupán 0'90 m.-nyire ment lefelé. Mélyebben lenn sem rakott oldalfalakra, sem semminemű mesterségesen megerősített padlózatra nem találtak». (Dörpfeld.) Ez a falalkotmány tehát sem cisterna, sem kút nem lehetett, hanem alkalmasint nem egyéb

105. Az áldozati verem keresztmetszete.

áldozati veremnél, vagyis helyesebben áldozati veremalakú oltárnál (105. ábra). Homeros említést tesz Zeusnak Odysseus udvarában levő oltáráról s ugyanilyent látott még Pausanias, nyilván a régi palota maradványából, az athénei várban. Áldozati vermeket eddigelé csakis a következő helyeken találtak: u. m. az athénei Asklepeionban, a samothrakei Kabirionban s a legjobb állapotban levőt a thébei Kabirionban.¹

¹ Athen, Mittheilungen, XIII. (1888.) 95. lap (Dörpfeld).

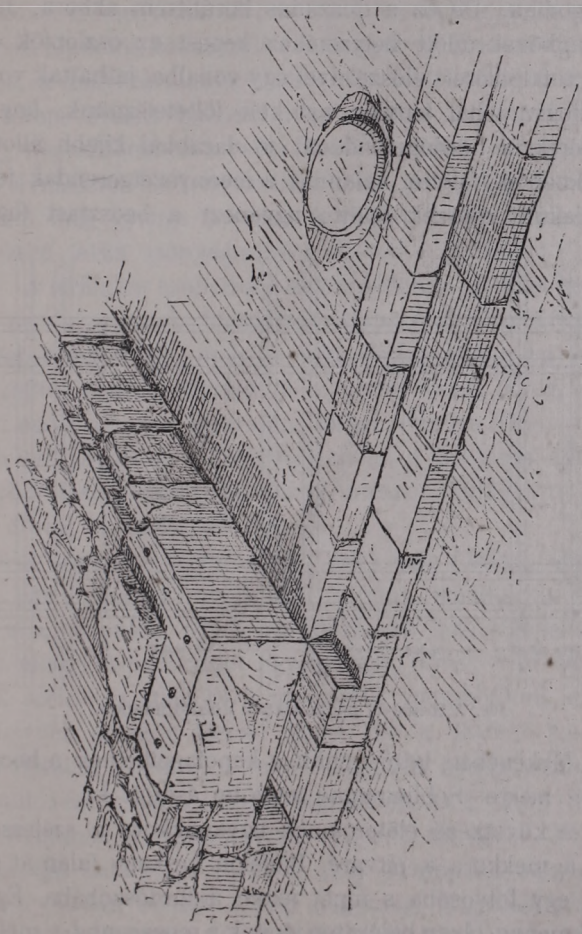

106. A férfiak terme előszobával és pitvarral.

Az utóbbi helyen két hosszas négyszögű gödör van egymás mellett s az egyiket csupa föld, a másikat felső lábszárcsontok töltik tele. Itt fallal vannak béléllve, a melynek felső széle egy kissé a föld színe fölé emelkedik. Ilyen verem-áldozatokat még a történelmi időkben is mutattak be bizonyos földi és alvilági isteneknek; meglehet, a legrégibb isten-tiszteletnél használatuk szélesebb körben divott.

Az udvar északi oldalán, éppen annak a tengelyében fekszik a nagy férfilakóház (106. ábra). A pitvarhoz, a melynek pillér kötőmbjei és oszloptalpai még maig is jó karban vannak (107. ábra), két kőlépcsőn jutunk, a mely toldalékkal azonban csakis itten találkozunk. Ebből három ajtó nyílik az előterembe. A három küszöb még eredeti helyén fekszik. Közöttük, valamint jobbról és balról a fal mellett hatalmas, fából készült ajtószárfalak állottak. Az ajtókat ezúttal nem, mint rendesen szokták, a küszöb mögé helyezték, hanem mindjárt a legelejére állították úgy, hogy a szárnyaik, felnyitásuk alkalmával, az ajtószárfalakhoz lapultak és azoknak hátsó oldalán sem egymásnak, sem a lakóknak nem voltak útjukban. Mivel ez az egész hosszanti fal fából készült, a pitvarnak keskeny két falát is fával borították be. A kőből készült faltöbén olyan kivésésekre akadunk, a melyekből arra következtethetünk, hogy ezeken padlódeszkák állottak és csaplyukakkal voltak oda erősítve, és az oldalfalak is, — a melyek mindjárt a falpillérek mögött mintegy 0.40 m.-rel megvékonyodnak és a melyek egyikén a majd alább részletes megbeszélés alá kerülő alabastrom képszékre (Fries) akadtak, — világosan arra mutatnak, hogy valami más anyagból készült boríték volt rajtuk. Nagyon feltűnő, hogy az oszlopok talpkövei annyival hátrább állanak a falpil-

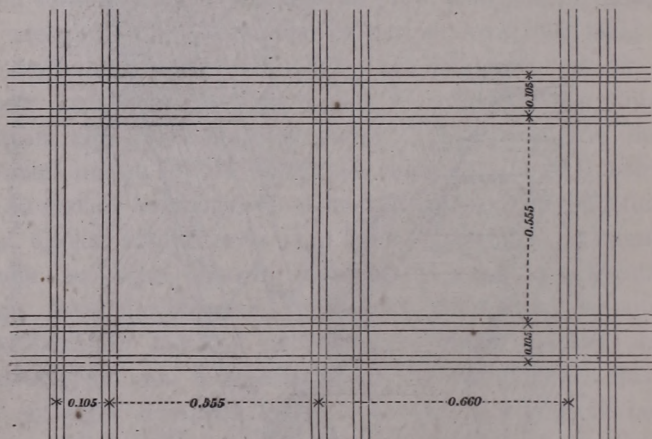
léreknél (v. ö. a 107. képpel), a mekkora a felső bejárat
lépcső szélessége. Ebből az látszik, hogy az a gerenda,

107. A megaron pítvarának bejárata.

a melyet az oszlopok tartottak, a falpilléreket nem ele-
jőktől fogva feküdte meg, hanem rajtok egy kissé hátrább

volt elhelyezve. Tudjuk ugyan a mykénei leletekből, hogy az oszlopok, ennél az építésmódnál, fölfelé valamelyest megvastagodtak. De ez a duzzadás korántsem akkora, hogy az alapkövek adott helyzetéhez képest az oszlopfők előszélei a falpillérek előszéleivel egy vonalba juthattak volna. Ennélfogva tehát tényleg azt kell föltételeznünk, hogy a falpillérek a hordógerendánál jó darabbal kijebb állottak és túlmentek fölötte, valamint a mennyezetgerendák fejeiből alakult képszék fölött; ugyanezt a beosztást fogjuk

108. A megaron padlózatának diszítő mintája.

majd Mykénében látni annak a kupolaépületnek a homlokán, a melyet Schliemanné asszony ásatott ki.

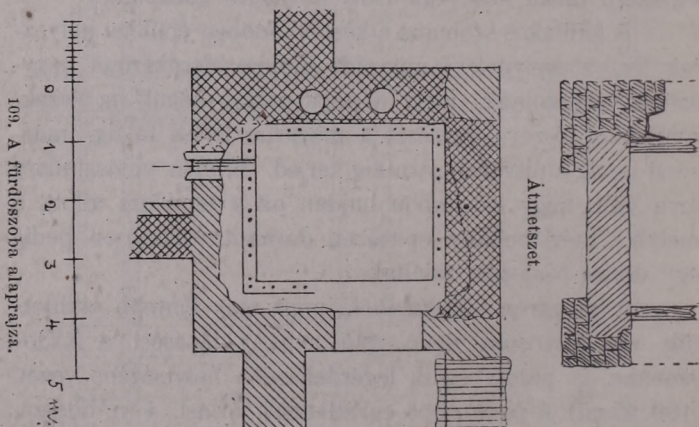
A következő előteremnek ugyanakkora a szélessége, mint a mekkora a pitvaré. Balfelöli keskeny falán át ajtó vezet egy folyosóba s innét aztán a fürdőszobába. Egyenesen menve, olyan bejáraton lépünk a megaronba, a melyen semminemű ajtó elhelyezésére valló készülék nem látszik, e szerint tehát valószínűleg csakis szőnyeggel függönyözték el.

A megaron közepén áll, éppen úgy mint Trójában, a nagy kerek tűzhely, de itt még a tetőt fentartó négy oszlop talpkövei is környezik. A pitvarban, nemkülönben a megaronban a padlót bekarcozott vonalakból álló mintával díszítették, a melynek alakját a fentebbi vázlat (108.) tünteti fel. «A terem északi felében még nyilván felismerhetjük a nagy négyszögekben a veres festék nyomait, a négyszögeket elválasztó keskeny szalagokban pedig kék festéknek maradt meg gyenge nyoma. A padlón tehát hajdanában egyszerű tarka szőnyegmustra látszott.» (Dörpfeld.)

A férfilakás szobáiba a későbbi időben épületet helyeztek be, a melynek fönmaradt alapjai derékszögű négyszöget ábrázolnak, mely a négy oszlop közül az északnyugotitól kezdve egyrészt a megaron keleti faláig, másrészt pedig a pitvar bejáratáig terjed. Minden valószínűség arra vall, hogy ez alapon hajdan az a templom állott, a melyből még néhány építészeti darabot, különösen pedig egy dóriai oszlopfőt találtak.

A megaron előterméből, mint már fentebb említettük, egy folyosóra nyíló ajtó néhány lépéssel a fürdőszobába, a palota egyik legérdekesebb helyiségébe vezet. (109. ábra.) A padlózatot egyetlenegy, óriási, 4 m. hosszú, 3 m. széles és átlag 0.70 m. vastag mészkőtömb képezi, a melynek súlya e szerint közel jár a 20,000 kg.-hoz. Szabálytalan széleivel a rakott falak alá nyúlik, szabadon maradt részét pedig akkép munkálták meg, hogy mindjárt nyomban a falak mellett egy 0.12-től egész 0.13 m. szélességű szalag fut körül, a mely 3 mm.-rel magasabb, mint a simára csiszolt közép négyszög. E szalagon bizonyos meghatározott távolságokban két-két lyuk látszik egymás mellett, a melyek semmi egyéb célra nem szolgálhattak, mint azon padlódeszkák megerősítésére, a melyek

az összes falakat borították, még pedig a nagyobb térköz által elválasztott két-két lyuk egy és ugyanazon deszkába való volt, a melyet mind a két szélén meg kellett erősíteniök. Ezt a helyiséget, belsejének faburkolatáért, víztartónak is tekinthetnők. Azonban e feltevésünknek ellene mond a déli oldalra alkalmazott ajtó, a mely ugyan valósággal nem maradt meg, mivel itt az egész fal szétrombolódott, hanem a padló kőlapján hiányzó lyukakból

s ennek folytán a falat borító deszkalapok megszakadásából okvetetlen következtetnünk kell reá. A padló lapjának egész középső része szép simára van csiszolva és iránya olyan, hogy a víz a keleti oldal egy helyé felé folyt le. A nyugoti falon két kerek lyukat hagytak, a hova valószínűen azokat az agyagedényeket helyezték be, a melyekben a görögök a fürdésnél rendesen használt kenőolajokat tartották.

A fürdőszoba körül és odább, a megaront is többszörös zeg-zugvonalakban megkerülve, vezet egy folyosó az asszonyok lakásához, a melyet éppen úgy építettek, mint a férfiakét. Itt ismét egy nagy udvarba jutunk legelőbb, a melynek több oldalán oszlopcsarnokok vannak s ezekben falazott ülőpadok maradványai. Ehhez csatlakozik északról a főépület, a mely pitvarból és egy nagy teremből áll. Mivel ennek a méretviszonyai kisebbek (szélessége $5\frac{1}{2}$ m.), sem a pitvarban a falpillérek közt, sem a teremben a tűzhely körül nem voltak oszlopok. E helyiségnek jobbról-balról mellékajtói vannak. Az *O* teremben középett négyszögű tűzhely állott, a falakon imitt-amott festés maradványai láthatók, míg más helyiségekben nincsenek többé régi helyökon a maradványok, hanem leválva a padlózatn akadtak rájuk.

Az asszonyok termét is fedett folyosó vette körül. Ebből léphetünk a főépülettől keletre párhuzamosan eső helyiségekbe, a melyek közül különösen észak felé egy előszobával ellátott nagy szoba tűnik ki; ebben alkalmasint a házas felek hálószobájára ismerhetünk. A délről szomszédos hosszú és keskeny helyiségekben valószínűen lépcső lehetett, olyanformán, hogy ez, a kettő közül a déliben, keletről nyugoti irányban fölfelé haladt és azután az északiban megfordított irányban folytatódott.

A palotaövnék teljesen északkeletre eső szögletében több kisebb-nagyobb helyiségre akadunk, a melyek alkalmasint kincsrejtekek, fegyvertárak s más effélék lehettek. Az asszonyok lakása előtti udvarhoz délkeletre egy második udvar csatlakozik, s e mellett dél felől a falaknak egész tömkelegét fedezték föl, azonban ezekből valami határozott alaprajzot semmikép sem szerkeszthetünk össze. Csakis néhány egészen ősrégi falszakasz érdekes benne,

a melyek, ellentétben az egész többi palotával, a nagy propylaeummal teljesen megegyező irányban vonulnak. Ez utóbbinak alaprajzát tehát, úgy látszik, a vár régibb építészeti korszakából tartották meg, a melynek nyomai egyébiránt az ásatásoknál különféle más helyeken is előtűntek. Különösen a délnyugoti szögletben 3 m.-nyire a későbbi padló alatt s egészen a körfal egyes részei alá nyúló agyagpadlóra találtak, a mely tökéletesen olyan, mint a trójai; a hozzá tartozó falak kicsiny terméskövekből valók és a benne lelt cserép mind egyszínű és durva. Ennélfogva nem szenvedhet semmi kétséget, hogy a feltárt palota alapzatában nem a vár első telepe, hanem egy kiszámíthatatlan régiségű fejlődés utolsó alakja tárult szemünk elé. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a körfal nem a régibb településsel, hanem a feltárt palotával tartozik együvé.

Vegyük most a leirt építmények egyes részleteit pontosabban szemügyre, hogy a fontosabb építési tagok készítmódjáról világosabb képet nyerjünk.

Úgy Tirynsben, mint Mykénében használtak ugyan meszet mindegyik falhoz és padlóhoz, de nem kötőszernek, nem falragasznak, hanem mindenkor csak vakolásra. Mint vakolatot, az agyagsárba rakott vagy egészen vályogból épített falaknál már csak azért sem mellőzhették, mert különben ezek az időjárás romboló hatásával nem bírtak volna dacolni.

Már többször említettük, hogy a fal-végpillérek és oszlopok fából voltak, de még be nem bizonyítottuk. A bizonyíték három észleleten alapúl. Először: a megaron pitvara szélén álló falpillérek talpkövein, a melyeknek egyikét a 107. ábra mutatja, sem más kőkoczkák, sem kő- vagy vályogból rakott fal nem lehetett, mert rajtok csaplyukakkal ellátott, mélyebben fekvő, simára csiszolt perem lát-

szik, a melyen csakis fadeszkák állhattak. Másodszor, a többi fal-végpilléreknél, a melyeknek felszínét ily jellemző módon nem dolgozták ki, hanem csak egyszerűen simára csiszolták, szintén elesik a négyszegkövekből készült további fölépítmény lehetősége, mert különben a palotaépület 26-ra rúgó s majdnem teljes számban megmaradt pillér tömbjeinek valamelyikén csak megmaradt volna még egy kő. Harmadszor: éppen a szóban forgó helyeken fordulnak elő legerősebb tűznyomok: a pillértömbök felülete, valamint az oszloptalapzatoké is, az oszlopderék kerületén köröskörül mészsze égett; sőt a hol a pillérek mellett egyes falrészek maradtak, azoknak a terméskövei is mészsze változtak, a kötőszervül szolgáló agyag veres tömeggé változott, az agyagvályogok pedig részben egészen kongó téglává égtek.

A falpilléreket Tirynsben annyiban máskép alakították, mint Trójában, s majd, a mint később meglátjuk, Mykénében is, hogy e két utóbbi helyen a fagerendákat a padolatból alig kiemelkedő kőlapra állították, holott Tirynsben rendszerint mintegy 0.60 méter magas talpon állanak. A talpkövek idomitásának s a csaplyukak előállításának módja még ma is pontosan felismerhető. Külső lapjait fűrészelték és a fűrészelést nem végezték be azon az oldalon, a melyen elkezdették, hanem a mint a megaron falpillérjének a rajzán is meglátszik (107. ábra), három oldalon kezdték s egészen a közepéig folytatták, ott pedig az utolsó megmaradt darabot egyszerűen letörték. A meglevő fűrészvonalak, valamint a törés alakja is, a mely gömbháromszögű, azt mutatják, hogy a fűrész homorú ívalakú bevágást képezett és így — Dörpfeld következtetése szerint — nem két ember húzta a szerzőt, mindegyik végén egy-egy, hanem annak késala-

kúnak kellett lennie; egy ember kezelte s a hegyével vágott a kőbe. A fűrész vastagságát is világosan fölismertjük azokból a bemetszésekéből, a melyeket imitt-amott maga után hagyott, tudniillik 2 mm.-t tett. Fémesszköznek kellett tehát lennie és pedig, mivel a vas ezeken a lelet-helyeken még elő nem fordul, csakis bronzból készülhetett. «A fűrésznek, azt mondja továbbá Dörpfeld, semmi-estre sem voltak fogai, mivel a fogas fűrészszel csakis a legpuhább kőnemek vághatók széjjel. A tiryinsi tömött mészkő, és nevezetesen a breccia, azonban a kemény kővek közé tartozik, a melyek csakis sima fűrészszel s kiválóan kemény homokkal (smirgli) vághatók keresztül. A mint a követ néhány czentiméter mélyen befűrészelték, az eltávolításra szánt darabot, a meddig a bemetszés terjedt, leütötték s azután a fűrészelést újra kezdték. Az egyes bemetszések hagyták hátra a kőveken ma is látható görbe vonalakat. A fűrészelésnek ez a kezdetleges módja azt eredményezte, hogy a lefűrészelt felület nem lett egészen egyenletes, hanem gyakran nagyon ferde. Ez ok miatt valószínűleg minden falpillért még meszvakolattal is bevontak, jöllehet e vakolatnak csak egynémelyiken akadtak némi maradványaira.»

A fűrészelésnek ezt a módját a férfit terem pitvarának már említett pillértövein kívül még a nagy propylaeumén és az asszonyok terme előcsarnokaén is jól megláthatjuk. Alkalmasint mindig ezt a fűrészelési módot követték a kemény kőfajoknál, a tömött mészkőnél és a breccianál; pedig majdnem minden pillér és ajtóküszöb ezekből áll. A puhább homokkőből álló épületrészeknél, a melyek oszloptalpak, falborító koczkák s más effélék alakjában a megaronban találhatók, rendszerint annyira időrongálta felületekre akadunk, hogy meg nem állapíthatjuk többé

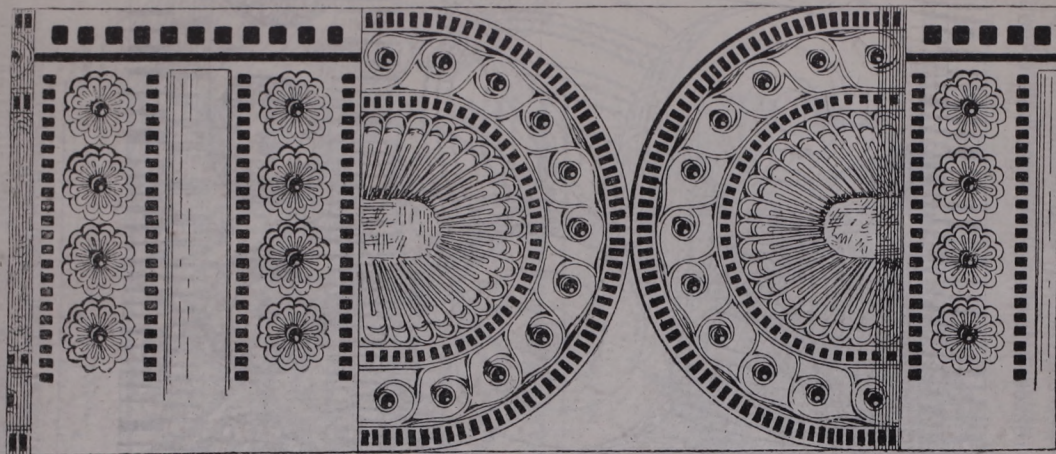
azt az eszközt, a melylyel ezeket valaha kimunkálták. Hogy e puhább anyaggal másképen bántak el, mint a keménynyel, azt már a különböző kőfajokban alkalmazott csaplyukak is mutatják. «Nevezetesen, míg a puha homokkőbe négyszöglyukakat vágtak, addig a kemény breccciához fúrót használtak, még pedig kétségkívül a pergő fúrót, a melyet a régiek sok tanúbizonyság szerint, már igen korán ismertek. Annak a fúrónak, melyet Tirynsben használtak, alsó végén üres hengeralakúnak kellett lennie, tehát erős nádhoz hasonlított. Ezzel azután kemény homokkal sebes forgatás által hengeres lyukat fúrtak, a melynek közepén a kő pálcza-alakban megmaradt. Ezt később kitörték belőle; de a többi izben megmaradt darabkája nyomán a fúrás módját tisztán felismerhetjük. Ugyanezen eljárás mód látható a föntebb képben bemutatott, Trójából való kőgyöngyön is (88. ábra).

Most már nincs egyéb hátra, mint hogy a palota termeinek belső díszítéséből ismertessünk néhány részletet, mindenekelőtt az alabastrom képszéket (Fries) s azután a falfestmények maradványait.

A képszéket, a mint már föntebb említettük, a férfiterem pitvarában balra, a fal tövében találták, a melyet hét lapból álló területével egész hosszában elfoglalt. Eleitől fogva azt hitték, hogy különböző jelekből azt kell következtetni, hogy a képszék itt nincsen eredeti helyén. Az egyes lemezek akkép csatlakoznak egymáshoz, hogy minden két, egy vonalban álló közé egy harmadik, valamivel előbbre álló sorakozott, ahhoz hasonlóan, a mint a dóriai templomparkányzatnál a triglyphlap a két gerendaköz (metope) sorából előbbre nyomúl. Ha tehát a képszék ezen a helyen az eredeti épülethez tartozott volna, akkor a padlónak is a lemez összeillesztés megtört külső vonalához kellett volna alkalmaz-

kodnia. Ámde a dolog nem így áll. A padló egyenes vonalban vágódik el az előbb álló lapok előtt, úgy hogy közte s a hátrább állók között hézag marad, a melyet pusztá homok tölt ki. A lapok hátuljánál hasonló durva töltelékre akadtak. Mivel ezek 0.15-től 0.20 m.-nyi vastagságukkal, a falban valószínűleg a deszkaboríték számára kihagyott 0.30 m. mély teret egészen ki nem töltötték, a megfelelő hézagot törmelékkal töltötték ki. Mind ezek mellett, ha csak egy áttekintő pillantást vetünk a mykénei korszak összes épületmaradványaira, azt a tanulságot meríthetjük belőlök, hogy a falaknak domborműves lapokkal való borításmódja (v. ö. 382. a lappal) megelőzte azoknak egyszerű befestését. Ugyanazért örömelebb csatlakozunk Dörpfeld eredeti felhasználásához, mely szerint ezt a képszéket egy régibb építési korszak maradványaként vették át, mint a későbbihez, mintha ezt — s így vélekedett 1889-ben — a régi épület alapos kijavítása alkalmával ezen hely számára készítették, ennél fogva azelőtt más helyen nem állott volna.

A diszítés mintája (110) fővonásaiban ugyanaz, mint a melyet a mykénei stilusban különben is gyakran használnak (lásd a 111., 191., 302. s a 126. s 127. ábrát is), nevezetesen egy függélyes szalag, mind a két oldalára helyezett diszített félkörrel. Csakhogy itt a mustrát sokkal gazdagabban dolgozták ki: a középszalagon rozetták vannak, a palmettákat pedig tekercsfonadék futja körül, mely a fonott szalag alakját közelíti meg. A rozetták s az összes spirális vonalak középpontját, valamint mind a kettőnek fogrovatos kereteit más anyagból rakták be, és pedig ez vagy színes kő vagy üvegrománcz lehetett. Homerosnál említés történik egy az Alkinoos palotájában levő pompás kyanos friesről. Kyanos alatt azonban, a mint Lepsius és

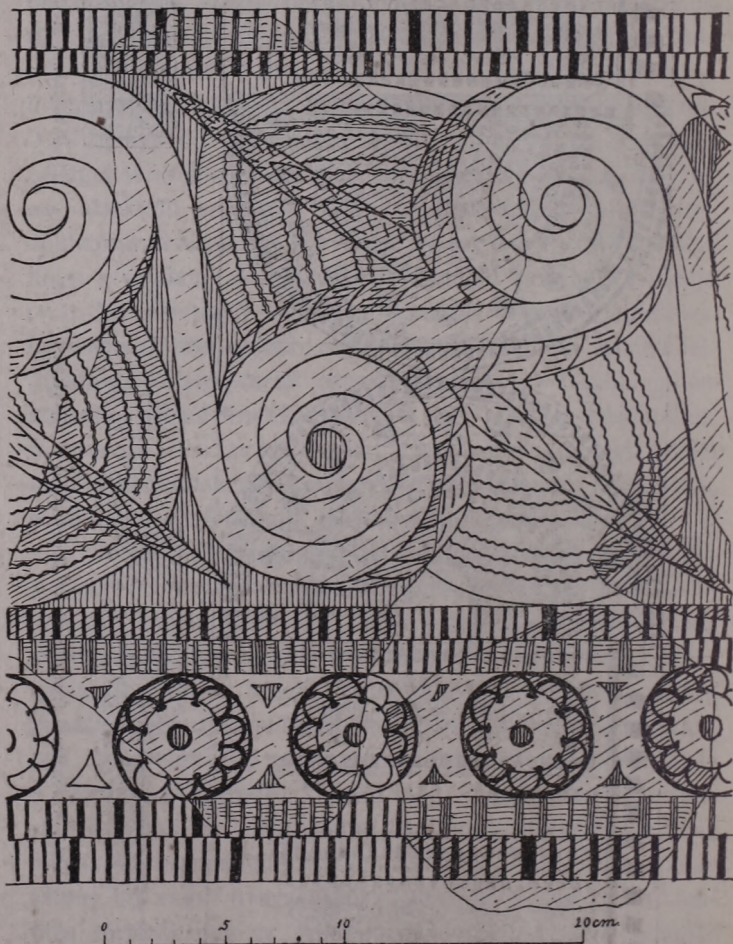

110. Alabastrom friss, herakott üvegpasztával kijavítva.

111. Üvegpaszta Menidiből.

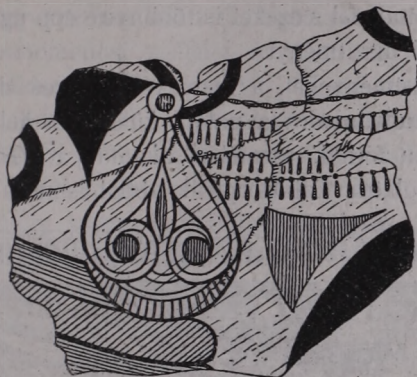
Helbig ¹ kutatásai bebizonyították, nem aczelat, mint inkább zománcz vagyis rézzel kékrefestett üveget kell értenünk,

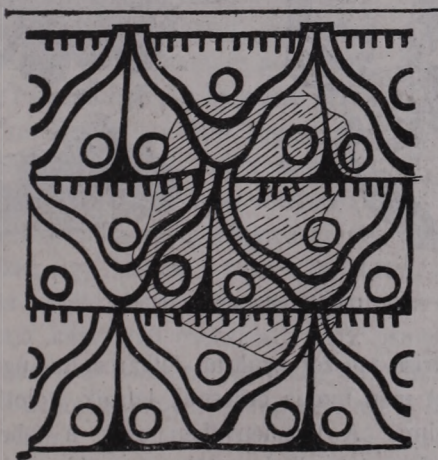
112. Falfestmény a palotából.

¹ «Das Homerische Epos» 2. kiad. 101. s köv. lap.

a minő már Egyiptomban is nagy tömegekben előfordult, s a mykénei korszakból való rétegekben szintén, minden-

113. Falfestmény a palotából.

114. Falfestmény a palotából.

féle ékszerdarabokra, úgy mint gyöngyökre, függőkre feldolgozva, találkozunk velè. E kék zománczanyagnak

a fehér alabastromon pompás hatása lehetett. Úgy látszik, hogy a falak diszítéseit rendszerint ilyen alakú szalagokkal osztották fel s ezeket is többnyire épp úgy festették, mint a többi diszítményt.

A falfestményeket, a melyeknek egyes darabokban meglevő maradványaira a palota különböző helyiségeiben, főkép pedig a férfiak termében akadtak, *al fresco* készítették a vakolatra. Ezt Dörpfeld abból ismerte föl, hogy

115. Falfestmény a palotából.

az ecset a friss meszet gyakran felkarczolta, úgy hogy a festett felület még ma is érdesnek látszik, holott a körüle levő rész sima. A festményeken csak a fehér, sárga, veres és kék színt alkalmazták; a zöld, valamint az összes középárnyalatok hiányzanak. A diszító idomok gazdagsága a mykénei korszak összes változatos diszítványait felmutatja, és majd Mykénében, majd Orchome-

nosban, majd Menidiben, majd pedig a szigeteken találkozzunk hasonmásaikkal. A 112-ik ábra például egy, az említett négy színben kivitt szalagdarabot mutat, a melyben az orchomenosi sírfedél mintáját együtt alkalmazták, rozettákkal és az ismeretes fogsorszerű szegélylyel. A 113-ik ábrán azt a sajátos szívalaku disztiményt látjuk, a mely a menidii elefántcsont-lemezkeken éppen így fordul elő. Egyéb mellre való tárgyak nyomán kiderül, hogy valamely nagy szárnyas lénynek melldíszé áll előttünk, olyan, a minőt a 186. ábra mutat. A 114. azt a hálószerű mintát mutatja, a melyet olyan gyakran találunk edényfestményeken is alkalmazva (129. ábra) és végre a 115-ik ábra a falfestmények legfőbb darabját, a nagy bikát, a hátán levő férfival. Egy erőteljes bikát látunk, a mint nekinyúlt vágatással tova rohan. Teste sárgásan festett, sok veres folttal tarkítva. Szeme nagy és gömbölyű, feje kurta és rajta egy pár hatalmas szarv hajlik előre. Hátán egy férfi guggol, a ki csakis jobb térdével és lába hegyével érinti az állatot, másik lábát magasan a

116. Érem Katanéből.

légbe emeli, kezével pedig a bika szarvába kapaszkodik. A másik kezét, úgy látszik, a hasa előtt tartja. A férfi ruházatából az ágyékkötény egy része, valamint a bokája, térde és lábikrája közt levő többszörös csik ismerhető fel. Az egész alapfestése kékszinű, és pedig nyilván látszik, hogy az állat alakjának helyét kihagyták, és a körrajzát legelőbb is vastag kékszínnel vonták meg, de az embert a már felmázolt kék alapra festették rá. A festő a bika farkát és első lábait eredetileg másképp tervezte, de azután a rosszul sikerült kísérletet ráfestéssel kitörülte.

E kép magyarázata többszörös fejlődési fokozatokon

esett már keresztül. Eleintén e férfit bohócnak nézték, a ki éppen úgy, mint Homerosnál egy férfiú több nyargaló lovon ugrándozik ide-oda; ez itt a maga ügyességeit egy bikán viszi véghez.¹ Később Marx Frigyes² egy hasonló igen érdekes ábrázolást fedezett föl a siciliai Katanéból való görög ermeken (116. ábra), a hol a bikát folyamistennek ábrázolták, s a hátán levő lófarkú ember alkalmasint valami Silén, mint a minő a folyamisteneket kísérő csapatban gyakran találkozik, és ebből azt a következtetést akarta vonni, hogy a tirynsi falfestmény bikája és férfja is folyami istenségek. Utójára az amyklei aranyserlegeket találták, a melyek igen élénk jelenetek sorozatában vadbikák befogását s megfékezését ábrázolják, s Wolters,³ ezeknek első tárgyalása alkalmával bebizonyította, hogy most már a tirynsi képnél sem gondolhatunk egyébre, mint ilyen jelenetre és pedig annál inkább, mivel a rajz maradványa a férfi csipője körül ugyanazon kötényt s a bokája körül levő gyűrűk ugyanazon sarufélét ismerteti meg velünk, mint a minőket az aranyserlegeken láthatunk, s az alaknak ilyen ruházkodása e szerint az istenek körén kívül eső mindennapi életre utal bennünket.

Ha tehát ezzel halomra dől is mind azon messzire menő következtetés, a melyet Marx felfogása nyomán a siciliai istenképnek a mykéneivel való egyezéséhez köthettünk volna, mindazonáltal mégis feltűnő marad mindig, hogy a Kr. e. 6-ik századbéli siciliai dórok érmeiken a jelzett jelenet előállításában ugyanazt a mintát követték, melyet már több századdal előbb a tirynsieknél találunk.

¹ Fabricius és Schliemann «Tirynsében» 348. lap.

² Jahrbuch des Archaeolog. Instituts, 1889. 119. lap.

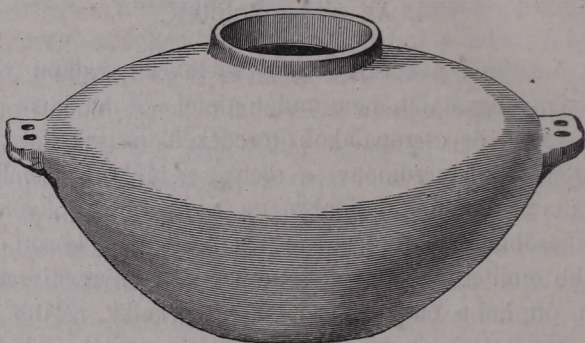
³ Athen. Mittheilungen, 1889, 204. s köv. lap.

Ha ebből a megegyezésből nem következik is az, hogy a két nép ugyanegy törzsből való, mégis azt mutatja, hogy közeli érintkezésük és szakadatlan hagyományuk volt.

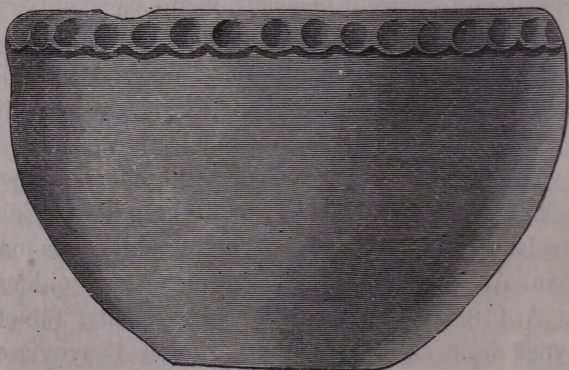
4. Az egyes leletek.

A tirynsi ásatások egyes leletekben valami busás eredményt egyáltalán nem mutatnak fel, sőt majdnem kizárólag vázák és cserépalakok töredékeit hozták felszínre. A legfontosabb eredmény, a melyet e tárgyak szemlélete szolgáltat: a feltűnő különbség a legrégibb telepítvényből és a későbbi palotából eredő cserépedények között. Már föntebb említettük, hogy a felső vár északnyugati szögletében, ott, hol a nagy feljáró lépcső torkollik, régibb település nyomaira, durva falakra és agyagpadlóra akadtak, a melyek 3 m.-rel mélyebben feküdtek, mint a palotának legközelebb eső része. E helyen olyan vázákat és korsókat emeltek ki a földből, a melyek a trójai agyagedényekhez, főképp pedig az ottani első és második településből eredőkhöz hasonlítanak leginkább. Elég lesz talán, ha ez állítás támogatására rajzban a legfőbb darabokat bemutatjuk. A 117. kép egy kézzel csinált edényt ábrázol, a melynek fülek helyett ugyanolyan átfúrt s kötél behuzására szolgáló csücskei vannak, mint annyi sok másnak Trójában. Anyaga vereses sárga, meglehetősen jól kiégetett agyag. A 118. ábra egy lábatlan agyagedényt tüntet fel, a melynek felső széle köré durva, kerek benyomásokkal ékesített agyagszalagot raktak. Az ilyen agyagszalagok ráakasztása, a melyeken nyilván újjukkal nyomták be a mélyedéseket — szintén trójai szokás. Ilyen reátapasztott szalagok látszanak a 119-ik ábrán lerajzolt cserépdarabon is, csak hogy itt egyközepű köröket és u. n. halszálka-mustrát

használtak ékitményül; ugyanez a két díszítési minta Trójában is előfordúl. A 120. ábrán bemutatott tányér már fazekaskorongon készült s csak úgy, mint az előbbeni darabok, trójai leletekre emlékeztet bennünket és ha most

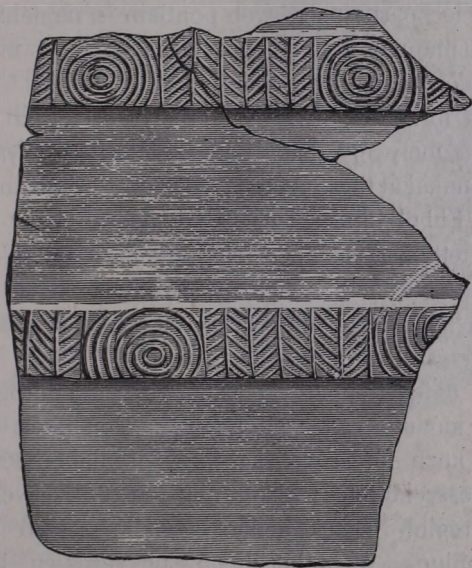
117. Agyagedény (nagyság 1:2).

118. Serleg agyagból (nagyság 1:2).

még a 121-en látható, kőből készült czérnagombolyítót is főlemlitem, a mely a trójai őseredeti alaknak teljesen megfelel, akkor e daraboknak a trójai legrégibb réte-

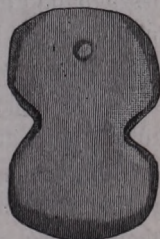
gekből eredőkkel való megegyezését valóban meg lehetős
nagynak találjuk. Ezenfölül letek még a legrégibb réteg-
ben néhány agyag pereszlent, obsidiánból készült durva

119. Egy nagy agyag-edénycsérép darabja (nagyság 1:3).

120. Mély tányér agyagból
(nagyság 1:2).

121. Czérnagombolyító fekete
kőből (term. nagys.).

késpengéket és nyílhegyeket, valamint egy kék kobalt-
üvegből való gyöngyöt is.

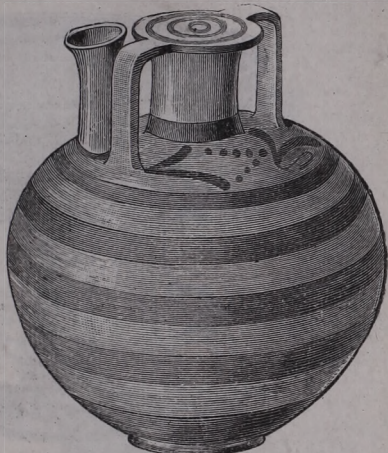
Hogy a legrégibb tirynsi leleteknek a trójaiakkal való megegyezését megértjük, eszünkbe kell vennünk, hogy azok a mykéneiek között vagy azok mellett, Görögország keleti partjainak egyéb pontjain is, napfényre jöttek, így Schliemannnak orchomenosi ásatásainál és még jellemzőbb módon legujabban Eleusisban. Itt Philios¹ 1889-ben, mélyen a földszentély övezőfala (peribolos) alatt, egy sírt tárt fel, a mely mykénei edényekkel együtt olyan régibb fazekasmunkákat tartalmazott, a melyeket trójaiaknak nevezhetnénk. Ebből tűnik ki először világosan, hogy még mindig készítették egymás mellett mind a két fajtát, a melynél a trójai készítmód a hagyományos ősi elemet képviseli, míg a mykénei edények valamely egészen új behatásokból eredt művészeti stílushoz tartoznak.

Ha a fejlettebb mykénei műveknek a görög tengeren egyenlő módon való feltűnésének előfeltétele az illető lakosság közti törzsrokonság vagy legalább élénk kereskedelmi összeköttetés: akkor alig tehetünk egyebet, mint hogy a régibb leletek azonosságából hasonló következtetést vonjunk. Az a körülmény ne vezessen bennünket félre, hogy Magyarországon, Mecklenburgban, Alsószászországban, Felső-Itáliában, Franciaországban is, egyszóval mindenütt, a hol az ásó a legrégibb rétegbe lehatol, *egyes* hasonló jelenségek jutnak napfényre. Ezek azon természetes idomok, a melyeket a legkülönbözőbb népek külön-külön önmaguktól föltalálnak, a mikor az élet legegyszerűbb szükségleteire segédeszközöket teremtenek magoknak. Egyébiránt itt nem csak egyes részletekben való azonosságról van szó, hanem mint majd később meglátjuk, egészben, még az építkezéseket is beleértve, egyenlő mű-

¹ Εφημερίς ἀρχαιολογική (Athéne) 1889, 171. s. köv. lap.

veltségi állapot uralkodott, úgy a görög partokon, mint Trójában és Cyprusban. A mi viszont azt juttatja élenk eszünkbe, hogy a home-rosi korszak sem ismer semmi alapvető különbséget a görög és trójai szokások között.

Ellenben a palotából származó leletek, éppen úgy mint a falfestmények, mind a mykénei korszak jellegét mutatják. A vázák ugyan nem e korszak azon régibb fájához tartoznak, amely főképp a mykénei sír-
nákban maradt fenn, hanem általában olyanok, mint azok az ifjabb korbeli edényminták, melyek ott «a sírokon kívül» kerültek elő. E fajra nézve jellemző az a kengyeles korsó, a melynek a 122-ik kép egy egészen ép-ségben megmaradt példányát ábrázolja. Azon szalagok, melyek az edény hasát körül-futják, különböző változatok-ban, sőt közbeneső tagozatok-kal élénkítve újra, meg újra ismétlődnek. Így a 123-ik áb-rán olyan vázát látunk, a melyet széles és keskeny szalagok, továbbá a füle táján két zezzugos vonal vesznek körül. A következő ábrák

122. Úgy nevezett kengyeles kancsó
(nagyság 1 : 3).

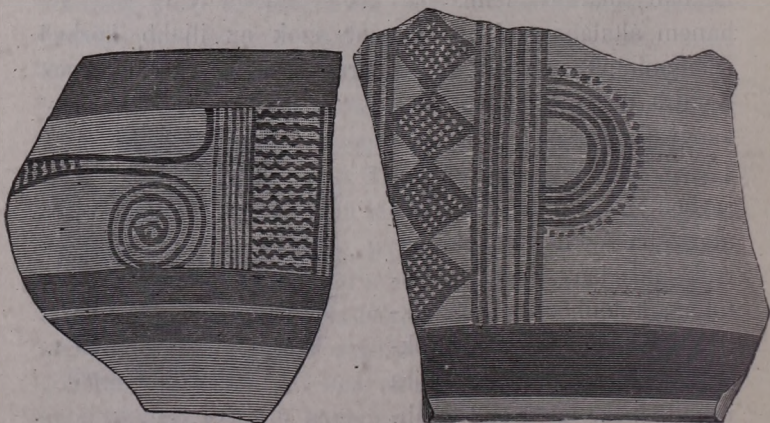

123. Váza (nagyság 1 : 2).

egyéb közbeneső változatokat mutatnak. A 125., 126. és 127-ik ábrákon a vízszintesen körülfutó szalagok között

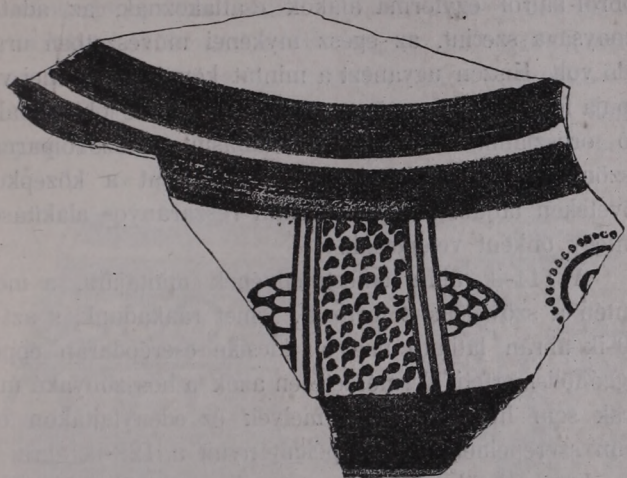
124. Serleg (nagysága 1 : 2).

125. és 126. Váza-cserepek ($\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{3}$ nagyság).

akkép alakított közbeneső tagok vannak, hogy egy vonalból álló keret közé majd hullámvonalakat (125), majd

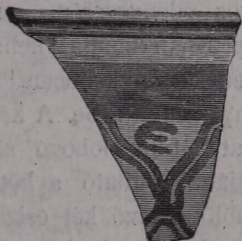
négyszögeket (126), majd egyszerű vastag pontokat (127) helyeztek. E széles függőleges tagokhoz a 125. és 126.-nál

127. Edényeserép (nagysága 2 : 3).

128. Vázacerép (nagysága 2 : 3).

129. Vázacerép (nagysága 1 : 2).

mind a két oldalon félkörű vagy fél-elliptikus diszítmények csatlakoznak úgy, hogy ekkép az alabastrom párkány-

mező főmotivumához hasonló alak áll elő (l. föntebb a 110. ábrát). A függőleges középvonal motivuma, melyhez jobbról-balról egyforma alakok csatlakoznak, az adatok bizonyossága szerint, az egész mykénei művészetben uralkodó volt. Hiszen ugyanezt a mintát követi a mykénei vár kapuja fölötti dombormű, az oszlop, a mellette jobbra-balra álló oroszlánnal. Eredetét alkalmasint a szövőiparnak köszöni, a melynek technikájával, miként a középkori szöveteken látjuk, az ily szigorúan részarányos alakítások mintegy önként velejárnak.

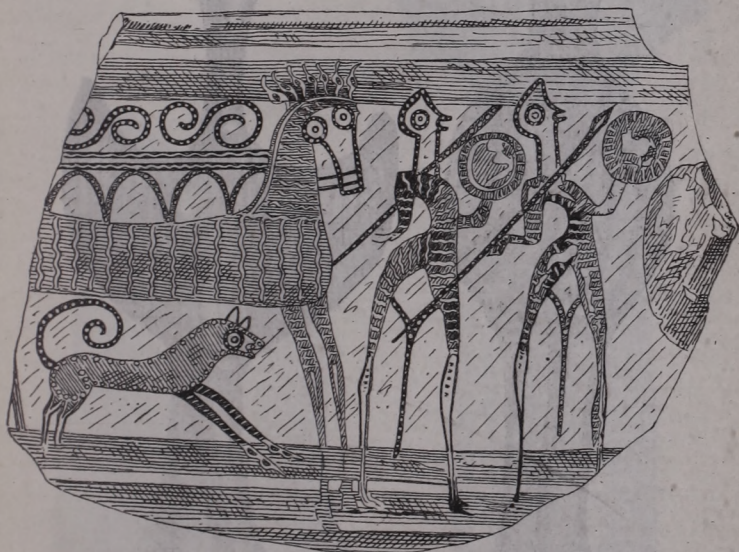
A 114-ik ábra falfestményének mintájára, a mely szintén a szövőiparba tartozik, ismét ráakadunk, s azt a 129-ik ábrán látható nagyon kicsike cserépdarab éppen eléggé fölismereti. Természetesen azok a hosszúnyakú madarak sem hiányoznak, a melyek ez edényfajtákon oly sűrűn szerepelnek. Ezekre példát nyújt a 128-ik ábra.

Ivó-edényül, egy alacsony csészen kívül, különösen a 124-ik képen ábrázolt serleg alakja fordul elő, a mely a mykénei művelődés minden többi lelethelyein is uralkodik.

A késő mykénei fajtához tartozik néhány igen sajátos edénycserép, a melyekhez hasonlót eddigelé csak Cyprusbán találtak néhány példányban s két igen kicsiny töredéket Mykénében.¹ A 130-ik ábra közülök a főpéldányt mutatja be. A kép baloldalán rendkívül merev lábú lovat látunk lobogó sörénnyel s körídomú szemekkel. Szájánál látható a két kantárszár. A hátát fedi az iga. A fölötte levő két csigavonal csak az üres tér kitöltésére szolgál. A ló alá kutya van festve, a melynek farka csiga-

¹ Furtwängler-Löschke: Vorhellenische Thongefässe (Berlin, 1886. 27. s köv. lap).

vonalba kunkorodik össze. A ló előtt két férfit látunk egyenlő állásban, a mint fölemelt baljukban kiesiny kerek paizsot, jobbjukban pedig hajításra készen álló lándzsát tartanak. Lábuk pálczavékonyságú, termetük derékban igen karcsú, de még sem annyira, mint a dipylon-vázákon. A férfiak egy kissé hátrahajolni látszanak, hogy a hajításhoz jól neki huzalkodjanak. Tomporukról hosszú

130. Vázacserép-darab.

csík függ alá, vagy kötenyük madzaga, vagy valami magukra akasztott állatbőr farka. Nyakuk és fejök rajza rendkívül durva; a nyak igen hosszú és merev, fejöket óriási kerek szemök majdnem egészen betölti.

Az egész képet világossárga alapra, barna firniszszel festették. A firnisz fölé azonban bőségesen használták

a vastag fehér festéket is belső vonalakra s pontokra. A merev és vézna alakok rajza egészen a dipylon-vázák stilusát juttatja eszünkbe. De hogy ez a rajz mennyire mögötte marad annak, a mire a mykéneiek valóban képesek voltak, azonnal belátjuk, mihelyt a bikán himbálózó,

131. és 132. Bálványok agyagból (természetes nagyság).

ép izmú, könnyed mozgású atletára tekintünk (115). Másrészt azonban ez a kép a mykénei edényektől még sem választható el. Fehér földő festék a dipylon-vázákon nem fordul elő. A sok szabad hézagot sem tűrné a valódi dipylon-

művészet, sőt a hol itt egyszer mesterségesen kitöltötték is, mint a ló fölött, akkor is mykénei díszítményt használtak hozzá.

Agyagfigurákból nagy számmal találkoznak a Myké-

133. és 134. Női alakok agyagból (nagyság 2: 3).

nében és egyéb helyeken oly gyakori női alakok, sarló-
idomra fölemelt, vagy kerekre összedugott karokkal (131.,
132.). Schliemann e sajátosságban a fél hold és a teli

hold alakjára akart czélzást látni, s ekkép vonatkozást talált benne az argosi Herára, a mely jelentőségében az ősrégi pelasz holdistennőre, Ióra vezetne vissza. E következtetés kiindulási alapjával nem érthetünk egyet, mindazáltal nyílt kérdésnek hagyjuk azt a lehetőséget, hogy ez alakok bálványokat ábrázolnak. A 134-ik ábra, a mely gazdag melldiszzsel teli aggatott s a 133., a mely, a mint látszik, kenyeret sütő asszonyt állít elénk, arról tesz tanúságot, hogy már értettek sokkal inkább emberhez hasonlító alakok idomításához is. Ha mindazáltal mégis egész tömegekben állították elő a kezdetlegesebb idomokat, ez a tény leghamarabb valami ősi hagyományos szokásban, az őshajdankori istentisztelethez tartozó képek utánzásában leli magyarázatát, ennélfogva nagyon valószínű, hogy bennök csakugyan istennő kiábrázolását kell felismernünk.

Ha az először említett leletek csoportja arra mutatott, hogy a legrégibb telep a tirynsi várban egészen addig az időig visszanyúlik, a midőn még majdnem az összes köznapi használatra való tárgyak durva honi készítmények voltak, akkor ellenben az utóbb szóban forgó arról tesz tanúságot, hogy a Tirynsben feltárt palota ugyanazon nagy virágzási korszakhoz tartozik, a mely egykoron az egész görög tengeren a különböző parti városok egymással való élénk forgalma folytán fejlődött és a melynek jellegét és nevét a mykénei leletek alapján határozták meg. Tirynsben azonban nem csak e nagy virágzást megelőző, hanem az azt követő időbe is vethetünk egy röpke pillantást. Azt már régóta észlelték, hogy a mykénei stilusú vázákra a dipylon-stilusnak nevezettek következnek, oly módon, hogy egy bizonyos ideig mind a két fajtájúakat egyidejűleg gyártják, míg végre a mykénei művelődés lassanként átengedi a tért a «dipylon»-belinek. Miként a

mykénei vázákat Mykénéről, úgy a dipylon-vázákat is főlelethelyük, az athénei kettőskapu (dipylon) után nevezték el, a mely előtt a sírok nagy utczája kezdődött. A dipylon-vázák legelőbb is abban különböznek a mykéneiektől, hogy diszítésekben az állat- és növényvilághoz tartozó élő alakok utánczása helyébe a vonalas diszítés, a szövő és kötő motívumok lépnek. A tekercsvonal helyett a maeander, a hullámvonal helyett a zezzugos uralkodik. Algák

135. Vázacserép (nagyság 1:2).

és polypok egyáltalán nem fordulnak többé elő, épp oly kevésbé mint az ifjabb mykénei edényeken. Ellenben sűrűbben megpróbálkoznak emberi idomokkal, mint a hogy addig a vázákon történni szokott, de kísérleteik parasztos ügyetlenségre vállanak s mind annak messze

mögötte maradnak, a mit e nemben a mykénei műveltségkörben előállítottak. Ez edények anyaga is sokkal durvább, mint a mykénei fajtáké, a festésök mindig firniszszel történik.

Ebből a vázafajból nagyon sok cserépre akadtak Tirynsben, a mi annak a jele, hogy a várat még a mykénei művelődés kihalása után is jó darab ideig lakták.

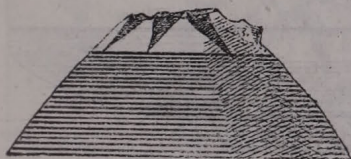

136. Vázacserép (nagyság 1 : 2).

Rajzban ismét csak egynehány darabot mutatunk be. A 135. ábrán függőleges és vízszintes zezzugos vonalak zürzavaros tömege közt virágbokrétaakat tartó asszonyokat látunk, a kik egymás kezét fogva összefogózkodtak. A cserépen ugyancsak kettő maradt közülök épségben, de a törés jobb szélén levő maradványból kitetszik, hogy több is volt rajta, úgy hogy a képen kétségkívül kör-

tánczot járó alakokra ismerhetünk. A 136-ik ábra a női foglalkozással szemben a férfiak komolyabb foglalkozását tünteti fel. Egy férfi lépdel a ló előtt, a melyet valószínűen kantárszáránál fogva vezet. Termete még jobban összehúzódt, mint az asszonyoké, úgy hogy felső teste tökéletesen háromszög alakúnak látszik. Övében vízszintesen kiálló kard van; a ló alá hézagpótlóul halat festett a mester, a férfi fölő, alá és mellé pedig ugyanilyen czélból mindenféle alakokat alkalmazott, nevezetesen meander-vonalat, svastikát és több rendbeli rhombust, ponttal a közepén.

A mykénei ízlésnek más irányban való folytatása-

137. Edény, barna párhuzamos vonalakkal.

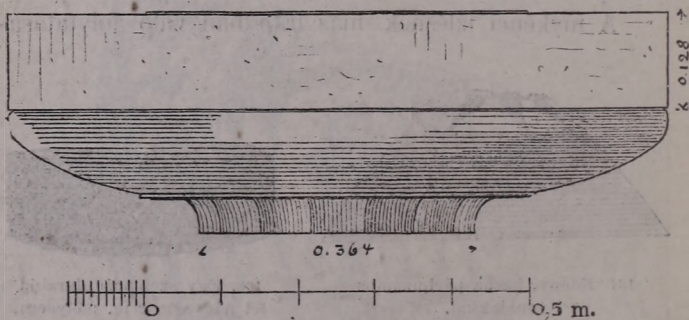

138. Egy szelencze darabja (fél nagyság, 2 m. mélység).

kép tekinthetjük a protokorinthusi vázáknak nevezett edényeket, a melyekből egynéhányat Tirynsben is találtak. A 137-ik ábra egy kis barna firniszes korsóska alsó része, melyet alul párhuzamos vonalsor, e fölött pedig egy levélkehely díszít; a 138. ábra szelenczetöredék, oldalán sakktábla-mintázattal. Ez edények finom világos színezete mindenek közt legjobban megközelíti a mykéneieket; ehhez járul, hogy eddigelé Görögországban csakis oly helyeken fordultak elő, a hol előzőleg már a mykénei műveltség uralkodott, mint Tirynsben, Aeginában, Siciliában s mint igen korai bevitel tárgyai Etruriá-

ban. Ha majd egykor készítési helyök iránt tisztában leszünk, annak a másik kérdésnek megoldása is előbbre fog haladni, hogy a mykénei edények honnét származtak.

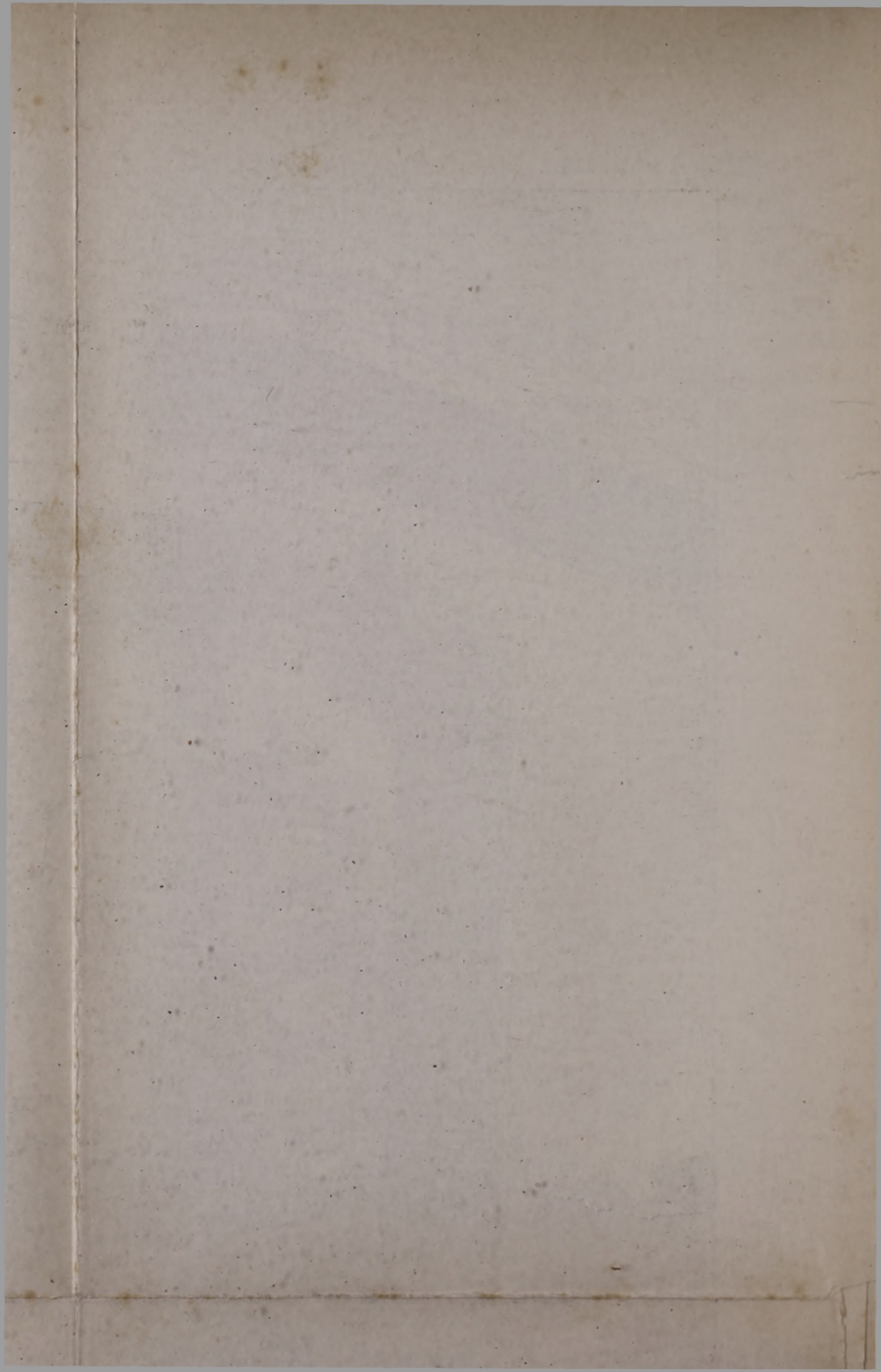
A dipylon-műveltség megszűnte után Tirynsnek évszázadokon keresztül pusztán és üresen kellett hevernie, mert azon dóriai templom után, a mely a megaron közepébe volt beépítve s alkalmasint a Kr. e. 7. századból való (l. 139. ábrát), csakis a byzanci korszakból mutatkoznak ismét a lakottságnak nyomai, úgymint sok sír a déli végén és egy templom az *F* palota első nagy elő-

139. Dór oszlopfő a tirynsi későbbkori templomból.

udvarában. Ez utóbbi arra szolgált alkalmul, hogy a Schliemann ásatása következtében előkerült palota ősrégi voltában egy darab ideig épp úgy kételkedtek, mint egykoron a valódi Trójáról szóló tudósításában. Penrose, a nagyérdemű angol régész, a ki több mint negyven éve, az athénei akropolisról írt munkájának megjelenése óta a régiségbuvárok sorában a legelsőik között foglal helyet, a «Times» egy tudósítójával meglátogatta Tirynst és azt hitte, hogy a felfedezők durva középkori falakat néztek hőskorbelieknek. Az 1886. év tavaszán több ilyen értelmű cikk

jelent meg a «Times»-ban. De midőn nemsokára azután Londonban a «Hellenic Society»-ban (hellenisták társulatában) az ügyet tárgyalás alá vették s. egyenesen ez ülés kedvéért Schliemann és Dörpfeld Athénéből Londonba ment, nyomban kiderült, hogy Penrose a byzanczi templomot tekintette a földolognak s azt tartotta a Schliemann-Dörpfeld-féle állítások legfontosabb bizonyítékának. Ekkor aztán könnyen megértették egymást és Penrose minden ellenvetését nyilvánosan visszavonta.

NEGYEDIK FEJEZET.

MYKÉNE.

1. A vár fekvése és megerősítése.

A mit a hagyomány Mykéne keletkezéséről és történetéről fentartott, már az előbbi fejezet kezdetén előadtuk és ott arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a város Tiryns leánya, vagy ifjabb testvére, a mely a keleti és nyugoti tengerek közt eső kedvező fekvésének köszönheti közmondásossá vált gazdagságát és a legrégibb Görögországban kivívott vezérlő hatalmát.

Mykéne egykori jelentőségéről való mai tudomásunk első sorban Schliemann ásatásain alapúl, a melyek az 1876-ik évben az aranynyal telt síraknákból az egykori várurak életmódjáról, foglalkozásáról a leggazdagabb felvilágosításokat hozták napfényre. Ismereteinket utóbb örvendetesen gyarapították Steffen kapitány 1881-ik évi térszín-felvételei és további fontos kiegészítéseket nyújtottak azon ásatások, melyeket a görög archaeologiai társaság végeztetett 1886-tól 1888-ig terjedő években, a mikor a várhegy ormán a palotát, a város területén belül és közelében pedig a sírok egész sorát tárták föl. E legutóbbi eredményeket a jelen fejezet végén ismertetjük majd.

Az Illés prófétát és a Szárát, ezt a két magas hegyet, a melyek között Mykéne fekszik, a Chavos patak hegyszakadéka választja el egymástól, a mely eleintén nyugotra csavarodva szorosan a Szárához kötődik, azután pedig annak szögleténél élesen délre kanyarodik. E szögletnél csakis mintegy 150 méterrel odább északra kezdődik egy másik szakadék, a Kokorecza pataké, a mely nyugotra fordul a Kephisos felé. (Lásd a IV. és VI. alapr rajzon az alsóvárost). Azon szögletben, a melyet ekkép ez a kettő alkot, a lejtő mintegy 278 m.-nyi elszigetelt magasságra emelkedik s ezt a helyet választották ki a vár hegyéül. Ez keleten 23 m. mélységű, keskeny nyereg által az Illéshegygyel függ össze, nyugoton pedig, holmi csekély ereszkedés által az északról délre hosszan elhúzóódó halommal. Ezen terült el a régi alsóvárosnak főrésze s azzal együtt a híres kupola-sírok is.

Az említett nyereg mögött, 360 m. keletre a várfaltól és 391 méter magasságban, hatalmas forrás fakad, a mely bizonyára nem egyéb, a Pausaniastól említett hírneves Perseiánál. Ez szolgáltatta a vizet a várbelieknek. A vezető csatorna, a melynek a forrás és a vár között eső 255 m. magas nyergen kellett áthaladnia, a vár belsejét csakis a 260 m. magasságú északnyugoti és északi oldalnak megkerülésével, az oroszláncapunál (241 m.) érhetette volna el. Ezen az oldalon még ma is vannak őskori kő-beágyazások, mint az oroszláncapu vagy az alsóváros felé menő vezeték tanújelei. De az ilyen hosszú és nehezen védhető vonal mellett az ostromló ellenség könnyen elvághatta volna a vizet a vártól. Ezért, mint egy újabb leletből megtudtuk,¹ a felsőbb várra nézve még

¹ Tsuntas a *Πρακτικά*-ban 1889. Belger, Berliner Philologische Wochenschrift, ápril 11. 1891.

jobbszerével is biztosították magokat. Az alaprajzon felismerhető s a vár északi kapuja és északnyugoti szöglete közt eső kijárás a falon nem a tirynsihez hasonló folyosó, a minek Steffen tartotta, hanem olyan lépcső kijáró, a mely a falak belsejében 16 fokon s tovább a föld alatt még 83 fokon visz lefelé. Ennek a végénél négyszögű, 1:0·84 m. széles, 3·70 m. mély medence van, a melynek födelébe egy észak felől jövő csővezeték torkollik. A folyosó ösmykénei modorban, nagyobb részében csúcsívesen boltozott; egy darabon azonban laposan fedték be. Némely helyeken a római korból eredő kijavítás látszik rajta, s a csővezeték is bizonyára abból való. De az elrendezés mindenesetre ösmykénei s kezdettől fogva nem lehetett egyéb célja, mint hogy általa a kívül fakadó vizet a vár lakóira nézve mindig biztosan elérhetővé tegyék.

Mindjárt északra a vártól, még a Kokoreczán innen, mutatkoznak a régi országutaknak sokféle nyomai, a melyek három ágban vittek Korinthos felé. Sziklába vágták vagy cyclops-falakkal támasztották meg. A patak-átjáróknál ugyanazon építésmód szerint készült s egészen keskeny vízáteresztővel bíró hidak maradtak fenn, úgy hogy többnyire több vízáteresztőt találunk egymás mellett. Ez utóbbiak csúcsíves alakban épültek, úgy hogy az oldalkövek fölfelé mindinkább kisebb állanak és a boltot azután egy nagy fedő kő zárja be. Az utak csak mintegy 3·50 m. szélesek és a mi országutainkkal ellenkezőleg akkép vezetvék, hogy a legyőzésre váró mélységek vagy magasságokhoz képest, nem lehetőleg egyenletes lejtéssel futnak, hanem igen hosszan a vízirányos vonalat megtartják, hogy azután hirtelen való emelkedéssel vagy szálalással essenek túl az akadályon. E szerint úgy az utak keskenysége, mint sajátságos vezetése arra mutat, hogy

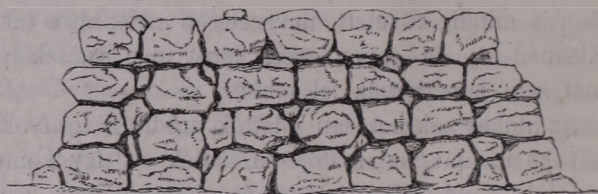
rajtok nem kocsikkal, hanem csak teherhordó állatokkal közlekedtek. Sőt keréknyomokra sem akadtak sehol, kivén egyetlen egy vonalon, közvetlen a város mellett, a mely minden valószínűség szerint a korinthosi nagy kocsíúthoz csatlakozott. Ez utóbbi abban az időben is valószínűleg ugyanazt az irányt követte, a melyet a későbbiekben is mindig követett, nevezetesen a Kephisos mellett föl Kleonén át, de éppen azért most már legcsekélyebb nyomát sem ismerhetjük fel többé.

Az utakat sokszorosán ellátták erősítési tornyokkal, a melyek az utat majd teljesen fődtek és így könnyen elzárhatták, majd pedig némi távolságban oldalvást feküsznek tőle, a mikor is rendesen valami uralkodó pontot foglalnak el. Így Phichtia mai vasúti állomás közelében levő néhány torony nyilván a nagy kocsíutat védelmezte. De az Illéshegy tetején vannak egy őrhely legterjedelmesebb romjai, nagy kerítőfallal, jó állapotban levő kapuval és néhány ház maradványaival.

A mykénei várerőd csaknem egyenszárú háromszöget alkot, melynek egyik csúcsa keletre néz, az átellenben fekvő oldala pedig a város felé fordult homlokzatát képezi, a melyet a főbejárat, az ismeretes oroszlánkapu tör keresztül. Az oroszlánkapuval átellenben északkeletre még egy másik kisebb kapura is akadunk.

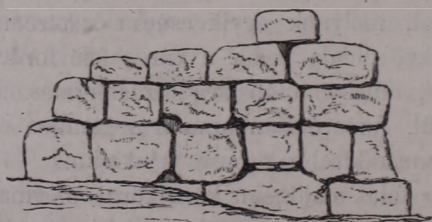
A vár fala majdnem köröskörül megmaradt. Csak a déli vonalon, a Chavos patak melletti meredeken omlott le egy kis darabon. A várfal sok ki s beugró szögletével, sokszorosán előretolt tornyaival a halom szélét követi. A fal építésében háromféle építési modort különböztethetünk meg. Az, a melyik legrégibbnek látszik és a melyben az övnek legnagyobb része épült, a tirynsi falat nagyon megközelíti. Ebben vagy csak kevésbé faragott, vagy teljesen

faragatlan mészkőtömböket raktak egymás fölé és csakis a köveknek kivétel nélkül kisebb mérete és helylyel-közzel néhány jól kimunkált koczkakő beillesztése árulja el, hogy amannál valamivel fiatalabb (140-ik ábra). A két kapu folyosóinál és tornyainál, valamint a délkeleti vonal köze-

140. Cyclops-falak.

pén levő toronynál (*C*) más építésmód alkalmazását veszszük észre; itt gondosan megfaragott, hosszas négyszögű koczkakövek fekszenek szabályos rétegekben egymás fölött (141). A harmadik építésmód, a mely az oroszláncaputól délre, a sírok köre mellett, továbbá ugyanazon vonal folytatá-

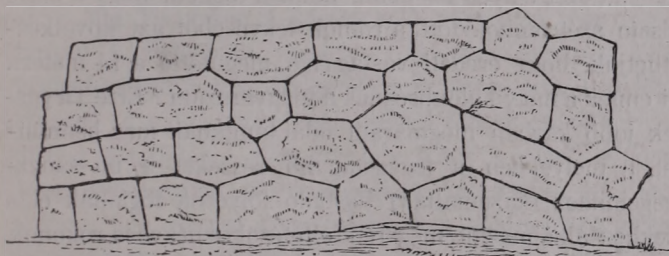

141. Koczkákból épült falak.

sában egy nagy toronynál (*B*) és végre a kerítésfal északkeleti csúcsánál jelentkezik, sokszögű köveket alkalmaz és éleik szoros összeillesztése által ügyesen köti össze (142).

Ez a két eltérő építésmód, kor tekintetében, minő viszonyban áll az elsővel?

A négyszög kövekből készült rakás az alsóváros tholos-építményeinél szintén előfordul, s ezek kétségtelenül a mykénei műveltség korszakához tartoznak. Ez az építésmód tehát korántsem a kőfalak valami későbbi kijavításának a jele, hanem annyival inkább az eredeti építkezéshez tartozhatott, mert azt látjuk, hogy csakis a nagyon veszélyeztetett helyeken alkalmazták, még pedig a végből, hogy a legfontosabb pontokat kiválóan megerősítsék. E fölfogás szerint az oroszlánkapu sem az erősítések valamely későbbi átalakításának köszönné eredetét, a mint némelyek hitték, hanem a fallal egykorú volna. Mindazáltal még némi szó fér e fölfogáshoz.

142. Sokszögű kövekből épült falak.

De hogy a sokszögű falrakás későbbi javításokra mutat, azt mindig bizonyosra vették. Ilyet a mykénei korszakból csakugyan még sehol sem mutathattak ki, ellenben körülbelül a Kr. e. 7. századtól kezdve a 4-ikig, minden görög falépítménynél találkozunk vele. Mivel éppen ily szerkezettel készült a kőfal vonalának a sírok körénél levő, már magában is feltűnő kihajlása, közel esett az a nézet, hogy itt az eredeti falvonalon igazítás történt a sírok köre kedvéért. Úgy vélekedtek, hogy a temetőhely eredetileg a kőfal övének kívül esett és abba csak később vonták bele.

Amde kiderült e nézetnek téves volta, mivel bizonyos, hogy a sírok köre felé keletről futó fal, a melyben minden áron az eredeti várfalat akarták felismerni, kezdetről fogva csakis a vártér támogatására szolgált, a másik oldalon levő várfalnak pedig, a sziklafelület idománál fogva, mindig a sírok innenső oldalán, a meredély szélén kellett vonulnia. Mindazáltal lehetséges, hogy eredetileg csakugyan kevésbé hajlott ki és csak valamely későbbi újjáépítésnél alkalmazták azon térhez, mely az ősrégi sírok fölé rakott földölapon időközben keletkezett.

A fal vastagsága, azokon a helyeken, a hol még a belső és külső falszín kimutatható, 3 és 7 m. közt változik. Két helyen azonban, mind a mellett, hogy a belső falszín szétrombolódott, a romok fekvéséből azt következtethetjük, hogy eredeti vastagsága megütötte a 14 métert. Mi ennek a nagy különbségnek a magyarázata? Erre Tirynsnek jobb karban megmaradt falai tanítanak meg bennünket, a melyekben a legvastagabb részeket a mi sáncz-üregeinkhez (kazematták) hasonló folyosók foglalták el s ezekhez alkalmasint még rendeltetésökre nézve is rokonok.

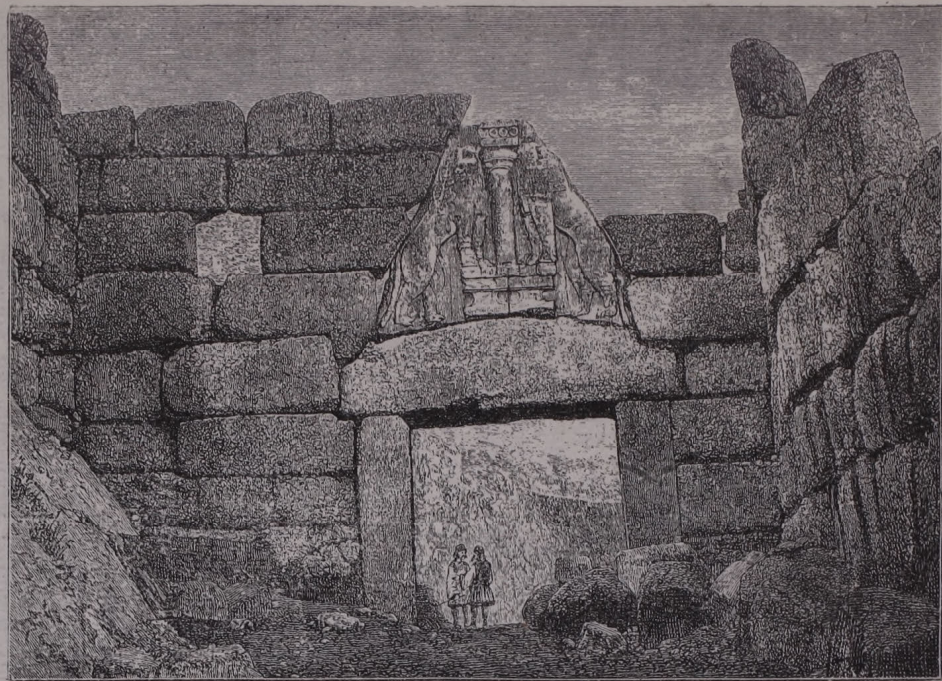
Az északi falban levő s eddigelé folyosónak gyanított üregről minden esetre bebizonyosodott, hogy nem egyéb vízvezető csatornánál. Ellenben a déli falban levő hasonló üreg csakugyan folyosó lehetett. De a kérdés biztos eldöntését a későbbi kutatásokra kell hagynunk. E belső folyosók és szobák berendezése éppen olyan lehetett, mint a tirynsieké.

A várnak mind a két kapuját akkép építették, hogy az érkezőnek mindenekelőtt a fal és torony közt eső szűk folyosón kellett végig lépdelnie, mire a tulajdonképeni elzáró alkotmányhoz juthatott. Itt a támadó ellenség mindkét oldalról a védők lövésének tette ki magát. A folyosó az oroszláncapunál 8.5 m. széles, a kapu maga, a mely

főnt egy kissé szűkebb mint alant, belső világosságát véve, 3 m. és 2·75 m. széles és 3·15 m. magas. Az óriási szemöldökkőben még láthatók az ajtósarkak számára való mély, kerek lyukak, úgyszintén a küszöbben negyedkörlyukak a sarkok számára és egy nagy négyszögletű mélyedés (0·38 : 0·30 m.) azon a helyen, a hol a két kapuszárny összeütközött. A küszöbkő külső felén figyelemre méltó, majdnem háromszögletű lyuk látható, a mely Schliemann adata szerint a trójai nagy kapunál szintén előfordul, de rendeltetése felől még nincs tisztában a világ. Az ajtószár hasonlókép néhány teljesen meg nem fejthető lyukat mutat, a jobboldali pedig ezenfelül még egy nagy négyszögletűt is, a gerendából álló tolózár befogadására.

Míg Tirynsben a kapun való áthaladás után is még hosszú s védelemre szerfelett alkalmas folyosón kellett végig lépdelni, addig Mykénében ez után csak 4 m. hosszúságú s ugyanolyan szélességű helyiség következik, a melyet két oldalfal alkot, de úgy, hogy a végén mindenik 1 m. szélességben derékszög alatt befordul és ott részint a kapu felé, részint a vár belseje felé eső további kisebb-szerű kirúgó részekkel apró buvóhelyeket képez. Ez oldalfalak közül az északi mögött ezenkívül még egy kis nyíláson át hozzáférhető 2 m. hosszúságú s szélességű üreg is van, közvetlen a kapu mellett. E kis zugokat alkalmasint nem annyira hadi célokra szánták, mint inkább a bejárásnak békés időben való mindennapos őrzésére.

Az egész kapuépületen a legérdekesebb és a legfontosabb részlet a díszítményeül szolgáló oroszlán-dombormű. Hogy a szemöldökkövet a különben ránehezédő tehertől mentessé tegyék, a falban, háromszög alakú tért üresen hagytak felette és abba domborműves lapot raktak.

143. Az oroszlánkapu Mykénében.

Ez a lap fehéres szürke, kemény mészkőből áll, a melyről Lepsius,¹ a geologia tanára, legújabbán megállapította, hogy hazai kőfaj. A dombormű, czimer-állatok módjára, egymással szemben álló két oroszlánt ábrázol, a mint első lábukkal két egymás mellé tolt talapra vagy oltárra helyezkednek (143. ábra). Fejök, a csaplyukak megmaradt részének tanúsága szerint, külön ködarabból készült és szemközt néztek. Az állatok között nagyon sajátos alakú oszlop emelkedik. Ez, a két talapkő összeillesztése fölött, külön körétegen áll, fölfelé mindinkább vastagodik s olyan oszlopfőben végződik, a mely fedőlapból, kymából, gyűrűből és abacusból áll. E fölött négy kerek korong következik, s mint legfelső befejező tag, ismét egy abacus-féle lap. A korongokat nyilván gerendavégeknek kell tekintenünk s arról tanúskodnak, hogy a faszerkezet tényleges viszonyai itten kőutánczásban állanak előttünk. Így az oszlopfő gyűrűje fölött levő lapban a főgerendára ismerhetünk, a mely az egyik oszloptól a másikig nyúlt. Ezen nyugodott a durva gerendákból összerótt mennyezet, deszkákkal beborítva, a melyeket ismét a főgerendával helyeztek párhuzamos irányba, úgy hogy a felső emelet padlóját alkossák.

Hogy az oroszlánok között levő oszlopnak mi a jelentése, arra még eddigelé kielégítő feleletet nem adhatunk. Az állatok alkalmazása az assyrok szokását juttatja eszünkbe, a kik a kapuk mellé, mintegy örökül, oroszlánokat vagy griffeket faragtak. Phrygiában szintén talált Ramsay egy sziklába vágott sir ajtaja felett, a mykéneihez teljesen hasonló helyzetben, két oroszlánt egy oszlop mellett, sőt a Menidiből származó faragott elefántcsont-nyélről

¹ Abhandlungen der Berliner Akademie, 1890.

azt hiszi az ember, hogy rajta a nagy kapu-domborműnek hű utánzatát látja maga előtt. Mind ez óva int bennünket attól, hogy a szóban forgó ábrázolást valamikép Mykéne külön czímerének tekintsük, és még kevésbé tanácsos valami fellengző jelképes magyarázatba bocsátkozni róla.

A szobrászat stílusa az assyr művekkel szemben természetihébb alakításra vall. A csuklók ugyanoly túlzással ábrázolvák, mint azokon a műveken, úgy hogy a csontok találkozó pontja a húson és bőrön keresztül világosan átlátszik, de különben az izmok átmenetei puhábbak mint amott, és az egyenetlen magasságú kidomborodás minden idomot erősebben kiemel. A kapu alját egészen a küszöbéig csak Schliemann szabadította ki. A dombormű azonban kezdettől fogva látszott s mindig azon szobrászati műnek tekintették, a mely a görög művészet történetének a küszöbét jelzi. Gipsz-másolataiból régóta széles körben ismeretes.

A várnak északi falába eső másik kapuja kisebb az oroszlánkapunál és alaprajza is egyszerűbb. Csak külső folyosója van, balról ismét a város fala és jobbról egy hosszan előugró torony közé zárva: szélessége alig 3 m. Magának a kapunak is ugyanennyi a szélessége, a melynek a szemöldöke fölött levő tehermentesítő teret ezúttal dombormű nélküli háromszegletű kőlap zárja el.

2. Az alsó város. A kupolasírok.

Míg Trójában, valamint Tirynsben is alig szólt egyéb az alsó város létezése mellett, mint az a körülmény, hogy az egész várat a király palotája foglalta el: Mykénében még

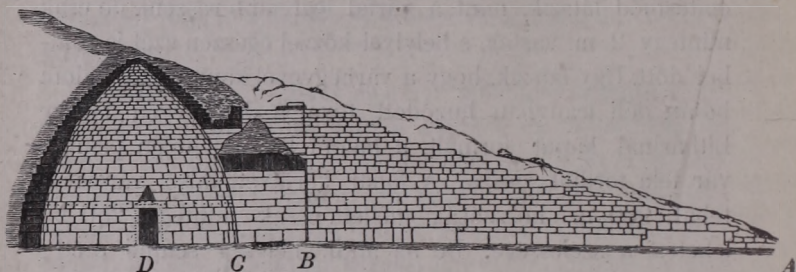
világos nyomai maradtak meg az uralkodó székhelyéhez tartozó telepnek.

A vár-háromszög délnyugatra néző oldalának végétől ágazik el az alsó város falkerítése. Ezen ugyanaz a ciklops építésmód látszik, mint a várfal legrégebbi részein, de csak mintegy 2 m. vastag, s helylyel-közzel egészen szét is rombolódott. Úgy látszik, hogy a várhegygyel kapcsolatos halom hátán déli irányban huzódott tova, a déli végén Makry Litharinál kaput formált, a halom keleti lejtőjén pedig a vár felé fordult vissza. A fallal körülvett alsó városnak tehát, 900 m. hosszúság mellett, csak mintegy 250 m. lehetett a szélessége. De az antik helység semmi esetre sem szorítkozott erre a térségre. Ebben csak az ó várost szemlélhetjük, a mely csakhamar nem fogadhatta be a lakosság növekedő számát. Ugyanilyen ház és terraszfalak, még pedig majdnem mindnyájan, olyan ciklops építésmóddal készültek, a minők a körülfalazott városrészt megtöltik, akadnak nagy mennyiségben még jóval odább is, nem csak a Chavosnak a Szára mellett fekvő másik oldalán, hanem kivált a Kokoreczán túl az Illéshegy mellett. És ugyancsak messze künn, délen és délnyugaton fekszik az a két egyedüli antik kút is, a melyeket eddigelé kinyomozni bírtak.

E kiterjedt alsó városban azonban a legfontosabbak azok az óriási, régebben közönségesen kincsesházaknak nevezett kupolasírok, a melyek közül kettő az ó város övéen belül, négy pedig azon kívül nyugotra és délnyugotra fekszik.

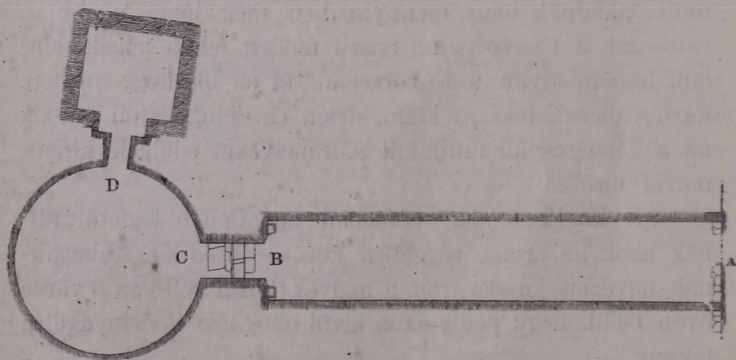
E kupolasírok legnagyobbika s egyúttal a legjobb karban levő, az u. n. Atreus kincsesháza, a halom hosszanti kiterjedésének majdnem a közepén, a keleti lejtőjén fekszik. Az épület hosszú bejáratból (dromos), nagy kerek

boltozott helyiségből és e mellett egy kicsiny négyszögű kamarából áll. Sajátságos építésmódját a 144. és 145. kép tünteti fel. Az *AB* folyosó mesterségesen készült térről vízszintesen vezet a halomba, *BC* a kupolasír mély be-

144. Az Atreus sír nevezetű építmény átmetszete.

járó ajtaja; a *D* ajtón át pedig a kis mellékkamarába lépünk. A folyosó 6 m. széles és 35 m. hosszú. Belseje felé, a természetszerűen mind magasabbra emelkedő falait

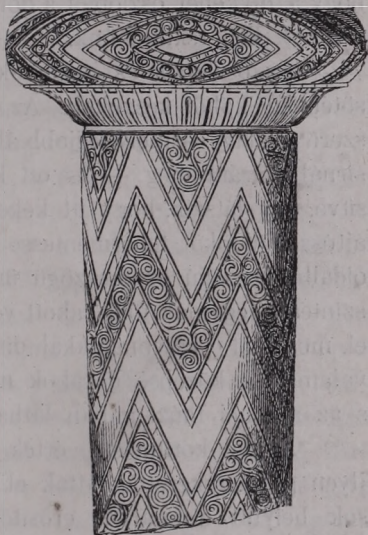

145. Az Atreus-sír nevezetű építmény alaprajza.

ugyanolyan jól rétegezett tömör falmű borítja, mint a minőt a várerődítésnél a kapukon és szögleteken alkalmaztak. A folyosó végén a bejárat homlokzata egyenesen fölemel-

kedő, mintegy 14 m. magas fal előtt állunk, a melynek építészeti tagozását még javában fölismerhetjük. Az utána legnagyobb kupolasír képe (lásd alább 147. sz.) adhat róla fogalmat.

Magát az ajtót, a mely 5·40 m. magas, alul 2·66 m., fölül 2·46 m. széles, hármasszegély (fascies) köríti, a melyet nem faragással állítottak elő, hanem, mint a mykénei és tirynsi épületeknél oly gyakran, a kőnek fűrészselésével. Az ajtó mellett alacsony, négyszögletű alapokon, sötétszürke alabastromból sajátágosan alakított féloszlopok állottak. A talált darabok fölfelé megvastagodó oszloptőre vallanak, a melyet domborszalag, háromszög alakokkal s rhombusokkal csigavonalas alakban vesz körül. Az ugyanazon anyagból készült oszlopfőnek egy darabja már több év előtt

146. Az Atréus sirja nevezetű építmény homlokzatáról való oszlopfő.

előkerült, de ilyenül csak nemrégiben ismerték fel, holott azelőtt az alapzat töredékének tartották. (Mind a két részt a 146. kép mutatja). Ezt az újabb fölfogást a töredék rendeltetéséről, az oroszláncapu domborműnek oszlopfőjével való hasonlatosságából lehetett megállapítani, sőt kétségen kívül helyezni.

Az oszlopfőn legalul hajlított hornyolás vonúl, föllálló

lándzsaidomú levélsorral, e fölött széles gyűrű-vánkos tag következik, a melyet csigavonalakkal ékesített rhombusok lepnek el; azután egy kisebb hornyolás fedőlappal és végre az abacus. A levelekkel ékesített alsó hornyolás oly feltűnően emlékeztet a Kr. e. VII. századból való paestumi templom oszlopfőire, a melyeknek az egyik tirynsi is megfelel; Fustwängler-Löschke és Puchstein is már kijelentették, hogy hogy a mykénei oszlopfőt a dóriai oszlopfő legelső fejlődési fokának kell tekintenünk.

Az oszlopok és oszlopfők s a felettök levő gerendák sötétzöld kőből készültek. Az azután következő képszékszerű szalag — mely legjobb állapotban a második kupolasírnál maradt meg — és ott kerek korongokkal van ékesítve, úgy látszik, hogy itt kékesszürke kőből volt. Hogy az ajtószemöldököt tehermentessé tegyék, a tömör falban 3 m. oldalhosszúságú háromszögű üres tért hagytak és azt vízszintesen egymás fölé rakott veres porphyrlapokkal zárták el, melyeket csigavonalakkal díszítettek. A legfelső csúcsa, valamint a középső darabok néhány töredék elő is került s az athénei múzeumban látható.

Ámde korántsem érték be azzal, hogy az ajtót ilyen gazdag kerettel látták el, a homlokfalat — mint a sok helyütt fönmaradt erősítő lyuk bizonyítja — egész fölületén, föl egészen a tetejéig, még más anyaggal is beborították és pedig majd tarka márvánnyal, majd bronz-diszítványokkal. E kor izléses pompájáról és fejlett kezűgyességéről világos fogalmat szerzünk, ha e homlokfalat kicsiszolt kőkoczkáival, tarka kőborítékával, csinos érc-diszítványával gondolatban helyreállítjuk. És e fogalmunk még világosabbá lesz, ha azt is figyelembe vesszük, a mi e homlokzat mögött rejlik. Mindenekelőtt az ajtót, a kapunyílás rendkívüli hosszához képest, két hatalmas

kötömb borítja, a melyek közül a belső, a melyik az ajtó-
nak mind a két oldalán messze túlterjed, 9 m. hosszú,
5 m. széles és 1 m. magas, és így körülbelül mintegy
120,000 kgnyi óriási súlyú. Mily magas fejlettségi fokot
kellett a régieknek köfejtő és emelő készülékeikkel elér-
niök, hogy ilyen hatalmas kődarabra szert telessenek, azt
a hely színére szállítsák, oly finoman kidolgozzák s oly
gondosan elhelyezzék!

A bejárat közepén fönt megmaradt a két szárnyas
ajtó saroklyuka, oldalt pedig többrendbeli, részint a záró
készülékhez, részint a bronzdiszitmények fölerősítéséhez
megkivántató lyuknak a nyoma.

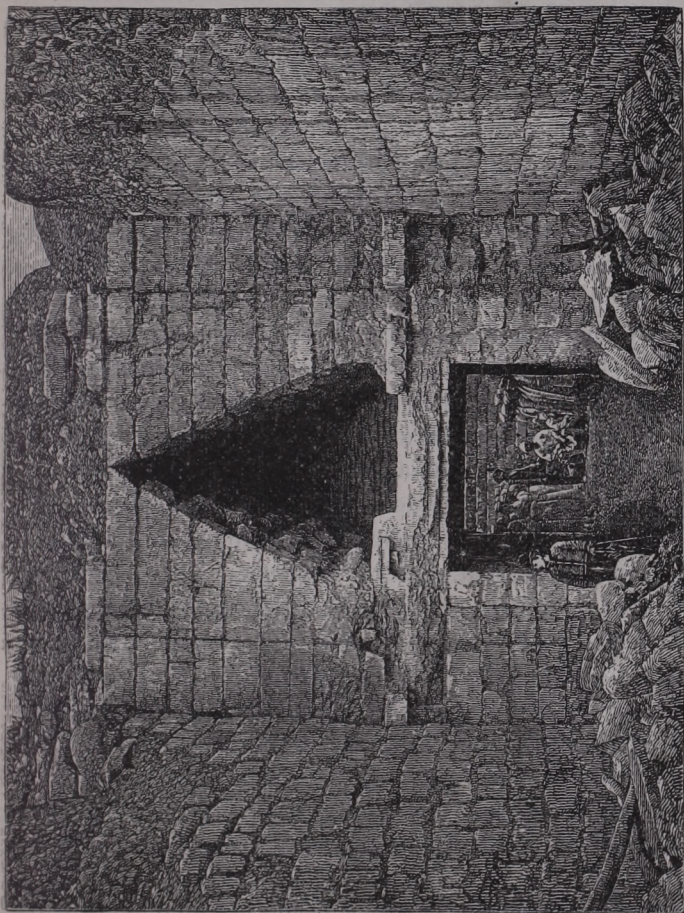
Ha most az ajtón belépünk, hatalmas kupola-
boltozatnak megragadó látványa tárul elénk. Ennek alsó
átmérője mintegy 15 méter, a magassága ugyanannyi.
Építésmódja azonban nem olyan, mint a minő a későbbi
boltépítés, melynél ékalakúra faragják a köveket, és a
lékvonalak egy közös középpont felé irányulnak, hanem a
boltozatot úgy csinálták, hogy 33 fölfelé lassanként szű-
kebbé váló kögyűrűt vízszintesen fektettek egymás fölé
és legfölül egyetlenegy lappal zártak be. Ez utóbbi, a mint
saját észleletemre hivatkozva állíthatom, még ma is meg
van és csak az utána következő első három körből hiányzik
két kő; egyéb tekintetben a boltozat épségben van. A
köveket belülről a boltozat vonala szerint faragták és
gondosan kicsiszolták, úgy hogy a felszálló vonalakon, a
fenéktől kezdve egészen a csúcsig, sehol semmi félben-
szakadás nem látszik. Ez az egyszerűség, a falnak és tető-
nek illetlen összefolyása, hatalmas benyomást gyakorol a
nézőre. «Ez a tér, mint a természet alkotásai, csupán
arányával, összeillesztésével és tagozásával hat, mondja
Adler.»

A körétegek fölfelé vékonyodnak és a harmadik rétegen túl szabályszerűleg elosztott kisebb és nagyobb lyukak látszanak rajtok, a melyekben itt-ott még a bronzszögek is benn vannak. Egymás melletti két fűrással csinált nagy lyukak, Dörpfeld¹ legújabb vizsgálata szerint, például a harmadik, negyedik és ötödik réteg fölött, szorosán a házagon 1'05-től 1'22 m.-nyi távolságokban fordulnak elő; a kicsinyek pedig az ötödik közepén, a hatodik és hetedik között és így tovább egészen a tizenhetedik rétegelig, mintegy 0'80 m. vízszintes távolságokban; följebb már semmit sem látni tisztán. Határozott tervszerűséget azonban még idáig nem ismerhettek fel rajtok, de az már is bizonyosnak látszik, hogy a lyukak nem érclemezek erősítésére szolgáltak, holott régebben azt hitték, hogy az egész üreget ilyenek borították. Ha ez igaz volna, akkor az ajtókeretek mellett, a hol a lemezek végződtek, egész sor lyukra kellene akadnunk egymás fölött, a lemezek széleinek leszögezésére. Ámde a dolog nem így áll, és így Dörpfeldnek lesz igaza, a ki azt állítja, hogy valamint a Minyas kincsesházának nevezett épületben Orchomenosban ötös csillag alakban : . . . csoportosított bronz rózsák állottak szerte a boltozaton: úgy Mykénében is határozott rendben elhelyezett nagyobb és kisebb ékítménydarabok élénkíthették a kupolát.

A nagy kupolahelyiségből, a főbejárattal egyenlő kerettel ellátott és szintén tehermentesítő háromszöggel védett mellékajtó vezet a sziklába vágott kamarába. Többféle jel mutatja, hogy ez korántsem volt olyan durva, mint a minőnek mai napság látszik. A falakon Elgin

¹ Belger, Beiträge zur Kenntniss der griechischen Kuppelgräber. (Berlin, 1887) 28. lap.

lord mérnöke még terméskövekből készített kőművesmunkának nyomait látta, a mely épp úgy domborműves

147. A Schiemanne asszonytól kiásatott kupolasír.

kőlapokkal lehetett borítva, mint az orchomenosi épület. Becses figyelmeztető jelül szolgálnak ez irányban azok a

kis darab alabastrom lemezek, a melyeket állítólag az Atreus-féle sírban találtak és most Athéne, London, München, Berlin és Karlsruhe muzeumaiban szétszórva láthatni.

Orchomenosban ilyen helyütt találták azt a pompás palakő-borítékot, a melyet alább rajzban bemutatunk. A mykénei kamara közepén valami 1 m. átmérőjű s 0.60 m. mélységű, majdnem kerek mélyedés van a szikla-talajba vágva. Ez azonban sírnak nem elég mély. Úgy látszik tehát, hogy a temetés nem a sziklatalajba, hanem föléje történt. Világosan kiderült ugyanis azon kételyek után, a melyeket a régi magyarázatmód iránt minden időben tápláltak, hogy e kupola-építmények nem kincsesházak, hanem sírhelyek, a mióta Athéne mellett Menidiben egy ilyen épület hat holttestet szolgáltatott számunkra érintetlen állapotban, minden ékszereivel együtt. De különben is hol tartogatta valaha fejedelem az ő kincseit várának falain kívül? Igaz azonban, hogy ama kor gazdag temetkezési módja könnyen azt a gondolatot ébreszthette a szerencsés felfedezőkben, hogy itt valamely hatalmas király helyezte vagyonának legjava részét biztosságba.

Nem minden tholosnak van kincses kamarája, ennél fogva a kupolahelyiség rendeltetését nem csupán az mutatja, hogy benne a halottak tiszteletére szolgáló szertartásokat végezik, hanem egyúttal halottakat is temettek beléjük. De a kamara azt a fősírt zárta körül, a melynek kedvéért az egész épületet emelték. Ezt azonnal be is zárták, míg az előhelyiséget úgy hagyták, hogy továbbra is hozzáférhettek. A gazdag homlokzat s a nagy költséggel eléje épített folyosó határozottan ellene mond annak, hogy az egészet néhány halott befogadása után betemették volna. A bejárat csakis a vár tönkremenetele után iszapolódott be.

A város hegyének ugyanazon oldalán odább északra, az oroszláncapuval rézsútosan szemben, egy másik, valamivel kisebb kupolasír áll, a melyet Schliemanné asszony ásatott ki s ugyanazért rendesen az ő neve alatt idézik (147. ábra). Ezt azonban csak a közepén tisztították ki fenéig, de már így is többrendbeli kiegészítést szolgáltat ahhoz, a mit ez épületek szerkezete körül az előbbieken észleltünk. Adlernek ¹ köszönjük a legjelesebb leírást ez épületről, valamint a többi kupolasírokról. A dromos oldalfalain egy pár olyan fedőkö maradt meg, a melyek a falaknál egy kissé előbbre állanak. Ezek újabb bizonyítékot szolgáltatnak számunkra azon állítás támogatására, hogy a dromost nem kellett betemetni. A homlokfalat tarka kőfajokból igen gazdagon állították össze. A féloszlopok setétszürke alabastromból vannak, dór stíli barázdákkal s a mint a falon látható bekarczolások mutatják, fölfelé megvastagodtak. Fájdalom, oszlopfőre még eddig nem akadtak. Ezeken kéesszürke márványból készült előugró lap feküdt, a melyen domborműves korongok emelkednek ki. E korongok, mint már az oroszlános domborműnél megjegyeztük, nem jelenthetnek egyebet, mint azon kerek fagerendák végeit, a melyek befelé menve, a tetőpadlót alkották. Itt tehát ismét azt látjuk, hogy a faszerkezet építészeti tagjai mikép változtak át merő diszitménynyé. Az első ajtószemöldök füzöld színű márványból készült. A rajta fekvő tehermentesítő háromszöget vastag veres márványlapokkal zárták el s fölül még most is föl van falazva alacsony koczkasorokkal, a mi annak bizonyága, hogy a háromszöget világító nyílásul soha sem használták. Az ajtó felső szélessége 2.42 méter; tehát

¹ Előszó Schliemann «Tiryns»-éhez (1886).

csak 4 cm.-rel keskenyebb, mint az Atreus-féle sírnál. Az egész ajtószemöldököt három lap alkotja, s a középsőben még az ajtószárnyak csaplyukai is meglátszanak. A hátulsó kődarab jobbról és balról messze benyúlik a falba s ehhez ugyanoly magasságú, körülfutó köréteg csatlakozik, holott a többi gyűrűk sokkal alacsonyabbak s majdnem lapos kövekből állanak. A felső rétegek beomlottak. A falakon nincsenek bronz-ékességre valló szeglyukak, s ez épületben a mellékkamara is hiányzik.

A városnak ugyanazon halma északi és északnyugoti lejtőjén további négy, eddigelé még ásótól érintetlen nagy kupolasír fekszik. Mindnyájának beomlott a boltozata és csakis a homlokzat felső része nyúlik ki a földből. Az 1888-ik évi görög ásások alkalmával a nagy mennyiségű szegényes kis sírok között, a melyek a nagy királyi mauzoleumokkal szemben nyilván a nép sírjait mutatják, még egy hetedik kis kupolasírra akadtak, a melynél csakis az ajtó s a hozzá legközelebb eső rész épült nagy kövekből, a bejárat és a kupolahelyiség ellenben kicsiny egyszerű kövekből készült.

A mykéneieken kívül a görög földön csak még öt tholos építményt ismerünk, a melyek most mind ki vannak ásva. Hármat már ebben s az előző fejezetben megemlítettünk: a menidiit,¹ az orchomenosit² s a vafioit³ Amyklénél. A negyedik a Heraion mellett fekszik⁴ 4 km.-re délfelé Mykénétől s az utolsó Volonál (Dimini)⁵ Thessa-

¹ «Das Kuppelgrab bei Menidi, herausgegraben vom Deutschen Arch. Institute» (Athen, 1880).

² és ³ lásd alább az 5. és 6. fej.

⁴ Athenische Mittheilungen. III. (1878).

⁵ Ugyanott XII. (1887).

liában. Ezek azonban természetesen többnyire nem négyszögű, hanem kisebb kövekből épültek, olyformán, mint Trója falai (l. főntebb a 33. ábrát), de alakjuk mindig egyenlő, sőt az egyes leletek is mindenütt azt a műveltségi kört tükrözik vissza, a melyet mykéneinek szoktunk nevezni. Így tehát e sírépületek alakja is ama magas fejlettségű korszak kizárólagos sajátóságaként mutatkozik. Adler Phrygiából szeretné származtatni, a hol a völgyi lakók, Vitruvius tudósítása szerint, hasonló földalatti helyiségekben éltek. Ezeket, azt mondja, úgy alkották, hogy «a halom kiásott gödre fölé kúpalakban felállított czölöpöket fönt összekötözték, azután náddal és galyakkal befőték, hogy lehetőleg nagy halom földet hányhassanak föléje. A bejáratot kívülről beásott folyosókkal állították elő s az ilyen lakások télen igen melegek, nyáron igen hűvösek». E hivatkozás valóban nagyon figyelemre méltó, s a görög kelet és nyugat között újabb kapcsolatra mutat. Azzal minden időben találkozunk, hogy a halottak lakásait az élőkéinek mintájára készítik és éppen a halottak lakásai épülhetnek az apák szokásai szerint még akkor is, mikor már a fiak új hazára letek és régóta egész másfajta helyiségekben laknak.

3. A síragnák külsejének leírása.

Az oroszánkaputól csak egynéhány lépésnyi távolságra, a felső várba vezető út jobboldalán fekszik egy álló kőlapokkal bekerített kör, a melyben Schliemann az 1876-ik évben azokat a híressé vált s bámulatos mennyiségű aranykincsekkel tele sírokat találta. Ezek közül néhány hónap alatt ő maga ötöt takarított ki, s nyomban, a mint elutazott, ráakadtak a hatodikra is. Ásatásai akkor

majd csaknem pusztán erre a helyre szorítkoztak. A vár minden részében ásott próbaaknák itt mutattak a legnagyobb omladék-felhalmozódásra és azzal együtt a legalsó rétegeknek valószínűen jó karban maradt állapotára. És már a munkára vonatkozó legelső intézkedés nagyon szerencsésnek bizonyult. Schliemann «az oroszláncaputól 40 lépésnyire 113 láb hosszú s 113 láb széles bevágást» csináltatott, ennél fogva azonnal olyan négyszögön ásatott, a mely majdnem teljesen a sirok körét öleli át, úgy hogy már néhány nap múlva napvilágra kerültek az első sírtáblák (stele-k), a következő héten pedig a mélységben nyílt meg egyik kincses tár a másik után.

A kör átmérője mintegy 26·50 méter; belső felülete egyengetett síkterület volt. A kerítés kőlapokból álló két gyűrű, a melyek egymástól mintegy 1 méternyire állanak, és fönt vízszintesen fekvő lapokkal köttetnek össze. A gyűrűk közt eső tér azonban nem volt üres, mint most, hanem számos jel azt mutatja, hogy apró kőekkel és földdel volt megtöltve, úgy hogy a most még meglevő lapokat csak az eredetileg tömör falnak borítékául tekinthetjük (148). Az oroszláncapu felé találjuk a mintegy 2 m.-nél valamivel szélesebb belső világosságú bejáratot, a melynek az egész kerítésfallal egyenlő szerkezettel épített oldalai, mint széles ajtózáruk, a falon mind a két oldalt kissé előrúgnak. Ennek a gyűrűnek keleti része közvetlenül sziklán épült, a nyugoti része ellenben 4 m.-ig emelkedő lejtős cyklops falon, mivel a hegy itt jóval alacsonyabb. A kőlapok keleten valami 1 m. magasak, nyugoton a támaszfalon egész 1·50-nyiek. Legjobb karban maradt a magaslat felé eső rész, de ez sem egészen ép. A felülről lemosott omladvány nyomása következtében az álló lapok a kör belseje felé dőltek, úgy hogy a fedőlapok lehullottak

rólok. Schliemann azt gondolta, hogy a dőlt állás az eredeti, s a kerítést körbenfutó padnak tartotta, ennél fogva az egész helyet Mykéne piacának (agora) jelentette ki, a hol a férfiak tanácskozás és ítélelhozatal végett összegyülekeztek. E felfogásnak azonban ellene mond mindekelőtt az a körülmény, hogy a korlátfal ülőhelyeknek túlságosan magas — 1-től 1.50 m.-nyi — a helyett, hogy körülbelül 0.45 m.-nyi volna. Sőt az is bizonyos, hogy függőlegesen állottak, mert úgy az oldal, mint a fedőlapokon minden él derékszögűre van faragva. És végre Mykéne várának, a mint majd később meglátjuk, egyáltalán nem is volt külön piacza, mint a későbbi görög városoknak, hanem csakis a király lakását övezte körül, mindennel a mi hozzá tartozott, épp úgy mint Alkinoos vára, a ki ha népét összegyűjti, lemegy «a phäakok piaczára, a mely a hajóknál épült».

Mivel a kőlapokból álló gyűrű magasságában semmi nemű régi építménynek nyomára nem akadtak, a mi annál feltűnőbb, mert a várnak minden többi részét ilyen rommaradványok borítják, ezt a gyűrűt csak az alatta fekvő sírokra való tekintetből építhették. Azt már említettük, hogy a kör-tér színvonala nyugoton a termés-sziklán jelentékenyen fölülemelkedik, holott keleten azzal egyenlő. A sírok azonban nem a gyűrű színvonaláig fölemelkedő földrétegben fekszenek, hanem egytől-egyig alant a sziklába vannak vágva. Ennél fogva az a kérdés merülhet fel, hogy ez a földréteg eleitől fogva a sírok fölött volt-e, vagy pedig ezek kezdetben szabadon álltak a sziklalejtőn, és akkor talán a síremlékeket, a melyeket a földrétegben találtak, az oltárt s a felette érdekes sírkövek sorozatát is, már ott állították fel.

Magától értődőnek vehetjük, hogy a kőlap-gyűrű

kezdetben sem állt magában, hanem azzal egyidejűleg hajtották végre a körterület nagy feltöltését s elegyengetését is. Nem látjuk be, hogy a kerítést nyugoton miért helyezték nagy alapfalazatra, ha egyúttal belül is sik területet nem állítottak elő, e mellett meg amaz alapfalazatnak durva építésmódja is azt mutatja, hogy annak soha sem szánták azt a szerepet, hogy a nap fényében mutatkozzék. Ime a kerítésöv, mint a tervrajz mutatja, az V. és VI-ik síroknak egy-egy szögletét metszi, a mi szintén nem eshetett volna meg, ha alapfalával a síroknál régibb lenne. E mellett a sírtáblák az alattuk levő sírokkal nagyon szoros viszonyban állanak, az ötödik síréi,¹ fölszerelés tekintetében, sokkal gazdagabb díszítést mutatnak, mint a másodikei s az asszonyok sírjai a legegyszerűbbek. Ezért régebben azt hittem, hogy a táblákat már lent állították fel a sírok fölé s csak később, a feltöltés következtében, borítottak be, de a hely színén megejtett

¹ A sírok megszámozásában eltérnek egymástól Schliemann meg Stammatakis, a ki biztosí minőségben vett részt a Schliemann-féle ásátásokban és a ki Athénében a mykénei múzeumot berendezte. Schliemann azt számítja első sírnak, a melyet felső széle után legelőször ismertek fel sírul, Stammatakis ugyanezt az ötödiknek nevezi, mivel a kiásást ennél félbeszakították és tartalmát csakis a többi négy sír kiürítése után takarták föl. Ámbár önmagában véve az egyik számozás éppen oly helyes, mint a másik, mind a mellett azt gondoltuk, hogy jobb, ha a Stammatakisét követjük, mert ezt vitték keresztül az athénei múzeumnál s időközben a tudomány is elfogadta (p. o. a Furtwängler-Loeschke-féle «Mykénei agyagedények»-ben). E szerint

a mi I. sírunk Schliemannál a második,
a » II. » » az ötödik,
a » V. » » az első,

a III., IV. és VI. sír megjelölése Schliemannnál is ugyanaz.

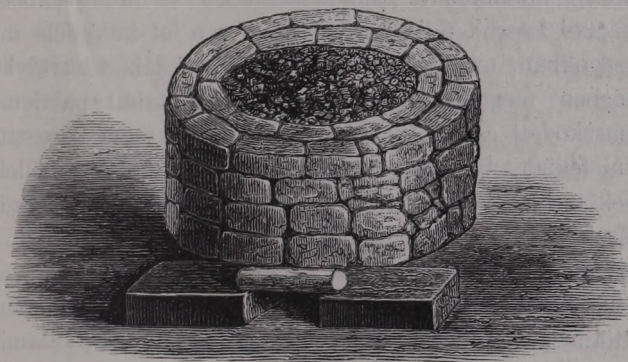
szemle s a Reischtól ¹ felhozott egyéb ellenérvek hitemet megváltoztatták. — Mykénében láttam, hogy a táblák ugyanazon durva lyukacsos kagylómészből állanak, a minők-ből a gyűrű lapjai, olyan anyagból, a melyet egyebütt a várban többé nem alkalmaztak. Reisch arra is rámutatott, hogy az emlékek fekvés-mélysége a lapgyűrű alatt teljesen azon mértéknek felel meg, a melybe azok, azon sírok beomlása következtében, a melyek fölött állottak, a sír széléhez közelebb vonattak. Schliemann adatai szerint a kőlapos gyűrű felszíne fölött az ásatás kezdetén még egy rétege feküdt a felső terrasról lemosott omladványnak, mintegy 3·50 m. vastagságban. «Az oltár, mondja Schliemann, egyenesen a negyedik sír középpontja fölött feküdt; majdnem köralakú cyclops-falból állt, kút-alakra, nagy kerek nyílással (v. ö. 149. ábrát); magassága négy lábat, átmérve északtól délfele 7 lábat, keletől nyugat felé pedig $5\frac{1}{4}$ lábat tett.» Az építmény nagysága s egyetlenegy kő helyett, egész kőfalból való készítmódja, továbbá a kerek lyuk a közepén sokkal élénkebben emlékezteti az embert a tirynsi palota előudvarában meglevő kis épületre, semhogy igazat ne adnánk Schliemannnak, hogy az ő lelete valósággal oltár volt. Ez az oltár pedig «20 lábnyi mélységben volt a hegy korábbi felszíne alatt». Ez utóbbi azonban, mint már az imént említettük, a legvastagabb helyeken 3·50 m., vagyis mintegy 12 lábat emelkedett a kőlapokból álló kör felszíne fölött. Ennél fogva legalább is 8 lábnyi különbség marad még, a melylyel a lapkör felülete az oltárnál magasabban feküdt.

Hasonlókép számíthatjuk ki az oltár fekvésének a

¹ Zeitschrift für österreichische Gymnasien, 1891. 228. s. követk. lap.

sír feletti magasságát. Ez utóbbi feneke Schliemann szerint 33 láb mélyen feküdt; az oltár tehát 20 lábnyi mélységével 13 lábbal magasabban esett. Ámde a sír szélei 10 láb magasságot értek el, és így köztük s az oltár között még 3 lábnyi tér volt.

A síremlék-kőlapokat Schliemann szerint átlag 4 m. mélységben találták, ekkép tehát a lapgyűrű alatt csak $\frac{1}{2}$ m.-nyire voltak. E szerint azt a nézetet kell elfogadnunk, hogy az oltárt s a síremlék-kőlapokat csak a lapgyűrűvel együtt annak körén belül állították fel. Ezt magát

149. Oltár a negyedik sír felett.

azonban, úgy látszik, csak akkor építették újra, a mikor a sírok közül legalább már egy-kettő megvolt; de az is nagyon lehetséges, a mint majd később meglátjuk, hogy másokba még később is temetkeztek s a síremlék-lapokat és oltárt csak egyiket a másik után állították fel. Mindenesetre csakis általok nyeri a kör valódi jelentőségét, mint olyan szent helyét, a hol a halottak emlékövei állottak s a hol nekik folyton folyvást áldozati ajándékokat mutattak be.

A sírüregeket függőlegesen vágták be a sziklába. Falaik felső részeiken többnyire letöredezték ugyan, de az I. és V. számú sírok mégis mutatják, hogy 3—5 m. magasak voltak. A fenékek mindig vízszintes, de a sírnak a lejtőn való fekvéséhez képest különböző magasságban. A sírok alaprajza négyszögű, nagyságuk azonban különböző, a legkisebbé (II. sz.) $2.75 : 3$ m., a legnagyobbé (IV. sz.) $5 : 6.75$ m.; ennek megfelelőleg amaz csakis egy tetemet, emez pedig ötöt fogadott magába.

A sírok belseje, Schliemann előadása szerint, következőkép mutatkozott. Oldalaikat apró terméskövekből s agyagból készült fallal bélelték ki, s e fal különféle magasságokban, az V-ik sírnál, fel egész 7 láb 8 hüvelykig, épségben megmaradt. E falakhoz számtalan palalemez támaszkodott és sok közülök a holttetemen is keresztülkaszul feküdt. Schliemann ezeket az agyagfalak kibélelésének tartja. A tetemek maguk folyami kavicsból készült rétegen feküdtek, mellettük ékszerekből, eszközökből és fegyverekből álló rendkívül gazdag fölszerelés volt, az egészet finom agyagréteg borította. A falakon Schliemann füsttől megfeketített helyeket vett észre, és ebből, valamint némi hamu és számos elégetetlen fa előfordulásából azt a következtetést vonta, hogy a sír belsejében égetést hajtottak végre. Véleménye szerint közvetlen a folyami kavics felett, mely levegő áteresztő rostély gyanánt szerepelhetett, emelték a máglyát s azon égették el a halottakat. De mivel a kiásáskor mumiaszerű állapotban levő testrészeket fedezték föl és az eszközökben általában semmi kár sem esett, sőt sok fadarab is egészen épségben maradt, azt a nézetét nyilvánította, hogy csak látszat kedvéért gyújtottak valami kis tüzet, a mely sem a testeket, sem felszereléseiket egészen el nem égethette.

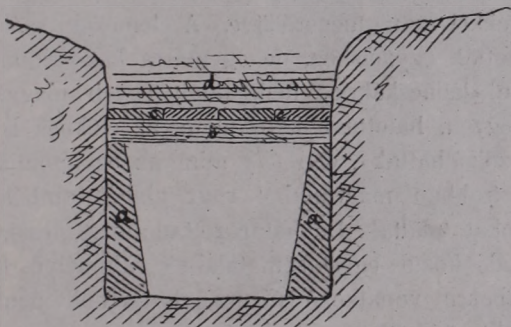
A tetemek feletti térséget minden sírnál omladék töltötte ki, és mivel semmi jel sem mutatott arra, hogy valami mesterséges elzáró készülék lett volna rajtok, Schliemann hite szerint az elföldelés mindjárt a temetés alkalmával következett be. E mellett azonban joggal fölháborodott arra a gondolatra, hogy a sírt minden újabb holttest letétele alkalmával feldúlták volna; és e két föltevés összekapcsolása alapján, hogy tudniillik a sírt az első holttest befogadása után elzárták és az elzárás módja, t. i. az elföldelés, következtében lehetetlen volt a sírt újra felnyitni: keletkezett benne az a meggyőződés, hogy egy és ugyanazon sir holttetemeit mindig egyidejűleg kellett eltemetni. A sírok fölszereléséből, a holtakhoz rakott adományokból s az eszközök diszitményeinek összevágó megegyezéséből azt következtette azután, hogy a sírok sem választhatók el korra nézve egymástól, hanem az egész elrendezésben tömeges temetkezésre kell reáismernünk. A gazdag sírmellékletek a halottak előkelő, királyi származására mutatnának, s a rendtelenségnek némi félreismerhetetlen nyoma, nevezetesen az egyik tetem sajátságos összenyomatása, úgy hogy a fejét a mellre szorították és hasonló észleletek a mellett szólhattak, hogy a temetés hamarosan történt és nélkülözte a kegyeletet.

E szerint azt hitte Schliemann, hogy nem kételkedhetik többé abban, hogy Agamemnon és kísérei sírjait fedezte föl. Úgy tetszett, hogy a sírok gazdag, de mégis elhanyagolt állapotát találóan magyarázza meg a görögök legfőbb vezérének tragikus sorsáról szóló ismeretes monda, a mely szerint Agamemnon a trójai háborúból való hazatértekor trónját és feleségét bitorló birtokában találja, a ki őt aztán orozva meg is gyilkolja. És hozzá még az a meglepő megegyezés Pausanias szövegével, a ki azt állítja

hogy ő Mykénében öt sirt látott: Agamemnonét és kísérei sírjait, sőt határozottan mondja, hogy azok a falakon belül fekszenek! Már első utazásairól s kutatásairól szóló könyvecskéjében (1869) kimondta Schliemann, hogy ama «falon» nem az alsó város körfalát kell értenünk, a mint eddig hitték, hanem a várat erősítő falat. Ásatásaihoz csak abból a célból fogott, hogy a Pausanias említette öt királyi sirt újra feltalálja és mikor mindjárt az első hónapokban öt, nyilván összetartozó sír jött napfényre oly gazdagsággal és pompával, a minőt bármikor is csak büszke királyi nemzedék fejthetett ki: ekkor Schliemann amaz antik tanúbizonyságról szóló magyarázatával való teljes összeegyeztetésnek valósággal bámulatot keltő hatást kellett előidéznie. A kritikus német philologusok mosolyogtak ugyan azon a rajongón, a ki úgy vélekedett, hogy magát Agamemnont találta fel kardostul, királyi pálczástul, de a könnyebben lelkesülő műkedvelők táborá, különösen Angolországban, nagy izgatottságba esett. Ez szívesen és buzgóan követte a nagy fölfedező nyomdokait és Gladstone (a *«great old man»*) tollával, a ki Schliemann Mykénéjéhez az előszót megírta, maradandó emléket szerzett magának. Hogy e fontos kérdésben önálló ítéletre jussunk, azon bizonyítékokat, a melyekből Schliemann fölvétele épült, éles szemle alá kell fognunk. Ezek kétfélék: egyik csoport a temetés módjára és a másik Pausanias nyilatkozatára vonatkozik.

Azt, hogy az összes tetemeket egyidejűleg temették volna el, sajátképen senki sem vallotta Schliemannnal, de hogy a sírokat mindjárt a tetemek letétele után betemették, mindnyájan hitték és e mellé ráadásul a többszörös felbolygatás valószínűtlenségét annál inkább elfogadták, mivel maga Schliemann is azt hitte, hogy egy tetemnél a

későbbi háborgatás, sőt a részleges kirabolás tényét is kell megállapítania. Csak a minapában sikerült Dörpfeldnek — a kinek Schliemannnal való hűséges közreműködése oly sok szép gyümölcsöt termett a tudománynak — hogy e pontra is új világosságot derítsen. Szóbeszéd közben különösen a kagylómészből álló szabálytalan lemezek leletkörülményei után tudakozódott, a melyekről Schliemann azt gondolta, hogy velők a sírok kibéllelve voltak, és a mikor hallotta, hogy az egyiket közvetlenül a holt-tetem fölött találták, azonnal tisztába jött vele, hogy a

150. Egy sír keresztmetszete.

a) Oldalfalak. b) Gerendák. c) Kölapok. d) Földtöltés.

rendetlenség nem a hanyag temetés következménye volt, hanem a sírfödél beomlásából származott, a mire azon nagyobb lapok szolgálhattak; a köztök levő kisebbfeléket tényleg a falak beborítására is használhatták. A sok ép-ségben maradt farésznek is megadta azonnal ez a felfogás a magyarázatát: a sír fölött keresztben egy vagy két erős gerenda feküdt, a melyek a lapokat tartották (150. ábra). Mikor a gerendák elkorhadtak, beszakadt a födél, a lapok nagyobb részint a falak mellett hullottak le és ott meg-

állottak, de egy részök a holttetemek fölé is került; az egész üreg pedig megtelt földdel, a mely a sír teteje fölött valószínűleg egész a lapgyűrű felszínéig ért.

A mint a múzeumot átnézegettem, a harmadik sírlelet darabjai közt csakugyan meg is találtam azokat a bronz lemezeket, melyek hajdan a fedőgerendák végeit borították. Schliemann ezeket így említi: «négy kis ládácska erős rézlemezéből», egyet közülök a 151. ábrán mutatunk be. Mindegyik ládácska 0.25 m. hosszú, 0.125 m. magas, 0.11 m. széles és benne meglehetősen jó állapotban megmaradt fa van, a mely nagyszámú, minden oldalról bevert rézszögekkel van megerősítve. A lemezek széleit nem forrasztották egymáshoz, de egymásra kalapálták. Schliemann e «ládácskákra» nem talált egyéb magyarázatot, mint hogy a halottaknak és talán az élőknek is vánkósokul szolgálhattak», épp úgy mint az egyiptomiaknál, a hol a sírokban márványból vagy alabastromból készült vánkósokat találtak. De határozottan hozzá teszi, hogy e ládácskák közül egyet sem találtak valamelyik fej alatt. E darabokra vonatkozó új magyarázatunk nem szorúl tüzetesebb védelemre. Csak úgy van a számtalan sok szeggel megerősített famaradványoknak értelmök, ha a boríték valami fagerenda végét fogta körül. Hogy ilyen gerendahüvelyeket csakis a harmadik sírban találtak, az éppen e sír kiváló pompájú felszerelésével függ össze. A holtak mellé rakott mellékletek itt leggazdagabbak, az eszközök díszítése itt a legkifejlettebb. Ennélfogva a sír elzárása is nagyobb gonddal történt meg itt, mint másutt.

Ezt az egész felfogást a kupolaépületekbe később elhelyezett sírokkal való összehasonlítás csak megerősítheti. Amyklében a tholosokba egy sírt mélyítettek, a melyet falazattal oldalt szintén kibéleltek, fönt pedig lapokkal

födtek be s ugyanilyen alapidomot ismerhetünk fel az orchomenosi sír mellékkamarájának építésmódjában.

Mind ezek nyomán a mykénei temetésmódról való eddigi vélemény egyik főpontja tévedésnek bizonyul. A sírokat nem hányták tele földdel a tetemek, vagy éppen minden egyes tetem letétele után, hanem kőlapokkal gondosan lezárták, úgy hogy magas üres tér maradt bennök. Azt

151. A gerendavég rézboritéka (nagysága körülbelöl 3 : 10).

az agyaglepelt, a melyet Schliemann a holtak fölött talált, a mint már Dörpfeld megjegyezte, a földrétegek között leszivárgó víz rakta le. A mélyen alatt fekvő gerendavégek azt bizonyítják, hogy nem volt még a sírban omladvány, mikor a tető beszakadt. Minden, a mi az agyagréteg felett feküdt, csakis e beomlás alkalmával került oda. Kicsiny csonteszközökkel és fazékcserépekkel sokszo-

rosan összevegyült tömeg volt ez, a melybe, mint Schliemann is többször említi, részben «természetes föld is keveredett, mely máshonnan került oda»; sőt az első sírt egészen csak ilyen egyszerű föld töltötte be.

Schliemannnak az elhamarkodott és tiszteletlen temetésre vonatkozó nézete, az ő agamemnoni elméletének egyik támasza, tehát e szerint szintén elesik, mivel a sírban előforduló rendetlenséget, a tetemek eltolódását és összenyomódását a tető beomlásával okadatolhatjuk. De továbbá a tetemek egyidejű eltemetésének föltevésére is hiányzik most már minden alap. Ha a sírok, épp úgy mint a mi mai családi sírboltjaink, kőlapokkal záródtak, sőt ha talán ezek fölé még más üreget is építettek, mint a hogy már az orchomenosi ugyanilyen módon épített s befödelezett kamaránál föltételezhették: akkor szándékosan maradt nyitva a bejárat s minden újabb temetés minden nehézség nélkül megeshetett. Ennélfogva a sírleletek vizsgálatában azt vehetjük különösen szemügyre, vajon az egyes sírok, vagy az egy és ugyanazon sír tetemeinek fölszereléseik közt nincsenek-e oly eltérések, melyekből korbeli különbségekre következtethetünk.

Most már majdnem teljes bizonyossággal adható felelet arra a kérdésre: vajjon történt-e halottégetés vagy sem. Az athénei múzeumban őrzött néhány maroknyi feketés-szürke porszerű anyag valóban hamunak látszik. Az ezekkel rokon sírokban a Heraion mellett, valamint Spata és Voloban szintén akadtak hamura. De mindenképp az látszik, hogy nem magokat a tetemeket égették el. A Palamidi mellett Nauplia közelében lelt sírok leírásában Lolling¹ határozottan kiemeli, «hogy a halottakat sértet-

¹ Athenische Mittheilungen, V. (1880.) 155. lap.

len állapotban helyezték beléjük és a tetemek elégetésére még csak nem is gondolhatunk». Azonban, mégis éppen ott akadtak két edényen igen erős égés nyomaira és «e két váza helye közt eső téren, a holtak fejénél szabadon maradt csikon, gyéren elhintett juh- vagy kecskecsontok heverték, sőt ilyenekre elszigetelten a holttetemek helye fölött is akadtak; e csontokat, valamint a két urnát nyilván a halotti áldozatból tették a holttestek mellé». Ilyeténkép hajthattak végre Mykénében is égő áldozatokat és azoknak a maradványait azután a sírba szórták. De mivel a csontvázakat itt is sértetlen állapotban, sőt a rajtok levő elszáradt hússal és bőrreszekkel együtt találták, ezekre nézve is az eltemetést, nem pedig az elégetést kell elfogadnunk. Azon nincs mit csodálkoznunk, hogy ez a temetésmód a Homerosnál általánosan uralkodó halottégetéstől eltér. Még a későbbkori görögök emlékeztében is élt egy őseredeti temetési szokás. Herodotos, Pausanias, Plutarchos nem hamu alakjában, hanem teljes csontvázak gyanánt képzelik Pelops, Theseus, valamint Protesilaos és Orestes maradványait.

Most már a Schliemann-féle elmélet utolsó és legfontosabb bizonyítéki adatára, vagyis azon kérdésre térünk, hogy az ő tőle feltárt sírok valósággal ugyanazok-e, a melyeket Pausanias Agamemnonnak és kísérei-nek sírjául tekintett, azaz, a melyeket az ő korabeli néphagyomány azon hősökének tulajdonított. A megelőző vizsgálatok alapján ez a kérdés most egész biztossággal eldönthető. Pausaniasnak Mykénéről szóló leírásában az egész hely a következőleg hangzik (II. 16, 4.): «Az erődítményből még számos maradvány megvan s ezek között a kapu is. E felett oroszlánok állanak. Ez építményeket a cyklopsoktól származtatják, a kik Proitos számára

Tirynsben a falat építették. A mykénei romok területén van a Perseia forrás és Atreusnek s fiainak földalatti helyiségei, a melyeket kincsházakul használtak. Atreus sirja is itt van, nemkülönben azoké, a kiket, midőn Agamemnonnal Iliónból visszatértek, Aigisthos a lakománál agyonütött. Cassandra síremlékét az amyklei lacedémonok nem tartják ugyan valódinak; egy másik az Agamemnoné, azután következik kocsisáé, Eurymedoné és egy közös Teledamos és Pelops számára, — a kikről azt tartják, hogy Cassandra ikrei voltak s még mint egészen kicsiny gyermekeket ölte le őket Aigisthos szüleikkel együtt — és végre az Elektráé. Ezt Orestes Pyladesnek feleségül adta; Hellanikos azt mondja, hogy Pyladesnek Elektrától két fia volt, Medon és Strophios. Klytaemnestra és Aigisthos azonban a faltól kissé félreeső helyen vannak eltemetve, mert nem tartották őket arra méltóknak, hogy a falon belül feküdjenek, a hol Agamemnon és az övéi nyugosznak.»

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy Pausanias hány sírt látott. «Cassandra síremlékét az amykleiek nem tartják valódinak», vagy szószerinti fordításban «A Cassandra síremlékének hitelességét kétségbe vonják az amykleiek», ezt mondja az utazó. Ezt nyilván úgy kell értenünk, hogy Amyklé arra tartott igényt, hogy Cassandra valódi sírját ő birja, ennélfogva annak a hitelességét tagadta, a melyet Mykénében mutattak. Bizonyos e szerint mindenesetre, hogy mutogattak Mykénében «Cassandra»-sírt, úgy hogy e szerint helytelenül hagyta ki Adler ezt a sírt a számításából. Épp úgy nincs igaza Schlie-mannak, a mikor úgy tesz, mintha Atreus sirja nem volna szintén szóban. Mindkettőjük szerint csak öt sírról beszélt Pausanias, holott ő kétségtől hatot említ, nevezetesen

1. az Atreusét, 2. a Kassandraét, 3. az Agamemnonét, 4. az Eurymedonét, 5. a Teledamos és Pelopsét, 6. az Elektraét. Mivel azonban a Schliemanntól fölfedezett sírokhoz az ő ásatásainak befejezése után még egy hatodik is járult, ennél fogva a Pausanias látta s ma is meglevő sírok száma ismét éppen úgy összevágna, mint azelőtt. Schliemann tudvalevőleg azt olvasta ki a Pausanias idézett helyéből, hogy a sírok a falakon belül feküdnek. Ő azt a falat, a melyről az van mondva, hogy Klytemnestra és Aigisthos azon túl egy darabbal odább, Agamemnon és az övéi pedig azon belül temették volna el, ugyanannak tartotta, a melynek maradványairól és kapujáról az idézet eleje szól. Ezt a magyarázatot, a mely önmagában véve nagyon lehető volna, addig azért nem fogadták el a tudósok, mert előttök a várfalakon belül való temetés egészen hihetetlennek tetszett. Igaz, hogy ezt a magyarázatot mi most sem helyeselhetjük. Mert vajjon képzelhető-e, hogy miután a vár a Kr. e. 468. évben már elpusztult és vadonná vált, még az Antoninusok korában is külsejéről fölismerhető lett volna az aknasírok helye és száma, sőt hogy még csak a lételökről is maradt volna fenn valami emlékezet? A kölapokból készült kör annyira útjába esik a magasabban fekvő és mintegy fölötte függő terraszokról jövő beiszapolásnak, hogy kerítéséből Pausanias korában bizonyára már egyetlenegy kődarab sem látszott ki. Schliemann helyesen ismerte fel a vár csúcsáról való néhány leletdarabról, hogy a várost a hellenistikus korban, ha csak rövid ideig is, újra lakhatták; mert egynéhány valódi jó görög tárgyra akadtak ott, de a melyeket mély omladványréteg választott el a megelőző nagy korszak maradványaitól. Ő maga is az «agorára», vagyis a lapos kövekből készült gyűrűre vonatkozólag, ebből azt követ-

kezteti, hogy Euripides, a ki bizonyára saját szemével látta, bizonyosan már ifjúságában, kevéssel azután, mikor az argosiak meghódították és kiürítették, látogatta meg, mert később, a 400-ik év táján, már az omladvány-felhalmozódás szerfölött nagy lehetett. Ha már Euripidesnek úgy kellett igyekeznie, hogy a híres helyből még valamit lásson, akkor Pausanias bizonyára nagyon is *post festa* érkezett már.

E szerint arra nem is gondolhatunk, hogy Pausanias az aknasírokat vagy köralakú kerítéseket saját szemével látta volna. De hátha itt is azt az eljárást követte, a melyet más egyéb leírásaiban is alkalmazni látszik, tudniillik, hogy oly dolgokat említ, a melyeket nem is maga látott, hanem régibb írott kútfőkből vett át? Belger¹ ilyen módon igyekszik az Agamemnon-sírok megemlítését kimagyarázni, és Pausanias kútforrásának Hellanikost tartja, a ki, mint Herodotos elődje, meglátogatta volna Mykénét, mielőtt az argosiak elpusztították, és így a sírok helyét láthatta. Mykénét úgy írja le Pausanias, mintha saját tapasztalásából ismerné. Az a néhány tárgy, a melyet megemlít, az erődítési fal, a kapu, a forrás, a kincsházak, akkor tényleg éppen úgy, mint a Schliemann-féle ásatások előtt is, mindig láthatók voltak. Belger maga sem vonhatja ki magát azon föltevés alól, hogy Pausanias Mykénét meglátogatta, és azokat a tárgyakat öntapasztalása nyomán festette. A sírok irodalmi forrásból való fölemlítésére csak azon sajátos magyarázattal áll elő, hogy Pausanias valami véletlen közbejötté miatt nem lépte át a vár küszöbét, és e miatt az úti naplójában maradt hézagot

¹ «Beiträge zur Kenntniss der griechischen Kuppelgräber.» Programm des Friedrichs-Gymnasium zu Berlin. 1887.

otthon, könyvtárából egészítette ki. E magyarázat azonban oly mesterséges és valószínűtlen, hogy rajta az egész feltevés kudarcot vall.

De hol látta hát Pausanius a maga sírjait, ha nem a várban, a laposkövekből álló körben? Sokan azt vélik, hogy az alsó városban, a kupolás építményekben, a melyek minden időben a legkiválóbb emlékek gyanánt állottak a régi város talaján, s a melyekhez a népies hagyomány leghamarább köthette a régi hősök neveit. E föltevést rendkívül ajánlja az a körülmény, hogy Pausanius éppen hat sírt említ és szintén hat nagy kupola-építmény van Mykéneben. «Az amykleiek», azt mondja, «az agamemnoni körből *egy* sírra támasztottak igényt, és viszont csak *egy* kupolasír van Amykle közelében, a melyet nem régiben nyitottak fel, s bebizonyosodott róla minden tekintetben, hogy a mykénei műveltség korszakához tartozik».

Igaz, hogy Pausanias más helyeken ugyanazon épületeket kincsházaknak tartja. A mint Orchomenosról értekezik, Minyas kincsházát említi és ilyenül azokat a tholosokat írja le, a melyeket Schliemann az 1881-ik évben tárt fel. «Minyasnak azt mondja (IX. 38.), olyan nagy jövedelmei voltak, hogy gazdagságban minden előtte élt embert fölülmúlt; s a mennyire tudjuk, ő volt az első, a ki kincseinek megőrzése végett kincsházat épített.» Odább pedig azt mondja, hogy «Minyas kincsháza, a mely valóságos csodamű, és melynél külön épület Görögországban sehol sincs, következésképp épült. Kőből falazott kerek alkotmány, a mely fönt némileg tompa csúcsban végződik; azt mondják, hogy az egész épületet a legfelsőbb kő tartja össze».

E szerint azt kell föltennünk, hogy Pausanias ugyan-

azon épületeket majd az egyik, majd a másik czélra készítetteknek gondolta, és így Mykénében neki a nagy kupolaépületek mellett, a melyeket a közhír még síroknak tartott, kincsesházak gyanánt talán néhány a föld alatt sziklába vágott s a köznép számára készült sírt mutattak. Főeredményünk mindenesetre az, hogy az a hat sír, a melyeket Pausaniasnak Agamemnon és kísérei sírjai gyanánt mutogattak, a kupolaépítmények voltak, és hogy a a várban levő aknasírokat semmi esetre sem láthatta.

Magától értődik, hogy ezzel azon kérdés fölött: van-e ezeknek egyáltalán valami közük Agamemnonhoz vagy nem, még nem mondatott ki az utolsó szó. Mikor az aknasírokat elborította a föld és feledésbe merültek, a néphit a nagy hősök nevei számára nem talált egyéb tényleges alapot, a mihez azokat hozzáköthesse, mint azon épületeket, a melyek az alsó városban minden egyebet túléltek. De az is megeshetnék, hogy e névátruházás téves volt, hogy a legismertebb uralkodó nevét inkább a régibb egyszerűbb, mint az újabb pompás építményhez kellene fűzni. De kérdés, vajjon lehet-e ebben valaha végső megállapodásra jutni. Agamemnon neve, ha ugyan viselte valaha ezt a nevet valamely határozott történeti személyiség, annyira magára központosította a hosszú mykénei műveltség-korszak összes dicsőségét, hogy nehezen dönthető el, vajjon az az árnyék, a melyet az ő nagysága vet, elődeit vagy utódait födi-e be?

4. A sírtáblák (stélék).

A sírok felett talált emlékkövek likacsos, barnászürke mészkőből készültek és átlag 150 m. magasak és 1 m. szélesek, e mellett fölül mindig egy kissé keske-

nyebbek mint alul. Egy részöket lapos domborművek ékítik, a többiek mindenütt csak simára csiszolt köfelületet mutatnak. Eddigelé a domborműves és sima emlékkövek előfordulásából azt következtették, hogy e síremlékek különféle időkben készültek, s úgy vélekedtek, hogy a durvább és sima táblákat később cserélték ki domborműves emlékekkel. E nézet azonban közelebbi vizsgálat után megdől. Schliemann azt a tudósítást közli, hogy majdnem minden sírnál 1—3 láb mélységben a még fönnálló emlékkövek alatt, különböző helyzetben, majd vízszintesen, majd rézsút fekve, kép nélküli lapokat talált. A II. és V. sírnál a fölül álló lapok domborművű diszítéssel ékeskedtek; itten tehát az alul fekvők valóban ezeknek elődei lehettek. De más-kép áll a dolog az I. és III. síroknál. Azon emlékkövek, a melyek ezeken állottak, magok nélkülöztek minden diszt, mindazáltal ugyanolyan lapokat találtak alattok, mint a II. és V. sírnál. Schliemann a III. sír fölött lelt kövek viszonyait így írja le: «a két faragványtalan sírkő nagy, vízszintesen fekvő lapokkal kitünőleg meg volt erősítve, úgy hogy azokat csakis a legnagyobb erőfeszítés mellett vehettük ki. Ezek alatt kétlábnyi mélységben két nagy, vízszintesen fekvő sírtábla idomú lapot találtam. A felső sírkövek alatt 5 lábnyi mélységben még más három nagy kőlapot takartam föl, a melyek közül az egyik feküdt, a másik kettő azonban állott.»

A sírlezárás módjára vonatkozó újabb Dörpfeld-féle föltevés után, ma már nem tartjuk mind e köveket egykori síremlékeknek, hanem a mélyebben fekvőkről azt tartjuk, hogy a sírfödélből valók. Ez által tért nyerünk a domborműves és sima emléktáblák közötti viszony magyarázatára, a mint az e kövek lelethelyeinek közelebbi megvizsgálása után különben is minden nehézség nélkül következik.

Schliemann első három domborműves emlékkövét az V. sír fölött találta. Mind a három talpon állott egy vonalban, egymástól csak 1 vagy $1\frac{1}{2}$ láb távolságban, képes oldalaikkal nyugotnak fordúlva. Ugyanazon vonalban, 10 lábbal odább délre, fordult elő a negyedik domborműves emlékkő a II. sír fölött. Ismét ugyanazon vonalban, csakis $1\frac{1}{2}$ lábnyi távolságban az utolsó képes stélétől állott az első sima emléktábla. Mivel a II. sír csak egy tetemet tartalmazott, ennél fogva alkalmasint csakis egy emlékkő, tehát a negyedik faragványos állhatott rajta, úgy hogy a következő faragványtalan már a közvetlen mellette fekvő IV. sírhöz tartozhatott. A IV. sír fölött különben más emlékkőről nincs említés.

Most következnek a többi sima emlékkövek. Kettejüket Schliemann az első három faragványostól keletnek 23 lépésre fedezte föl. Itt fekszik az I. sír. Onnét azonban 40 lábnyival délre a III. sír fölött ismét másik kettőt talált. Mindnyájan, épp úgy mint a faragványosok, talpon állottak, lapjokkal nyugotnak fordúlva.

E szerint egészben véve faragványos emlékkő a II. és V., sima az I., III. és IV. sír fölött fordult elő. A sírok tartalmából majd megtudjuk később, hogy a II. és V. sírban férfiak, az I. és III.-ban ellenben asszonyok, s a IV-ikben férfiak és asszonyok voltak eltemetve. Tehát minden arra mutat, hogy csakis a férfiak sírjait jegyezték meg faragványos emlékkövekkel, melyeknek domborművei csakugyan kizárólag férfiak foglalkozásait ábrázolják, míg az asszonyok sírjai fölött szerény sima kövek állottak.

Térjünk most már a faragványos emlékkövek dombordiszítményére. Az első izben talált és a legjobb karban levő három darabon (152., 153. és 154. ábra) mesterségesen egymásba fonódó tekercsdiszítmények mel-

lett egy képes ábrázolás látszik, a mely a meghalt foglalkozását állítja elénk. A 152. és 153. ábrán az emlékkő felső részén, négyszögű kerettel befoglalt tér van, melyet keresztben fekvő pálcza ketté oszt, e két mezőből egyszer

152. Síremlék az V. sírról (nagysága körülbelül 1 : 10).

az alsót, másszor a felsőt használták föl a képes ábrázolat számára, a fönmaradt részt pedig tekercses disztéménnyel töltötték ki.

Az ábrázolat középpontját mindegyik darabon harci vagy vadászkocsi teszi, a melyen egy ember áll, eléje pedig nyargaló ló van fogva. A kocsi olyan, mint a minőt az egyiptomi emlékeken látunk, négyküllős kereken nyugvó alacsony láda (v. ö. 152). A kerék mögött természetesen egy másodikat kell képzelnünk, valamint a leábrázolt egy ló kettő helyett van, mivel egyfogatú csatakocsi az egész óvilág előtt ismeretlen, és az alább leábrázolt arany gyűrűn levő vadászati jelenet is világosan két lótól vont kocsit tüntet fel (230. ábra).

A rudat és istrángokat nem jelezték, hanem a gyeplőszár egyik esetben sem hiányzik, úgy hogy a ló szájába van téve, a kocsis pedig kezében tartja. Ez utóbbi, mint a 153. ábra világosan mutatja, fegyverbe öltözött. Fölül igen széles és vége felé csúcsosan összefutó kardpenge függ jobboldalán. A 152. ábrán a kocsi szekrénye mögé toldott tárgyban talán hasonlókép kardot kell felismernünk, épp úgy mint a Szendzsirliből való hittita domborműveken (a melyek a berlini múzeumban vannak, de még nincsenek közzétéve), melyekre Puchstein figyelmeztetett, szintén hátul függnék a kocsin a pajzsok. Furtwängler-Löschke ezt a tárgyat a kocsiszekrény másik oldalának tartja. Ez észlelet nyomán azt gyaníthatnók, hogy a 153-ik ábrán is nem a testére övezte a férfi a kardot, hanem a kocsiszekrény oldalára akasztotta. Hanem ez esetben ennek sokkal magasabbnak kellene lennie, mint a minőnek a 152. és 230. ábra után föl lehetne tenni. Ennélfogva én inkább azt hiszem, hogy a kocsiszekrény csakis a fölálló egyenes végéig, mintegy a ló háta magasságáig ér, a följobb menő vonal pedig, a mely az áll közelében, a gyeplőszár alatt ívalakúlag végződik, talán

153. Síremlékkő az V-ik sírról (nagysága körülbelül 1 : 12.)

József Attila Tudományegyetem
Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Könyvtára
Szeged, József Attila u. 2-6.
6722

a férfi vállát ábrázolja, vagy még inkább annak a nagy paizsnek a szélét, a melylyel ez magát fölszerelte.

Azt az egyetlen darabot, a melyen a kikocsizás célja világosan ki van mondva, a 152. kép ábrázolja. Itten közvetlen a ló előtt egy alak áll, a mely a lábak állásából ítélve, a kocsizó felé fordult, és úgy látszik, mintha azt hosszú lándzsájával fenyegetné. Ennél fogva harczy jelenet áll előttünk.

A 153-ik ábrán szintén egy alak áll a ló előtt, de jobbra fordulva. Fölemelt baljában kardot tart, de ennek az alakja némileg elüt azon kettőtől, a melyet eddig megismertünk, nevezetesen a közepén legszélesebb, fönt és alant azonban mindinkább keskenyül. Épp úgy a jobb, mint a balkezét könyökben meghajlítva, egészen a válla magasságáig fölemelte. Hogy közvetlen a ló fejénél áll: ez bizonyára nem azt akarja kifejezni, mintha a lovat fogná, mert ennek az állat világosan kitüntetett sebes futása ellene mond. Az tehát magában véve kétes, hogy ez a férfiú minő viszonyban áll a kocsizóval, meg akarja-e azt támadni, vagy pedig mint kísérője lohol mellette. Az előző képhez való hasonlatosság, valamint az annyira tüntetőleg fölemelt kard azonban azt a meggyőződést kelti, hogy benne inkább ellenséget, mint barátot kell szemlélnünk.

A ló alatt és fölött, valamint a kocsizó harczy mögött levő tért csigavonalak töltik ki. A kezdetleges művészet, épp úgy mint a természet, félni szokott az ürtől (horror vacui).

A harmadik képen (a 154. ábra) úgy látszik, mintha vadászaton lenne a kocsizó ember. Legalább a lovak alatt, a mi alkalmasint azt akarja jelenteni, hogy «előttök» vagy «mellettök» valami vadkecske, vagy más afféle állat fut, utána pedig egy vele meglehetősen egyenlő nagyságú

állat, mely erős testalkatánál és kivált nyaka és feje alakjánál fogva leginkább oroszlánhoz hasonlít; mind e mellett azonban, én legalább úgy láttam, eddig mindig kutyanak vették. Pedig bizonyára nem az. Ha valaki csak rápillant is a 274. és 275. ábra arany lapocskáin levő oroszlántól üldözött vadkecskére, mindjárt az a gondolata támad,

154. Siremlék az V-ik sírról (nagyság körülbelül 1 : 12).

hogy az emlékkő képét is így kell felfognunk. Az üldözött állatnak az arany lapocskákon is ugyanolyan egyszerűen hátrahajtott szarvai látszanak.

Ha tehát ezek szerint valósággal oroszlánnal van dolgunk, akkor a 274. és 275. ábra arany lapocskái, a

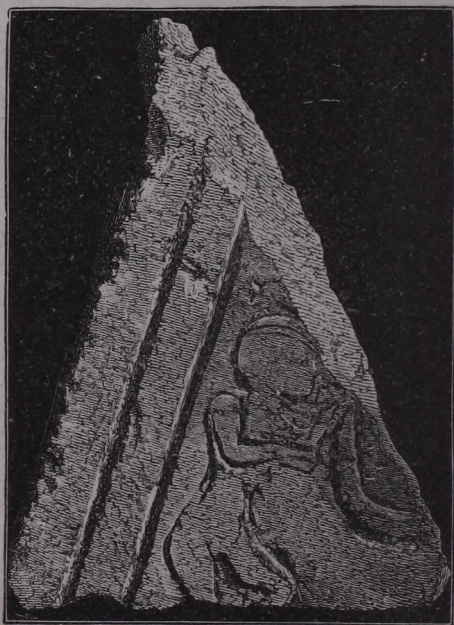
melyek különben is ugyanabból a sírból valók, a melyen a szóban forgó emlékkő állott, semmi kétséget sem hagyhatnak fenn a felől, hogy mind a két állatban az akkori művészetben divatos minta ábrázolását látjuk, melyet a legkülönbözőbb esetekben használtak díszítményül. E szerint azonban ez a kép magára áll, s a fölötte ábrázolt kocsizási jelenettel összeköttetésbe nem hozható. Ha a művész vadászatot akart volna ábrázolni, akkor azt nem ejtethette meg bizonyára egyidejűleg oroszlánra és vadkecskére, a melyek egymással teljesen el vannak foglalva. Az emlékkövünkön levő állatkép tehát éppen úgy önálló ábrázolás, mint a 152. és 153. ábra emlékkövein a tekerceses díszű mezők, csakhogy ezeket a főábrázolástól szembe-tűnőleg is elválasztja egy keresztbe fektetett pálczatag, míg ott a fő- és mellékképet ugyanegy mezőre alkalmazták. De e miatt aztán a 154. ábra megmaradt, berámázott felülete, a melyből fölülről alkalmasint még jó darab hiányzik, sokkalta nagyobb is, mint a 152. és 153. ábra egyes osztályai. És e második alakokból álló ábrázolásnak alkalmazása a vonaldísz helyett azon nagyobb művészeti ügyességnek köszönhető, a melyet egyáltalán e szóban forgó emlékkőre fordítottak, a mi annak gazdag és valójában izléstéljes keretében kiválókép kifejezésre jut, ha ezt a többieknek egyszerű, sima léceivel összehasonlítjuk.

Miután az alsó ábrázolatot ilyenképen külön választottuk, természetesen a felsőt is önmagában kell szemügyre vennünk, és a kocsizó emberben ismét — legtöbb valószínűséggel — harczra induló vitézt ismerünk fel. De hol van ekkor a többi darabokon szereplő és a dolog természete szerint meg is kívántató ellenfél? A lovak előtt aligha törhetett le valami alak, még ha oly magasra helyez-

153. Siremlékkő a II-ik sírről (nagys. körülbelül 1 : 15).

ték volna is mint a 152. ábrán levőt. Mert a ló és a kő széle között meghagyott vésésnek való darab helyre olyan diszítmény indul meg, a melynek nyilván éppen úgy mint a kocsi mögöttinek, hullámvonalakban kellett volna fölfelé vonulnia. Hasonló módon maradt a lovak alatt is a talajnak egy darabja kidolgozatlan állapotban,

156. Egy síremlékkő darabja. (Körülbelül $\frac{1}{5}$ nagys.)

és bármily egyhangúnak lássék is az az első pillanatban, egynéhány vonala mindazáltal elárulja, hogy minő rendeltetést szántak neki. Az alsó határvonal, két függő félkör, egy rövid vízirányos vonallal összekötve, pontosan megfelel azon kétfelé osztott nagy paizs oldalkörvonalának,

a melyet a mykénei emlékeken oly sokszorosan megtalálunk, s a mi különösen fölismerhető a 295. és 305. ábra bálványain s a 237. ábra törpengéjén. Ez utóbbi példa

157. Egy siremlékkő darabja. Körülbelül $\frac{1}{7}$ nagyság).

tanúsítja, hogy az ilyen paizs mögött majdnem az egész ember elrejtőzhetett. Ha most a többit is pontosabban szemügyre vesszük: akkor a határozatlan körvonalú idom

bal szélén két kiugró tagot veszünk észre, melyek valahogy még lábakat is jelenthetnének, és jobbra a vadkecske szarvai közé tolódik a fej; csupán fölül az egyenes vonalkép az a rész, mely még egyáltalán nem kész. Mind ezek után azt vélem, hogy semmi kétség sem lehet arról, hogy itt a művész egy paizsára bukott harczost akart ábrázolni. Ha e mellett aztán a pajzs, a helyett, hogy széléről látszanék, egész lappal látszik, ez az ilyen kezdetleges művészethez minden tekintetben hozzáillik.

E szerint mind a három emlékkövön harci jelenetet látunk, még pedig valami előkelő hátalmas embernek harczát, holmi alsóbb rendű népség ellen, a melynek az elbukását a gyalogmenés már eleve biztosítja, a mint ezt az egyiptomi emlékeken a Fáraó hadi tetteinek ábrázolásában oly számtalanszor kifejezve találjuk.

A jó állapotban megmaradt emlékkövek negyedik és utolsóján nincsen semmi előalakos ábrázolás, hanem keskeny szegélylyel befoglalt és széles felső léczczel függőlegesen kétfelé osztott lapjának mind a két oldalán szabályos kötésekben futó szalag van, a melyet kerek maeandernek nevezhetnénk (155. ábra). Ez a II-ik síron állott, a mely igen egyszerű felszerelést tartalmazott, a mi az emlékkő egyszerűségét is megmagyarázza.

Az egyéb talált töredékdarabok közül csakis kettő méltó figyelemre. Az egyikben férfi látszik, a ki előtt valószínűen lófark maradványára ismerhetünk, tehát ismét kocsizó (156. ábra), a másikon két egymás fölé állított s egy fáról evő kecskének vagy antilopnak maradványa van (157. ábra), oly ábrázolás, a mely az egyiptomi és ázsiai művészetben gyakran előfordul; ¹ a jobbról, vala-

¹ Perrot et Chipiet : Histoire de l'art, III. 641., 706.

mint a fölül eső teret, épp úgy mint a 153. képen, csigavonalak töltik ki. Minden egyéb töredékdarabon, a melyeket itt le nem ábrázoltunk, csakis csigavonalas diszitményeket találunk. Mind ezen töredékekre nézve Schliemann adatai, fájdalom, nem elégségesek a végből, hogy lelethelyeiket pontosan megállapíthassuk.

Az emlékkövek, nemkülönben az összes töredékdarabok, azt a sajátságot mutatják, hogy alakjaik és diszitményeik nem mintázottak, hanem a felszínük mindenütt sík s a szélel egyenlő. E szerint háttérre felragasztott lombfűrészmunkához hasonlók. Csakis néhány bekarczott vonal adja meg itt-ott a legszükségesebb belső rajzot. Ez által e sírkövek domborművei jelentékenyen mögötte maradnak az oroszláncapu helyes szobrászati érzékkel kezelt domborművének, melynek egyúttal az anyaga is sokkal jobb és így amannál jóval régibb korból valóknak kell ezeket tartanunk.

5. Az első és a harmadik sír.

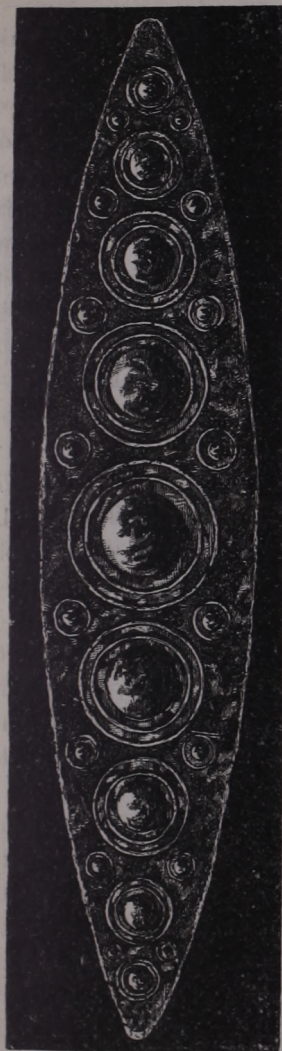
Nők sírjai.

Az első és harmadik sírban lelt darabok oly sokszoros viszonyban állanak egymással, hogy mind a kettőt együttesen kell tárgyalnunk. Az első sír feltalálásáról a következő jelentést közli Schliemann: «A szikla fölszíne alatt 15 lábnyi mélységben s a talaj fölszíne alatt 25 lábnyira, a mint azt ásatásaim kezdetén találtam, egy kavicsrétegre jutottam, mely alatt, egymástól három lábnyi közökben, három embercsontvázra akadtam; mindnyájan fejükkel keletnek s lábukkal nyugotnak fordulva feküdtek, és egy második kavicsréteg; a melyen nyugodtak, válazs-

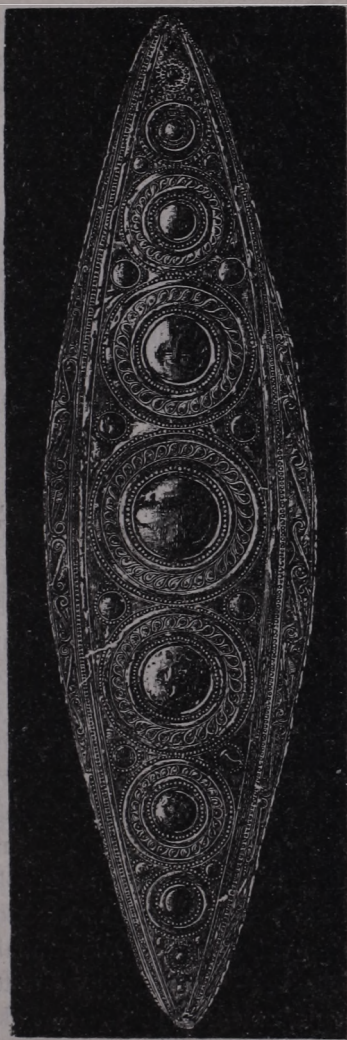
totta el őket a kiegyengetett sziklatalajtól.» A három holttestnek megfelelőleg, főfődarabokul három nagy diadémát leltek a sírban (158. ábra). Mind a három, úgy alakra mint disztítésre nézve, teljesen megegyezik egymással: kerülek alakú, mintegy 0'60 cm. vastag aranylemezen vert munkával az egyközepű körcsík és dudorok egész rendszere van kidolgozva. A középvonalat két-két körben álló nagy dudorok foglalják el, a melyek a középső és legnagyobbiktól kezdve, mind a két oldal felé kisebbednek. A közbeeső tereken, úgy az alsó mint a felső szélén, egy-egy kör van, dudorral a közepén.

E három nagy ékszerdarab mellett, ugyanazon sírban nagy számmal olyanokat is találtak, a melyeknek félig tojásdad alakjuk van, disztítésök is ugyanolyan, mint amazoké, a melyekről ennél fogva azt hitte Schliemann, hogy, mindenkor párosával, diadémaul használtattak (160. ábra). Ámde ez a rendeltetésök már magában véve is valószínűtlen, mivel ekkor az összeillesztés egyenesen a homlok közepére esett volna, sőt a darabok nagy száma is teljesen kizárja ezt. 24 egész példány van belőlök s ezen fölül még néhánynak a töredéke. Mindegyik tetemre tehát nyolcznál több esik. Hogy az ilyen darabokat a valóságban mikép viselték, azt a harmadik sír hasonnemű leleteiből tanuljuk meg.

Ez a sír csak kevéssel kisebb, mint az első. Állapotról ezt jelenti Schliemann: «Itt három személy földi maradványaira akadtam, a kik csontjaiknak, legkivált pedig fogaiknak kicsinységénél, s az itt talált asszonyi ékességek nagy tömegénél fogva, minden bizonynyal asszonyok voltak. Az egyik tetemnek nem hiányzott ugyan egy foga sem, de mindnyája igen kopott és szabálytalan állású, úgy látszik tehát, hogy nagyon öreg asszonyé lehetett.

158. Arany diadéma az I. sírból.
(Nagysága körül. 1 : 3.)

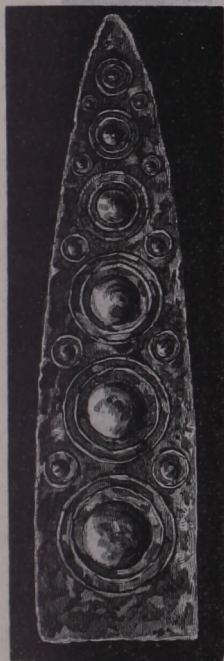
159. Arany diadéma a III. sírból.
(Nagysága körül. 1 : 3.)

Mind a három asszony fejjel keletnek, lábbal nyugotnak és mint az első sírban, három lábnyira feküdt egymástól. A tetemeiket szószerint elborította a sok arany ékszer.»

A főbb ékszerdarabokat itt két nagy diadéma képezte. A harmadikat, a melyet Schliemann ide számít, a Museum a negyedik sírhoz osztja be; ennél fogva a Stammatakis följegyzése szerint ebből származhatik. E darabról tehát nem számolhatunk be biztosan, s fenn kell hagynunk azt a lehetőséget, hogy egy holttestet fejdísz nélkül temettek el. A két fenmaradó diadéma pedig nem csak az első sírből származótól üt el, hanem mind a kettőnek diszítése is különféle. Az egyik (159. ábra), az első sírből származó diszítésnek egyszerű továbbfejlődését tünteti föl; ismét közepett legnagyobb, azontúl végei felé kisebbedő dudorok ékítik, s mindegyiket egyközepű körök veszik körül. E körök azonban itt nem csupa kiemelkedő vonalakkal állanak, hanem részben pontokból, részben pedig levelekből vannak összetéve. A szélek felé eső hézagokat pontozott köröktől körülvett dudorok töltik ki, magát a szelét pedig egy sima és egy pontozott vonal zárja be, a melyen túl egyik oldalon egymást érintő, a másikon egymásba kapaszkodó S vonal sorakozik. Az ékszernek mind a két csúcán átfúrt lyukai vannak.

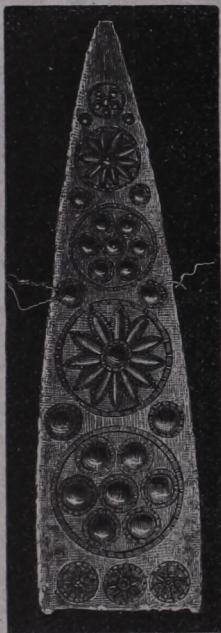
A másik diadéma (163. ábra) felső szeléről apró pléhekből készült bokréta nyúlik föl. Szilárd részének diszítését három-soros körök képezik, a melyeket hét kisebb körből álló rozetta tölt ki; a közbeeső tereknek alsó szélén kis körök vannak, dudorral a közepükön, a felsőn Y- és Ψ-szerű diszítések, a melyek alkalmasint a pálmát utánozzák. A bokrétát képező kis pléheken, körökkel és tekercsekkel váltakozva, rozettákat és dudorokat mintáztak le.

E diadémákhoz járulnak már most, épp úgy mint az első sírnál, a megfelelő féldarabok, még pedig azt látjuk, hogy ezekből mindegyikhez meghatározott szám tartozik. Hat híven mutatja az első diadéma diszítési rendszerét:

160. Csüngő díszek
az I. sírból.

(Nagysága körülb. 2 : 9.)

161. Arany csüngő dísz
a III. sírból.

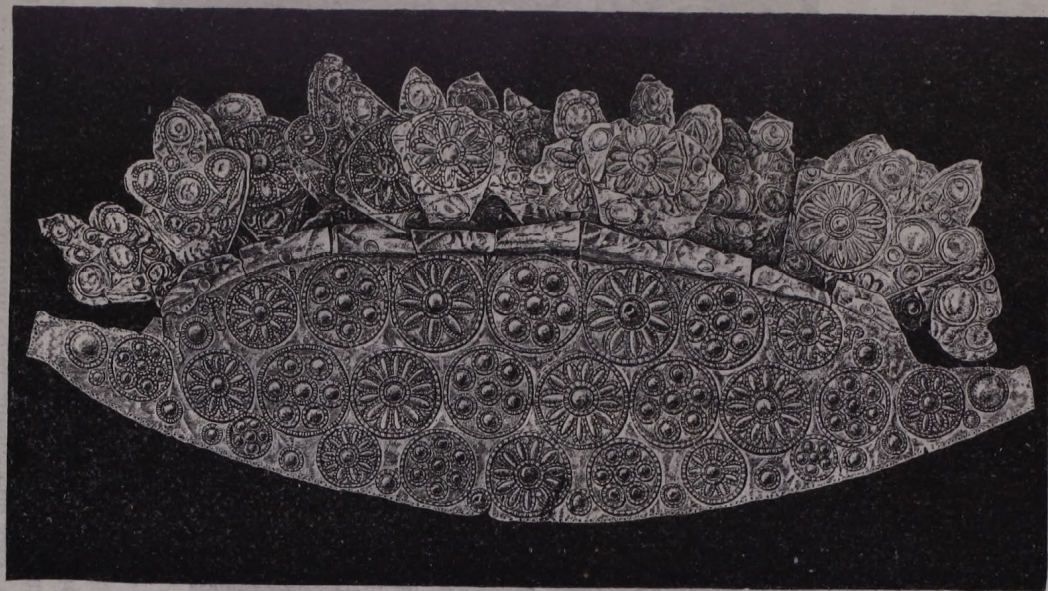
(Nagysága körülb. 2 : 9.)

162. Csüngő dísz
a III. sírból.

(Nagys. körülb. 2 : 9.)

a dudort pontokkal és levelekkel körülvéve (161. ábra); hét másik a másodikét: köröket rozettákkal váltakozva és hét kisebb körrel kitöltve (162. ábra). És ez aranypléh-
lemezek sokkal jobb karban maradtak, mint az első sír-

163. Arany diadéma a III. sírből. (Nagysága körülbelül 1 : 5.)

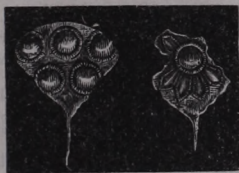
ból valók. Azoknál is felismerhető volt, hogy beszegegett szélükben sodrony futott végig, de ezeknél a szélesebb oldalnak visszahajlított része is nagyobbára megvan, a mi világossá teszi az egésznek azt a rendeltetését, hogy felakasztásra szánták (164. ábra). E daraboknál továbbá mindegyik hosszanti oldal közepén, közvetlen a széle mellett, lyuk is van s a lyukak némelyikébe még a sodronyok is megmaradtak, a melyek nyilván apróbb mellékfityőlékeket tartottak. Ez utóbbiakat szinte fáradtság nélkül ki is kereshetjük a sírlelet darabjai közül. Kicsiny háromszögű aranylapocskák ezek, némelyikök szintén dudoros körökkel, másikkal rozettákkal ékesítve (165. ábra).

164. Egy csüngő dísz hátulsó része a III. sírból.

E darabokat tehát függőlegesen akasztották föl hegyes végükkel lefelé, úgy hogy bojtjaikkal együtt élénk és gazdag benyomást kellett kelteniök.

Csak az a kérdés, hogy a test melyik részére erősíthették. Studniczka¹ kimutatta, hogy az övön néha nagy csüngő díszeket hordtak, ilyen egy, a mykéneihez hasonló, olympiai bronz páncél ábrázolásán is látszik, a mely a Kr. e. VII. századból való lehet. Homerosnál Circe olyan övet visel, a mely

165. A csüngő dísz fityőléke.

száz thysanoiból (czafrang, rojt) áll, a melyeket azonban minden esetre csüngőknek kell képzelnünk s ennél fogva a mi aranylemezeinkhez hasonlóak lehettek. Ámde egy kép, a mely a mykénei szokást inkább megközelíti, mint Ho-

¹ «Beiträge zur Geschichte der griechischen Tracht.» (Wien, 1884.).

meros és Olympia, mégis más egyébre tanít bennünket. Egy Tirynsben talált agyagból készült kis női alak (lásd fentebb a 134. ábrát) nagy csüngőkből álló melldísz mutat, a melyek a miénkhez annál inkább hasonlítanak, mivel díszítésök is nagy dudorokból áll. Ezekből, egyik válltól a másikig, kilenczet olvasunk. A csüngők, az ábra szerint, hosszú négyszögeknek látszanak, de mivel az alak nem ép, csücsai talán letörtek, úgy hogy a csüngők a miénkhez eredetileg még hasonlóbbak voltak. Ez alakot tekintve, az én véleményem szerint, semmi kétség sem foroghat fenn a felől, hogy a mykénei csüngőket is nem az övön, hanem a mellen hordták, s e tekintetben alkalmasint az egyiptomi, közönségesen ismeretes nagy melleszüngők divatát követték.

A tirynsi alakon úgy látszik, hogy a csüngők egyik válltól a másikig érő, szintén dudorokkal ékesített széles szalagra vannak erősítve. Ebből aztán az az újabb kérdés támad, hogy azokat az ékszereket, a melyeket eddig diadémáknak neveztünk, nem szintén a mellen hordták-e? Ámde erre az alakjok még sem látszik alkalmasnak. Ha a mi aranylemezeinknek úgy kellett feküdniök, mint a a csüngőket viselő tirynsi alakéi, akkor nem kerülék-, hanem félhold alakúra kellett volna vágva lenniök. Ehhez járúl, hogy a diadémák viselése nyilván a mykénei szokásnak felel meg, mert majdnem az összes agyagbálynokot ilyenekkel látták el (l. 188., 189. ábrát). És végre, határozottan eldönti a kérdést Schliemannnak a leletekről szóló jelentése, a mely ezt mondja: «Az egyik csontváz fején találták a díszes koronát» (163. ábra); és odább: «a többi három holttest egyikének feje körül találtam a pompás, művészileg készített diadémát (159. ábra), a melyhez még a koponya egy része is hozzá van ra-

gadva.» E darabokat tehát továbbra is diadémáknak kell tekintenünk. Ellenben az a szalag, a mely a mellcsüngőket tartotta, vagy bőrből, vagy más romlandó anyagból állhatott.

Az idáig vizsgált leletdarabokhoz, a nagy diadémák és mellcsüngőkhöz hasonló leletek nincsenek a többi sírban. Mert diadémákhoz hasonló lemezeket találtak ugyan a többi sírokban is, de azok mindig sokkal kisebbek és keskenyebbek és részben kétségtelenül más czélokra is szolgáltak; de olyan csüngők, mint az itteniek, sehol másutt nem fordultak elő. Mivel pedig a harmadik sírhoz még egész rakás olyan eszköz is tartozik, a melyeket csakis női holttetemekhez mellékelhettek, mint például fülönfüggők, hajszorítók, gyöngyfüzerek, és mivel Schliemann a csontok alakjából női tetemekre vont következtetést, már ez által is valószínűvé válik, hogy ebben a két sírban nők lehettek eltemetve. A döntő körülmény pedig az, hogy míg a többi sírokat egyenesen túlhalmozták fegyverekkel, az első és harmadik sírban sem kardot, sem tört, sem nyílhegyet nem találtak. E szerint ebben a kettőben nem csak hogy asszonyokat is temettek el, hanem azok *egyáltalán csakis asszonyok* sírjai voltak és így a szóban forgó nagy diadémák és mellencsüngők a mykéneieknél kizárólag az asszonyok viseletéhez tartoztak.

Az eddig vizsgált diadémák és mellencsüngők egyúttal még más következtetésre is segítenek bennünket. Mivel az első sír összes aranylemezeinek munkája egyenlő, azt a három holttestet is, a melyekhez ezek tartoznak, rövid időközökben temették el. Az első és harmadik sír között már meglehetősen időközöt vehetünk észre. Ez utóbbi diadémái sokkal gazdagabb díszítést mutatnak, ennélfogva más, fényűzőbb korszakhoz tartozhatnak. Sőt az utóbbi

két diadéma, a hozzájuk tartozó mellencsüngőkkel, egymás közt is szerfelett különböző. Míg az egyik csoport a köröket, a melyeket már az első sírból származó darabokon is találtunk, csakis tovább fejleszti és gazdagabban ékesíti, addig a másikon aranylapokból való bokrétát is vesz föl a diadéma, a csüngőkhöz pedig még külön

166. Arany kereszt az I. sírből. (Nagysága körülbelül 4:5.)

czafrangok is járulnak. Ennélfogva a harmadik sírt először is más korszakban készíthették, mint az elsőt, azután pedig azon belül is a gazdagabb díszszel ellátott holttestet más időben temethették el, mint a másikat. Ez eredmény második tételére a többi leletdarabokból nem hozhatunk ugyan elő további bizonyítékot, mivel nem állapíthatjuk

meg, hogy mikép osztak azok el az egyes testeken; ellenben azt az első tételt, hogy az első sír sokkal egyszerűbb fölszerelésű, mint a harmadik, a körülményeknek még egész hosszú sora bizonyítja.

A következőkben a két sírt külön véve tárgyaljuk.

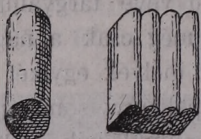
Arany ékszerekben az első sír még csak a nagy kereszték egész sorát mutathatja föl, a melyek egyikét a 166. kép ábrázolja, és pedig 14 egész példányt s néhány töredéket gyűjtöttek össze, úgy hogy mindegyik testre öt jutna belőlök. Alakjuk csúcsaikkal derékszög alatt összeérő négy babérlevelet mutat, két pléhlemezből kivágva, a melyeket a közepükön keresztül menő széles fejű bronz szög tart össze. Minden lapot a hosszabb tengelye irányában álló három dudor ékesít; továbbá a szélén körülfutó oly levéldísz, mint a minőt a harmadik sírból való ékszerdarabok egy részén (l. 149. ábrát) a nagyobb dudorok bekerítőiül láttunk. A széleket sodronybetéttel nem erősítették meg.

E kereszteket, bizonyára épp úgy, mint a harmadik sírból való számtalan díszített aranypléh-darabokat, ruhára tűzdelték. E díszítésmódot előző lépcsőfokul tekinthetjük ahhoz a későbbi szokáshoz, hogy az aranydíszítményt a szövetbe szőtték, varrták bele. A 7. és 8. századi görög edényképek annyi csillagokkal, keresztekkel, rozettákkal telehintett díszöltönyöket mutatnak föl, hogy már szinte meg is únjuk. A ki csodálatosnak találná, hogy a fémdarabokat közvetlenül a ruhára tűzdelték, gondolja meg, hogy ez a rendjelek feltűzésének még egyáltalán divatját nem mult szokásában mind e mai napig fenmaradt.

E sír még a következő más fémből való tárgyakat tartalmazta: egy keskeny, körülbelül 20 cm. hosszú késpengét, egy levéldíszszel ékesített s megaranyozott bronz-

váza szája szélét és egy körülbelül karperecz nagyságú rozsdá-ette rézkarikát.

Egész sorát találták itt továbbá olvasztott kék üvegből, a kétség kívül nyaklánczhoz tartozó, részint henger-, részint inkább tojásalakú átllyukasztott tárgyaknak. Huszonkét darab, a 167. ábrán látható alakkal birt, négy más példánynak négyes hengerded idoma volt (168. ábra) és egynek-egynek majdnem tojásdad volt az alakja.

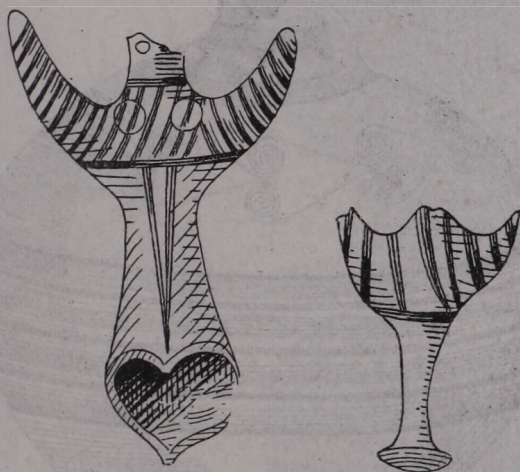
167. és 168. Üveggyöngyök
az I. sírből.
(Nagysága 4 : 5.)

Egy csontból készült s látszólag törzsököt ábrázoló, bekarczott diszítményű szelencze töredékdarabján kívül ez a sír még csakis néhány égetett agyagtárgyat szolgáltatott; nevezetesen először is két kis asszonyi alakot, a melyek tökéletesen olyanok, minők a várban szerte nagy számban előfordultak (169., 170. ábra). A feje mind a kétónél letörött, karjai nagyon ügyetlen ábrázolásban sarló módra emelkednek föl. A festés veres színnel van rajta, a melyet a természetes sárga agyagalapra raktak, még pedig akkép, hogy legelőbb a mell alá, sőt a 169.-nél a nyakra is, egy vízirányos vonást húztak, azután amaz és a nyak közé eső tért keresztben eső vonalakkal huzgálták tele. A 169.-nél a vízirányos középvonaltól még két vonal megy lefelé.

Ugyanezt a diszítésmódot találjuk majdnem minden többi alakocskán, csak hogy néha a deréktól lefelé több vonal fut, mint a mi példányunkon. Ezek épp úgy, mint a mellen és karokon levő sűrűbb vonalak, nyilván ruharánczokat jelentenek, mivel az arczon soha sem fordulnak elő, úgy hogy ekkép a mellen levők bő, az övön alóliak pedig inkább testhez álló ruhát ábrázolnak. A felső víz-

irányos vonal a nyaknál a ruha szélét, az alsó az övet jelöli.

A leletek többi részét agyagvázák, teszik, a melyekből e sírban majdnem annyit találtak, mint az összes többiekben együttléve. Az edények abból a finom, sárgásbarna agyagból állanak, a mely minden mykénei készítményű edénynek kitüntető sajátsága, és mindnyája már

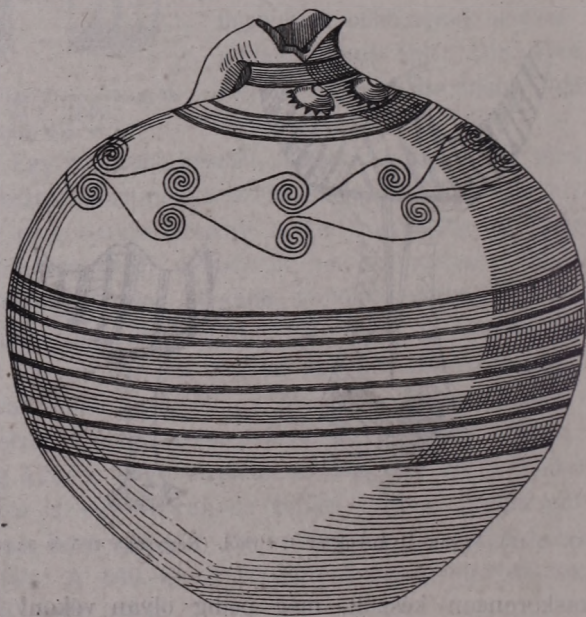

169. és 170. Agyagbálványok az I. sírból. (Nagysága 4:5 és 3:4.)

fazekaskorongon készült, még pedig olyan vékony falazattal, hogy majdnem éppen azt a könnyedséget találjuk rajtuk, a mely a későbbi görög vázák hírnevének egyik főczímét teszi. Az alakra és díszítésre vonatkozólag két osztályt különböztethetünk meg. Az egyikben túlnyomóak a nagy hasas edények, a másikban a karcsú korsók és kanták. Az első halavány barna vagy veres színt használ s vonalas díszítéseket, többnyire sodronymintákat fest; a

másik fénylő, fekete-barna firniszt alkalmaz s díszítését egyáltalán az élő világból, még pedig tüzetesen a tengeri lényektől veszi, a mennyiben algákat, kagylókat, polypokat s puha testűeket ábrázol.

Az első osztályt e sírban mindenekelőtt a 171. ábrán feltüntetett nagy edény mutatja. Ez majdnem olyan göm-

171. Agyagedény az I. sírból. (Nagyság 1 : 4.)

bölyű, mint a golyó, fölül szűk szája volt, a melynek megmaradt részéből azon csőrszerű alakra következtethetünk, a melyet a hatodik sírból való edények mutatnak. Az edény hasán váltakozva széles veres és keskeny barna vonalokból álló öv fut körül; a nyakát is két széles veres

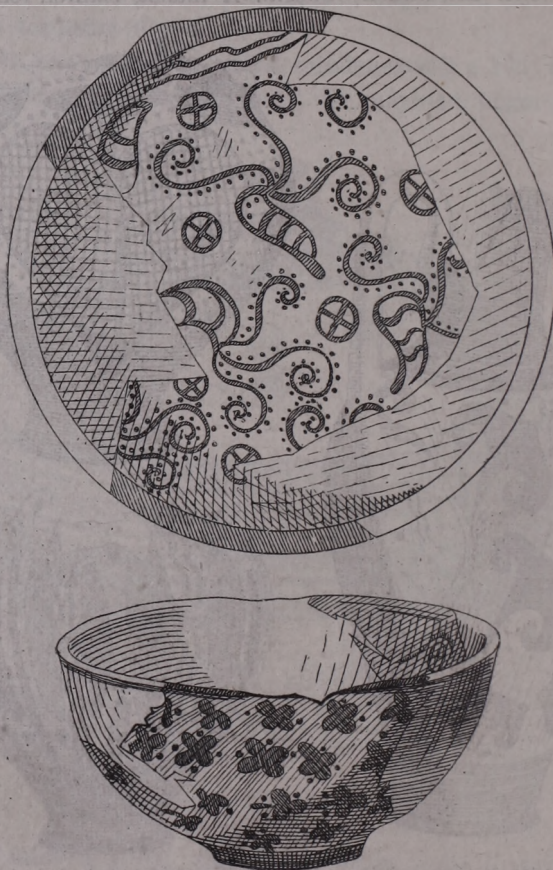
gyűrű övezi, a melyek között az előrészen egyetlen fülével átellenben, két külön felrakott csecsbimbót találunk. Vállát nagy tekeresdiszítmény ékesíti. A másik, szintén fénytelen

172—174. Agyagvázák az I. sírból. (Nagyság 1 : 4, 1 : 3, 1 : 4.)

színűre festett, ugyane sírból való edény csészealakot mutat, két nagy füllel a vállán. Diszítése ismét puszta vízszintes csíkokból és tekeresszalagból áll.

A firniszes festésű edények általában széles vállú s karcsú, alul elkeskenyedő alakot mutatnak, a későbbi

175. és 176. Agyagból készült csésze az I. sírból.

görög amphorák módjára. Láruk és nyakuk rendszeren egy-
ségesen mázzal bevont, hasuk ellenben köröskörül díszített.

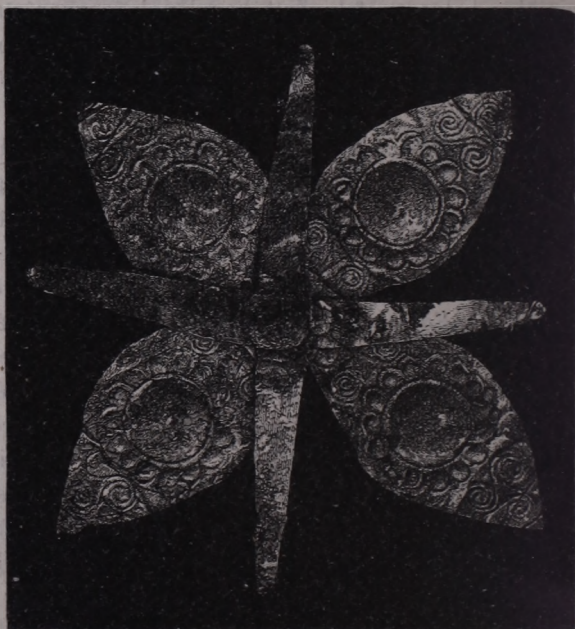
Igy a földarabon (172. ábra) alga-szárat látunk, a mely kigyózó vonalban emelkedik fölfelé, ebből mind a két oldalon kisebb ágak és szép háromszögű levelek nőnek ki; a térközökön pedig imitt-amott kis polypok üldögélnek. A 173-ik ábrán úgy látszik, mintha valami ernyős virág, salátalevelek közül nőtt volna ki. Másik négyen (174. ábra) felfutó szárok között sajátságos két tagú tárgy van, a melyet valószínűleg helyesen, felnyitott kagylónak magyaráztak. A kis alacsony csészén (176) kívülről csillagok és pontok, belül meg kis polypok (175) látszanak, még pedig a közép-tengerben gyakran előforduló argonauta fajból.

Az a viszony, a melyben e sírnak firniszes vázái a fénytelen festésűekkel állanak, véletlenül a mykénei agyagedények egész osztályára érvényes. A fölosztás Furtwängler és Löschkétől ered, kik a német archaeologiai intézet megbízásából e vázafajnak az Archipelagus szigetein egész Kis-Ázsiáig és Egyiptomig, sőt nyugoton egész Siciliáig és Sardiniáig elterjedt összes fontosabb darabjait összegyűjtötték és kiadták.¹ Nevezettek a fénytelen festésű edények vonalas diszitésmódját összeköttetésbe hozzák a legrégibb műveltségi telepeken Cyprus, Thera, Sicilia, Assyria és Phoeniciában, sőt a barbár törzseknél még mai napság is gyakorta észlelhető diszító rendszerrel, s a firnisz-festést valódi s kizárólagos görög gyakorlatnak állítják. «Csakis a görögök és a kik kimutathatólag tőlök tanultak, mint az etruskok, japigok és bizonyos cyprusi gyárok, festettek fénylő firnisz-festéssel; a mykénei vázák adják módját, hogy e fontos találmány kezdeteit megfigyelhessük.»

Ha ebből nyilván az tűnnék is ki, hogy az agyag-

¹ «Mykenische Thongefässe» (Berlin, 1879) és «Vorhellenische Thongefässe» (Berlin, 1886).

edényeknek fénytelen színnel való befestését korábban gyakorolták, mint a fényes mázú festést, mindazáltal természetesen még sem állíthatjuk azt, hogy minden egyes fénytelenül festett váza, korra nézve, megelőzi a fényes mázúakat. Hiszen éppen az első sírban temettettek el a holttestek majdnem egyidejűleg, mint az arany diadémák tanúsága szerint

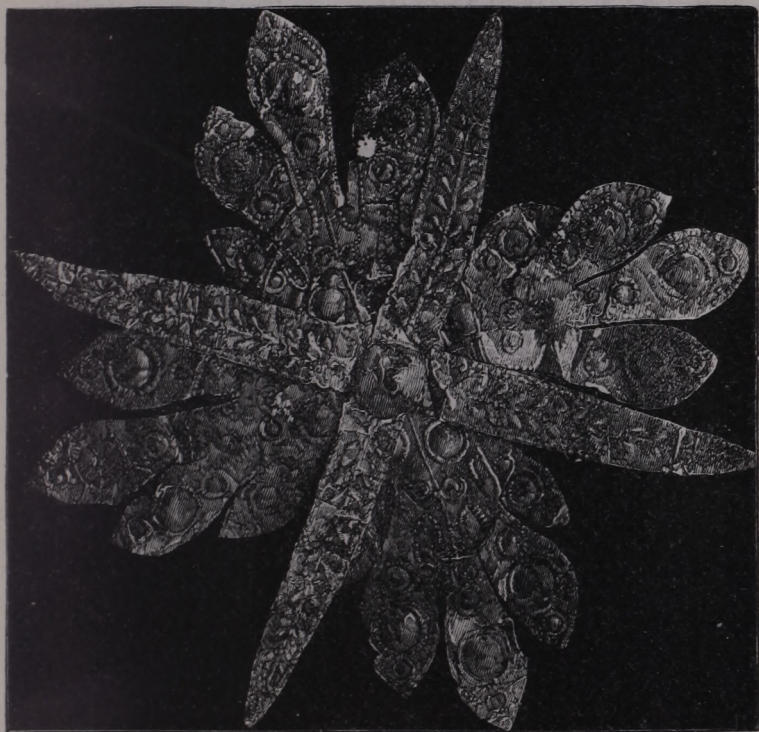

177. Arany kereszt a III. sírból (nagyság 2:3).

főntebb láttuk; ennél fogva azok az edények sem állhatnak korukra nézve egymástól nagyon távol, a melyeket hozzájuk mellékeltek.

A firniszes és fénytelen festésű vázáknak akkor egyidejűleg kellett készülniök, ha talán nem is egy és ugyanazon

helyen. A mykénei aknasírok mutatják az átmeneti időt a régibb gyakorlatról az ifjabbra, a mely az egész görögségnek példányképévé lett. Amott még a régi divatú, keleties módon, fénytelen színnel festik a díszítményeket, a

178. Aranykereszt a III. sírből (nagyság 3 : 7).

melyekkel közvetlen a fémmunkákat, az övező lemezkarikákat és a drótból csavart tekercseket utánozzák; míg a másikon a festő már az újabb csillogó színt használja és annak a tudatára ébredt, hogy nem valami merev

anyagot, hanem szabad ecsetet kezel, a mely megengedi, hogy vele mindent, a mi él, hűségesen utánozzon.

Forduljunk most már a harmadik sírból származó leletekhez, a melyeknek legnagyobb darabjait, a diadémákat és csüngőket, ábrák kíséretében már föntebb megbeszéltük. E sírban három felnőtt személy mellett, két gyermek teste feküdt, s könnyen kimutathatjuk, hogy a külön-

179. Aranylap a III. sírból (természetes nagyság).

böző tárgyak közül melyik tartozott hozzájuk. Ugyanis ezeknek nem csak arczócskáit fedték be aranylemezből készült kis álarczokkal, a melyek közül az egyiken a szemeket is kivágták, az idomokat pedig magán az arczon kézzel nyomogatták ki, hanem még a kezeket és lábakat is hasonló módon körülpólyázták aranylemezzel,

a mely még világosan mutatja a kezek és lábujjak alakjait.

E tárgyak után az arany ékszerek közül legelőbb is hat kereszt ötlik szemünkbe, a melyek ugyan hasonlóak az I. sírból való tizennégyhez, de alakításukra és diszítésükre nézve náluk gazdagabbak. A legegyszerűbbet a 177.,

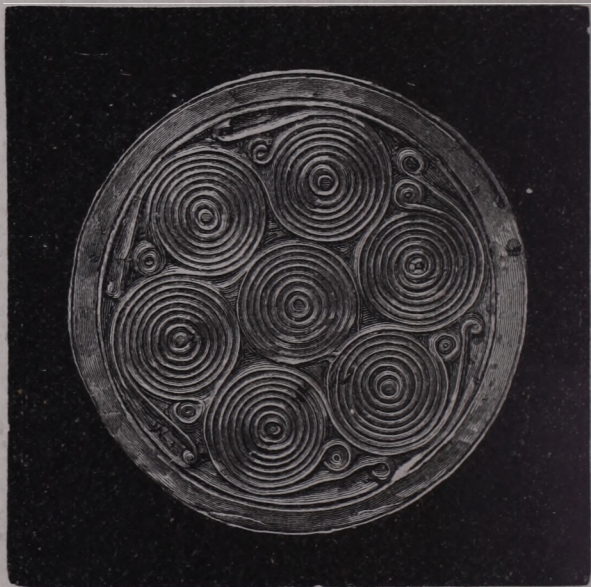

180. Aranylap a III. sírből (természetes nagyság).

a legfejlettebbet a 178. ábra mutatja. Minden egyes alkalommal a széles levelekből készült keresztben még egy másik, egészen keskeny, lándzsa alakú, levelekből készített fekszik keresztben, a mely a 177-ik ábránál sima, de a 178-ik ábrán levő már hosszú, átellenesen álló levelekkel megrakott szívet tüntet fel. A széles kereszt négy részével

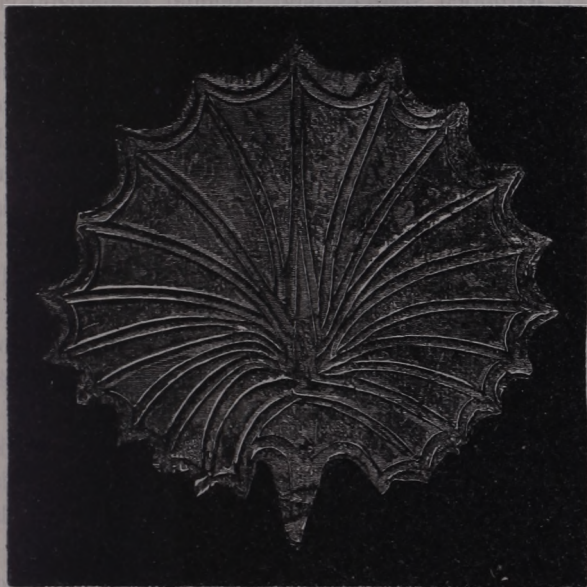
egyszer a babérlevelet, másszor pedig alkalmasint a fügefalevelet utánozták. A keresztek közepén itt is széles fejű szög megy keresztül, a mely az ékszer különböző részeit összetartja s ugyanazzal akasztják egyúttal a ruhára is.

Hasonlókép a ruhadíszek közé kell soroznunk azt a 701 kerek aranylapocskát is, a melyeknek legfontosabb

181. Aranylap a III. sírból (természetes nagyság).

alap-alakjait a 179—182. és 203. ábra tünteti fel. Annyi áll, hogy közülök egyetlenegyén sincs nyoma annak, hogy egykoron a ruhára mikép akaszthatták rá. Schliemann ezeket «nem csak a csontvázak alatt és fölött, hanem körülöttük szanaszét is találta.» E szerint nyilván valami ragasztó szerrel erősíthették a ruhára s úgy takargatták beléjük a testeket.

182. Aranylap a III. sírból (természetes nagyság).

183. és 184. Arany pléhlemezek a III. sírból (természetes nagyság).

E feltűnően szép és nagy gonddal kidolgozott lapok ékitményei, a mykénei műalkotást, diszítványának egész gazdagságában, mutatják be. Itt már mind a két stilusfaj, a melyeket az első sír edényeinél megismertünk, egyenlő módon van képviselve. Természeti tárgyak utánzásakép, a melyeket minden esetre nem híven mázolnak le, hanem stilizálnak: tintahal, pillangó, pálmalevelek ábrázolását találjuk; a régi fémművészetre emlékeztetőkül pedig körrökből, kigyóvonalakból, tekercsekből összetett diszítványekre akadunk.

A ruhadiszül szánt aranypléheknek más csoportja állat-alakokat mutat részint egyesével, részint kettesével, czimerszerűleg egymás felé fordítva, mint a hogy az oroszlánkapu domborművén láttuk. Egy izben szarvasokkal találkozunk (183. ábra) 10 példányban, másszor valami macskához hasonló állatokkal (184), a melyek mint valami konzolon, pálmétta-virágon ülnek. Hattyúk és sasok is fordulnak elő, a melyek e szerint a legrégebbi kettős sasokat mutatják. Pusztán egyes állat példájául, rókák és sakálók mellett, a 186-ik ábrán feltüntetett sphinxet találjuk hat izben, s egy példányban a repülő griffet (185. ábra) s 18 példányban a tintahalat (187.), a mely kevésbé megváltoztatott alakban még további tizenegy példányban fordul elő. E darabok közül néhány két domborlapocskából van összetéve úgy, hogy mind a két oldala szemlélhető s türe feltűzve, alkalmasint hajdizül szolgált. Az egyszerűeket azonban, mindnyáját összevéve, ruhadisznek vehetjük. Soknak a szélein levő lyukairól világosan láthatjuk, hogy felvarrásra készült, de a legtöbb ismét csak fölragasztásra volt szánva.

Néhány szintén felvarrható darab feltűnően vallásos térre utal. Nőnemű istenségek és kis templomocskák

185. Repülő griff arany pléhlemezről a III. sírból (természetes nagyság).

186. és 187. Sphinx és tintahal a III. sírből (természetes nagyság).

188. és 189. Aphrodite képek aranylemezről a III. sírből (természetes nagys.)

képmásai ezek. A 188. és 189. ábra mindenike egy-egy meztelen női alakot mutat, a mint egyenesen fönáll s kezeit mellére teszi. A fej és lábak balra fordulnak, a testnek többi része azonban szemközti állásban látszik, a mint ez a legrégibb művészetben oly gyakorta előfordul. A fejet nagy golyókkal ékesített diadéma veszi körül, a mely az I. és III. sírból származókhoz félreismerhetlenül hasonlít; e fölött pedig galamb lebeg; a 189-ik ábrán még ezentúl kétfelé, oldalt is, repül egy-egy galamb.

A 188-ik darab egyszerűen kalapált lemez, a mely hátul üres és hat átfúrt lyukon varrták fel a ruhára. A 189-ik ábrán bemutatott ékszer ellenben mind a két oldaláról való nézésre szánták, mivel két egyenlően kidolgozott lemezből áll, a melyeket a testen és a térdek közt látható szög tart össze. E darab valószínűen hajtű feje lehetett. Ámde azt csakugyan kétségtelennek vehetjük, hogy mind a két alak Aphroditét ábrázolja, a kinek, már mint phoeniciai Astarténak, galamb a jelképe és az egyetlen lény, a melyet teljesen meztelenül ábrázoltak.

190. Ülő asszonyi alak aranylemez-ből, a III. sírból (term. nagyság).

A két példányban meglevő 190-ik aranylemez felöltözött ülő női alakot mutat. Az alak szemközti helyzetben ül, csak a lábai fordulnak ismét oldalra, úgy hogy az egyiket jobbfelé, a másikat balfelé tartja, kezeit a mellén összeszeteszi. A felső test ruházata nagyon duzzadtan hull a mellén alá, a szoknya a térden ránczot vet. Ezt két sor körülfutó nagy kerek pont, valamint több egyszerű abroncs disziti, a melyeket alkalmasint szalagdisznek kell képzelnünk. E pontok vagy korongok valószínűen ugyan-

azonosak azon kerek aranylemezekkel, a melyekből ebben a sírban 700-nál többet találtak. (Lásd a 179—182. ábrákat). Az alaknak ülő helyzete, mellén összetett karjai, fejének szemközti állása, mind oly pontosan megfelel a magnesiaiai Sipylos sziklafalán levő ősrégi Cybele képnek, a mely szintén mondaszerű görög őskorba nyúlik vissza, hogy a mi arany ékszerünkben is Cybelét vagy Rheát, a nagy anyát ismerhetjük meg.

191. Aranylemezből készült templomocska a III. sírból (természetes nagys.)

Némelyeknek visszatetszhetnék az a felfogás, hogy az ily vallásos képek ruhadíszül szolgáltak; de Egyiptomban szintén egész tömeget találjuk a nyak vagy mellre való, lánczczá összefűzött kis istenképecskének, sőt az sem igen egyéb, a midőn a mi hölgyeink a kereszt jelét nyakszalagukon viselik.

Bizonyára szintén vallásos jelentőségű még a 191. ábrán látható házacska is, a mely két példányban ebből a sírból, további teljesen hasonló három példány pedig az V-dikből származik. Itten egy épületnek egész homlokzatát látjuk a legérdekesebb módon ábrázolva, a mi annál becsesebb, mivel ennek a legrégibb kornak valódi épületeiről, a legjobb esetben is, csak az alaprajzot találták meg. A mi aranylemezeink legalul jól összerótt négyszögművek-ből épült alapzatot mutatnak, erre nyilván fagerendákkal berámázott három nyílás következik, a melyek közül a középső a legmagasabb. Mindenik nyílás közepén egy oszlop áll, fölötte két lapból alkotott oszlopfővel. Az a kehely alakú vonal, a melyben az oszlop áll, egyelőre talány marad.

A középső nyílás fölött még valami különös fölépítmény van: mindenekelőtt négy gerenda fekszik egymás fölött, erre valami körülramázott négyszög következik, a melyet két, kihajlásával egymás felé forduló, félkördiszitmény tölt ki; fönt pedig sajátos oromdísz fejezi be úgy a középső épületet, mint a két alacsonyabb szárny-épületet, a középső orom idoma négy szarvú, a két oldalfő pedig két-két szarvval nyúlik föl; az alacsonyabb szárnyak külső két szarván egy-egy galamb áll befelé fordultan.

Ehhez egészen hasonló kép fordul elő a császárok korából való paphosi¹ érmeiken, a következő fölirattal: Κονὸν Κυπρίων, a «cyprusiak fő szentélye». Ez ennél fogva kétségkívül a cyprusi Aphrodite temploma. Az épület teljesen megfelel a mi aranylemezkeinken levőnek, a mellék-hajókon azon módon galambok ülnek. Az épület előtt

¹ Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. III. 120, 126.

rácsozattal körülvelt félkör alakú udvar terül, a melyben még egy galamb üldögél. A középhajó fölött a nap és

192.

193.

194. Arany fülönfüggők a III. sírból (nagyság 5:6).

félhold képe látszik. Itt tisztán felismerhető az a valami, a mi a három nyílásban áll. A középsőben levő nem

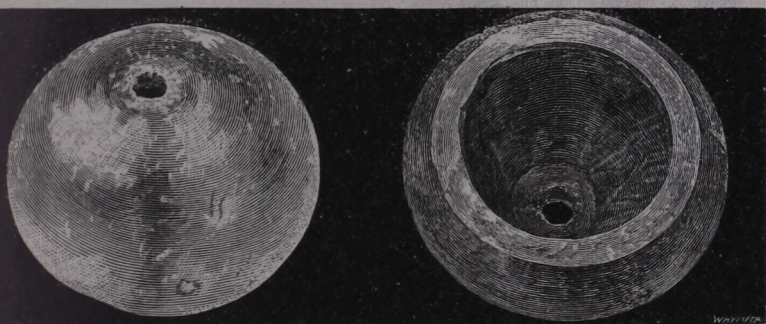
egyéb igen durva alakú bálványnál, régi templomi képnél; a két oldaliban pedig egy-egy «karos gyertyatartószerű tárgy» áll. Perrot szavai szerint bizonyára egyiptomi alakú áldozó-asztalok.

195. Arany hajtű ezüst szárral a III. sírból (természetes nagyság).

Ennélfogva a mykénei képen is Aphrodite szentélyére kell ismernünk, a mely mellett az istennő szent galambjait tartják. A templom három osztályú homlokának teljesen ugyanaz az alakja, mint a tirynsi és mykénei palotáknak, hol két pillér közt két oszlop állott. A középső résznek kimagaslása pedig egészen kívánságunk szerint

bizonyítja be azt a régóta sok oldalról táplált gyanítást, hogy ama legrégebbkori épületek bazilika-módra készültek, vagyis kimagasló középhajó állt két mellékhajó között. A kimagasló részen helyezték el az ablakokat, ennél fogva a mi képünkön a felső építmény négyszögében ablakra ismerhetünk, a melynek tábláját összefordított félkörök díszítik. Ezek éppen olyan félkörök, mint a minőkkel a tirynsi alabastrom párkányon (110. ábra) a hátrább álló lapok voltak díszítve, s a melyeket e szerint valódi metope-díszül ismerhetünk föl, vagyis azon lap díszítményeül, a mely az

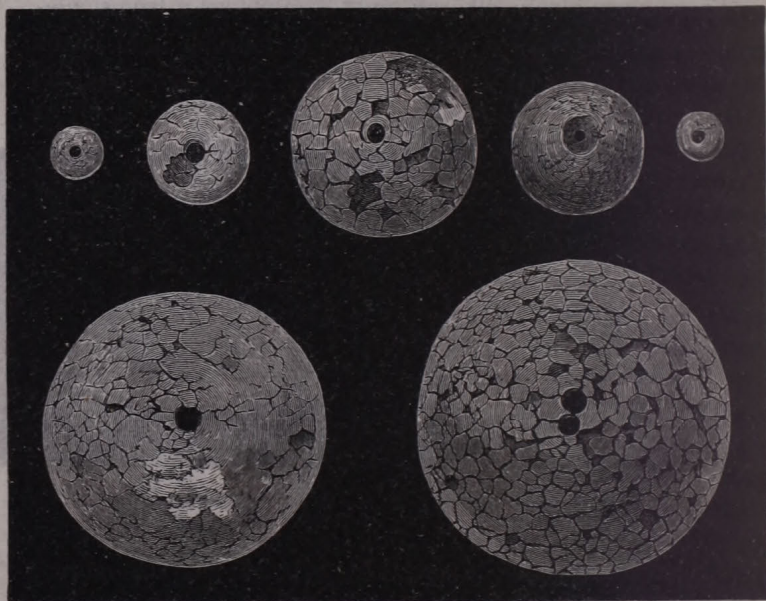

196. Hegyi kristálygomb a III. sírból (természetes nagyság).

épületben a teherhordó gerendavégek (trigliphek) közt maradt hézagot kitölti. De sajnos, el nem döntött kérdés, vajjon az alsó nyílásokban látható oszlopok és ívonalak az ajtók kétfelé osztására és kitöltésére szolgálnak-e, vagy pedig tán az épület belsejében álló tárgyakat jelentik.

A következőkben magán a testen viselt ékszereket, nevezetesen a fülönfüggőket, hajtűket, nyaklánczokat beszéljük meg. A 192—94. ábrán feltüntetett három érdekes műdarabot eddigelé vagy semmiképen sem, vagy hajfűrt tartóknak magyarázták. Azonban nagyságuk mellett is mégis

bizonyára fülönfüggők. Mindegyikből két példány van. A 194-nél fönt még az a kis karika is megmaradt, a melyet a fülczimpán keresztüldugtak, a többieknél ez elveszett ugyan, de az a hely, a hol rajta csüngött az ékszer felső csúcsa, belül erősen kikopott, úgy hogy ezek a darabok egyúttal arról is tanúságot tesznek, hogy az életben sokáig

197. Borostyánkő gyöngyök a III. sírból (természetes nagyság).

viselték; két kalapált és áttört művű díszszel ellátott aranylemezből áll, a melyeket széleik visszahajlítása által illesztettek össze, most azonban már elváltak egymástól. Ezt a párt bizonyára nem használták az életben, hanem csakis halotti ékszerül készült. A 193-ikon vésett a disztítés.

A mykénei nők egyenesen megterhelték magokat arany ékszerekkel. Hajtűik is ritkitják párjokat nagyságra

és súlyra nézve. A 195. ábra kétségkívül efféle; melltűnek, a minek eleinte tartották, ezüsből készült szára, nagyon széles és hosszú. Feje sajátságos képet mutat. Papiruskacsokból összehajlított körben kiterjesztett karú, hosszan aláhullámzó ruhájú alak lebeg. Nyakkötőt és karpereczet is visel. Az assyriai Ahura-Masda ehhez nagyon hasonló s ugyanilyen a körön túl terjedő ruhában lebeg napkorongjában;¹ ennek az előállításával a mienknek minden esetre viszonyban kell állania.

A 196-ik ábrán két oldalról feltüntetett hegyi kristály félgömbben szintén hajtú gombjára ismerhetünk. Ezt belül kiüregesítették, és ott élénk veres és fehér színben valami csúcsíves diszitmény maradékait mutatja. Számos, alul csúcsban összemenő arany hüvelyekre is akadtak, a melyekbe alkalmasint bronz- vagy faszegeket dugtak, hogy az egészet hajtúvé alakítsák, természetesen csakis halotti díszül.

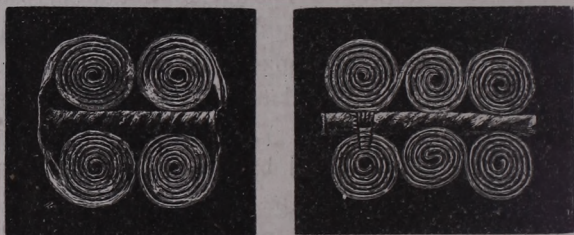
Hogy a mykénei nőkről bátran föltehetjük, hogy ily magas hajdísz viseltek, azt az alább képben föltüntetett nagy arany gyűrű tanúsítja, a melyet a sírokon kívül találtak (295. ábra).

Nyaklánczokból szerfölött sok részeket találtak, nevezetesen először is igen sok különféle nagyságú borostyánkő-gyöngyöt (197. ábra). Ezeknek most sötétbarna a színök s igen össze-visszarepedezettek. Azon chemiai vizsgálatok, a melyeket Schliemann kértére O. Helm Danzigban s később mások is végeztek, egyezőleg azon eredményre vezettek, hogy ez a mykénei borostyánkő nem a siciliaival, hanem a Keleti-tengermellékivel áll legközelebbi rokonságban, ennél fogva úgy látszik, hogy innét

¹ Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, II. 89., 204., 685.

származott. A sicíliai és fölső itáliai borostyánkő, azt mondja O. Helm, nem tartalmaz semmi borostyánkő-savat; efféle csakis a Keleti-tengeri borostyánkőben van, még pedig 3—7 százalék. A mykénei sirokból eredő borostyánkő-gyöngyben azonban 6 százalék van, és így bizony-nyal a Keleti-tenger mellől származhatik, mert «idáig nincs oly tapasztalat, hogy a Balti tenger borostyánkővével chemiailag egyenlő termékre más helyeken akad-
tak volna.»¹

Az út, a melyen ez a borostyán Mykénébe jutott, minden esetre valamely, Németország északi részéből a Fekete-tengerhez vezető, karavánút volt.

198. és 199. Arany nyakláncz-diszitmények (nagyság 5 : 6).

A borostyánkőből való gyöngyök mellett, agátkőből valók is vannak, valamint lencsealakú, tekercsekkel vagy képes ábrázolatokkal diszített, sardonyxból és amethystből készült gemmák, és végre különböző, de mindig hosszanti irányban átfúrt, így tehát szintén fölfűzésre szánt arany ékszerek. Ezek egyrészt a 198. és 199. képen leábrázolt darabok, a melyek a közepükön mindig csövet s e köré sodronyból csavart és összeforrasztott tekercseket mutatnak, másrészt pedig a bemélyített képes ábrázolással

¹ Schliemann, Tiryns 431. lap.

ellátott három darab négyszögű toló rekesz (200—202. ábra). Ezek elsején egy férfiú küzd egy oroszlánnal, a melyet baljával torkon ragadott, míg fölemelt jobbával a kardot torkába taszítja. Az oroszlán mind a két első lába körmeit a férfinak előre tett lábába vágta. A férfiú ruházata esakis holmi uszónadrágféle öltözet, mint a hogy az Amykle melletti kupolasírból eredő legújabb lelethől már közelebb is meghatározták. Az ábrázolás leginkább a férfialak fesz-telen és ügyes állásával lepi meg az embert.

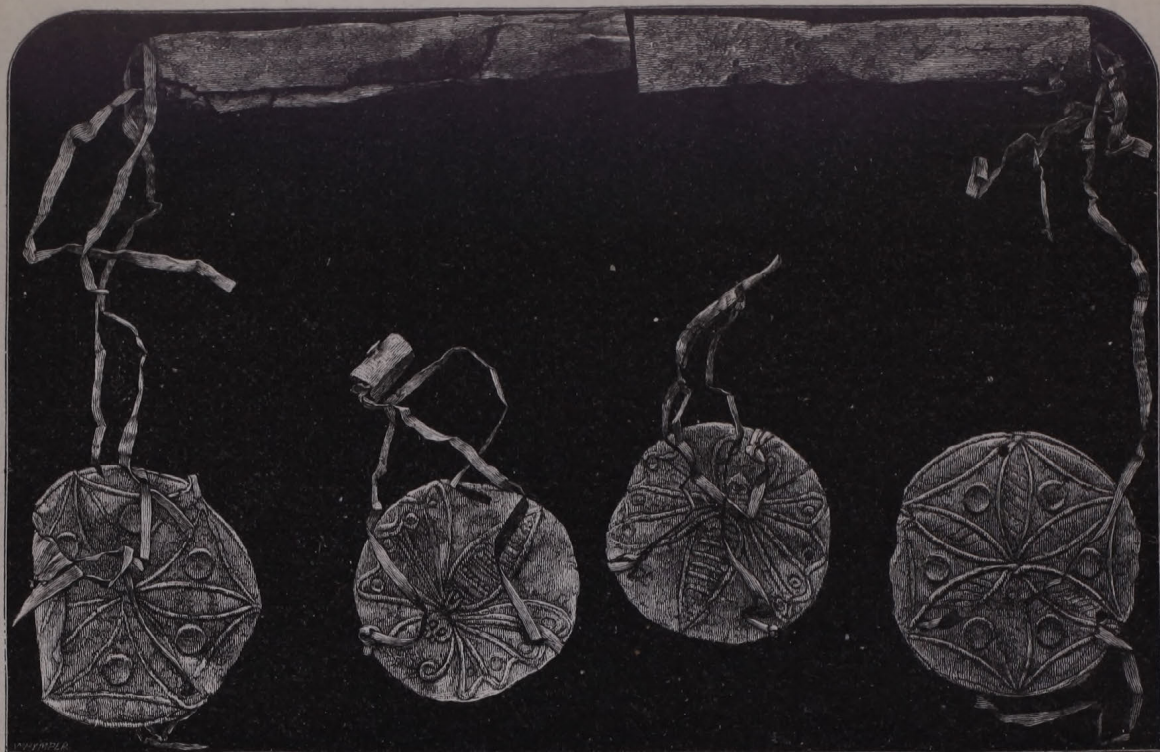
De még inkább csodálhatjuk a művész ügyességét a második darabon, a mely két férfit mutat be, harcban egymással. A baloldaltól élénken előrohanó férfi, összeroskadó ellenségének a pajzsa széle fölött döfi a kardot

200—202. Arany reteszek a III. sírból (természetes nagyság).

nyakába. A győző, úgy látszik, mintha az imént említett ruhadarabon kívül egyebet nem viselne. A háta mögött levő vonalak nem világosak; meglehet, a pajzs-nak rossz karban maradt jelzéséhez tartoznak. A legyő-zöttet nagy pajzsa majdnem egészen eltakarja. Úgy látszik, hogy ez a fején gombos és nagy taréjú sisakot visel. Két-felé osztott s erős görbülettel kidomborodó pajzsán pon-tokból álló nagy kettős-kört ismerhetünk föl: ezek bizo-nyára azok a gombok, a minőket a férfiak sírjaiban oly tömegesen találnak, s a melyekkel alább majd bővebben foglalkozunk.

A harmadik darabon oroszlánt látunk ábrázolva, a mely visszatekintve gyorsan jobbra fut. Első lábainak

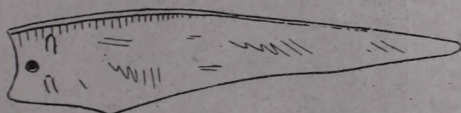

203. Mérleg aranylemezből a III. sírból (nagysága körülbelül 5 : 7).

térdei nem azt jelentik, mintha összeroskadt volna, hanem inkább a sebes futást, mint a későbbi művészetben is, egészen a VII-ik századig gyakorta látjuk. Az állat alatt jelezték a földet is.

Végezetül beszéljünk még a főbb eszközökről és edényekről, a melyeket ebben a sírban találtak.

Ugyanazon kerek lapokat, a melyek ruhadisztiményül szolgáltak, egyszer pillangóval, másszor levél- és kördisztiménnyel ékesítve, használták föl két kis mérleg serpenyőjéül, a melyeket nyilván csak halotti fölszerelésül készítettek (203. ábra). A mérleg rúdjaiból csakis az aranylemezből készült hüvely maradt fenn, a melyben bronz, vagy fapálcának kellett lenni. A serpenyőket tartó fonalak

204. Bronz késpenge a III. sírból.

aranylemezből készült, egészen vékony szálacskák. Vajjon ennek a mérlegnek csakugyan érzékfeletti jelentése van-e, mint a minővel Schliemann fölruházza, hogy tudniillik a holtak jó és gonosz tettei rajtok mérettek volna, mint a hogy az egyiptomi sírokban levő festményeken látjuk, vagy pedig tán inkább a mysticismust annyira kerülő, világos, őszinte, realistikus görög észjárás szerint éppen olyan szükségesnek tetszett, hogy a derék háziasszony mellé csak úgy letegyék a mérlegét, mint a hogy a férfihoz letették a kardját és serlegét: annak eldöntésébe nem bocsátkozom. Minden esetre nem ez volna az egyedüli háztartási eszköz, a melyet e női sírban találtak. Ugyanebből egy oly bronz késpenge is származik, a mely sem

kard, sem tör alkotó részét nem képezhette: ennél fogva inkább a konyhaszerek közé sorolható (204. ábra). Szintén e körbe tartozik a 205. ábrán föltüntetett alabastrom kanál is, a melynek egymás mellé tett két meghomorított tenyérialakja van. Tsuntas hasonlókép észlelte, hogy az alsó városban mindig találnak apró késeket az asszonyok sírjaiban.

205. Alabastrom kanál a III. sírből (nagysága 7:10).

A lelet többi arany tárgyai között van még egy pohár, melyet két sor hal csinosan ékesít (206. ábra); az egészet egyetlen pléhdarabból kalapálták, a fülét pedig reá forrasztották. A mellette leábrázolt arany szelenczén (207. ábra) sincs semmi forrasztás, hanem a fenekét a szélének visszahajlításával erősítették reá. A födelet sodrony köti össze a főrészszel, mint a következő három

darabon. Ez elzárás-módot gyakorta használták a trójai vázákon, úgy a mint Homerosnál látjuk, hogy a láda födelét mesterséges csomóra bogozott kötéllel biztosítják. Egyébiránt a 209–211. ábrákon bemutatott edények igen kicsinyek. Az egyik egészen alacsony, kerek szelencze, a másik kettőnek amphoraszerű alakja van és pedig az egyik, levelekkel díszített példány, két egymásra borított darabból áll; a másik simából még egy nagyobb fajta példány is van. Ha föltevéssem nem csal, e kicsinyített vizes-

206. és 207. Arany serleg és szelencze a III. sírból (nagyság 3 : 8).

korsók és szelenczék a felnőttekkel, szokás szerint, sírba tett használati tárgyak utánzásaképen, a gyermektetemek mellé tétettek.

A többi egynehány ezüst váza és egy pohár ugyanazon fémből, nemkülönben rézbográcsok és több efféle, nem érdemes arra, hogy rólok bővebben beszéljünk vagy hogy ábrában bemutassuk. Ellenben az egyiptomi porcelánból — fayence-köedényféléből — készült darabok közül nagyon érdekes az a cserép, a melyen egy harczosnak

sisakos feje látszik. Ez itt jelenik meg legelőször rajzban (208. ábra). A fő arczélben van ábrázolva. Hatalmas orra és nagy kidülledt szeme látszik, a melynek csillagát fekete festék jelezi. Nyakát elfödi az egészen odáig fölnyúló nagy

208. Egyiptomi porcellánból készült edény cserepe.
(Természetes nagyság.)

paizs. Sisakja alacsony és szorosan a fej alakjához simúl. Úgy látszik, hogy több egymásra rakódó rétegekből áll, a melyeknek mindegyikét, valószínűen bőrszíjjakból külön-külön fonták. A fülnél látszik az álladó szíj hozzátoldása. A sisakon fönnyel valami szárvalakú diszitmény látszik, a közepén pedig egy másodíknak maradványa. Hogy ez fölül mikép végződött, az, fájdalom, nem ismerszik meg többé.

Hasonló szárvalakú diszitmény van a síron kívül talált nagy vázán levő harcosok sisakján is, csak hogy

209—211. Aranyedények a III. sírból (nagyság 2 : 3).

ott mind a két szarv elül áll, és az egész sisak alakja is más. Sokkal közelebb jár hozzá a sardanák sisakjának

alakja (212. ábra), a kiket, mint az egyiptomiak ellenségeit, III. Ramses okmányain látunk leképezve. Ott ismét az alacsony, szorosan a fejhez simuló félgömböt szemléljük, a melyen elől-hátul szarv van, a közepén pedig egy gomb. Sardanakon közösen a sardesieket értik, ennél fogva nem lehetetlen, hogy a szóban forgó sisakalak és disztítés Kis-Ázsiából származott át Mykénébe.

212. A sardanák sisakja.

Festett vázákból ebben a sírban csakis a 213-ik

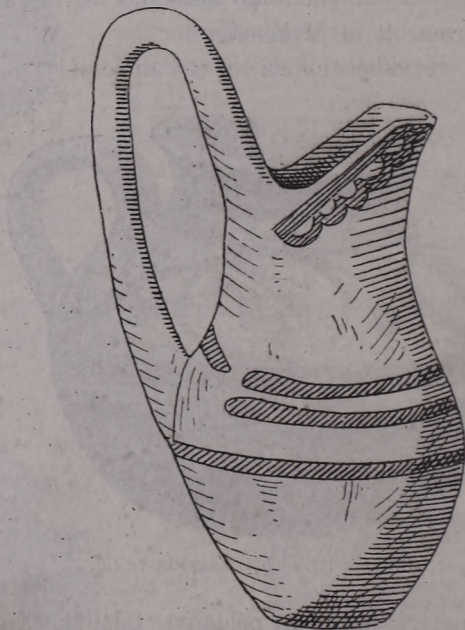

213. Váza a III. sírból (nagyság 7 : 10).

ábrán bemutatott egyetlen példányt találták. E fényes firnisz-festésben a vonalas disztítést az alakossal párosítva láthatjuk. Az edény hasát két szalag veszi körül; a felső részen vonalakkal összekötött körökben pálmalevelek láthatók.

Az sírban talált tárgyak közé a Museumban néhány olyan kis edényt is csatoltak, a melyek nem belőle erednek, hanem inkább egészen sajátos a származásuk.

Schliemann ezekről a következőt jelenti: «Körülbelül kilencz lábnyival föntebb, a harmadik sír nyílása mellett, a szikla lejtőjén, a régibb talaj-fölszín alatt 21 lábnyi mélységben, egész tömeg embercsontot fedeztem föl, a melyek nyilván nem voltak ugyan soha máglyán, de azért a nedvességtől annyira megrongálódtak, hogy a koponyák

214. Agyagváza, melyet a III. sír mellett találtak (nagyság 4 : 5).

közül egyiket sem menthettük meg. E csontvázak mellett nem találtak más tárgyat, mint néhány obsidián kést és öt igen csinos, fazekas-korong nélkül készült vázát.» Egyiket közülök a 214-ik ábra tünteti föl. Ezek, egyéb vázakkal ellentétben, meglehetősen durva veres agyagból

állanak. Az egyszerű karikákból és íves vonalakból álló diszítések fénytelen, sötétviola színben kenték rá a szintén fénytelen, sárgás-zölddel bevont alapra. Ez edények tehát a fénytelen festésűek nagy csoportjába tartoznak, de durva készítmények miatt, legalább a Mykénében magában talált edények között, a legelső lépcsőn a helyök. A második sírból, jóllehet csakis egy váza, ugyanezen sajátságokat tünteti föl, különben azt hihetnők, hogy a szikla fölszínén talált e nevezetes leletben az aknasírokat megelőző régibb korszakkal állunk szemben. Már Palamidinél és ismét az alsó város legújabb sírleleteiben hasonló jelenségek mutatkoztak. A sír ajtaja előtt sokszorosán feküdtek ilyen csekély értékű és durva mellékletekkel ellátott csontvázak, de a melyek mégis, úgy látszik, hogy a sírban levőkkel egyszerre temették el. Nem szükséges, hogy Tsuntassal itt azt a homerosi szokást vegyük fel, a mely szerint az előkelő halott számára rabszolgákat vagy hadi foglyokat öltek le s azokat vele együtt temették el. Az a magyarázat teljesen kielégítő, a melyet Lolling adott a csontokról, a melyeket a Palamidinél fölfedezte sír előtt levő fülkében talált, hogy oda a sírban nyugvó személyiségek szolgáját vagy szolgáját temették el.

6. A második sír.

A második sír, mindnyája között, a legkisebb méreteket (2.75 : 3 m.) mutatja. Ebben csakis egy holttest volt, még pedig, a mint a mellé tett mellékletekből kitetszik, férfiúé; mert nem csak egy bronz kardtöredék darabjait találták vele, hanem a 285. lapon ábrázolt (216. ábra) ugyancsak bronzból való lándzsacsúcsot is. Ez alul kerek köpüben végződik, a melynek még füle is van, meglehet

azért, hogy ráköthessék azt a talányszerű zacskó- vagy zászlóféle tárgyat, a melyet a harczosokkal ékesített nagy váza lándzsáin (lásd alább a 300. ábrát) felkötve látunk. Ezen fölül még (215. ábra) az az aranyserleg is e sírban volt, a melyet szintén egy darab aranylemezből

215. Serleg a II. sírből (nagysága körülbelül 9:10).

kalapáltak, egyetlen fület pedig rá szögecselték. Felső részét csúcsívekből összetett disztés futja körül, közepét és talpát két-két kidomborodó karika, a melynek harántékosan húzott vonalai az úgynevezett halszálkás disztést mutatják.

Ha e tárgyak biztossá tesznek bennünket arról, hogy

216. Bronz lándzsacsúcs a II. sírból
(nagyság 1 : 5).

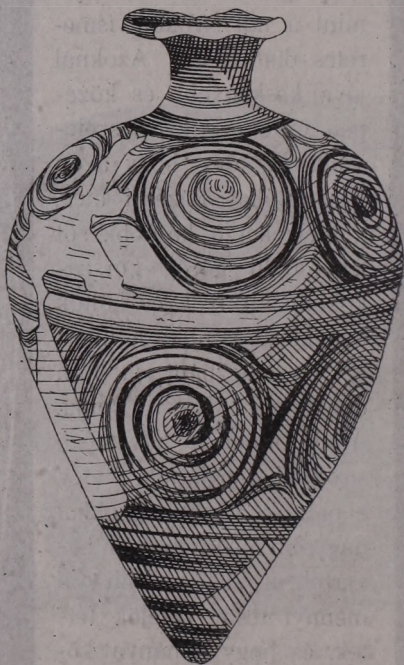
ebben a sírban férfi volt eltemetve, akkor nyomban feltűnhetik, hogy mellettök még egy arany pántra is akadtak (217. ábra). Igaz, hogy egészen más az alakja, mint a női sírokból ismeretes diadémáké. Azoknál jóval keskenyebb és középen csak egy kissé szélesedik ki, úgy hogy azon fejszorítókat közelíti meg, a melyeket a későbbi, sőt legkésőbbi görög korszakokban királyok és költők feje körül látunk, a miért ez a lemezpánt is férfi diadémája lehetett volna. Ámde majd a következő síroknál meglátjuk, hogy e pántok gyakran sokkal nagyobb mennyiségben heverték a sírban, mint a mennyi testet beléjük tettek, és hogy néhányat közülök a karsont köré kötve

masint mindnyáját karkötőnek, még pedig férfiak karkötőjének tekinthetjük. A képeken, például a bikán nyargaló férfien Tirynsben szintén ily pántokat látunk jelezve úgy a kéz-, mint

217. Arany pánt
a II. sírból.

lábesuklókon, valamint a térden is. A pánt diszítésére vonatkozólag megjegyezni való, hogy a földologban, az ívonalakkal összekötött nagy körökben s az érintők mellett levő kisebb kerek dudorokban teljesen a harmadik sírból való egyetlen agyagváza diszítési rendszere ismétlő-

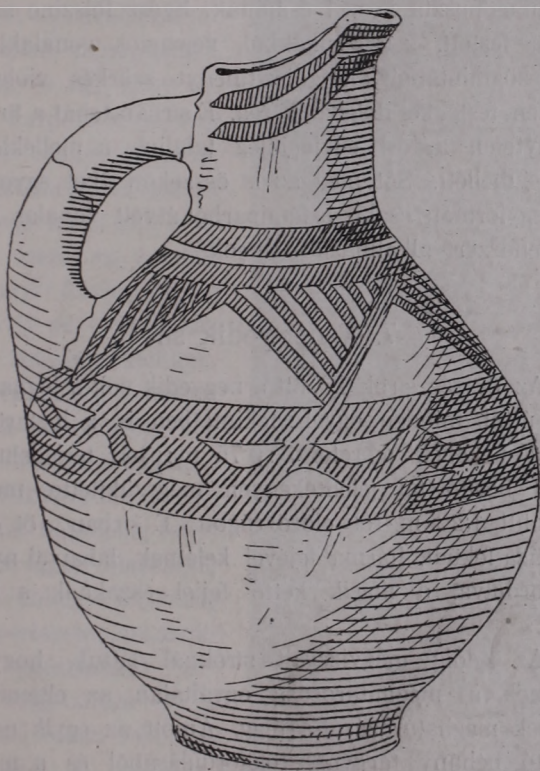

218. Agyagváza a 11. sírből (nagysága körülbelül 1 : 3).

dik (l. 213. ábra); csakhogy ott a nagy köröket pálmalevelek, itt pedig rézsütosan helyezett levelekből álló rozetták töltik ki. E szerint a második sír időre nézve nagyon közel járhat a harmadikhoz.

Ezen kívül a következő egyéb tárgyakat találták e

sírban: egy kis kést, három vázát egyiptomi porcellánból és két befestett edényt. Ez utóbbiak egyike (218. ábra) sajátságos alakú. Füle nincsen, alul szerfelett keskenyül

219. Agyagváza a II. sírból (nagysága körülbelül 1 : 2).

és csúcán átlyukasztott, s e szerint alkalmasint tölcserül használták. Sárga agyagalapon, veresbarna firniszszel van diszítve. A nyaka, hasa és talpa körül sávok vannak; a

két térközben nagy, de meglehetősen pongyolán készült tekercsek. A második befestett váza ugyanaz, a melynek közeli rokonságát a harmadik sír szélén talált darabokkal föntebb már kiemeltük (219. ábra). Ez durva veres agyagból van és puszta kézzel csinálták. Egész felszíne szürkés sárgára festett, s a karikákból, zezzugos vonalakból és háromszögmintából álló diszítményt szürkés violaszínű, fénytelen festéssel dolgozták reá. E sírban tehát a firniszes és fénytelen festést egyidejűleg találjuk a mellékleteken egymás mellett. Sőt még az is összeköti őket egymással, hogy egyformán csakis a fémiparból átvett vonalas diszítványrendszert alkalmazták reájok.

7. A negyedik sír.

Az összes sírok között a negyedik volt a legnagyobb és egyúttal minden egyéb tekintetben is a legértelmesebb. Fenekének méretei 5:6.75 m; bár terjedelmét az oldalait borító fal jelentékenyen megszükitette, mert ez mindenütt 1.20 m.-rel előre rúgott. E sírban öt ember csontváza feküdt, hárma fejével keletnek, lábaival nyugotnak fordulva, a másik kettő fejjel északnak s lábbal délnek.»

Az eddig megvizsgált síroknál láttuk, hogy sok ékszernek a meghatározása egyáltalán az eltemetettek nemének meghatározásától függ. Amott az egyik nemhez utalható néhány tárgynak előfordulásából és a másikat jelző összes tárgyak hiányából minden alkalommal röviden oldhattuk meg a kérdést: az I. és III. sírban csakis asszonyok voltak, a II.-ban csakis egy férfi volt eltemetve. De már a IV.-ik sírra vonatkozólag más s egyúttal nehezebb helyzettel állunk szemben. A mindenféle fegyverek

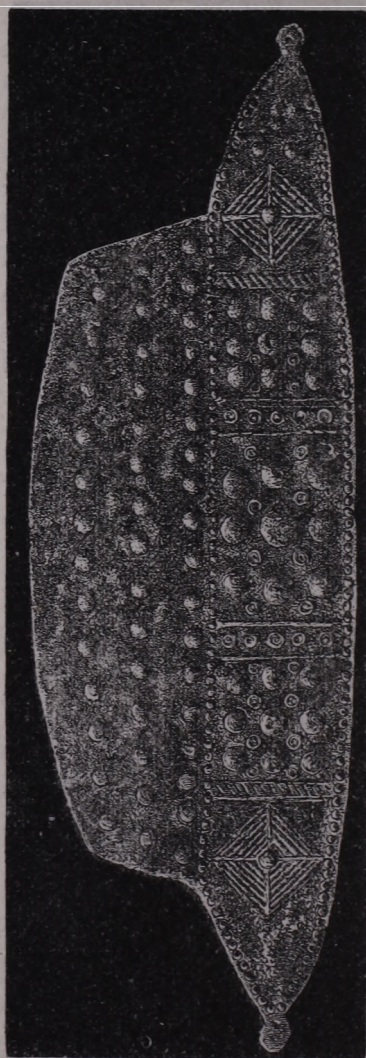
nagy tömege kétségkívül azt bizonyítja, hogy itt nagyobbára férfitestekkel van dolgunk; de e mellett oly darabok is találkoznak, mint például hajtúk és egy nagy tömör karperecz, a melyeket csakis asszonyi ékszereknek tarthatunk; és mégis közel sem hozható össze az a teljes asszonyi fölszerelés, a minővel az I. és III. sírnál megismerkedtünk. Mindenekelőtt hiányoznak a fülönfüggők és a nagy mellen csüngők.

A fölmerülő nehézségeket nem lehet teljes biztossággal eloszlatni. A különböző lehetőségek mérlegelésével azonban valószínűnek tartom, hogy három férfi és két női tetem feketett e sírban.

Kezdjük a dolgot mindjárt azon a ponton, a melyen a kérdés a legbonyolódottabban összekuszálódik. Schlie-

220. Arany diadéma a IV-ik sírból (nagysága körülbelül 1:4).

221. Arany diadéma a IV. sírból.

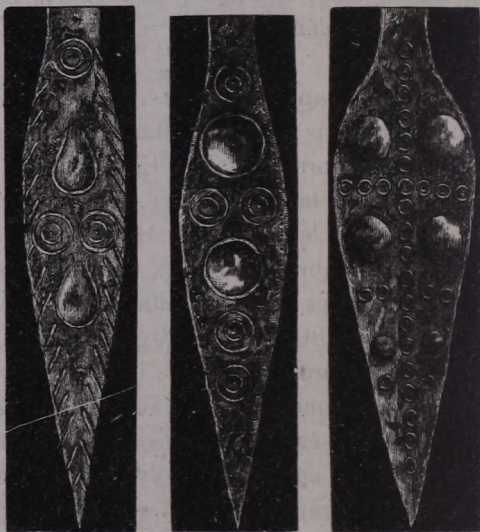
mann nem kevesebb, mint nyolcz «diadémát» sorol föl ennél a sírnál és mivel az is, a melyet ő a harmadik sírhoz utal, Stammatakis és a Museumi elrendezés szerint, ide tartozik, sajátképen nem is nyolcz, hanem kilencz darabunk van. Az természetesen lehetetlen, hogy mindnyájok fejdíszül szolgálhatott volna, mivel ötnél több tetem itt nem fordul elő, sőt arra a kibuvóra sem kell szorulnunk, a melyet Schliemann használt, hogy tudniillik alkalmasint több gyermektetem is lehetett e sírban, de ezek csontjaiból semmi sem maradt meg. A 217. ábrához hasonló alakú, de mindenütt egyenlő széles és mind a két végén is egyforma szélességű pánt fordult elő az V-ik sírban, egy karcsont köré csavarva (lásd alább a 269. ábrát) és mivel ebben a sírban

csakis férfiak voltak eltemetve, ebből az derül ki, hogy az ilyen pántot férfi kardiszül használták. Ámde nem csak az ilyen alakú pántokat viselték ezen a módon. A IV-ik sírban szintén akadtak egy karcsont köré övezett pántra, a mely közepén a legszelesebb, mind a két vége felé pedig csúcsba fut és vékony arany fonálban végződik. Ennek a 158. és 159. ábrán föltüntetettekkel egyező az alakja. Ennélfogva csakis arról lehet szó, hogy a IV. sír különbözőleg alakított «diadémái» közül egyáltalán melyiknél igazolt ez elnevezés.

Egyelőre két olyan darabunk van, mely a harmadik sírból származó bokrétás nagy diadémával leginkább rokon. Az egyiket a 220. ábra mutatja. Erre szintén volt kis lemezekből álló bokréta fölszögezve, de az most már, kevés nyomát kivéve, lehullott róla. A második darab, a melyet a 221. szám ábrázol, ehhez nagyon hasonló. Ez is ugyanazt a függőleges szalagok által képezett öt mezőre osztást tünteti föl; de itt a három középsőt rozetták helyett oly kis és legkisebb körök díszítik, a minők az első darabnál (220) a két szögletmezőt töltik meg, és a szögletekben az új diadémánál egy-egy négyszög van. Bokréta helyett a pléhlemez fönt oly karimában folytatódik, mely megközelíti a bokréta körrajzát. E felső rész háromsoros kis kördudorokkal ékeskedik.

Természetes, hogy ezt a két darabot a kar körül soha sem hordhatták, hanem azok minden bizonyynyal diadémák voltak: tehát csakis arról lehet szó, hogy ezeket a férfiaknak vagy a nőknek tulajdonítsuk-e. Ebben a sírban 13 arany kereszt fordult elő, azzal a négy babérlevél alakú ággal, a minővel az I. és III. sírnál megismerkedtünk. A II. férfisírban hiányoztak az ily kereszték, hasonlóképp hiányoznak az V. és VI.-ban is, a melyekben kimutat-

hatólag szintén csak férfitetek feküdtek. Ez azt bizonyítja, hogy e tárgyak kizárólag az asszonyi ékszerek közé tartoztak. Az első sírnál megtanultuk, hogy ezek közül öt vagy hat tartozik egy tetemhez. E szerint a mi sírunkban levő 13-ból éppen két női tetemre következtethetnénk. Diszítésükből az is kiderül, hogy határozottan a két diadémával összetartoznak (222—224. ábra). Mindig köröket és kerek

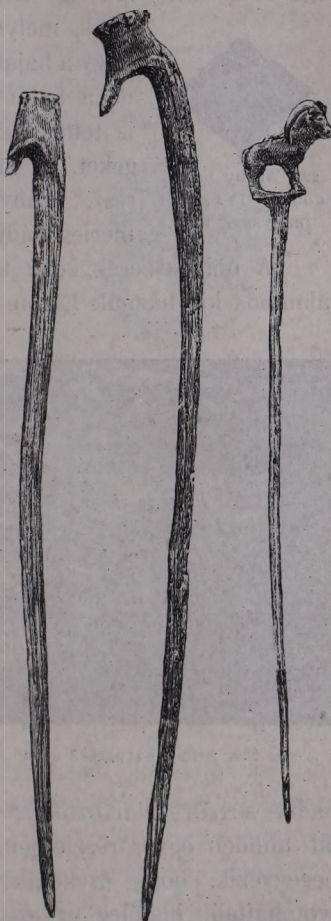

222—224. Arany kereszttek levelei a IV. sírból.

dudorokat mutatnak, esetleg még olyan leveleket is, a melyek a 220-ik ábra bokrétás diadéma rozettáit juttatják eszünkbe, sőt a szélükön ugyanazon rézsútos vonalak vannak, mint amott. A mi a kereszttekről állott, hogy minden valószínűség szerint a női ékszerek közé sorozhatók, áll tehát a diadémákról is, sőt ezekhez járul még a következő körülmény is. A II. sírban, a férfi tetem-

nél, csakis egy keskeny arany pántot találtak, a melyet mint láttuk, bizonyára inkább karpereczül, mint fejszül kell tekintenünk. A többi férfisírokban azonban, V. és VI., egyáltalán semmi diadémaszerűt sem találtak. Így tehát valószínű, hogy a mykénei férfiakat egyáltalán nem temették el diadémával.

Ha most ekkép a különböző oldalról nyert támpontok nyomán azt a nézetet fogadjuk el, hogy a IV. sírban két nőnemű holttest feküdt, akkor ez elhatározásunk következtében és némileg mintegy annak a jutalmául, azonnal akad több egyéb oly körülmény, mely a nyert eredmény további támogatására szolgál. Így mindjárt a 225—227. ábrán látható darabokat, mint hajtűket, a női ékszerek közé sorozhatjuk. A 228. ábrán föltüntetett gomb is valamely hajtűhöz tartozhatott. Ennek felső csúcsa zárt, az alsó nyílt pedig alkalmasint aranyozott bronz-tűt zárt magába. Igen

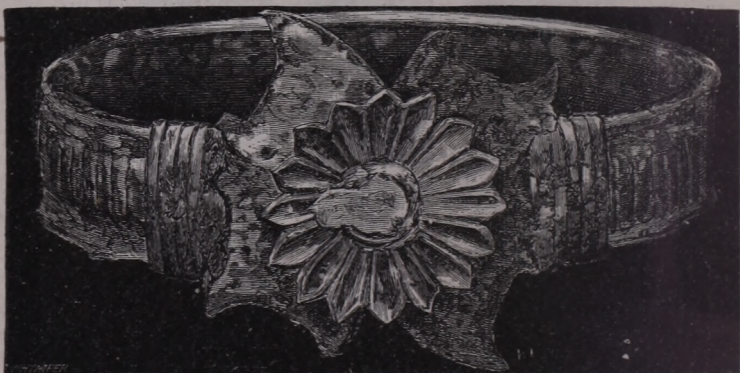
225—227. Arany hajtűk a IV. sírból
(természetes nagyság).

pompás a 229. ábra karperecze, levélalakra fölszögezett sugáros rozettájával. Egy félkör idomú fésűvel is találkozunk, melynek az lehetett a rendeltetése, hogy a haját összetartsa; csontból készült, de a hátát arany lemez borítja. E sírba is tettek az asszonyok mellé kis mérlegeket. A megmaradt darabok, két lapos rész, arany pléhlemezből állanak és a mérleg rúdjának borítékai lehettek.

228. Arany hajtűgomb a IV. sírból (nagysága 1 : 3).

A női ékszerek közé tartozhatik továbbá annak a galambos kis háznak három példánya, a melylyel a har-

229. Arany karperecz a IV. sírből (természetes nagyság.)

madik sírban találkoztunk; és pedig ez a három újab-bal minden egyes részletben, minden vonalban anynyira megegyezik, hogy ezeket szintén ugyanazon ponczczal nyomhatták, illetőleg ugyanazon mintán készítették; ez megint oly körülmény, mely ezt a két sírt korra nézve ismét szorosan összekapcsolja.

Úgy gondoljuk továbbá, hogy azokat a nyakdíszeket

is asszonyok viselték, a melyeket a szóban forgó sírban talált számtalan borostyánkő-gyöngyök alkottak, és végre a 230. és 231. ábrán látható igen nagy és gazdag ábrázolást feltűntető lappal ellátott pecsétlő arany gyűrűket is. Ezek nevezetesen olyan szűkek, hogy közép nagyságú férfikéznek is csak a kis ujjá közepéig tolhatók. Ennélfogva

230 – 231. Arany gyűrűk a IV. sírból (természetes nagyság).

ezeket is az asszonyi ékszerek közé oszthatjuk be, jól lehet rajtuk valódi férfi cselekmények vannak ábrázolva.

Az elsőn azt látjuk, a mint két kocsin álló férfi szarvast üldöz. A kocsinak olyan az alakja, minőt már a síremlékekről ismerünk. Itt is, mint ott, ama négy különböző kereket látjuk, a mely mögött a hozzá hasonló másik rejtőzködik, ellenben világosan két lovat ismerhetünk föl egymás mögött. A kocsiban álló két férfi közül az egyik

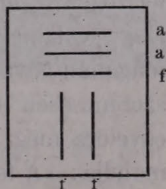
a lövésre hajlik, kifeszített bal kezével az ívet tartja, a jobbal pedig a nyilat röpti el a hűrről. A másik egyenesen fönnáll és félig fölemelt két kezében a gyeplőt tartja, a melyet — igaz — nem láthatunk. A lovak fölött ugró és fejét visszafordító helyzetben szarvas van ábrázolva. Ezt természetesen úgy kell képzelünk, mintha előttük szaladna. A jelenetet kétségkívül a tér miatt szorították úgy össze, hogy a mi egymás mögött van, egymás mellé kerül, a mi a legrégibb művészetben igen gyakori jelenség. A lovak előtt és alatt látható hullámvonal a földet jelzi, s úgy látszik ugyanazt akarja értetni a művész a felső szélén levő levélszerű ábrázolással is, a mely a második gyűrűt körülfutja.

A második gyűrű harczi jelenetet tüntet elénk. Négy férfialakot látunk rajta. A cselekvény a középső csoportban éri el tetőpontját. Itt egy harcos jó nagy lépést tesz jobb felé; egy másiknak, a ki előtte térdre esett, nyakát vagy haját markolta meg, s éppen a mellébe készül döfni a kardot. A leroskadó még védelmezni igyekezik magát fölemelt kardjával; jobbról pedig egy másik jó segítségére, a ki magát óriási pajzsával fedezi s az eddig győztes ellen hatalmas lándzsájával döfést intéz. A csoport másik oldalán egy másik férfi ül leroskadva vagy pihenve; jobbjával ülőhelyére támaszkodik, bal térdét magasra fölhúzta, jobb lábát pedig hosszan maga elé nyújtotta.

Ezeknek a férfiaknak, valamint az előbbi gyűrűn levőknek is, egész öltözetök ismét úgy látszik, mintha csak egyetlen kötőből állana. A paizsos mindenesetre sisakot visel a fején, a taraj rajta világosan fölismerhető. Paizsának az alakja nem bekanyarított, hanem egész hosszában egyenes szélű és oly erősen kidomborodik, hogy körülbelül félhengert mutat.

Ezzel körülbelül mind fölsoroltuk volna azokat a tárgyakat, a melyeket e sírban egész biztossággal a két aszszonyénak vallhatunk. E két holttestben leghamarabb azokat gyaníthatnók, melyeket Schliemann a sír déli felében, annak hosszában fekvé talált; míg a többi három tudvalevőleg az északi félben keresztben feküdt. De ily föltevést a leletekről szóló tudósítás nem tűr meg. Schliemann ezt mondja: «A mint ennek a sírnak kiásását a déli oldalon megkezdettem, azonnal öt nagy rézüstre bukkantam, a melyeknek tartalmát kerek számmal 100 igen nagy és kicsiny, arany lemezzel bevont csont-gomb alkotta . . . Közvetlenül az arany gombokat tartalmazó rézedény mellett, két hosszú arany szarvval ellátott ezüst tehénfejet találtam . . . Még másik két, igen vékony arany pléhlemezből készült tehénfejet is leltem ott, a melyeknek szarvai között kettős fejsze látszik . . . A mint keletről nyugotra tovább ástam, több mint 20 kardból és számos bronz lándzsából álló rakásra akadtam . . . Néhány lándzsaköprü úgy látszott, mintha egészen jó karban maradt volna, de mihelyt a levegő járhatta őket, azonnal összeomlottak . . . A két holttestnek az arcát, melyeknek a feje északnak fordult, vert művű nagy arany álarczok fedték.»

Ebből teljesen kiviláglik, hogy az a két tetem, mely fejjel északnak feküdt, s melyek mellett kardokat és lándzsákat, arcukon pedig álarczokat találtak, férfi volt, és hogy a nőket a három másik, keletre fordított tetemek között kell keresnünk. Ez utóbbi nézetet még inkább megerősíti Schliemann következő adata: «A három, fejjel keletnek fekvő, csontváznál találtam a két nagy pecsétnyomó gyűrűt és a nagy arany karpereczet.»

232. Az öt hulla
a IV. sírban.

Schliemann jelentésének néhány további adata, úgy látszik, mintha az első pillanatra megint kérdésessé tenné a mi — a két női tetemről vallott — nézetünket, s mintha azt bizonyítaná, hogy csak egy nő lehetett a sírban; ennél fogva rövid taglalás alá kell azt vennünk. Az első pont meglehetősen világos. Előre bocsátom, hogy az álarczok kizáróan a férfitetemetek jellemzik. Ezek a mi sírunk azon két tetemének arczát fedték, melyek a hozzájuk tett fegyverek alapján bizonyosan férfitetemek. Az álarcz teljesen hiányzik az I. és III. női sírokban, de az V.-ik férfisírban ismét mutatkozik. Már pedig Schliemann jelentése így szól: «Egy harmadik, sokkal vastagabb arany pléhlemezből készült álarcz (233. ábra) fedte az egyik, kelet felé fordult csontváznak a fejét.» Mivel a délről északnak fekvő két csontvázat férfinak ismertük föl, ez volna tehát a harmadik férfi tetem és a másik még hátramaradott kettőnek kellene az asszonyoknak lennie. Mind a mellett ezt halljuk: «Egy negyedik, igen nehéz arany álarczot találtunk a fejjel keletnek fordított tetemek egyikének feje mellett; tüzetesebb vizsgálat után látjuk, hogy ez oroszlán-fejet ábrázol.» A még tüzetesebb vizsgálat azonban mutatja, hogy ez az álarcz (249. ábra), az oroszlánfő nyakától kezdve síkban folytatódó lemezz részekkel, sík területre volt felszögezve, ennél fogva alkalmasint paizs-czimerül szolgált. Hogy valamelyik halottnak az arczán feküdt volna, már magában véve is teljesen hihetetlen! Ezt a nehézséget tehát szerencsésen elhárítottuk, és így a két női csontvázban egyelőre még hihetünk. De Schliemann még odább ezeket mondja: «A fejjel keletnek forduló csontvázak közül annak a kettőnek, a melynek az arcza arany álarcczal volt borítva» (ezeknek egyike az az oroszlán-álarcz, a melyet az első adat szerint «a fej *mellett*» találtak) — «szintén nagy

arany fedőlapok borították a mellét; ezek közül az egyik tömör aranyból készült és minden diszítés nélkül van; a másik azonban igen vékony aranylemezből és vert művű kis körökből álló két szélel ékesítve, a melyek között öt sor paizs alakú diszítmény áll központi körökkel. Ez

233. Arany álarca a IV. sírból (nagysága körülbelül 1 : 3).

utóbbi mellfedőnek mind a két végén egy-egy lyuk van, hogy a mellre ráköthessék.»

A mellfedőket is nyilván csak a férfiak kaphatták, mert csupán ebben és az V. sírban fordulnak elő. Ha tehát valósággal a keresztben fekvő tetemek közül csakis

kettő lett volna ezekkel befödve, akkor alig lenne megengedhető, hogy a hátra levő egyen kívül többet női tetemnek tartsunk. De ez a nehézség is teljesen kielégítő módon eloszlik. Az a diszítés nélküli mellfedő, a melyet Schliemann említ, a Museumban előfordúl az e sírból való tárgyak között, de más nincs. Ezen kívül különben is csak még egy mellfedő került elő az V-ik sírból; de ezt egyáltalán nem értheti a Schliemann-féle leírás, mivel diszítése egészen másféle (l. alább a 268. ábrát). Hogy mit tartott az utóbbi második mellfedőnek, most már egészen világos: nevezetesen nem egyebet, mint a második nagy diadémát, a melynek felső szélén bokréta helyett karima van (lásd fentebb a 221. ábrát). A kis körökből álló felső szélek, az öt paizsra való beosztás a lyuknak mind a két végén, itt ismét előfordúl. És ha még egyéb bizonyíték kellene ahhoz, hogy Schliemann ezt a darabot valóban mellborító pánczélnak tartotta, akkor megadja ezt az Athénében levő mykénei régiségekről egy kis kalauz, mely ezt a diadémát, a mely a Museumban a 274. számot viseli, következőleg jelezi: *«petite cuirasse d'or très mince avec ornement au repoussé»* («kis arany pánczél vert művi diszítéssel»).

A mi még csak az imént oly veszedelmesnek látszott a két asszonyi tetemről szóló tételünkre nézve, az most annak legerősebb támaszává válik: az az állítólagos mellvért, a mely férficsontvázra vallott, mint nagy diadéma, csak női tetemet ékesíthetett.

És a két női tetem egymás közvetlen közelében feküdt, mert Schliemann ama darabnak leírása után rögtön így folytatja: «A másik test feje mellett találtam a szép arany koronát (220. ábra). Itt bizonyára még a sírnek ugyanazon tájáról és álarcczal be nem borított fejről

van szó. Mind ezekből az derül ki, hogy három tetemnek álarcczal volt befödve az arcza, a másik kettőnek pedig

234. Arany álarcz a IV. sírből (nagysága körülbelül 3:8).

a homlokát diadémá körítette: amazok férfiak, ezek asszonyok voltak.»

Miután ekkép meggyőződünk, hogy két női csontváz-

ról szóló nézetünk jogosult, most már azon tárgyak vizsgálatára térünk át, a melyek az e sírban levő három férfi felszerelését alkották. Ezek közül természetesen a három álarcznak van kiváló jelentősége, mert ezekben először látjuk a mykénei művészet kiemelkedését pusztá diszitmények készítéséről annak a feladatnak megoldására, melyet az összes képzőművészet tetőpontjának szoktunk tekinteni, és ez az emberi arcz ábrázolása. Ez álarczok életnagyságú kidomborított arczképeket mutatnak. Az a kettő, melyeket a sír hosszában fekvő csontvázakon találtak, rendkívül hasonló egymáshoz; azért elég volt egynek a rajzát adni (233. ábra). Ez meglehetősen szabályos vonásokat mutat: nem nagy, jól alkotott orrot, közép nagyságú száját, jól kidomborodó ajkakkal. A szemek nagyon keskenyek s egy kissé rézsütösen állanak. A művész világosan jelezte, hogy a szemek bezártak; a dülledt szemgolyók közepén fut végig az a vonal, melyen a két szempilla összetalálkozik; ennek mind a két oldalán kis benyomott vonalak jelzik a szempillákat. Ugyanígy, csakhogy valamivel durvább, a szemöldökök jelzése a kiugró homlokesontokon.

Mind ezt a másik álarczon is éppen így találjuk. Az egyetlen szembetűnő különbség abban áll, hogy a fülek amott közelebb állanak a szemekhez és egy kissé gondosabban alakítottak, mint itt.

A harmadik álarcz, a mely az asszonyok mellé temezett férfi arczát borította, rendkívül eltér attól, a melyet éppen most irtunk le (234. ábra). Az orr mindenesetre nagyon félre nyomott, ennélfogva nem is mondhatunk róla ítéletet. De a szemek nagyobbak, mint amott: majdnem teljesen golyó alakúak és messze kidülledtek. Mivel éles szélekkel vannak körülkerítve, majdnem azt a benyomást teszik, mintha tágra nyílnának; de mivel a középső rajz

általában hiányzik, a zárt pillak közül csakis ügyetlenségből maradhatott ki a határvonal. A homlokcsontok erősen kiállanak, a szemöldök nincs jelezve. A száj ábrázolását mélyített benyomás képezi, mely mind a két oldalon hosszan elnyúlik, oly hosszan, hogy utójjára már nem is jelentheti a száját. Az orrezimpáktól vonalak indulnak ki és a száj hosszabbított vonalaira találnak, úgy hogy a közbeszó rész kissé domborúnak mutatkozik, a mivel a művész talán bajuszt akart jelezni, melynél a szőrszálak rajza éppúgy elmaradt, mint a szempilláknál s a szemöldököknél. Mindazáltal nem szabad ezt a férfit pusztán bajuszszal képzelünk, hanem a szakálnak is némi nyomaival, de a mely, mivel belőle semmi sincs föltüntetve, nyilván nagyon csekély lehetett, a mi ekkép egészen fiatal korra vall. Az alsó ajak fölötte keskeny. A fülek helyzete teljesen megfordított, mivel kagylójok, a helyett, hogy egyenesen fölfelé állana, nyitott részével lefelé fekszik.

Abban nem kételkedhetünk, hogy ez álarczokban az elhunytak arczképeire kell ismernünk, főkép bezárt szemeik miatt, a melyek az V-ik sír egy példányánál újra ismétlődnek. Hogy miképen készültek, azt biztosan meg nem mondhatjuk. A pléhlemez sokkal vastagabb, hogy sem, mikép a harmadik sír gyermekálarczával történt, maguknak a halottaknak arczán idomíthatták volna. Inkább valami fa-formán verhették ki, éppen úgy, mint a hogy az e sírban lelt sok gomb és dudor, többnyire a még benne megmaradt csont magvától kapta diszítmenyét, a melybe minden vonalat eleve bekarczoltak.

Az egyes arczrészek ábrázolásában feltűnő az a különbség, a mely a két első álarcznál egyfelől és a harmadiknál másfelől előfordúl s nem magyarázható ki pusztán a leábrázolás tárgyát képező halottak arcztípusának kü-

lönbözőségéből. Annak a halottnak, a kihez a harmadik álarcz tartozott, éppen úgy zárt szeme, szempillája és szemöldöke volt, mint a másik kettőnek. Ha tehát ezeknek a kifejezése elmaradt, ez csak azért történt, mert az álarcz készítője nem tudta, hogyan csinálja. Ennélfogva azt kell föltennünk, hogy ez az álarcz más, valószínűen régebb időben készült, mint a másik kettő, és hogy az a férfitem, a melyen volt, vagyis az, a mely a két asszonnyal együtt feküdt a sírban, szintén régebben temettetett el, mint a másik kettő; ezek maguk azonban, álarczaik rendkívüli megegyezésénél fogva, meglehetősen egyidejűek.

Mint már föntebb említettem, nekem úgy látszik, hogy az arcnak álarcczal való befödése kizárja a homlokkötő egyidejű alkalmazását, és mivel mind a három férfigalottnak álarcza volt, a két asszony számára pedig már a két nagy diadémát lefoglaltuk, a többi előforduló arany kötő mind arra a czélra szolgálhatott, — a mit a leletek tényálladékából még két esetben kimutathatunk, — hogy a karokat övezzék körül. A Múzeumban e sírből egy — csücsával aranyfonálban végződő — olyan karkötő van, a melynek hurkában a karcsont még benne van. Most már az a kérdés támad, hogy az ilyen karkötőket valósággal a férfiak viselték-e, és nem inkább e sír két asszonyához kell-e utasítanunk. Erre a kérdésre azt felelhetjük, hogy először az V.-ik számú férfisírban szintén karcsont köré csavarva találtak hasonló kötőt, és hogy másodszor a különböző képeken levő alakok karjai, mindjárt kézcsuklóik fölött, kötéssel körülövezve mutatkoznak. Karkötőink díszítéséből megint újabb bizonyíték ered arra nézve, hogy közülök legalább néhány a férfigalottekhez tartozott. Ugyanazok a díszítési alakok, a melyek a 235-ik ábrán bemutatott kötő középpontján

vannak: nevezetesen egy rozetta egyenesen, a jobbról és balról mellette levő rézsút álló levelekkel és olaj vagy babér faágakkal újra előfordulnak különféle, biztosan a férfiviselethez tartozó tárgyakon, a melyek közül egyet a 236-ik ábra be is mutat. Ezek mind a két végökön kifúrt, vízszintes szalagból állanak, a melynek közepéből függőleges és közepén bordával megerősített s nagy kerek fülben végződő pánt indul ki. Mivel e darabok egyikét az egyik tetem térdére kötve találták, biztosra vehetjük, hogy a szövetből vagy bőrből készült szárharisnyákat, a szárvédők elődeit, tartották, a melyek a már több ízben említett nagy váza harcosainak alsó lábszárain láthatók (300—301. ábra). Ezeket mindenestre akkép viselték, hogy a díszített kötő, sodrony segítségével, a lábnak a térd és ikra közt eső részét körülövezte, a függőleges pánt pedig lefelé lógott és fülével a szárharisnya gombját tartotta.

A többi mellékelt eszközök majdnem egészen e két osztályra: fegyverekre s ivóedényekre szorítkoznak. A fegyverek közt vannak kardok, török, lándzsák és nyilak. Vizsgáljuk meg először is a kardokat. Ezek pengéje mind bronzból készült, hiszen vas általában e sírok közül egyetlen egyben sem fordul elő.

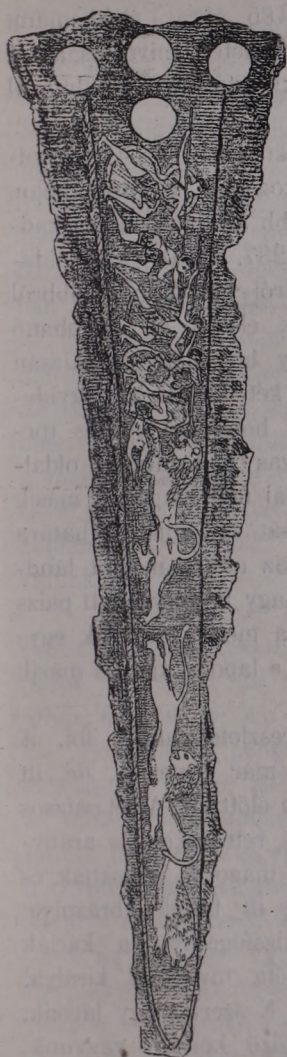
235. Arany kötő a IV. sírból.

Mindnyájan kétélű és sajátságos alakú, szélesen kezdődő azután igen hosszan keskenyülő csúcsba futnak. Már Schliemann megjegyezte, hogy hosszúságukhoz képest (1 m.-ig) nagyon is gyengék arra, hogy vágásra használtassanak. Sőt több férfigarcz ábrázolása mutatta is, hogy a karddal mindig csak szúrtak, így a III. sír reteszén és a IV. sír aranygyűrűjén (l. a 201., 231. ábrákat). A pen-

236. Arany harisnyatartó a IV. sírból.

geknek többnyire egész hossza futó állatok ábráival ékeskedik. Így e sírból való egyik kard, mindenik éle mellett, egyformán ábrázolt griffek egész hosszú sorát mutatja. Ezeket egészen lapos domborműben magából a pengéből dolgozták ki és majdnem teljesen ugyanazon alakot mutatják, mint a minőket ruhadíszül aranylemezből készi-

237. Berakott munkájú törpenge a IV. sírból (előlap, nagysága 2 : 3). 238. Berakott munkájú törpenge a IV. sírból (hátsó lap, nagys. 2 : 3).

tettek a III. sírból. (L. fentebb a 185. ábrát.) Schliemann e domborművekről még nem értekezhetett, mivel csakis a Museumban a tárgyak fáradságos kitisztogatása alkalmával tűntek elő.

Még nagyobb meglepetést okozott a vastag oxyd-réteggel borított törpengék kitisztogatása a Museumban. Hat törpengén a legbámulatraméltóbb ábrázolásokra akadt berakott munkában. Az első (237. ábra) egyik oldalán oroszánvadászatot mutat. Balról hat ember, jobbról három oroszán látszik. A férfiak elsejét az előrohanó első oroszán már leterítette, úgy hogy lábait paizsán összevonva, a hátán fekszik. A két következő egyidejűleg taszítja lándzsáját az állat homloka felé és torkába. A első közülök nagy, magas boltozatú s oldalvást közepén bekanyarított paizsszal fedi magát, a másik kisebb négyszögletes, hosszú paizsát vállszíjján a hátára akasztotta. A negyedik férfi ijász, az utolsó megint lándzsával harczoló, a kinek szintén nagy bekanyarított paizs van a hátán. A legelső oroszán, a mely már csak egy-maga állja a harczot, megsebesült a lapoczkáján, a másik kettő hátat fordított s tova rohan.

A kidolgozás sok érdekes részletet tüntet föl. A férfiak uszónadrágszerű öltözkét már ismerjük, de itt látni először egészen világos rajzban előttünk. A két paizsos alakkal szintén megismerkedtünk a reteszeken és aranyérmeken. De új az a mód, a mint magokra akasztják, és az egész ókori művészetben csak itt látjuk ábrázolva. Herodotos azt állítja, hogy a paizsfogantyú a káriak találmánya, azon népé, a mely Kréta mythikus királya, Minos alatt nagy szerepet játszott. E szerint úgy látszik, hogy itt még e találmányt megelőző korban vagyunk. Ezenkívül az alakok csoportosításában nem egy finoman

kiszámított vonást fogunk már első pillantásra fölismerni. A férfiak a lehető legváltozatosabb állásokban vannak elrendezve, sőt a paizsok elosztása is olyan, hogy minden szögletesre kerülék alakú bekanyarított következik. Épp oly ügyesen kezelte a művész a különféle oroszlánokat. Az első teljes erővel a támadók felé iramlik, a második már megfutamodott, de fejét még egyszer visszafordítja, a harmadik egészen búcsut vett a csatatértől és teljes futásban rohanva menekül.

Az igéző rajz hatását rendkívül fokozzák a színei, mert a kép a legkülönbözőbb fémekből van összeállítva. Az oroszlánok és a férfiak mezítelen részei aranyból vannak berakva, a nadrágok, valamint a paizsok is ezüsből, a mellékrészek, mint például a paizsszíjak, paizsjelvények és a ruhakészítmények, feketés anyagból. Az alapot sötét zománczczal vonták be, a melyből az alakok élesen válnak ki.

Az egész képet előbb külön vékony bronzlemezen elkészítették és azután azzal együtt a pengébe beleillesztették. Ugyanezt az eljárást észlelhetjük úgy a szóban forgó, mint az V. sír minden törpengéjén.

Ugyanezen penge másik oldalán egy oroszlánt és öt gazella-féle állatot látunk (238). Az oroszlán ezek közül az utolsót megragadta, a többiek a legnagyobb sietséggel futnak tova. Itt is a legnagyobb változatosságra törekedtek a tovairamlók feltüntetésében, az egyiknek nekinyúlt futásával s a másiknak félreugrása- vagy visszafordulásával.

Egy másik, ugyanezen sírból kikerült tör, három egymásután futó oroszlánt mutat. E példányon a készítmód is annyiban más, hogy a pengébe beillesztett bronzlapon az állatokat domborműben már előre kidolgozták, s a kiemelkedő részeket azután az aranylemezekkel be-

borították. Így azután az állatok sokkal jobban kiemelkednek, mint a többi közönséges módon berakott darabokon.

A többi nem kevésbé jeles művű törpengék az V. sirban fordultak elő s majd a maguk helyén beszélünk rólok. Ha mind e darabokat figyelmesen szemléljük s átengedjük magunkat a gondos munka, az élénk előadás, a pompás színek hatásának, mily nagy tiszteletre gerjedünk azon műveltségi korszak iránt, a mely ilyen létre birt hozni! Jóllehet soha sem hiányoztak olyan mély belátású férfiak, a kik meg voltak arról győződve, hogy a csodás művészettel diszített paizsokról, pompás serlegekről, tündérileg ékesített palotákról szóló homerosi leírások nem légből kapottak, hanem ténylegesen meglevő hasonló dolgok ingerlő hatása alatt jöttek létre: de viszont olyan gyenge elméjükben sem volt hiány, a kik, mivel ilyfajta leletek elő nem kerültek, mindent készségesen üres képzelemnek és mesének tartottak. Most ime, élénk tárult ama legrégibb kor nagy műveltsége: ki vonná tehát kétségbe, hogy ez az a kor, a mely a homerosi énekeseknek oly szeretettel, a legapróbb részletekre kiterjedő leírásaikhoz az anyagot szolgáltatatta? Éppen a mi törpengéink mutatják találólag, hogy eme leírásokból mily sokat csak akkor érthetünk egészen, ha melléjük teszszük a mintákat, melyek után készültek. Achilles paizsát, a melyet Hephaistos művészileg kovácsol és egész képsorozatokkal von körül, a melyekben városokat, szántóföldeket, szőlőhegyeket, pásztor életet és tánczot ábrázol ki, Homeros leírása után számtalanszor újra elkészítették. Szép gyűrűkben sorolták egymás mellé a jeleneteket és azt képzeltek, hogy az egész mű vert munkával készült, mint azok a phoeniciai ezüst csészek, a melyeknél régibb munkát a görög földről nem

ismertek. De hogy a mester, a Homerostól említett különböző érczeket és színeket miként alkalmazta, az teljesen homályos maradt; ezeket a dús képzeletű énekes csak úgy költötte hozzá. De ha elfogadjuk, hogy a paizs nem vert, hanem berakott munkával készült, akkor nagyon egyszerűen megérthetők azok a versek, a melyek azt mondják, hogy (Ilias XVIII.):

561. Tett bele fürtökkel megterhelt egy buja szőlőt,
A gyönyörűt s aranyat, mely barna gerezdet ajánla.
S végtől-végig ezüst czölöpöknek támain állott,
Körben aczélből két árkot vona, mely körül ónból
565. Sátrat emelt.
573. Tett bele pörgeszarus ökröknek falka gulyáját,
Melyek majd aranyak, majd ónok voltak.
597. És amazok (*a tánczosnők*) gyönyörű koszorút viselének,
ezeknek (*a tánczosoknak*)
Fényes ezüst szíjról lógó szép kardjaik voltak.
(*Szabó István fordítása*).

Igy jut Homeros a maga igazához, és a mykénei török kétségkívül azon művészet termékei közé tartoznak, a mely az isteni énekest költői leírásaiban lelkesítette.

Szemléljük meg most már a pengék után markolataikat is, a melyekre szögezve, hüvelyeket, a melyekbe dugva s szíjaikat, a melyekre függesztve voltak.

A pengét három vagy négy szögecs erősítette markolatához. Ez utóbbi gyakorta arany pléhlemezzel bevont fából áll, de ilyen kevésbé tartós anyagból alkalmasint csak a halotti fölszerelés számára készítették. Ennek egyik példáját a 239. ábra mutatja. Itt világosan három szöget látunk, valamint a pengének is némi maradványát, és följebb a tekercsekkel, négyszögekkel és pontokból álló vonalakkal gazdagon ékesített borító lemezt. Ezt a darabot Schlie-

mann az V-ik, Stammatakis azonban a IV-ik sírhoz számítja.

A markolat végén gomb volt, a mely az arany markolatoknál természetesen aranyból készült, de a legtöbb markolaton csontból vagy alabastromból áll, a mikor alkalmasint egyszerűen bőrrrel vagy kenderrel körülfont markolathoz tartozott. Ilyen arany markolat részeit tünteti fel a 240. és alább a 288. ábra. A csontból vagy alabastromból készült gombok félgömbök, s lapos felükön meglátszik az a lyuk is, a hol a markolatot beleillesztették (l. a 281-ik ábrát). A mellékelt vázlat rajza (241. ábra) fogalmat nyújt arról, hogy az ilyen gombbal ellátott kardmarkolatot minőnek képzeljük. Ez az alak nagyon közel jár ahhoz, a mely a középkorban mindenütt megint szokásossá vált.

A kardhüvelyekből csak csekély nyomok maradtak reánk. Ezek, valamint a markolatok-

nak a belseje, fából, bőrből, vagy mint Schliemann véli, egyszerűen több rétegre összehajtott vászonból állottak, mert ilyesmik darabjait találták több ízben a pengékhez tapadva. Ezek díszítéséhez számította Schliemann, bizonyára joggal,

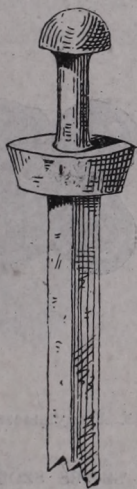

239. Kardmarkolat a IV. sírból
(nagysága 1 : 2).

azon nagy arany korongok és gombok egy részét, a melyek a sírban oly nagy tömegben fordultak elő. A legnagyobbakat a hüvely legszélesebb részére, a mindinkább kisebbeket a hegye felé alkalmazták. Ezek a gombok több tekintetben érdekesek. A 242-ik ábra mutatja, hogy miként tűnik elő a helylyel-közzel megrongálódott aranylemez alól a felső alap, a mely némelyiknél fából, mások-

240. Arany karmarkolat gombja a IV. sírből
(természetes nagyságban).

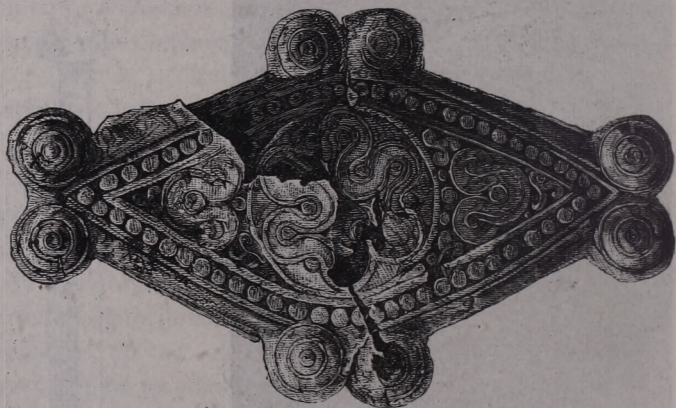

241. Gombos karmarkolat (képzetből összeállítva).

nál csontból készült. Ezeken előre bekarcolták mind azt a díszítményt, a melyet a föléjük tett boríték kifejez. Világos tehát, hogy sima aranylemezzel borították be a magvat és azután erős nyomással s a vonalaknak szög-gel utánhuzogatásával csinálták a díszítményeket. Biztosra vehető, hogy nem csak a gombokon alkalmazták

ezt a pléhdíszítési eljárást, hanem az álarczokat, a diadémákat, a III. sír 700 arany korongját s több más egyéb tárgyat is hasonló módon készítették.

De még valami van, a mi bennünket e lapoknál kiválóan érdekel: nevezetesen azon nagy dudorok, a melyeket párosával, sőt hármasával is raktak a rhombus szögleiteire. Ezek kerek korongok, a melyeknek középpontja mindig egy kissé kijebb áll a négyszög szélénél. A lemez gömbjeinek motivumát megértjük így: a korongok azokat

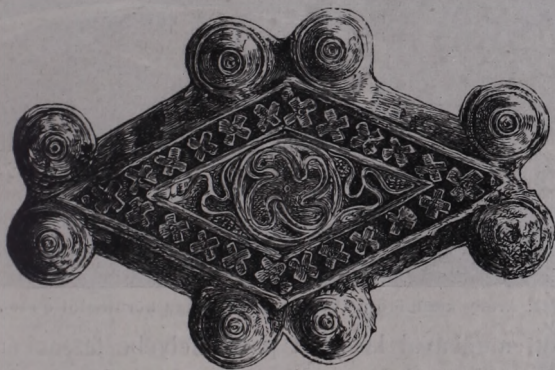

242. Aranylemezzel bevont nagy gomb a IV. sírből (természetes nagyság).

a széles szögfejeket vagy kampókat ábrázolják, a melyek a rhombuslapot az általuk díszített tárgyra kapcsolták. A szög nem megy keresztül magán a lemezen, ezt az erősítési módot tehát azon mintánál, mely szerint ez a lemez készült, az anyag keménysége és átfúrásának nehéz és veszélyes volta kívánta. Ennélfogva alkalmasint a nemesebb kőfajokra kell gondolnunk, a melyekből a gemmák is készültek, vagy pedig hegyi kristályra vagy borostyánkőre. Az alább ábrázolt (262), valószínűleg királyi pal-

ezához tartozó márkolat, kis hegyi kristálylemezkekkel van berakva. Ugyanabból nagyobb levált szalagokat nagy számmal találtak ebben a sírban. Alakjuk és nagyságuk tökéletesen megegyezik a mi kis üvegzungoráink hasábjával, de átfúrás sehol sem látszik rajtuk. Használatukat alig magyarázhatjuk másképen, mint hogy vagy berakva vagy ugyanazon módon mint aranylapjaink mintái, csakis szögfejeiktől tartva, ékességül voltak akár kardhüvelyekre, akár szekrénykékre vagy más ilyesmikre erősítve.

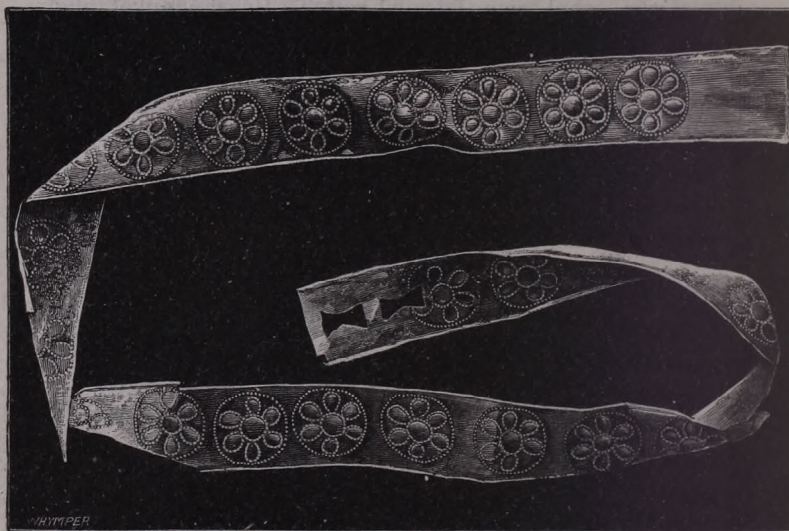
A mi aranylapjainkon azonban természetesen csakis a tárgy szélén ülő szögfejekkel való erősítés módját vették

243. Aranylemezrel bevont fagomb a IV. sírból (természetes nagyság).

a kő vagy kristálylapoktól, maga a lap diszitése a fémtechnikából származik. Ez iránt nem foroghat fenn semmi kétség, miután a törpengék az akkori technikai fejlettség állapotára oly öröndetes világot derítették. Ha pl. a 243. ábrát szemléljük, abból világosan kiténik, hogy a keresztet a lapnak két vonallal alkotott keretében úgy kell képzelnünk, hogy egyes darabokban rakták rá a sötétebb alapra. Hasonló módon rakták be a keretbe

illesztett kört a horgos kereszttel s a kör és keret közt megmaradt szögletek mindenikét egy-egy kanyargó vonalból álló háromágu csillaggal, az úgynevezett triskelessel. Ugyanaz a fejlődés ment itt is végbe, a mely a Homerosnál még

244. Arany kardkötő a IV. sírból (nagysága körülbelül 3 : 16).

berakott munkával készített paizs helyébe lassanként egy darabból való és kalapált diszitményekkel ékített paizsokat

245. A kardkötőbe való kapcsolásra szolgáló pálczika (term. n.)

állított elő : a készítménye egy-
szerűbbé válik, de a diszítési
alakok ugyanazonosak marad-
nak. Egyébiránt a mint Milch-
hoefer¹ kimutatta, éppen e darabnak minden diszítési
motivuma Kis-Ázsiában is feltalálható : a keresztek a Midas

¹ «Anfänge der Kunst in Griechenland» (Leipzig, 1883), 25. s köv. lap.

sirja nevezetű épület homlokán Phrygiában, a három és négyágu csillag a lykiai érmeken.

246. Aranszalag, alkalmasint egy lándzsa nyél disze a IV. sírből (természetes nagyság).

E sírban három kardkötőt is találtak, úgy hogy mindenik férfitetemre egy-egy jut. Mindnyájának ugyanaz az alakja és körülbelül a hosszúsága is, csak hogy az egyiken semmi diszítés nincsen. A 244. ábrán bemutatott legjobb karban levőnek hossza 1.5 m. és körülbelül 5 cm. a szélessége; ékitménye rozettákból áll. Az egyik végén két lyukat vágtak, a melybe a másik végén lánczocskán függő s a 245. ábrán bemutatott pálczika toldott.

A lándzsák, nyilak és paizsokról nincsen sok mondanivalónk. Mind a három fegyvernemen a főrészt fából állt, ennél fogva csakis csekély részek maradhattak meg belőlök. Schliemann azt mondja, hogy ő több lándzsát a feltárási pillanatában még teljesnek látott, de mihelyt a levegő hozzájuk járult, azonnal összeomlottak. Így tehát most már csak a bronzból való csúcsok maradtak meg, még pedig ebből a sírből négy. Mindnyájának ugyan-

247. Obsidian nyílhegy a IV. sírből (termész. nagyság).

olyan az alakja, mint a 216. ábrán feltüntetetté, csak a gyűrű hiányzik a köpűjokről. Az is lehetséges, hogy az oly aranszalagok, mint a minő a 246. ábrán feltüntetett, szintén lándzsákról való. Több, külön-

bőző szélességű példány van belőlök, és némelyik még kőalakúra is össze van illesztve, a melynek bősége körülbelül a lándzsanyél vastagságának felel meg, a melyet ekként e lemezek szilárd fémgyűrűk utánzataképen vettek körül.

248. Kettős gomb (term. n.).

A nyílhegyek, szám szerint 35, kőből készültek, még pedig az igen kemény obsidiánból; bronzból valók, a melyek

249. Arany oroszlán-álarcz a IV. sírból.

az Iliasban már közhasználatnak örvendenek, éppen nem fordulnak elő. Fő alakjokat a 247. ábra mutatja. A csücsöt kivágott részén nyilván faszár hasadékába szorították bele.

250. Ezüst ökörfej a IV. sírból (nagysága körülbelül 1 : 4).

Az íveknek, a melyeket a nyilakhoz a holtaknak bizonyára odaadtak a sírba, semmi nyoma sem maradt.

Épp oly kevésbé gondolnánk paizsokra, ha sok olyan diszitményt nem találtak volna, a melyek csakis paizsokon lehettek, és ha egy paizstöredék darabjából, egy kerek szélű, erősen boltozatos falaphól, a mely az V. sírban megmaradt, arra nem következtethetnénk, hogy ezt a védő fegyvert a IV. sírban is a halotthoz tetették. E diszitmények alatt főkép a csontbéllesű kerek aranygombok nagy mennyiségét értem, a melyek következtésüképen dudorokat alkottak. Ezek részint kettős gombok (l. a 248. ábrát), úgy hogy az alattuk levő bőrbe vagy szövetbe belegombolhatták vagy egyszerűen csak ráragasztották. A 201. ábra két pontsorrall ékesített paizsot mutatott. E pontokról miért ne gondolhatnók, hogy a mi gombjaink alakja? (l. a 272. és 273. ábrát). Ugyanezen gombokat alkalmasint a sisakokra is alkalmazták, mivel ezeket Homeros szintén dudorosoknak mondja, s a harczosokkal diszített nagy vázán (300., 301. ábra), különben fekete felszínükön, fehér pontok gyanánt jelentkeznek. A paizsok számára még egy másfajta diszitményt is le kell foglalnunk, olyat, a minőből csakis ebben a sírban maradt meg darabokban egy példány, s ez az oroszlánfő (249. ábra), s a nagy bikafej (250. ábra), a melyek okvetetlen paizs közepére való képek voltak. Az oroszlánfő a legvilágosabb nyomait viseli magán a sík lapra való felszőgezésnek. A fej körül merőlegesen folytatódik a lemez, és a szélén nem csak átfurás nyomai látszanak, hanem szélét egyenes vonalú zöld oxydréteg borítja, a mi azt mutatja, hogy itt bronzlécz borította s az egészet köröskörül tartotta. A fejről, mivel hiányos állapotban maradt meg, pontos ítéletet nem mondhatunk. Azonban az arcz-

részeknek éles körvonalozása és kemény, szögletes alakítása észrevehető rajta, éppen úgy, mint az egyiptomi és ázsiai műveken. A szem és az orr kidolgozása szintén olyan, s a szagló szőrök helyén kis kidudorodások láthatók. Az oroszlánfej később a legdivatosabb paizs-jelvények egyikévé vált. Ennélfogva nem túlságos merészség, ha már a mykénei korszakban is alkalmazottnak gondoljuk, a mikor paizsczimerek már fölmutathatók, így a 238-ik szám alatt ábrázolt törpengén a legelül küzdő férfi paizsát három nagy rozettás körvonalú alak díszíti, s a melynek díszítési rendszerében az oroszlán olyan nagy szerepet játszik. Ehhez járul, hogy Krétában a Zeus-barlangban, rövid idővel ezelőtt, valamivel későbbkori vert művű érczpaizsokat találtak, közepükön erősen kidomborodó állatfejekkel.¹ A minék a kimondásától tehát e könyv első kiadásában még tartózkodtam, most már körülbelül bizonyosnak vehetem, azt nevezetesen, hogy a nagy bikafej (250. ábra) sem egyéb, mint paizs-czímer, természetesen díszpaizsról; a hosszú vékony szarvak a legcsekélyebb csapást sem állanák ki. A fej ezüsből készült s az aknasírokból aligha került ki másik olyan darab, a mely ily bámulatos természetű kezelést mutatna, mint ez, legkivált a száj tájékán. A szájon, orron, szemeken és füleken még világos nyomai maradtak az aranyozásnak, s ezt nem egyenesen az ezüstre, hanem az ezüstre vont rézlemezre alkalmazták. A homlokára nagy rozettát szögeztek, de ez is hasonlóan készült rézlemezen nyugszik. Szarvait vékony aranylemezről forrasztották össze. A forrasztási vonal még maig is világosan fölismerhető; éppen itt pattant föl az egyik sarva.

¹ Képben megjelent a *Museo italiano* II. köt. III., IV., IX. képtábláin.

Most már a mindenféle edényekre térünk át, a melyekben ez a sír kiválóan gazdag volt. Kilencz arany serlegünk van, a melyek főkép olyan két alakot mutatnak, a minő Mykénében az agyagárúk közt is igen gya-

251. Arany pohár a IV. sírből (nagyság 4 : 5).

kori. Az egyik az az egyszerű alak, a melyet már a II-ik sír egyetlen serlegéről is ismerünk: egyszerű, láb nélküli pohár, reá szögezett füllel. Ilyen alakú serleg öt fordult

elő e sírban, oldalát majd merőleges barázdák vagy ágak, máskor vízszintes pántok vagy sok szintén vízszintes csatornácska ékíti. Az ágakkal diszítettet mutatja be a 251. ábra.

A két főalak másika abban különbözik az előbbtől, hogy a kehely alatt meglehetősen magas és karcsú lába

252. Ezüst serleg a IV. sírból (nagyság 4 : 7).

van. Ez három példányban fordul elő, a melyek közül egy disztiméntelen teljesen megfelel a Trójában oly nagy számmal található veres agyag-serlegeknek. A másodikat a hasán körülfutó sávok és reája rakott rozetták diszítik. A harmadik, legérdekesebb, ezüsből való s berakott arany munka ékesíti, a törpengék módjára (252. ábra). A kehely

külső hajlásán, közvetlenül a széle alatt, három helyen, nevezetesen a füllel átellenben, valamint attól jobbra és balra alacsony veder látható, fölül-alúl párkányos tagokkal, körülfutó ékítéssel és mind a két oldalán füllel, a veder-

253. Arany billikom a IV. sírból (nagyság 3 : 8).

ből növények nőnek ki, még pedig ugyancsak oly lotusbokrok, minőkkel már a III. sír nagy hajtűjén is találkoztunk (195. ábra). E kép alatt az edényen köröskörül kerek arany lemezek vannak berakva. Megjegyezték,¹ hogy ezek

¹ U. Köhler in Athen. Mittheilungen 1883: 15. lap.

a növény-dézsák a díszkertészet ápolására mutatnak, a mely Görögországban soha sem divott, de az Euphrates-melléki tartományokban, sőt ily módon még inkább Egyiptomban, magas virágzásra fejlődött. E szerint itt megint messze, tengereken túli vidékekkel való összeköttetésekre utalhatunk, a honnét kellett, ha nem is magának a serleg-

254. Arany serleg a IV. sírból (nagysága körülbelül 5 : 8).

nek, de mindenesetre azon előképnek származnia, a melytől a serleg készítője díszítési mintáját kölcsönözte.

E lábas pohár továbbfejlődését mutatja a 253-ik ábra galambos serlege. Megközelítőleg ugyanolyan alakúnak látszik, mint a boros kehely, lába magas és alúl lapos, sőt a fülnek szerkezete is egészen olyan, mint azé a

darabé, a melyről legutóbb beszéltünk; csakhogy itt egy helyett két fül van, melyet hármassal pántú lemez-szalag a talppal is összeköt. Mindenik fülön egy-egy galamb ül, és különösen ez a körülmény juttatja az embernek eszébe a Nestor-féle billikomnak Homerosnál található leírását (Ilias XI. 631.):

255. Alabastrom-váza a IV. sírból (nagysága körülbelül 2 : 5).

Tett gyönyörű poharát, melyet ősz gazdája hazulról
Hoz vala, melyen arany szegmű csillog vala s négy fül,
Mindegyikénél pár ártatlan aranyka galambok
Fűvezvén; legalúl kétféle fenéktalap állott.
A tele billikomon hajosan mozdíthata Nestor
Kívül egyéb; de az asztalon önmaga könnyen emelte.

Szabó I. fordítása.

A Nestor-féle billikomon is hasonlóan képzelhetjük a galambok elhelyezését, mint a miénken; de különben az előbbinek egészen más alakja lehetett, mint az utóbbinak: tudniillik sokkal nagyobb; négy füle volt s azok mindegyikén két-két galamb, de hogy a két fenék alatt a kehely fenekét s az edénynek még lejjebb következő

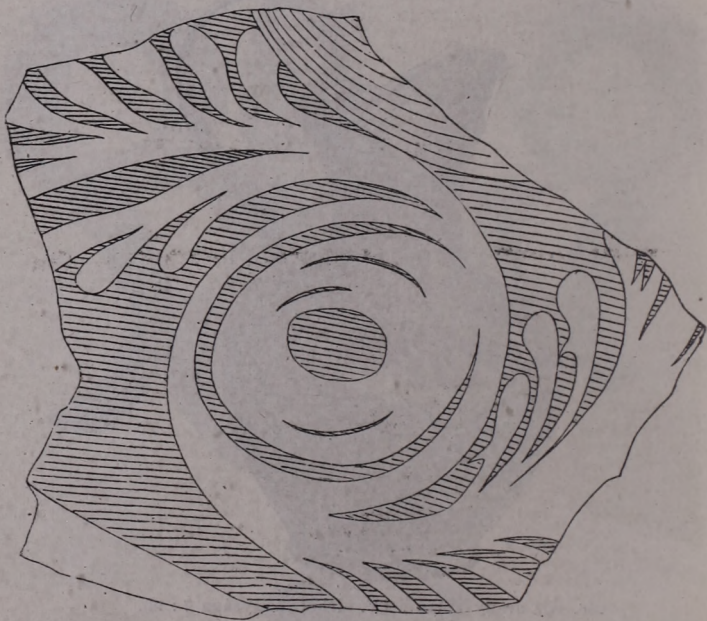

256. Kis arany korsó a IV. sírból (nagysága 7 : 10).

sajátképeni lábát kell-e értenünk, a felől szintén semmi fölvilágosítással nem szolgálhatunk.

Mint a lábas, úgy a lábatlan serlegeknél is előfordul az egyfülűek mellett kettős fülű. A 254. ábra ilyféle arany serleget mutat. Ennek már a teste is annyiban más, hogy a felső része behajlik, az alsó része meg kidombo-

rodik. E sirban egy éppen ilyen alakú agyagserleget is találtak. Mind a kettő feltűnően emlékeztet a trójai edényekre, a melyek Schliemannnak, ott elszigetelten álló alakjoknál fogva, alkalmat szolgáltatott arra, hogy kedvökért külön lydiai telepet tételezzen föl Trójában. Ezt a később oly kedvelté vált görög kantharos legrégibb alakjának tekinthetjük.

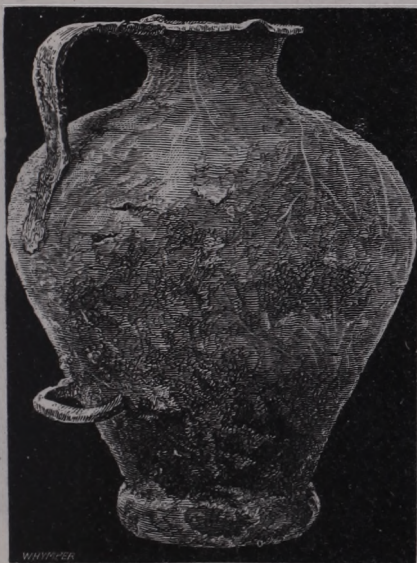

257. Vázacserép a IV. sirból (nagyság 1 : 2).

De legföltűnőbb ebben a sirban, sőt talán az összes mykénei leletek között is, az a nagy alabastrom váza, a mely alakjánál és készítmódjánál fogva egyenesen valamely barokk izléssel berendezett szalonból is származhatnék (255. ábra). Mindazáltal, ha közelebbről megtekintjük,

egészen a mykénei világ alakjai közé illik be. Ha azon serleg alá, a melyről az imént beszéltünk, a 252. ezüst-serleg lábát tesszük, azonnal megkapjuk a mi alabastrom vázánk testét. Erre finom szögekkel olyan három fület erősítettek, a mely fölül csigavonalra hajlik, alul pedig kifelé kanyarúl.

E serlegeken és vázákon kívül, ebben a sírban még

258. Nagy rézkanta a IV. sírból (nagysága 1 : 8).

két korsót is találtak, egy igen kicsinyt aranyból, melyet a 256. ábrán mutatunk be, s egy nagyobb ezüstdől, a melynek meglehetősen ugyanaz az alakja, de semmi diszítés nincsen rajta.

Az agyagedények között itt különösen sok akadt olyan, a melyen semmi egyéb diszítés nem volt, mint-

hogy a felszínét kisimították; továbbá nagy darabok, rajtok, átlátszó, fekete alpra ritkás fehér színnel festett, algaszövedék (257. ábra).

Most már a nagy réz-kanták és üstök következnek, a melyekből összesen 34 darabot találtak e sírban. Úgy látszik, hogy ezeket mind a férfiak, mind az asszonyok megkapták, mert közülök öt darab hevert a sír déli végén,

259. Rézüst a IV. sírból (nagysága 1 : 8).

a két álarcczal ellátott férfitetem lábánál; öt más a keleti oldalon, a másik három csontváz fejénél; továbbá más tíz a nyugotin, ugyanezeknek a lábánál, és végre tizenkettő az északi fal mellett. Kettőnek a lelethelyét nem említik. Ez edények főtömegökben ismét két alakot képviselnek, az első csoportba például a kanta, mint a 258. ábra mutatja, egy nagy füffel, a melyet szájánál és hasánál függőlegesen

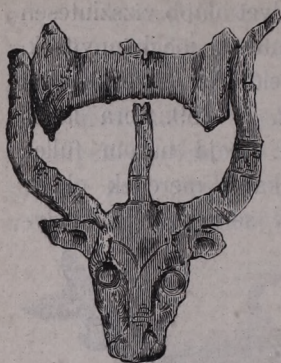
erősítettek rá s egy másikkal, a melyet alább vízszintesen szegeztek rá, hogy az edény kiöntését megkönnyítsék. Ebből az alakból hét kanta fordult elő. Az összes készlet nagy száma azonban, mintegy 22, a 259. ábra lapos üstjének alakját mutatja majd két, majd három füllel, majd kidomborított, majd pedig inkább meredek oldalfalakkal. A többi öt közül az egyik serpenyőféle, mely-

260. Szarvas alakú edény, a IV. sírból (nagyság 3 : 7).

nek fogóját cső képezi, úgy hogy ebbe nyelet dughattak, a másik kerülék alakú medencze, a harmadik és negyedik két igen nagy és mély üst; a negyedik három lábbal, három füllel s egy kiöntővel.

Bizonyos tekintetben az edények közé számíthatjuk még azt a hatalmas agancsú, ólom és ezüst keverékből öntött szarvast is, a melynek üreges hátából rövid cső

261. Ökörfej arany lemezből a IV. sírből (természetes nagyság).

emelkedik ki, a mi azt bizonyítja, hogy ezt az állatot valószínűleg vázául vagy olajtartóul, vagy valami más effélére használták. Meglehetősen ügyetlen munka (260. ábra).

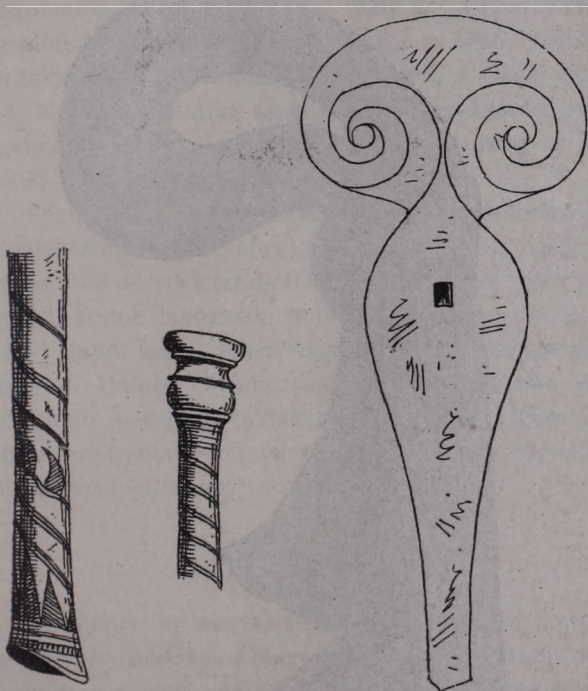
Záradékkul még egynéhány különféle rendeltetésű tárgyat kell megemlítenünk. Ugyancsak ebben a sírban mintegy 56, arany lemezből kivágott kis ökörfejet találtak, a szarvai között kettős fejszével

262. Berakott markolat a IV. sírből (nagysága 3 : 4).

(261. ábra).. A kettős fejsze ismét Kis-Ázsiára mutat, a hol a káriai érmeken czímerül egész a késői korig megmaradt.

A 262. ábrán bemutatott markolatot, hüvelyével együtt, föntebb már megemlítettük. A hüvely négylevelű

263. Királyi pálca felső és alsó vége (nagy. körülb. 4 : 5).

264. Rézfejsze a IV. sírból.

virágok összeillesztéséből áll, s minden levélbe egy kis hegyi kristály lapocskát raktak. A markolat középső része pikkelyes kigyótestet mutat, a melynek egyes pikkelyei szintén aranyba foglalt hegyi kristályból állanak.

A markolat végtagjait mind a két felől, sajnos, fölötte szá-
nalmas állapotban fönmaradt kigyó- vagy sárkányfejek
alkotják. Mivel mind a két darab — készítmódjáról
ítélve — mégis együvé tartozik, a hüvelynek kerek és

265. Csokor alabastromból a IV. sírből (nagyság 2 : 3).

szűk volta miatt, nem igen valószínű, hogy kardmarko-
latul szolgálhattak volna. Inkább lehet Schliemannnak igaza,
a ki ezeket fejedelmi jogar díszítményének tartja. Az

egyébiránt más tekintetből is valószínű, hogy e sírban ily pálczák voltak. Találtak itt ugyanis két darabra tört, de egészben mintegy 40 cm. hosszú arany hüvelyt, a mely csakis pálczát boríthatott be. Ennek alsó és felső végét mutatja a 263-ik ábra. Alsó végén diszitményül ugyanaz a háromszög-minta fordul elő, mely az Atreus kincsesháza előtt levő féloszlopokon látszik; a felső végződése némi tekintetben ugyanannak oszlopfejeit, a dóriai oszlopfőnek előőrseit juttatja eszünkbe. A réz-fejszére vésett csigavonalak (264. ábra) úgy tűnnek föl, mint a jóniai oszlopfő csavarulatainak előhírnökei.

Végül még azon nevezetes alabastrom csokrokról kell megemlékeznünk (265. ábra), a melyekből két egész példányt és több töredékdarabot találtak. Ezeknek alsó végén kifaragott rojtok látszanak, a többi fölületükön pedig világoszöld alapra festett, fehér vonalakból álló koczkás diszitmény van. Hátsó oldala sima, közepén három átfúrt lyuk látható, e szerint valami más nagyobb tárgyra, valószínűleg szekrényre volt felszögezve s annak az oldalán a fül szerepét játszotta.

8. Az ötödik sír.

Az ötödik sír nagysága körülbelül akkora, mint az első és a harmadiké. Ebben három holttest volt, éppen úgy, mint egyebütt, mintegy három lábnyi távolságban egymástól és, szokás szerint, fejjel keletnek fordítva. «Mind a három, azt mondja Schliemann, szokatlanul nagy volt s úgy látszott, hogy erőszakkal szorították be az 5 láb 6 hüvelyknyi szűk térségbe, mely számukra a falaktól kezdve megmaradt; a majdnem sértetlen lábszárcsontok szokatlan hosszúak.» Míg a testeknek kettejét nagy arany

álarczok borították. a középső kicsiny harmadikon nem volt, sőt majdnem minden arany ékszer nélkül találták. És mivel a halottak fölött némi távolságban 12 arany gombra és sok szanaszét szórt csontból készült tárgyra akadtak, e körülményből arra a következtetésre jutott Schliemann, hogy a sírt már a hajdankorban felnyitották s azt az egy holttestemet megrabolták. Két tetemnek a teste azonnal összeomlott, mikor levegőre hozták: «de a harmadiknak kerek ábrázata, a nehéz arany álarcz alatt, az összes húsrészekkel együtt csodálatosan megmaradt; hajnak ugyan nyomát sem látták, de mind a két szem határozottan meglátszott, valamint a száj is, a mely a rá nehezedő nagy súly miatt tágra nyílott, úgy hogy mind a 32 szép fogát kimutatta. Az orra egészen eltűnt. Az omladék és kövek nyomása oly nagy volt, hogy a test 1—1½ hüvelyknyire lapult össze.»

Már a csontok nagyságából arra következtethetnénk, hogy ide három férfi holttestet temettek. Következtetésünket megerősíti az, hogy ebben a sírban csak olyan ajándékokat találtak a halottak mellett, a minőket a negyedikben joggal férfiaknak tulajdoníthattunk, olyast pedig egyet sem, a mi egyébűtt asszonyokra utalt.

A halottakhoz mellékelt eszközök csak némileg haladják túl a negyedik sírból ismeretes fölszerelést. — A főbb darabokat a leletekről szóló jelentés alapján ezúttal meglehetősen pontossággal oszthatjuk el az egyes tetemek között, a mikor az egyiknek egyszerűbb fölszerelése élesen elüt a másiknak művésziesebb és gazdagabb osztályrészétől. Így például az egyik holttestnél a díztelen mellborítóhoz szintén dísz nélküli kardkötő tartozik; arczát pedig olyan álarcz fedte, a melynek kidolgozása sokkal tökéletlenebb, mint a másik tetemé, a mely

utóbbinak túlhalmozott diszítésű mellvértje s más egyéb gazdag mellékletei is vannak.

Legfontosabbak az álarczok. A sír déli végében fekvő halott arcán találták a 266-ik ábrán látható szakálas

266. Arany álarcz az V. sírből.

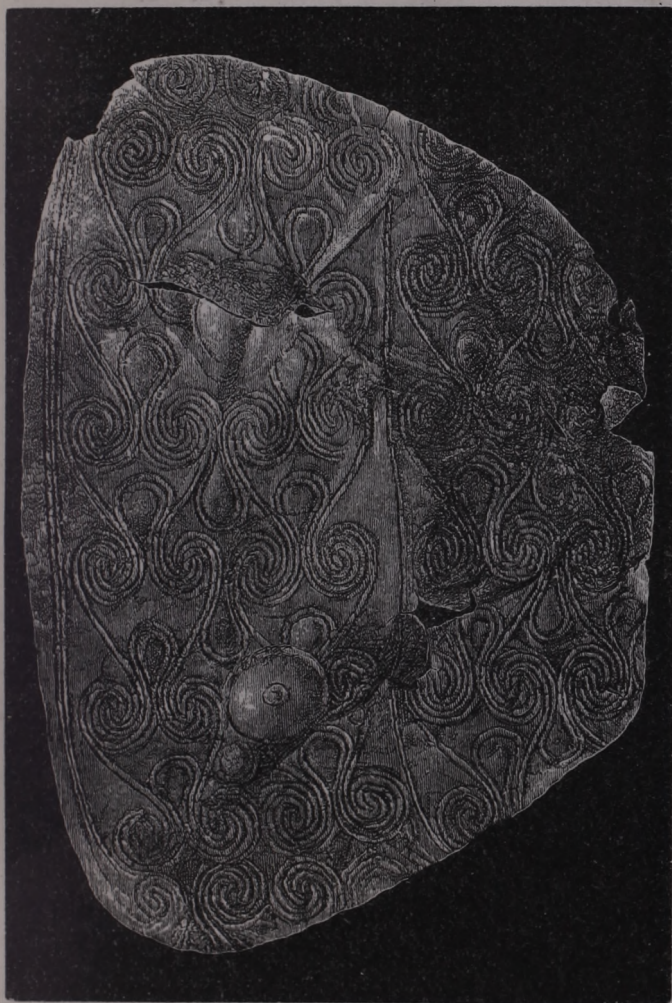
álarczot. Ez igazán szép alakú arczot, meglehetősen közel álló szemeket, hosszú finom orrot és keskeny ajkú száját ábrázol. A kettős széllel körülvelt szemeket határozottan zártaknak jelzi a két pillán keresztülmenő választó vonal.

A szemszőrök hiányzanak. Ellenben a szemöldökök és szakál, még pedig teljes szakál; nem csak kidömborodnak, hanem belső rájzzal, bemélyített vonásokkal is élénkítettek.

267. Arany álarcz az V. sírból.

A másik álarcz egészen mást ábrázol. Ez a sír északi végén eltemetett halottnak arcát borította (267-ik ábra). Az arcz szakáltalan s majdnem teljesen kerek,

268. Arany mellfedő az V. sírből (nagyysága 1 : 5).

az orr rövid és széles, a száját csak egy egyenes mély vonal jelzi, a szemöldököket keskeny kidomborodó vonal alkotja. A szakáltalanság, az arcz és az orr alakja, természetesen az egyén rovására esik, a kit az álarcz föltüntetni akart. De az a mód, a mint a szemöldökök és a száj alakítottak, a szakálás álarczczal összehasonlítva, egészen a készítő ügyetlenségére vagy gondatlanságára mutat. E szerint itt sem készíthette az álarczokat ugyanaz a kéz, és a halottakat is alig temethették ugyanazon időben.

269. Arany karszalag az V. sírből (nagysága 3 : 8).

A sír déli végén fekvő szakálás álarczú halotthoz tartozott azon arany mellfedő is, a melyet a 268. ábra mutat. Ez fönt majdnem kétszer olyan széles, mint alatt. A felső részen a két mellbimbót kerek alakú dudorok jelzik, a többi összes tért igen ügyesen egymásba font csigavonalak díszítik. Ugyanezen tetemhez való az a rozettákkal és csigavonalakkal díszített arany szalag is (269. ábra), melyet még a karsont köré csavarva találtak. E tetem mellett nagy tömeg keresztülfúrt borostyánkő-golyó is hevert, a melyek tehát, mivel éppen ezt borította a szakálás álarcz, azon korban bizonyára a férfiak holmijai közé is tartoztak, mert hiszen Egyiptomban is viseltek minden időben a férfiak karkötőket és nyaklánczokat. Ez utóbbi díszre mutatnak azok a kettős

sasok is, a melyeket ugyanezen sír egy másik halottjánál találtak (278. ábra).

E csontváznál 37 kerek, különböző nagyságú aranylapot s ugyancsak effélének 21 töredékdarabját találtak (270. ábra). Az aranylemezek általában azon 701 arany-

270. Aranylap az V. sírből (természetes nagyság).

laphoz hasonlítanak, a melyekkel a III. női sírnál megismerkedtünk és ott ruhaboritéknak tartottunk. Ámde ezek, a mint most látjuk, nem csak az asszonyi, hanem a férfi-viselethez is tartoztak s az a darab szövet, a melyen vol-

tak, ha Schliemann helyesen figyelte meg a dolgot, az egyik halott fejére volt terítve; ennél fogva szemfedőnek tekinthetnők. Ő ugyanis ezt a jelentést közli a sír északi

271. Arany kardkötő az V. sírből (fél nagyság).

végén levő legjobb karban megmaradt holttestről: «A férfi homlokát egyszerű, kerek aranylap díszítette és egy még

nagyobb lap feküdt a jobb szemén; ezenfölül egy nagy és egy kicsiny kerek aranylapot vettem észre a mellén, a nagy mellborítón alul s egy másikat a jobb ágyék fölött.»

A déli fal melletti szakálas halott mellett továbbá még két széttört ezüst és egy nagy alabastrom váza is hevert, a mely csodálkozásunkra 38 arany gombot s egy ékalakú arany csövet tartalmazott.

A kardok a három halott között meglehetősen egyenlően oszlottak meg. Ezeket majd később együttesen ismer-tetjük.

272. és 273. Arany gombok az V. sírből (természetes nagyság).

A szakáltalan álarczú halottnál, a sír északi végében, a mint már említettük, egy díszítettlen mellfedőlapot és ugyanolyan kardkötőt találtak. A mellfedőlapon csak a csecsbimbókat jelezték ugyanolyan módon, mint a 268. ábrán; a kardkötőt a 271-ik ábra mutatja. Ez egyik végénél fogva még most is erősen tapad a kard maradványához, a melyen a kardhüvelyt díszítő kerek gombok egyike is rajta maradt. E gombokból ismét nagy mennyiséget találtak a sírban. Schliemann számítása szerint mintegy 340-et. Ezek is ugyanazt a két alakot, a kört és

rhombust mutatják, mint az előbbi sírból származók, habár diszítésük egyszer-másszor különböző is. (Lásd a 272. és 273. ábrát.)

274—275. Szekrényke oldaláról való aranylemezek az V. sírból
(természetes nagyság).

Igen érdekes az a 12 diszített négyszögű aranylap, melyeket a sír északi végén fekvő halottnál találtak. Az itt rajzban bemutatott három darab mindegyikéből négy-négy példány fordul elő. A 274. ábrán egy jobbfelé rohanó

oroszlán vadkecskét üldöz, a mely félreugrik előle s a fejét visszafordítja. Az állatok alatt s fölött levő üres tért pálmalombok és más ágak töltik ki. A 275. ábra ugyanazt a képet mutatja, azzal a különbséggel, hogy itt az oroszlán nagyobb és balra fut, a vadkecske pedig, az e miatt megszűkült tér következtében megfordul s teste előrésszel akkép ábrázoltatik, mintha az oroszlán fölött volna. A tér kitöltésére a lombozat mellé itt még egy óriás szemű ökörfej is járult. A harmadik, valamivel rövidebb pléhlemezt (276. ábra) művészileg összefont csigavonalakat

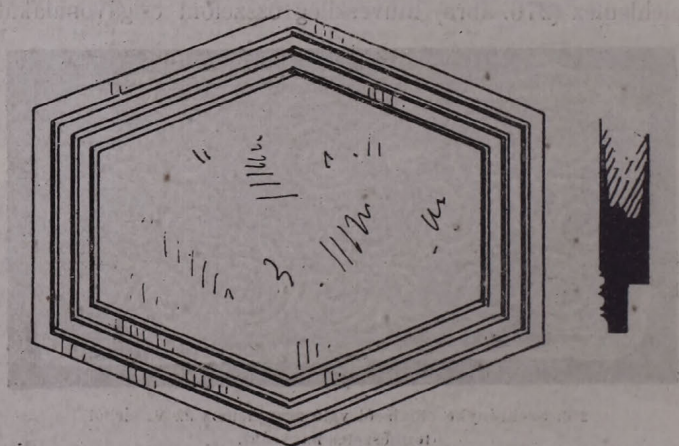
276. Szekrényke oldaláról való aranylemez az V. sírból
(természetes nagyság).

mutat, ugyanazt a mintát, a melylyel már több ízben találkoztunk.

A Museumban azon eredményre jutottam, hogy ez a 12 darab pléhlemez két szekrénykéhez való, melyeknek hatoldalú fafenekei még meg is vannak. Ez utóbbiaknak a 277. ábrán föltüntetett alakjuk van, négy hosszú és két keskeny oldallal. A hosszabbak mérete teljesen megfelel a mi hosszabb, a keskenyebb a mi rövidebb aranylemezeinknek. Mivel Schliemann ezt a 12 pléhlemezt az illető

halottnak két oldala mellett találta, én azt tartom, hogy két szekrénykével van itt dolgunk, olyképen, hogy a 274. ábra négy hosszú példánya a 276. ábra két keskeny példányával együtt az egyik szekrénykét alkotta, a 275. ábra négye, a 276. ábra másik kettejével együtt, a másikat.

Ugyanezen sír északi végén fekvő halott volt az, a kinek arczán, mellén és ágyékán találták, mint már fentebb említettük, a 270. ábrához hasonló öt kerek aranylemezkét. Feküdt továbbá még mellette öt darab kettős

277. Egy szekrénykének fafeneke az V. sírból.

sas is, a III. sír hasonló darabjainak módjára, csakhogy ez újabbakat nem a ruhákra varrták föl, hanem a mint a fejök fölé erősített cső mutatja, zsinórra fűzték föl és így a nyakláncz alkotó részei voltak. Ugyanezen halottnál igen sok edény is találtatott, nevezetesen egy nagy ezüst váza és négy ezüst serleg, de mindnyája igen megromlott állapotban; azután három arany serleg, megint ahhoz a két alakhoz hasonló, melyeket a mykénei ivóedényekre nézve

jellemző alaknak jelöltünk meg; nevezetesen kettő az egyszerű egyenes vonalban lefelé megszűkülő s lapos fenekű poharat vagy ivócsészét mutatja, egy meg a kihasaló kelyhet, magas karcsú talppal; mindnyájan egyfülűek, s a fület, mint mindig, úgy szögezték rá. Az első alakhoz tartozó két példány egyszerű díszítési, az egyik magas kerek ívekkel köröskörül, a másik a szokásos összeszóttfont csigavonal-díszítéssel (l. a 279. ábrát). A futó oroszlánal ékesített kelyhet, a mely a második alakhoz tartozik

278. Kettős sas aranylemezből az V. sírből (természetes nagyság).

a 280. ábrán közöljük, hogy megmutassuk, mily örömet ábrázoltak ismételve ezt az állatot ugyanazon modorban. E leletdarabokhoz tartozik végre még egy magas, egyenes falú lábas kehely, alabástromból.

Most már azokra a tárgyakra térünk át, a melyekről nem tudjuk bizonyosan, hogy az egyes holttesteken mikép osztottak meg. Ezek közé tartozik két harisnya-tartó, éppen olyan, mint a IV. sírből való, három rozettával és a szög-

letein egy-egy ággal ékesítve; továbbá néhány, a 269-ik ábrán föltüntetett karkötőkhöz hasonló töredékdarab s mindenek előtt nagyszámú kard és tör (281—283. ábrák). Ha az egészeket s töredékeket összeszámítjuk, mintegy hatvan lehetett a sírban. Ezek között is akad ismét egy-néhány igen szép rajzokkal diszített. Ilyen például a

279. Arany serleg az V. sírból.

hosszú kardpenge, melynek közép-bordája mind a két oldalán, lapos domborműben kidolgozott, egy-egy sor futó ló látszik (284. ábra). De a legkiválóbbak ismét a berakott művű törpengék. Az egyik, a negyedik sírból származó, az oroszánvadászatot föltüntető példánynyal bátran kiállja a versenyt. Mind a két oldalán macskafajhoz tartozó álla-

tokat látunk, a mint mocsaras bozótban kacsákra vadásznak (285. 286. ábra). Az állatok között és alatt folyó huzódik tova, a melyben halak úsznak s papyrus-bokrok nőnek. A macskák, a növények és a kacsák teste arany-

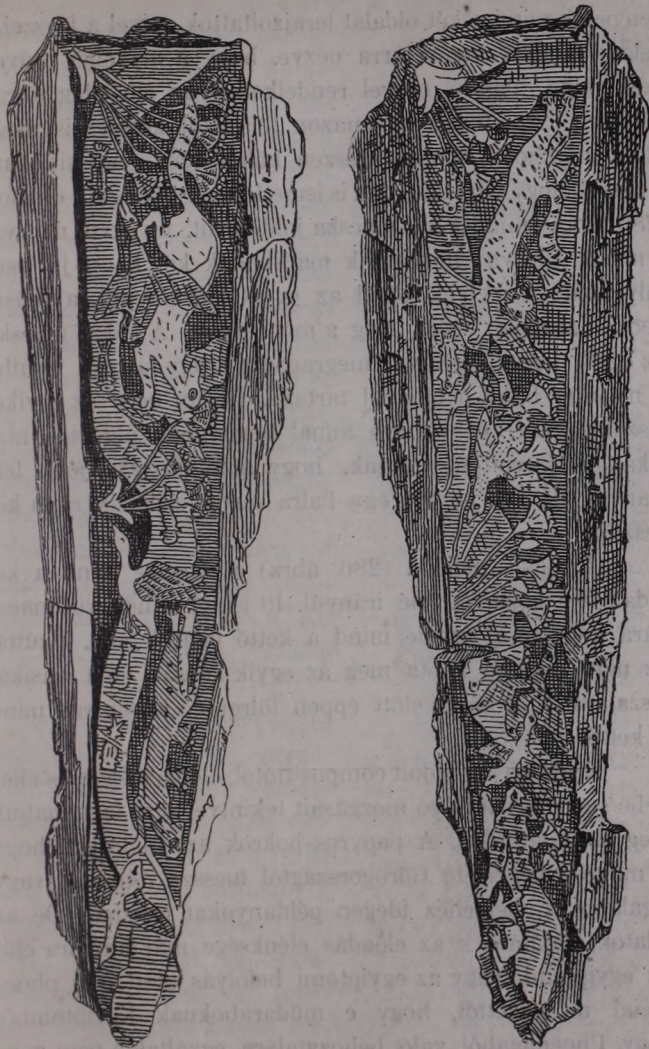
280. Arany serleg az V. sírból.

ból van berakva, a kacsák szárnyai, nemkülönben a folyó ezüstből, a halak pedig ismét egészen fekete anyagból. Az egyik kacsá nyakán még egy veres vércsepp is látszik, valószínűleg festett, vagyis ötvöztött aranyból előállítva. A

281—283. Kardok az V. sirból
(nagyság 1:8).

284. Diszített kardpenge
az V. sirból.

285. és 286. Berakott törpenge az V. sírból (nagyság 15 : 17).

Előoldal.

Hátsó oldal.

pengének mind a két oldalát lerajzoltattuk, mivel a legszebb példát találjuk benne arra nézve, hogy a mykénei művészet minő alakító erővel rendelkezett az élő világ ábrázolására. A művész ugyanazon földadatot kétszer is megoldja, csak hogy mindig egészen különböző compositióban, a nélkül, hogy egyetlen alak is ismétlődne. Az egyik oldalon (285. ábra) mind a két macska jobbra fut, az egyik ugorva, a másik kúszva; mindegyik macskának két kacsája jut osztályrészül, a melyek közül az egyik előre repül, a másik pedig hátrafelé kísérti meg a menekülést. A kúszó macska az egyik kacsát fogaival megragadta s úgy látszik, mintha a másikat hátulsó lábával tartaná. De az ugró az egyiket elszalasztotta, ennél fogva annál buzgóbban üldözi a másikat. E szerint úgy látjuk, hogy a fő mozgás jobb felé irányúl, de két helyen egy balra menő cikázik rajta keresztül.

A másik oldalon (286. ábra) a mozgás mind a két oldalról a középtáj felé irányúl. Itt ismét mindegyik macskára két kacsája jut, de mind a kettő előttök van. Ezúttal az ugró macska kapta meg az egyik kacsát, de a másikat elszalasztja; a kúszó előtt éppen fölrepülő félben van mind a kettő.

E jelesen átgondolt compositiótól, élénken egymás ellenébe s egymásba folyó mozgásait tekintve, nem tagadhatjuk meg csodálatunkat. A papyrus-bokrok azt mutatják, hogy a művész képzelete Görögországtól messze csapong, vagy legalább színhelyéhez idegen példányokat használ. De az állatok alakítása s az előadás élénksége már annyira elűt az egyiptomi, vagy az egyiptomi befolyás alatt álló phoeniciái művészettől, hogy e műdaraboknak Egyiptomból vagy Phoeniciából való behozatalára egyáltalán nem gondolhatunk. Nagy súlyt fektettek ugyan e műdaraboknak

azon kardokhoz való hasonlatosságára, a melyeket Aahotep sírjában Egyiptomban találtak, a melyeknek pengéit több egymásután futó állat diszíti. De azon fényképek után, a melyeket e kardokról láttam, ott egészen más technikával dolgozták ki a diszítéseket, nevezetesen egyszerűen vésett rajzzal, s az egésznek a stilusa tiszta egyiptomi. E szerint mint *tertium comparationis*, a törpengék diszítésének csakis azon szokása marad még meg, a mely az Egyiptomban talált leletekből ítélve, már a Kr. e. XVI. században divatos volt.

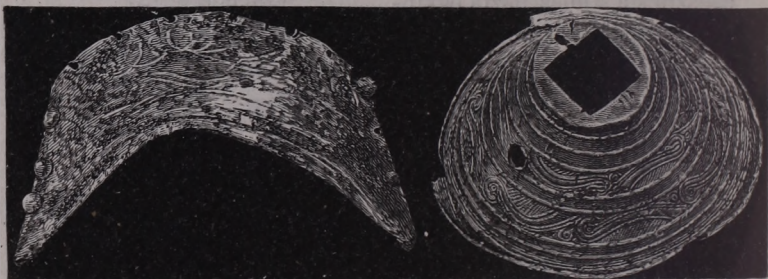
Egy másik törpengén egyes kehelyalakú, három porzóval ellátott virágok vannak berakva s ugyanilyenek ékítik a markolaton még rajta levő aranylemezű borítékot is, a mely itt dombormívű (287. ábra). E markolat, az egyetlen, mely a pengéjén megmaradt, szerfelett kecses formájú. Egy harmadik pengén kevés változattal ismétlődik

287. Törpenge markolattal.
(nagyság 13 : 18).

a 153. síremlékekről ismeretes háromsoros tekercsdiszítmény. A diszítmény azonban itt annyiban más módon készült, hogy a pengébe betett lap nem külön arany-s ezüst-berakásban vette föl a képet, hanem már maga aranylap volt, a melyet azután kivéstek és feketére beeresztettek.

A kardmarkolatoknak egy új alakja sem fordul elő ebben a sírban; de egy töredék olyan jó állapotban maradt meg, hogy ábrázolását szükségesnek véljük (l. 288. ábrát). Azon kerek koronghoz, a melybe a négyszögletű lyuk van vágva, csatlakozott a markolat.

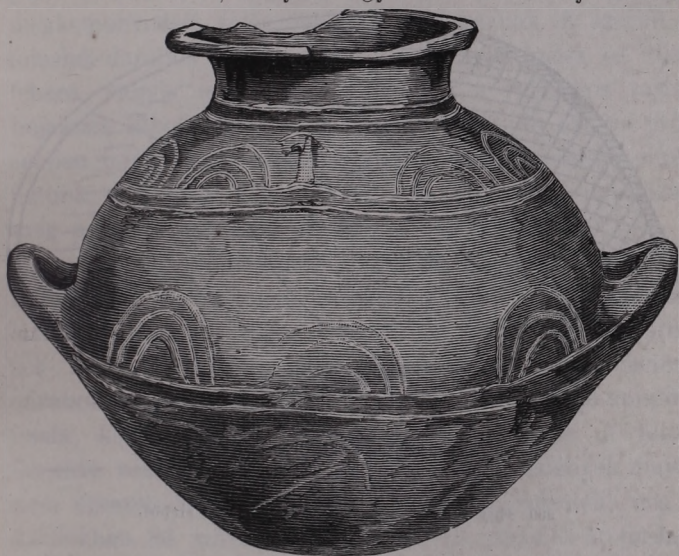

288. Egy kardmarkolat gombja és kézvédőjének fele az V. sírból.
(Nagyság 4 : 9.)

Továbbá találtak még ebben a sírban éppen olyan csokormaradványt is, mint a minők a negyedik sírban voltak (265), hátul szintén lapos felülettel, tehát ugyanazon rendeltetéssel, hogy valahova felszögezzék. Az agyagedények között egy igen szép váza fordult elő, olyan alakú, mint az I. sírból való három fülűek (173., 174. ábra) diszítésük azonban egészen hasonló a III. sírból való 213. ábrán levőhöz. Egy másik jó állapotban maradt példányt mutat a 289. ábra, a mely nagy hasas, kétfülű vizes edény. Fehér színnel vereses agyagra festett diszít-

ményei igen egyszerűek, mert csak szalagokból állanak, a melyekre félköröket raktak.

Hét nagy rézedény, a melyek mind a nyugoti fal mellett levő holttestek lábainál voltak, ismét ugyanazon két alakban jelentkeznek, a melyben már ez edényeket a negyedik sírból ismerjük. Két olyan nagy viztartó, mint a minő a 258. ábrán levő, melynek egyik füle az edény szélétől

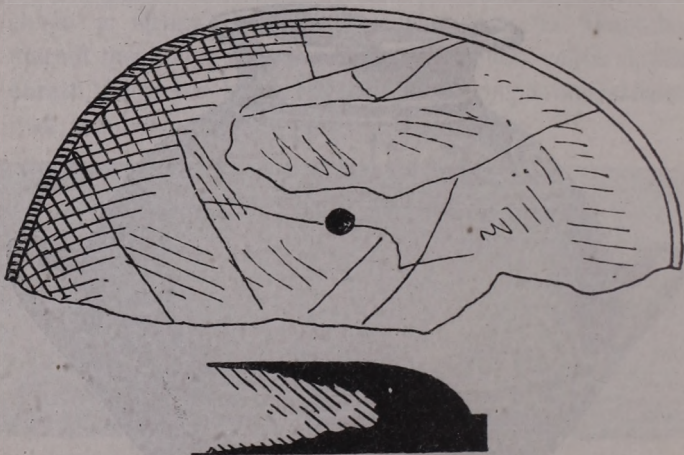

289. Agyagváza az V. sírból.

a hasáig terjed, a másik pedig megbillentésére szolgál ; öt belőlük olyan üst, mint a 259. ábra, szélükön két-három fülel.

Fontossággal bír egy nagy fa-lap, a melyet különböző darabokból lehetett összerakni, s melyet én paizs töredékének tartok (290. ábra). Ez megmaradt szele felé görbül s csinosan dolgozott, keskeny, vízszintes lapból áll

s azután kerekén folytatódik. E szerint egy olyan nagy, közepén összeszoruló paizsnak egyik vége lehet előttünk, mint a minőt az oroszánvadászatot feltüntető törpengén (237. ábra) az első viaskodó visel. A megmaradt rész közepén kerek lyuk látszik, melybe vagy hátul fogódzó vagy elül valami nagyobb fajta paizsczímer lehetett erősítve.

Profilban.

290. Egy fapaizs töredékdarabja az V. sírból.

A sírban talált egyéb tárgyak közül még a következőket kell megemlítenünk: egy fa ládácskának két lapját, a melyek mindegyikén két-két állat domborképe látható: úgy mint oroszáné és valami másé, a melyről pontosan meg nem állapíthatjuk, hogy mi lehet. Egy csomó osztrigahéj és vaddisznó agyar is volt benne, a melyek részint nyak- vagy melldíszül, részint a sisakok díszítésére szolgálhattak. És végre nagyon érdekes egy valóságos, igazi strucz-tojás is, a melyet számos töredékdarabból ismét

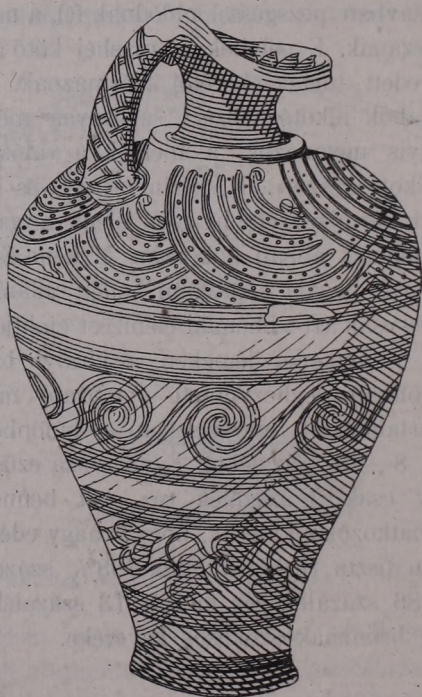
szerencsésen egészsze rakhattak össze. Landerer tanár ennek egy kis darabkáját megvizsgálta és úgy találta, hogy itt nem valami egyiptomi porcellánból, vagy más egyébből készült utánzattal van dolgunk. Azt írja ugyanis (Schliemann: Mykenä 438. lap), hogy: «A strucz-tojás darabjai sósavban pezsgéssel oldódnak fel, a melyben apró pelyhek látszanak. E pelyhek a tojáshéj kötő anyagától, a megkeményedett tojás fehéretől származnak. E szerint a tojáshéj-darabok alkotó részei: szénsavas mész és tojás fehére, vagyis ugyanazok, a melyek a valóságos tojáshéjaknak alkotó részei». E szerint ismét és ezúttal erősebben mint bármikor előbb, azon élénk forgalomra utalhatunk, a melynek abban a korban Mykéne és a struczok meg a papyrus hazája közt fönn kellett állania.

Itt még csak azt a chemiai elemzést említjük, a melyet Schliemann a mykénei fémeken, a királyi bányásziskolában Londonban véghezvitetett. Az arany meglehetősen sok ónt tartalmazott, nevezetesen a különböző lemezdarabokban 8—23 százalékot. Egyik váza ezüstje annyira tiszta, hogy csak 3 százalék réz volt benne. A többi fémekre vonatkozólag kiderült, hogy a nagy edények majdnem egészen tiszta rézből állottak (98½ százalék), míg a kardokban 86 százalék réz mellett 13 százalék ón fordult elő, tehát a bronznak szokásos keveréke.

9. A hatodik sír.

Schliemann tudvalevőleg csak az eddig leírt öt sírt takarta fel. Az ő ásatásai után egy évre, mindjárt a sírok körének bejárata mellett, egy hatodik sírra akadtak, a melynek tartalmát Stammatakis szedte ki. E sírban a csontvázak olyan jó karban maradtak, a minőben a többiek

közül egyetlen egyben sem. El is vitték mindnyáját Athénébe s a nagy mykénei terem közepén, minden melléjük tett adománynyal együtt, éppen úgy rakták össze, a hogy a feltáráskor találtattak. Két halott volt a sírban, még pedig kétségtelenül férfiak. Mindeniknél mind a két oldalon nagy-

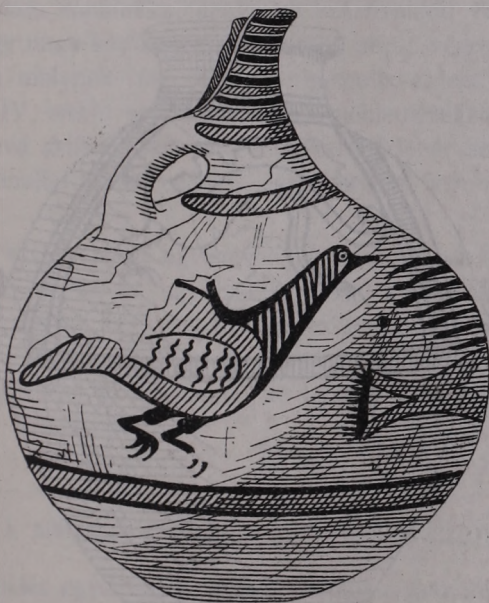

291. Agyagváza a VI. sírből (nagysága 1 : 4).

számú fegyver fekszik, odább a fejök felé ivóserlegek és a lábaiknál nagy agyagedények. Álarczok, mellborítók és karkötők hiányzanak. Van azonban két harisnya-tartó, de az is nagyon egyszerű, úgy hogy egész díszítését csak puszta szegélyvonalak teszik.

A fegyverek alakja ugyanaz, mint az előbbeni sírok-ból valóké, de nincs rajtok diszítés sem dombor-, sem berakott munkával. E fegyverek kardok, török és lándzsa-hegyek, sőt a hüvelyek diszítésére szolgáló szokásos gombok sem hiányzanak.

Arany serleg-féle csak egy akadt, a fala egyenes,

292. Agyagváza a VI. sírből (nagysága 1 : 4).

feneke lapos, éppen olyan magas kerekívek diszítik, mint az V-ik sírből származóknak egyikét; a másik agyagból való volt, szélén fénytelen festésben egyszerű körszeletekkel ékesítve.

Úgy látszik, hogy rézüstöket és kantákat nem tettek e halottak mellé, hanem a helyett annál nagyobb agyag-

edényeket raktak melléjük, a melyeknek diszítése eddig ismeretlen sajátosságokat is mutat. Firniszszel egy jelentéktelen kis palaczkon kívül, csakis a 291. ábra nagy vázája van befestve. Alakja ugyanolyan, a minő az I. sírból való, hasonlókép firnisz-festékben algákkal diszített szép kantáé. Itten majdnem csupa vonalas diszítményeket

293. Agyagváza a VI. sírból (nagysága körülbelül 1 : 6).

látunk. Az edények vállai körül egyközepű ívekből és pontokból összetett diszítmény-rendszer fut végig, hasát több sáv övezi, azután csigavonalas szalag következik és ismét néhány abroncs után borostyán-koszorú. A többi edény

diszítése mind fénytelen. Nehány kelyhen kívül, kiváltképen három kanta említendő, olyan alakú, mint a szintén fénytelen színnel festett, majdnem golyó kerekességű nagy csöröskanta az I. sírből, kettő közülök pusztá fénytelen alakokkal diszített, sárgaveres alapon, barna színnel. A harmadikon (292. ábra) ugyancsak barnával sárgászöröson több madár, vonalakkal árnyékolt szárnyakkal van ábrázolva. Egy nagy kétfülű amphora (293. ábra) végre polypot mutat, a melynek feje egészen hasonló ahhoz, a minő a III. és IV. sírből származó arany pléhlemezeken és kardokon levő griffeké volt. Ez állatokat itt fehér színnel, de barna vonallal körülszegetten, sárgaveressel bevont alapra festették.

A VI. sír tehát agyagedények tekintetében fölöttébb megegyez az elsővel, ugyanaz a karcsú korsóalak, a mely amott firniszszel volt befestve, itt szintén azzal van festve, és az a hasas, mely amott a fénytelen festés egyetlen példája gyanánt mutatkozott, itt három ugyanolyan példányban fordul elő.

10. A síroknak egymáshoz való viszonya.

A lelet egyes darabjainak vizsgálata már több rendbeli bizonyítékot szolgáltatott a mellett, hogy e halottakat semmi esetre sem temethették el mind egyidejűleg; sőt inkább hogy a sírmező lassanként keletkezett. Különösen az álarczok térnek el nagyon még egy és ugyanazon sírban is egymástól. Most tehát, miután az egész anyagot áttekinthetjük, az a kérdés támad, hogy vajjon megállapítható-e az a sorrend, a melyben a sírok készültek és körülbelül mennyi ideig tarthatott az egész sírmezőben a

temetkezés? Erre nézve csak a következőt állapíthatjuk meg némi biztossággal.

Az I., II. és VI. sír egyfelől, a III., IV. és V-ik másfelől szorosan összetartoznak. A III. és IV-ik sírban találták azokat az Astarte-templomocskákat, a melyek, úgy látszik, ugyanegy mintából származnak; a ruhadiszitményül szolgáló kerek lapocskákat pedig csakis a III. és V. sírban. Ezenfelül a III., IV. és V. sírban egyáltalán az arany és ércz az uralkodó, míg az I, II. és VI.-ban az edények túlnyomó száma agyagból áll. Már csupán ebből a tényből is az következik, hogy ez utóbbi sírok egyszerűbb, pompa nélküliebb korból származnak, mint amazok; sőt ugyanezen eredményre vezet bennünket még egynehány további körülmény is. Ha az I. női sírt a III. női sírral, a II. és VI. férfisírt a IV. és V. férfisírral összehasonlítjuk, mind a két esetben az első sírcsoportnak, az I. II. és VI-nak sokkal egyszerűbb fölszerelése tűnik szemünkbe. Az I. sírnak arany tárgyai, a diadémák, övöncsüngők, keresztek sokkal egyszerűbb díszítési mintákat mutatnak, mint a III. sírból való ugyanazon fajta darabok; ehhez járul, hogy azokból hiányoznak a fülönfüggők, karpereczek, borostyánkő gyöngyök s annyi sok más. Hasonlóképen csakis a II. és VI. férfisírokban nem fordulnak elő álarczok, arany mellborítékok, arany kardkötők, sőt a II.-ban még fegyver is csak gyér mennyiségben van. Az I. II. és VI. sír tehát bizonyára más korból való, mint a III. IV. és V. sír.

Annak a kérdésnek eldöntésére nézve, hogy a két csoport közül melyik a régibb, méltán utalt már Furtwängler és Löschke azon tényre, hogy a fénytelen színű és firniszes festés különböző módon mutatkozik a sírokban. A firniszes festés a mykénei művészet találmánya. Azelőtt az egész Keleten, valamint Egyiptomban is mindenütt csak

fénytelen színekkel festettek. Az aknasírokban a két erő küzdök egymással. Azután az új gyakorlat győzedelmeskedett. Már a vár többi részéből eredő leletekben is igen ritkák a fénytelen-festésű darabok; a további mykénei edényeken általában a firniszes festék mutatkozik, a melyet azután a dipylon-edények is átvesznek, s az egész következő görög edényfestészetben uralkodó marad. Mivel a IV. és V. sírban majdnem kizárólag fénytelen festésű edényeket találtak, e tényből már Furtwängler és Löschke azt a következtetést vonták, hogy ezek a sírok régiebbek, mint a más oldalon szorosán összetartozó I. és VI. Ezt a viszonyt azonban az egész csoportra kiterjeszthetjük, mert ha a IV. és V.-hez tartozó III. sírban előforduló egyetlenegy edény firniszes volt is, és ha más oldalról a firniszes festésű edényeikkel kimagasló I. és II. sír mellett a VI. ismét több fénytelen-festésű darabot tartalmazott is, mindazáltal egyéb okokból elfogadhatjuk, hogy a III. IV. és V. síroknak pazar fölszerelése az I. II. és VI. egyszerűbbekét megelőzte. Még pedig nem azért, mintha a műveltség aláhanyatlásának korszakával állanánk szemben! Sőt ellenkezőleg a durva, a pusztá sziklaágyat felhasználó aknasírokba való temetkezésre következtek a kupolaépítmények, az építészetnek bámulatot gerjesztő emlékei s a síremlékek ügyetlen képei helyett a következő kor oly szobrászati műveket alkot, mint az oroszláncapu féldombor műve. De, véleményem szerint, éppen a műveltségnek ez a finomodása hozza itt épp úgy mint mindenütt. magával, hogy a halottak tisztelétét nem annyira abban keresik, hogy nagy tömeg drágaságot temessenek el velük, hanem inkább abban, hogy emléköket hozzájok méltó emléképítménynyel tartsák fenn a következő nemzedékek között. Az előttünk ismeretes kupolasíroknak majdnem mindnyáját már az ősrégi kor-

ban kirabolták. Csakis az amyklei tholosban levő sír maradt megrongálatlan állapotban. Itt ugyan két olyan aranyserleget találtak, a melyek művészi finomság tekintetében mind azt felülmúlják, a mit effélékből az aknasírok szolgáltatnak, de álarczok, mellfedők, aranyszalagok már nem voltak benne.

Az ipar haladását éppen az a körülmény mutatja, hogy az I. II. és VI. sírokban sok festett agyagedény fordul elő. Ez a czikk az előző időben még nem volt elég úrias; hanem csakis finomabb fejlettségével szorította ki az e fajta, fémből készült edényeket.

Igy tehát az egyszerűbb fölszerelésű sírokban inkább előre haladt, mint hátra felé eső időre ismerhetünk. De azért azt nagyon távol esőnek még sem vehetjük. A két csoport között egyes részletekben keresztül-kasul szökvődő számos fonálra akadunk, a mit alkalmasint az a körülmény idézett elő, hogy az egyes sírok belsejében végbe ment temetkezések gyakran igen erősen eltérnek egymástól. Így hiányoznak a III. sírból való nagy női mellencsüngők a különben hozzá közel álló IV. sírból, holott a másik csoporthoz tartozó I-sőben megvannak. A II. sírból való aranyszalag díszítménye, érintőkkel összekötött karikák, apró dudorokkal az érintők mellett, tökéletesen ugyanazon módon fordulnak elő a III. és V-ik sír firniszes vázáin.

Mindezek után a három sírnak egymáshoz való viszonya nem csak a csoportokon belül olyan közeli, hogy köztük időrendi sor megállapítása alig látszik lehetőnek; hanem még a két csoportra való osztás sem olyan határozott, hogy az összes sírok ne tartozhatnának mind ugyanegy műveltségi korba, melynek határait nem is szabad túlságosan kiterjeszteni. Egy század már elég hosszú idő-

nek tetszik, hogy benne ily eltérések kifejlődjenek ; egy fél század elég lesz arra, hogy a legrégibb és legújabb sír fölszerelése között levő különbség megérthető legyen.

11. Schliemann leletei a sírok körén kívül.

Schliemann a várban tett ásatásaival, a sírok körén kívül, attól délre, a várfal hosszában még egy más kis területet is felölelt és ott a terméskövekből s agyagból készült falaknak egész zürzavaros tömegét hozta napfényre. Ezek, mint már Schliemann is fölismerte, okvetetlenül lakások voltak. A későbbi ásatások, még odább délre, hasonló épületeket s a vár csúcsán a palota fő helyiségeit tártak fel, a melynek melléképületeiül, a kíséret és szolgaszemélyzet lakásaiul, most alkalmasint az alsó terráson fekvő házakat tekinthetjük.

A Schliemanntól feltárt tömegben a főleletre, az ő ásatásainak befejezése után, néhány nap múlva akadtak. Drosinos mérnök, a ki még egymaga ott maradt a várban, hogy a fölvelt alaprajzokat újra átnézze, úgy vélte, hogy délre, szorosan a kőlapok nagy körének külső szélé mellett *F*-nél az alaprajzon egy sír függőleges falait ismerte föl. Stammatakist, a kormány hivatalnokát, odahivatta és csakugyan nagyszámú aranyeszközökre, serlegekre, pecsét-nyomó és tekercses gyűrűkre akadtak. Schliemann ezt a helyet szintén sírnak tartotta és ily értelemben írt róla könyvében. Felfogását különösen azon körülményre alapítja, hogy a kívül álló falak rakása épp olyan, mint a kör belsejében levő aknasíroké. Együttal természetesen azon csodálkozik, hogy a sírt nem vágták bele a tömör sziklába, hanem kétoldaltól falak határolják, mögöttök

fekvő omladékokkal, nemkülönben azon, hogy éppen e falak két szögletén, a sír területén túl is, folytatódnak.

E leletet valósággal nem is tekinthetjük sírból származottnak. Mert habár az eszközök alakjokra nézve az aknasírokból való aranytárgyakhoz közel állanak is, mind-

294. Aranyserleg (nagyság 1 : 2).

azáltal nagyon feltűnő, hogy közülök egyetlen egy darab sem készült pusztán halotti fölszerelésül, mint amott az összes ékítő lemezek, és csupán csak legvékonyabb fémmel bevont tárgyak. Itt ellenkezőleg, minden tömör aranyból van, minden darabot valósággal használták az élet mindennapi szükségére. Azon nézet elfogadása ellen.

hogy itt sírral volna dolgunk, másik okunk az, hogy az összes tárgyakat, a mint Schliemann maga mondja, «nem több, mint két láb hosszú s nyolcz hüvelyk széles helyen találták». Ennélfogva bizonyára inkább ládában voltak épp úgy, mint a nagy kincs Trójában, s úgy őrizték meg a ház pinczéjében.

A lelet legszembeütőbb darabjai négy szép boltozatos kupájú s magaslábú aranyserleg, éppen olyan mint a IV. sírból való ezüst serleg, csak hogy nem egy, hanem két füllel. A fülek tömörek és fölül nyitott szájokkal az edény szélébe harapó kutyafejekben végződnek (294. ábra).

A legfontosabb darab azonban egy aranygyűrű, a melynek nagy lapján igen érdekes képet találunk (295). Az előtérben fa alatt ülő asszonyt látunk, a ki balját alább helyezte, jobbjaival pedig virágot emelt föl. Előtte egy kicsiny és két nagy női alak áll, mögötte egy kis alak

295. Képes aranygyűrű
(természetes nagyság).

valamit szakaszt a fáról. A két kis alak mindegyike külön-külön körakáson áll. Az asszonyoknak hosszú, nagyon előre álló orruk és óriási szemük van; öltözetük is nagyon sajátságos. Mellök körül feszesen áll a ruha, csípőjük fölött át van övezve, lefelé jó szélesre terjed, elül mély ránczot alkot s mindegyik lábnál íves vonalban végződik. A szoknyán négy vagy több hurkaszerű, keresztbe menő csik, szalag látszik, a melyek között legalább kettőnél pikkelyszerű mustra tölti ki a sík felületét. Fejüket, úgy látszik, diadéma ékesíti, a melyből külön diszítmény, talán éppen három ágú virág, emelkedik ki. Hátul lecsüng a kontyuk. Nyakukat egy vagy két sor láncz diszíti. Hogy

a fa mit ábrázol, azt biztosan ki nem vehetjük, de mivel az egyik kis személy valamit leszakít róla, ehető gyümölcsöt kell teremnie. Ugyanazon fák az amyklei aranyserlegen ismét előfordulnak (l. a 314. ábrát). Kétségkívül vagy piniák vagy olajfák, de valószínűbb, hogy olajfák, mert ilyeneknek felel meg leginkább az arany serlegeken levő egyes ágak és levelek rajza, habár még így is nagyon ügyetlen alakításnak mondhatók. A háttérben fönt a nap és a holdsarló, ezek alatt néhány hullámvonallal alkalmasint a tenger van ábrázolva. Még lejjebb éppen olyan alakú kettős fejszét látunk, mint a minővel már a IV. sír aranylemezen találkoztunk. Balra fönt bálvány áll, az ismeretes kikanyarított alakú nagy, két részből álló paizszsal fölfegyverkezve, a mely alól csak a lábai látszanak ki. Félig fölemelt kezében lándzsát tart. Feje hátulról úgy látszik, mintha hajfonadék hullana alá. A kép balszélén térkitöltőül, szemközti állásban, hat állatfej van.

Milchhoefer ¹ a kép felső részén ábrázolt szent jelekből kiindulva, az előtéri jelenetben Rheát, a nagy anyát akarja mindenkép felismerni, a ki nympháival virágokat s gyümölcsöket hozat magának. E szerint itt a görög ősvallás istenei volnának együtt: «A kettős fejsze Zeust hirdeti, a ki Rheától születik, a fölfegyverezett férfi, szolgáit, a kureteket vagy korybantokat mutatja, a kik a hegyek anyját dobzódo módon fegyvertánczok által tisztelték». Jóllehet ez a magyarázat nem egészen biztos, mindazáltal a chaldeai hengerek hasonlósága nyomán, a melyek a nap és hold alatt egészen hasonló alakokkal,

¹ «Anfänge der Kunst in Griechenland». (Leipzig, 1883). 136 lap.

rendszerint valami áldozati jelenetet vagy más effélét ábrázolnak,¹ itt is valami szent cselekményre kell gondolnunk.

Még egy második, valamivel kisebb gyűrű is van, a melynek lapján négy olyan állatpofa látszik, a minő a nagy gyűrű szélén van, hosszú, előre görbült szarvú; s kívülök három valóságos ökörfej. Ezt mutatja be a 296-ik ábra.

Ezen felül találtak még itt öt egyszerű arany és egy ezüst gyűrűt, valamint tizenegy részint kerek, részint négyszögletes arany sodronyból gyűrűkké csavart tekercset, a melyek közül a nagyobbak alkalmasint karra, a kisebbek

296. Ábrázolatok egy arany gyűrűn (kétszeres nagyság).

újra való ékszerekül szolgáltak. Schliemann véleménye szerint ezek az egyiptomi képeken előforduló, pénz gyanánt használt gyűrűket juttatják az ember eszébe, és e szerint úgy mint azok, fizetési eszközök lehettek.

Ebből az aranyeletből származó tárgyak alakjai valamivel újabbkoriaknak látszanak, mint az aknasírokból valók, és kivált a serlegeken levő kutyafejek emlékeztetnek

¹ Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, II. 20, 230, 314 stb. ábra.

a nagy harcosokkal ékesített váza fülein levő hasonló fejekre, a melyekkel mindjárt megismerkedünk. A tekercses gyűrűk és aranygyöngyök egészen hiányoztak a sírokból. De az egyes részletekben tapasztalható eltérések mellett

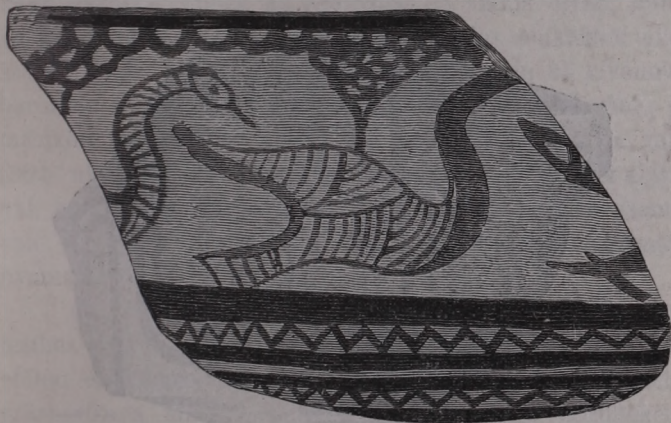

297. Egy bazaltból készült mintázó kő négy oldala (természetes nagyság).

úgy a serlegek, mint a gyűrűk készítési módja és alakja egészben véve ugyanolyan, a minő az aknasírokból valóké. Az aranyelet valamivel újabb korú ugyan mint

amazok, de azért ugyanazon művészeti és uralmi kor-
szakba tartozik.

A Schliemanntól feltárt épületcsoportból származó
egyéb leletek közül, legelőbb is két, mintaként idomított
követ említünk fel, a melyek nagyobbika gránitból, kiseb-
bike bazaltból készült. Az előbbinek két, a másinak
pedig mind a négy oldala vésett (297. ábra). E mintákat
éppen nem használták úgy, hogy a két egymásra illő

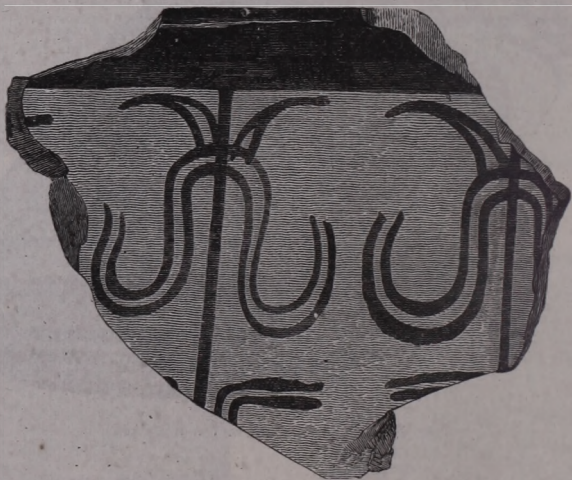

298. Vázacserép (természetes nagyság).

mintadarab közé öntötték volna tömören akár aranyból,
akár olvasztott üvegből az elkészítendő ékszer anyagát,
mert minden jel hiányzik, a mely erre az eljárásra val-
lana, nevezetesen hiányzik a nem domborművektől fönma-
radó tér kisímitott volta, az összeillesztésre szolgáló csapok
s az öntőcsatorna. Mivel olyan kis kúpok, a melyeknek az
alakja a kisebb kőnek egyik oldalába be van vésve, meg-
lehetős számmal találtattak, még pedig erősen kiégetett s
ólommázzal bevont agyagból: nyilvánvaló, hogy ezeket a

mintákat nem dísztárgyak öntésére, hanem gyúrására, úgyszintén kalapálására használták. Különösen a sírokból származó kisebb aranytárgyak előállítása történhetett így módon. A második kővön levő sas teljesen a kis arany pléhlemezek hasonló alakjaira emlékeztet.

A leletek főtömege azután ugyanolyan női agyag-alakocskák, a melyeknek töredékdarabjai az I-ső sírban is előfordultak, továbbá állatalakok, a melyek leginkább

299. Vázacserép (természetes nagyság).

tehenet ábrázolnak és végül vázák. Ez utóbbiak végtől-végig ifjabb jelleget mutatnak, mint a sírokból találtak, a mi nagyon természetes, mivel itt a sírokkal egyidejű műtermékeket a folytonos használat lassanként elemész-tette. Az algák és polypokból álló díszítés ritkábbá válik, a sávokkal és egyközepű sorokkal képzett vonalas díszí-tés túlnyomó lesz, az élő állatok pedig majdnem mindig

madarak, a melyek hosszú sorokban vonulnak fel (298. ábra) és növény-motivumok, mint p. a 299. ábra cserepén levő palma, a melynek tökéletes mását találjuk most már az amyklei aranyserleg pálmáiban (313. ábra).

Csakis egyetlen egy olyan darab fordul elő, s ez a legfontosabb nem csak Mykénében, hanem általában az összes mykénei fajta vázák között, a melyen embereket ábrázoltak, és ez a már több ízben említett «harczosok nagy vázája». Ennek az edénynek az alakja olyan, mint valami hatalmas amphoráé. Hasát széles alakokból álló szalag futja körül, mely az egyik oldalon öt kivonuló harcrost mutat (300. ábra), a kik után asszony néz; a másikon pedig, mely sajnos, igen rongált állapotban van (301. ábra), több csatázó harcrost látunk. Mindenik alaknak hosszú hegyes orra és nagy mandula vágású szeme van. A férfiak hosszú hegyes szakált viselnek, bajusznak nyoma sem látszik.

Az első oldalon levő harczosok, úgy látszik, szorosan testhez simuló pánczélt viselnek; az ez alatt levő rojtos chiton czombjuk közepéig ér. Lábszárukat térdtől lefele szárharisnya, lábukat kötővel vagy szíjjakkal körültekert szövet vagy bőr fedi. Azon karikák, a melyek térdök fölött s ugyanígy kézsuklójok táján láthatók, alkalmasint nemcsak ottan végződő ruházatuk összefogására szolgált, hanem egyúttal ékességül is, ennél fogva esetleg aranypereczekből is állhatott, mint a minőket a férfi sírokban találtak. Fejüket sisak fedi, a melyen két szarv mered előre s hátul bokréta lóg le; a szerte rakott fehér pontok pedig talán a fénylő dudorokat jelentik. Balkarjukon paizst hordanak, a mely az alsó szélén levágott kis szeletjét kivéve, egészen kerek, jobbjukban hosszú lándzsát, a melynek közvetlenül csúcsa alatt valami zacskóféle

300. Kivonuló harczosok. Egy nagy vázán levő kép (nagysága körülbelül 1:5).

301. Küzdő harcosok. Egy nagy vázán levő kép (nagysága körülbelül 1 : 5).

fityólek látszik felkötve, melyet Furtwängler és Löschke kenyeres tarisznyának tartanak. Más vélemény szerint olyan tökalakú palaczk volna, minőt Saul s katonái hordanak lándzsáikon. A harcosok mögött levő asszony, feje fölé emeli karjait, siránkozva a harciba vonulók bucsúzása miatt.

Az edény tulsó oldalán levő harczy jelenetet ábrázoló képen a férfiak fölszerelése némi eltérést mutat. A sisak helyére nyilván valami bőrkucsma-féle jött, s a lándzsán hiányzik a függelék. Meglehet, hogy itt a tulsó oldalon kivonulók ellenségeit tüntették fel.

Az edény füleinek kezdő végeit kutyafej alakjára idomították (301. ábra). Az alattok levő tért két olyan lúd tölti ki, minők ifjabb fajtájú vázákon szokásosak. Ez edénynek az ifjabb fajtájú vázákkal, továbbá a dipylon-vázákkal való összefüggésére mutat még az a három egy-közepű kör is, a mely az edénynek ezen az oldalán térkitöltőül használtatott, holott az ó-mykénei stilustól e helyett inkább tekercseket várnánk.

Az egész képet barnásfekete firniszszel festették, sárga festékekkel bevont alapra. A váza belső oldala veresre festett. Az edény agyaga meglehetősen durva, a mi szintén annak fiatalabb jellegére vall. E szerint itt is, mint Tirynsben, egy fontos darab szolgáltatja a mykénei és a későbbi vázafestészet között levő átmenetet. A paizsok alakja már nem az ó-mykénei korban dívó nagy kikanyarított forma, a sisakok sem a régi méhkasszerű süvegek (l. fentebb a 208. ábrát). Némely vonás a kengyeles kancsókra, más a dipylon-vázákra emlékeztet; az egész rajz azonban leginkább a melosi agyagfestésre, mely a későbbi valódi görög stilusnak egyik előkészítője volt.

A kisebbszerű leletek közt, például a néhány állat-

alakokat ábrázoló faragott kővön, bronzból készült kerekecske és kulcsok, csontból való szögek és más efféle tárgyakon kívül, különösen egy fibulát (biztosító-tű) kell kiemelnünk, s ez egyetlen egyen kívül több nem is került elő a várban. Ez ugyanazt a jellemző alakot mutatja fel, mint a minők az alsó városban később előkerültek (311. ábra), csak hogy nagy, teljes félkört képező kengyellel. Undset kutatásai szerint ez a legrégibb görög alak.¹ Végre még

302. Kötuskó porphyrból (nagyság 1 : 4).

egy porphyrtuskónak sajátos töredékét kell megemlitenünk (302. ábra), a mely egyúttal átmenetül szolgálhat azon épületek vizsgálatára, a melyekből mindezek a sírokon kívül talált tárgyak származnak. A porphyrtuskó hasábalakú, négyszög átmetszettel, s körülbelül a vastagságával egyenlő

¹ «Zeitschrift für Ethnologie» 1889., 214. s köv. lap, a hol a mykénei fibula rajza is látható a 15. ábrán.

a szélessége. A felső és alsó oldala fekvő lap; az első oldalát sajátzerű domborműben diszítmény ékíti, nevezetesen egy hosszas rozetta, a melyet közepén keresztül fektetett széles szalag oszt két részre. Úgy látszik, hogy ily diszítványokkal borították be a kögerendát egész hosszában, mert balról úgy mint jobbról, folytatólagos rozetták nyomai maradtak meg. Balról ezen felül még olyan csatlakozási felület is van, a mely elül pontosan a rozettán keresztülmenő szalag szélével találkozik; e szerint ide egy másik, hasonlóan ékesített gerenda csatlakozott. Ámde, hogy e köveket mi módon alkalmazták: ez a kérdés mindaddig talány volt, míg a tirynsi ásások az ottani palotából az alabastrom párkányzatot hozták napfényre, melynek teljesen ugyanolyan a fődiszítménye. Nemsokára azután Mykenében ráakadtak azokra az épületekre is, a melyekhez e pompás porphyr-kődarab egyedül tartozhatott.

ÖTÖDIK FEJEZET.

MYKÉNE, AMYKLE.

Az ásátásoknak a görögöktől való folytatása.

1. A mykénei palota.

A következőkben rajzolandó ásátások egyáltalán Schliemann eszméinek továbbfejlesztését teszik. Eredményeik az övéit annyira megerősítették s kibővítették, hogy az egyikről nem tárgyalhatunk többé a nélkül, hogy a másikról is ne szólnánk.

A görög Archaeologiai Társaság az 1886. évben Mykénében nemcsak a várfal mellett fekvő épületcsoportból tárt fel egy további részt, hanem fölásatta mindenekelőtt a vár csúcsán fekvő régi királyi palotát, s ez ismét tökéletesen ugyanolyan alaprajzzal bír, mint a trójai és tiryinsi. Ez a megegyezés már a tiryinsi ásátáskor is méltó bámulatot és örömet okozott. Tsuntas úr, a hivatalos fölügyelő (ephoros), az ifjabb görög archaeologok e kiváló tehetségű tagja, vezette az ásátásokat és minden tekintetre méltó mozzanatot s élesen megfigyelő észleleteit két nagyobb értekezésben bocsátotta közre.¹

¹ «Πρακτικά», 1886. «Εφημερίς ἀρχαιολογική», 1887.

A mykénei vár csúcsán már azelőtt is mindig észleltek hatalmas régi kőfalakat, a melyek, úgy látszott, valami nagy négyszögű épületté tömörülnek, s ilyen alakban vannak ezek már a Steffen-féle abroszra is följegyezve. E falakról az ásatás alkalmával kiderült, hogy Kr. e. VI. vagy VII. századból való dór-templom alapfalai. A templom meglehetősen pontossággal északtól délre irányul s 20:43 m. derékszögű négyszöget alkot. Építészeti darabjaiból nem találtak egyebet, mint egy párkánylapot és a metopékból meglehetősen kicsiny alakmaradványokkal bíró két töredéket. Az alapfal északi része a sziklán nyugszik, dél felé eső része azonban egészen 3 m.-ig emelkedő feltöltésen van, és ez utóbbiban bukkantak ezúttal két különböző régibb korszakból való falakra. Legelőbb is a templom délnyugoti szögletét ásták meg, a hol is, mint a későbbi eredmény mutatta (a VI. tervrajzon), a palota előudvarának, az aulának közepére jutottak. Itt keresztül-kasul futó különféle kis kövekből, agyagragasztékkal készült vékony falak állottak. Alattok mészből készült padlat terült el, a melynek határait sokkal erősebb és helyenként csinos négyszögművekből rakott falak alkották. Kiderült tehát, hogy a nagy négyszög, padlatával együtt, volt az eredeti épület, a melyet valamely későbbi sanyarú időben osztottak kisebb helyiségekre, épp úgy mint a trójai és tirynsi palotákat. Az ásatások további folyama alatt azután a régibb falakból éppen az az alaprajz kerekedett ki, a melyről a trójai és tirynsi tapasztalatok után bátran föltételezhették, hogy az uralkodói palota főhelyiségei, nevezetesen egy nagy terem két előtérrel, derekas udvarral és sok mellék helyiséggel; az egészet különálló erősítési fal veszi körül, s az alsó várból a felső két úton közelíthető meg. Az egyes részletekbe

bocsátkozva azonban, csak azt emeljük ki, a mi, a megfelelő trójai és tirynsi épületekkel összehasonlítva, érdekesnek bizonyul.

A palota sokkal magasabban fekszik a vár bejáratának kapuja fölött, mint a trójai vagy tirynsi. Ennélfogva kociút nem vezethetett egészen a palota udvarába; a hozzá vivő út utolsó darabját (*I*-től *K*-ig) egy nagy lépcső alkotta. Ennek a lábánál az *I.* helyiségben a nyugoti és északi oldalon egy kőfalból berakott pad húzódik végig. Maga a lépcső 2·40 m. széles és 20 jókarban maradt foka látszik, a melyeknek mindegyike 0·10—0·12 méter magas és 0·35—0·45 mély, ennélfogva igen kényelmes. Szélességét nem éri át egyetlen kő sem, hanem csak három avagy négy, de ez rejtve marad a szem előtt, mert az egész lépcsőt vakolatburokkal vonták be, mely a gyakori megújítás következtében lassanként 1½ cm. vastagságúvá lett. A lépcső felső vége romba dőlt, úgyszintén a palota udvarába (aula) való bejárat is, a melynek kétségkívül megvolt a maga kapuja.

Az udvar (*L*) 11·50 m. széles és mészburkolata van, mely alól egy másik, még régibb tűnik elő, még pedig ez utóbbi finomabb anyagból készült és gondosabb kivitelű.

Az udvar északi fala hat koczkakő-rakásban 2·40 m. magasságig épségben maradt. A legalsó és az erre következő rakás között vízszintesen egy fagerenda fekszik, éppen úgy mint a trójai és tirynsi palota falainál. Ezt a segédeszközt még abból a régebben szokásos építésmódból tartották meg, a mely termésköveket és agyagot használt; koczkafalban természetesen mellőzhatték volna. Hasonló szerkezetre akadunk az udvar nyugoti falánál is.

E nyílt gyülekező helytől jobbra fekszik a férfiak

terme. Ennek, a trójaitól eltérőleg és a tirynsivel megegyezőleg, főterme előtt két előhelyisége van s homlokzatán két oszlop két falpillér között. Úgy az oszlopok mint a pillérek, természetesen megint fából voltak, de alapzataik kőből s ez utóbbiak maig is megvannak.

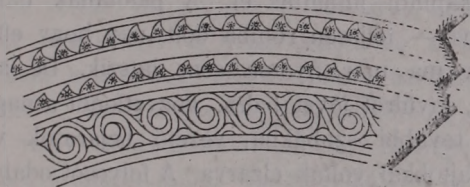
Az előcsarnok (*M*) 3·19 m. mély, padlózata egészen mészkőlapokból készült. Az előterem (1·94 m. széles) bejáratánál küszöbkő van, jobbról-balról az ajtószárak befogadására szolgáló nagy négyszögletű csaplyukakkal s jobbról kerek lyukkal, a melyben az ajtósarok bronz serpenyője is megvolt; minden azon módon, mint Tirynsben.

Ebben a helyiségben csakis a falak mellett volt 1:1·15 m. nagyságú lapokból álló kövezet, a közepét azonban csak úgy tapasztották ki. Ebből most a terembe, a megaronba (*O*) lépünk. Az ehhez vivő bejáratnál ismét megmaradt a küszöb az ajtószárakhoz való csaplyukakkal együtt, de hiányzik róla az ajtósarok számára való lyuk. Ennélfogva ajtaja sem volt, csak úgy mint a tirynsi megaront, pusztá függőnyvel zárták el.

A megaron az egész palota legtágasabb helyisége; méretei 11·50:12·92 m. Fedelét négy oszlop tartja, a melyek fából voltak ugyan, de kőfalon állottak. Ez utóbbiakat a padló alatt 0·10 m.-nyire találták meg, mivel az a gyakori megújítás következtében magasra nőtt. Az oszlopok közt középen áll a nagy kerek tűzhely, a melynek közel egy harmada maradt meg. A terem padlója fölött két kis lépcsővel csakis 0·14 m.-re emelkedik, s nem kevesebb mint öt vakoló réteg borította, melyeknek minde-nike be volt festve. A harmadik, legjobb karban levő rétegnek diszítési mintáját a 303. ábra mutatja, Dörpfeld fölvétele szerint. Ez az ábra a két lépcső előoldalait gömbháromszögekkel ékesítve mutatja, a melyeknek színe egy-

szer szürke és fehér, másszor pedig veres és fehér; a fehér mezőkbe mindenkor kis csillagocskákat helyeztek. E két rész közt levő vízszintes térség kékre van festve. Fölül fehér csigaszalag fut a tűzhely körül, mindegyik tekercs közepén kék gomb; az egész szalagdísz kék és vörös sávok szegik be.

A megaron padlója éppen úgy, mint az előteremé, a falak mellett kőlapokkal van kirakva, a közepét azonban mészréteg födi, melynek négyszögmintája ismét majdnem teljesen a tiryinsi megaronénak felel meg. A teremnek egész délkeleti sarka leomlott; itt nagyon meredek az esés a Chavos patak szakadékába.

303. A megaron tűzhelyének kifestett díszítménye.

Ha a nagy udvarhoz térünk vissza, annak nyugoti oldalán legelőször is a (P) szobát találjuk, a melybe nem egyenesen az udvarról, hanem egy előtéren át lehetett bejutni. Egy másik ajtó az utóbbi mellett fekvő helyiségbe vezetett. E két bejárat egyikén sem volt ajtó. E szoba éjszaki falánál meglep egy 0·80 m. széles, 1·05 m. hosszú és 0·05 m. magas négyszögletes tűzhely. A padló alatt négyszögletű agyagsövekből álló vízvezeték van.

E szobától északra folyosó vezet az udvarból egyenesen a palota nyugoti, most teljesen elpusztult részébe. Ennek az udvarra nyíló bejáratánál olyan küszöb hever, a mely fölött nem járt ajtó. E mellett jobbra három

kőlépcső maradt meg, mint legalsó része egy lépcsőnek, mely a felső emeletbe vitt. A két elsőnek a magassága 0·15—0·20 m. s 0·30—0·35 a mélysége; a harmadik 1:1·08 m. megállót képez, a melytől kezdve a lépcső balra kanyarodott és azután fából folytatódott. A lépcső alatti térség tulsó oldalról megközelíthető, tehát ezt is használták.

E lépcsőtől északra igen hosszú és széles folyosóra akadunk (*R*), a melyben nyugoton nagy küszöb hever, egyszárnyú ajtóhoz való saroklyukkal. Ez, a mint azon az oldalon tovább folytatódott, bizonyosan második ajtóhoz vezetett, a hova meredek gyalogúton egyenesen az oroszláncaputól juthattak el. A palotának határfala ott — sajnos — teljesen romba dőlt, úgy hogy efféle berendezésnek ma már nyoma sem látszik. De a mondott folyosón, kívülről jövet balra, közvetlenül a nagy küszöb mögött, további szobákba vezető bejáratok vannak, a melyek ajtókkal voltak elzárva. A folyosót odább (keletre) a templom alápzata fűdi el, de bizonyosan azon különféle kis helyiségekbe (*S* és a többi) vezetett, a melyek a megaron mellett még némi nyomokból felismerhetők, és alkalmasint női lakhelyekül, kincses vagy hálószobácul szolgáltak.

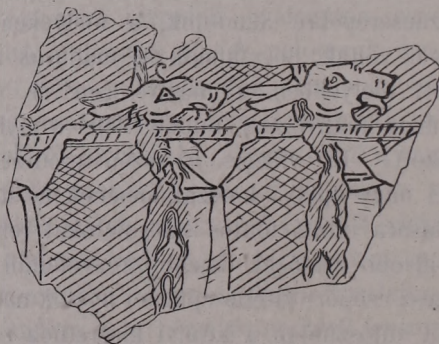
A mi az alaprajzra nézve áll, a mint egyes példák már idáig mutatták, az a fölépítményre nézve is áll; mindenütt a legszembevetőbb egyezés mutatkozik a tirynsi palotával. A padlók, ajtók, ajtószárak, küszöbök és fedél tökéletesen ugyanolyanok, mint ott. Csakis egyben-másban mutatkozik egy kissé fejlettebb technika, mint például a falakon a kockakövek használásában, falfestmények gazdagabb alkalmazásában, melyeknek nem csak a megaron belsején és külsején, hanem az udvarban és a *P* helyiségben

is akadtak nyomaira. E szerint semmi kétség nincs a felől, hogy egy és ugyanazon műveltségi korszak áll előttünk; és hogy ez a korszak az úgynevezett mykénei vázák korszaka, azt Tsuntas ez ásatásoknál igen alaposan megfigyelte. Ő a nagy udvarban talált leletekről, a melynek padlóján emelkednek a későbbi házacsák rossz vályogfalai, a következő tudósítást közli: «Még mielőtt a csupán csak felső részeikben feltárt különféle falak között bármilyenü összefüggés felismerhető lett volna, azt irtam az ásatásokról vezetett naplóba, hogy azon falak között, a melyekről csakhamar kiderült, hogy fiatalabbak, csakis olyan vázacserépekre akadtunk, a melyeken geometriai diszitmények voltak, négylábúak és madarak ábrázolásai-val; holott mélyebben a mészrétegen és a hol azon fiatalabb falak hiányoztak, minden lelet a mykénei stílushoz tartozott». Ez világos és szép eredmény, a mely a mykénei nagy építési korszak idejének és népességének megállapítására utóbb fontos szolgálatokat tehet.

Az alsóbb ásatások lejjebb, közvetlenül a várfalak mellett, egész csoport kisebb épületet hoztak napfényre (G), a melyeket valószínűen a királyi kíséretnek szolgáló magánlakásokul tekinthetünk. A különféle idők falainak zürzavarából egy a legrégebb korszakhoz tartozó szoba tűnt elő, négyszögletes tűzhelylyel a közepén. Ezt körülbelül megaronnak tekinthetnők; előtte nyugotra előszoba terül, odább pedig udvar, közepében alkalmasint áldozati veremmel. A talaj itt erősen lejt északról délnek. Ugyanazért az éppen most leirttal párhuzamosan futó szobasor alapjánál egy emelettel mélyebben fekszik és lépcsőn jut az ember le. Ez alsó helyiségek természetesen sötétek és alkalmasint lakhatlanok voltak. Bizonyára ezek alkották az épület

pinczehelyiségeit. Fölöttük, az egésznek elrendezése szerint, valószínűen a női lakóház feküdt.

Ez épületsorozatban is igen érdekes festménydarabokat találtak, nevezetesen az egyik délre eső falon, a lépcső közelében, három szamarfejű alakot (304-ik ábra) s a tűzhelyes szobától északra levő helyiségben az áldozó asszonyokat (305. ábra). Ezek a legfontosabb e fajta leletek Mykénében, mert a megaronból és a vele szomszédos hálószobából csakis nagyon kevés, apró töredék maradt épségben; férfiaknak és lovaknak némi részei, a melyek

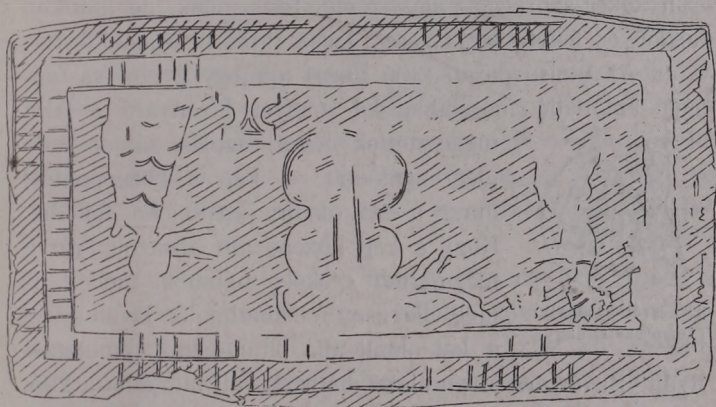

304. Falfestmény a déli fal mellett levő épületsorozatból (nagyság 1:2).

egyéb különösséget nem mutatnak, mint hogy a férfiak bokáin és térdein fölül ismét ugyanazon pántokat látjuk, a minőket a nagy vázán levő harcosok s a tiryinsi bikán lovagoló alak viselnek.

E két újabb darab elsején három alak maradványát látjuk, a melyek hosszú füleikről következtetve, szamarfejűek. A fülök előtt fölálló horog csak a homloksőrényt jelentheti. E lények nem lehetnek egyebek a görögök legrégibb vallásos gondolköréhez tartozó démonoknál, a

kikről Milchhoefer olyan tüzetes és meggyőző értekezést bocsátott közre. A nagy, általánosabb hatalmaknak alávetett természeti erők, a hegyi, erdei és vízi szellemek egész a későbbi korig megtartották félig emberi, félig állati alakjokat. Erre nézve classikus példák a satyrok, tritonok, folyamistenek, centaurok s a minotauros. E lényeknek a régibb korban sokkal nagyobb jelentőségök volt, mivel mindinkább kiderül, hogy a görögök vallása az egyistenhívésből, az egyedül uralkodó Zeusz tiszteletéből indult ki, a

305. Mésztábla a déli fal mellett levő épületesoportból (nagyság 1 : 2).

kinek minden többi természeti erő, éppen e vegyes lények alakjában alárendelve volt. Ezekkel főkép a mykénei műveltségkorszak gemmáin, az úgynevezett szigeti köveken találkozunk s néha madárlábaik vannak, rendesen azonban oroszlánlábaik és gyakran ugyanolyan rúdat visznek lábaikon, mint a miéink, a mely akkor mind a két végén zsákmányul ejtett állatokkal van tele aggatva (306. ábra). A falképeken levő alakokat is ilyen madárlábakkal kell kiegészítenünk s a rúd céljául a vadász-zsákmány vitelét

kell gondolnunk. Az alakokat nem megtisztelő, komoly értelemben ábrázolták, hanem bizonyos tekintetben torzképekül, hosszan kifityegő nyelvekkel. Ha a homerosi költemények szabadságot vesznek maguknak arra, hogy még a nagy istenekkel is néha kissé gúnyt űzenek, mennyivel közelebb esett az a kísértés, hogy ugyanezt az ő szolgáló szellemeikkel, a manókkal és gonosz lelkekkel is megcselekedjék.

A kép színei kiválóan élénkek maradtak. Az alapszín kékes-szürke, az alakok elül testszinűek, de hátukon kékkel és fekete-sárga-veres belső rajzzal vannak festve.

Az utolsó darab (305. ábra) mintegy 2 cm. vastagságú különálló mésztáblácska, melyet bizonyára a falra

306. Krétai szigetkö.
(Természetes nagys.)

függesztettek. Az ábrázolás, sajnos, igen megrongálódott. A kép a középponttól mind a két oldalra egyenlően fejlődik. Hogy a kép közepe mit ábrázolt, azt a megmaradt csekély nyomok mellett is még világosan fölismerhetjük, kivált mivel a két oldalt álló oltár némi újjmutatást nyújt. Bizonyára olyan alakú bálvány volt ott, mint a 295. ábra aranygyűrűjén. A nagy kikanyarított paizsnak az alakja világosan meglátszik, e fölött a fejnek is némi maradványa, alkalmasint lobogó hajfonatokkal, és elül a lándzsával kinyújtott kar maradványa. E mellett jobbra egy oltár áll s a mögött egy asszony, sőt több jelből azt következtethetjük, hogy balról is megvolt ugyanez a jelenet. Az oltár alakját már az oroszlanos domborműről ismerjük, mert ott két egymáshoz tolt ilyen alaphoz áll az oszlop talpa. Az asszony egyenesen áll és mind a két kezét az oltár fölé emeli. Ruházata teljesen megfelel a már említett aranygyűrűn levő asszonyokénak. A test felső részét szo-

rosan fogja körül a ruha, derekától lefelé bő és szalagszerű csikokkal több ízben megrakott szoknya foly alá. Hogy a mell nem volt födetlen, mint Milchhoefer az aranygyűrű asszonyainál képzelte, határozottan meglátszik, mert csak az arcza és a kezei fehérek, de a melle épp úgy, mint az alsó test ruházata, sárgára van festve. Balról ugyanazon állásban levő asszony és bizonyosan szintén oltár volt ábrázolva. Felső teste, diadémája és nyakszalagja még világosan fölismerhető. Az egész képet akkép magyarázhatjuk, hogy a két asszony a középben levő bálványnak aldozatot nyújt. Tsuntasnak azt a gyanítását, hogy ez a mű, mivel mozgatható táblát mutat, talán nem is Mykéneben készült, hanem behozatal útján került oda, egyáltalán nem szükséges elfogadnunk. Ugyanazon kékes-szürke alap s máskülönben is egészen ugyanazok a színek és készítmód látszik rajta, mint a minővel a falképeket festették.

A palotából származó leletek közt egy scarabaeus is volt, a mely Ermann tanár nyilatkozata szerint valódi egyiptomi munka s III. Amen Hotep (a Kr. e. XIII. századból) feleségének, Ti királynénak neve van rajta. Jóllehet a híres fejedelmi személyek neveit, mint III. Thutmosesét, II. Ramsesét gyakorta tették még haláluk után is szerencse-hozó jelekül az amulettekre, mind a mellett ez esetben mégis megeshetnék, hogy ez a kő a Kr. e. XIII. századból való s ezzel fontos támaszpontot nyertünk volna a mykénei palota időkorának megállapítására.

2. A köznép sírjai az alsó városban.

A fáradhatatlan archaeologiai társaság az 1887. és 1888. években, ugyancsak Tsuntassal, ásatást rendeztetett

Mykéne alsó városrészében, a ki is ott 52 sírt fedezett föl, a melyek berendezésöknél és tartalmuknál fogva úgy a Schliemann ásatásaiban, mint általában a mykénei kulturviszonyokban még homályban maradt számos pontra világosságot derítenek.

A már ismeretes hat tholos-építményen kívül, a melyekben egyébiránt a kutatást nem folytatták tovább, még egy hetedikre is akadtak, de ezt, sajnos, már az ó-korban teljesen kifosztották. Az összes többi sír azonban nem volt kupola-építmény, hanem csakis sziklába vágott egyszerű kamara. Rendesen több méter hosszú folyosó visz vízirányosan a sziklába, a négyszögletes sírhelyhez. Ezt néha fülkével is ellátták, sőt egynehánynál más, rövid folyosón megközelíthető második kamara is következett. A mennyezet majdnem mindig oromformájú, csak néha vágták ki szabálytalan boltozat-idomra. A kamarák rendesen 3:4 vagy 4:5 m. nagyok és megfelelően az oldalaknál 2—2½, közepén a csúcs alatt 2½—3 m. magasak.

E sírok nem alkotnak egységes sírmezőt, hanem az alsó város egész romterületén szétszórva, különféle csoportokra oszlanak. Így fordul elő például a harmadik kupolasírtól dél felé vonuló hét sír, a negyediktől északra négy, dél felé hat, az ötödik mellett pedig nyolcz; továbbá a Kokoreczától északra, mintegy 10 percznyi távolságban, az Asprochomának nevezett helyen huszonkét sír s az Illés-hegy lábánál két csoportban hat és négy. — Az ugyanegy csoporthoz tartozó sírok, úgy nagyságuk, mint tartalmukra nézve, rendesen megegyeznek egymással. A nagyobbak gazdagabban vannak felszerelve, elefántcsontból és drága fémből készült eszközökkel, a kisebb szegényebbfélék égetett agyagalakokkal és — a mi saját-

ságos — nagymennyiségű úgynevezett szigeti kövekkel, a melyek durvábban kidolgozott ábráikkal, szintén közönségesebb gyártmánynak látszanak, a drága anyagból készült tárgyakkal szemben. Ebből az következik, hogy mindegyik sírcsoport bizonyosan egy-egy hasonorsú néposztálytól származik és Tsuntasnak igaza lehet, a mikor azt állítja, hogy e csoportokban egyes nemzetségek vagy községek temetőire ismerhetünk, a melyek közül mindegyiknek a maga területe határán saját temetője volt. Innét van például, hogy a harmadik és negyedik kupolásiroknál levő csoportok lakott területek közepett, nevezetesen két község között fekszenek.

Az alsó város fala tudvalevőleg az ottani lakott területnek csak kis részét foglalta magában; a lakosság főtömege nyílt községekben lakott. Az ilyen lakás és a lakott vidék területén való temetkezés azonban ősrégi görög szokás. Ez a szokás azoknál, a kik a régihez legszigorúbban ragaszkodtak, nevezetesen a spártaiaknál, egész a történeti korig megmaradt. «A spártaiak — azt mondja Tukydidés (I., 10.) — nyílt községekben laknak, (κατὰ χώρας); sőt Plutarchos még azt is tudja rólok (Lyk. 27.), hogy «a városban bent temetkeztek» még pedig bizonyosan éppen úgy külön-külön, mint a mykéneiek, mert tudjuk, hogy az Agiadok sírjai a város déli részén, az Eurypontidoké meg az északin feküdtek. A legrégibb időkben Athénében is így temetkeztek. Ott szintén számos sírt találtak a lakott vidéken belül eső területen, a mi már Platóban (Minos 315.) azt a hitet ébresztette, hogy a régi athéneiek házaikban temették el halottaikat.

Az elmondottak nyomán tehát már nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a várban is ekkép berendezett sírhelyiségre akadunk; a vár az uralkodó nemzetségnek

szigorúan elkülönzött s falakkal körülvett községet alkotja és ennek a maga saját területén éppen úgy meg volt a temetkező helye, mint az alsó város külön nemzetségi csoportjainak.

Az újabb sírokból származó leletek bőséggel szolgáltatnak érdekes részleteket és sok döntő bizonyítékot. Úgy látszik, hogy a holttestek közül egyet sem égettek el, de akadtak hamu nyomaira, de ezek itt, úgy mint egyébutt, kétségkívül a halotti áldozatok maradványa. Az utolsó holttest eltemetése után befalazták a sír ajtaját s csakis az ajtófő alatt hagytak egy kis nyílást, azután

307. Bálgány öntött
üvegből. (Természe-
tes nagyság.)

pedig az előtte levő folyosót földdel töltötték tele. Ekkor azt az utolsó nyílást is berakták kövekkel. A sír ajtaja előtt betemetett folyosóban igen gyakran emberi csontokra akadtak, sőt egy ízben szinte hat, látszólag egyidejűleg eltemetett tetemre találtak. Tsuntas azt a magyarázatát adja a dolognak, hogy egyszer másszor rabszolgákat vagy hadifoglyokat

is öltek le uraik halotti ünnepélyén s temettek el itt éppen úgy, mint Achilles barátja máglyáján tizenkét trójait öl le. Ilyen szokást azonban inkább úgy tekinthetnénk, hogy csakis a háború alkalmára szorítkoztak vele s itt inkább olyan rabszolgákat láthatnánk, a kik természetes halállal multak ki.

A halottakhoz tett eszközök közt, kivált a szegényebb sírokban, igen sok női bálgányt találtak agyagból. Ezek, mint a vizsgálat kimutatta, éppen nem mindig ugyanazon istenséget ábrázolják. Míg a nagy többséget, azokat, melyek méltóságosan diadémával ékeskednek, Héra képeinek tekinthetjük, addig mások, melyeknek a mellök

fődetlen és a melyeknek nagy szalagjuk van a nyakukon, Aphroditét ábrázolják. Aphroditét ismerhetjük föl azon öntött üvegből készült, fél embernyi alakocskákban is (307. ábra), a melyekből vagy tizenkét darabot találtak, sok üveg- és kőgyönggyel egyetemben. Ezeket tehát épp úgy, mint

308. Férfi fő. Elefántesont-lemez (természetes nagyság).

Egyiptomban a kis istenalakokat, bizonyára nyakláncz-kép viselték. Egy harmadik fajta, a mely szintén csak kevés példányban fordul elő, gyermeket tart karjaiban. Ez talán Demeter Kurotrophos, a mit onnét gyanítunk, hogy Tirynsben sok későbbkori Demeter-képet találtak.

Az elefántcsont-faragványok közt is igen sok szép példány található. A 308. ábra tekintélyes nagyságban egy férfi-fejet mutat. Ezt a műdarabot három, majdnem egyenlő nagyságú példányban lelték egy és ugyanazon sírban; egy negyedik, majdnem velök egyező, már régibb időben Spatából Attikában került elő. A fej féldombor faragás, a darab hátulso oldala lapos és egy pár lyuk látszik rajta, hogy feltűzhessék. A kidolgozás igen gondos. A csillagot más anyagból tették a szembe. Igen figyelemre méltó a fej fedője. Ha a vízszintes vonalsorokat oly szalagoknak tekintjük, a melyek a természetes haját összeszorítják, vagy pedig a homlokfürtöktől fölfelé eső egész részt süvegnek vesszük, akkor mit jelentenek az arcz és áll közt eső ugyanolyan nemű sorok s a köztük levő hajhullámok? Azt nem gondolhatjuk, hogy itt sisaknak állszorító szíjjaival van dolgunk, mivel az egész alak, különösen a fül alatti rész körvonalai nyomán, szakálra vall. Ennélfogva határozottan azt hiszem, hogy az egészet hajnak kell tartanunk és a sajátságos ábrázolás magyarázatául nem tartok egyebet lehetségesnek, mint hogy vagy azt fogadjuk el, hogy a mykéneiek némely alkalmakkor parókát és álszakált viseltek, épp úgy, mint az egyiptomiak, csakhogy ezek mindenkor; vagy hogy ezt a modort oly berakási technikából vették át, a mely a haját és szakált más anyagból kis darabokban rakta föl a fejre.

A 309. ábra két darabban, de a melyek egy s ugyanazon sírkamrából származnak¹ s talán össze is tartoznak, sokkal nagyobb méretben tünteti szemünkbe a női ruhá-

¹ Tsuntas szószerint ezt mondja: Εγγρμ. 1887. 157. lap; a kép tábláján levő azon adatban, hogy a felső darab a 49., az alsó pedig a 42. sírből származik, az utóbbi szám leirási hiba eredménye.

zatot, mint a hogy a nagy gyűrű (lásd fõntebb a 295-ik ábrát) tehette. A szoknya alján levõ fodrok, úgy látszik, mintha sok apró, talán lazán függõ részekbõl volnának összetéve, közben pedig a szövet mintázatául az arany gyűrű hálózatos diszítménye van. A nõ kis háromszögû fityõlekekbõl álló nyakkötõt és ugyanolyan karkötõt visel. Fejét hosszú sallangú sapka fõdi, a mely a mykénei mûvészetnek kizárólagos saját-sága; a Spatából való kis lapocskákon s ugyanezen alsó városi sírokból valókon a sphinxek viselnek effélét. E szerint ez a mykénei mûveltségi korszak örökségébõl származó hagyaték, ha ugyan szintén ez van a Trójából való régi rhodosi cserépen látható sphinx fején is (lásd fõntebb a 91. ábrát).

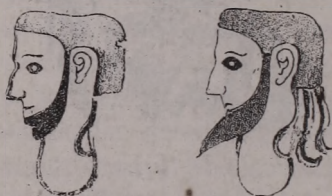
Az újabb leletek közül azonban mûvészeti szempontból a legtekélyesebb darab egy berakott és zománczos diszítványokkal ékített ezüst serleg. Ez egyfülû s olyan

lapos alakú, mint az ivó-csésze. A felsõ szélén és alább a hasa körül, berakott, arany levelekbõl álló sávok futnak körül; a szélén és hasán levõ sávok közti teret 21 egymás mögé helyezett férfifej tölti ki. E fejek erõsen kifejezett görög típusra vallanak (310. ábra), a homlokuk

309. Női alak. Elefántesont lap.
(Természetes nagyság.)

és az orruk, az orrtő egy kis bemélyedését leszámítva, egy vonalban fekszik s ez a vonal egyáltalán nem olyan rézsútos, mint a nagy vázán és az arany gyűrűkön levő harczosoké, hanem majdnem merőleges. A fejek éppen olyan hegyes szakálúak, mint a minőket a Kr. e. VI. század vázáin látunk, s a szemek is majdnem éppen úgy rajzolvák s nem nagyobbak, mint amott; a nyakra három hajfonat hull alá, a mely alul fürtökké gyűrődik össze. Mivel ezekkel a fürtökkel éppen ilyen alakban találkozunk ugyanazon sírokból kikerült, meglehetősen durván festett

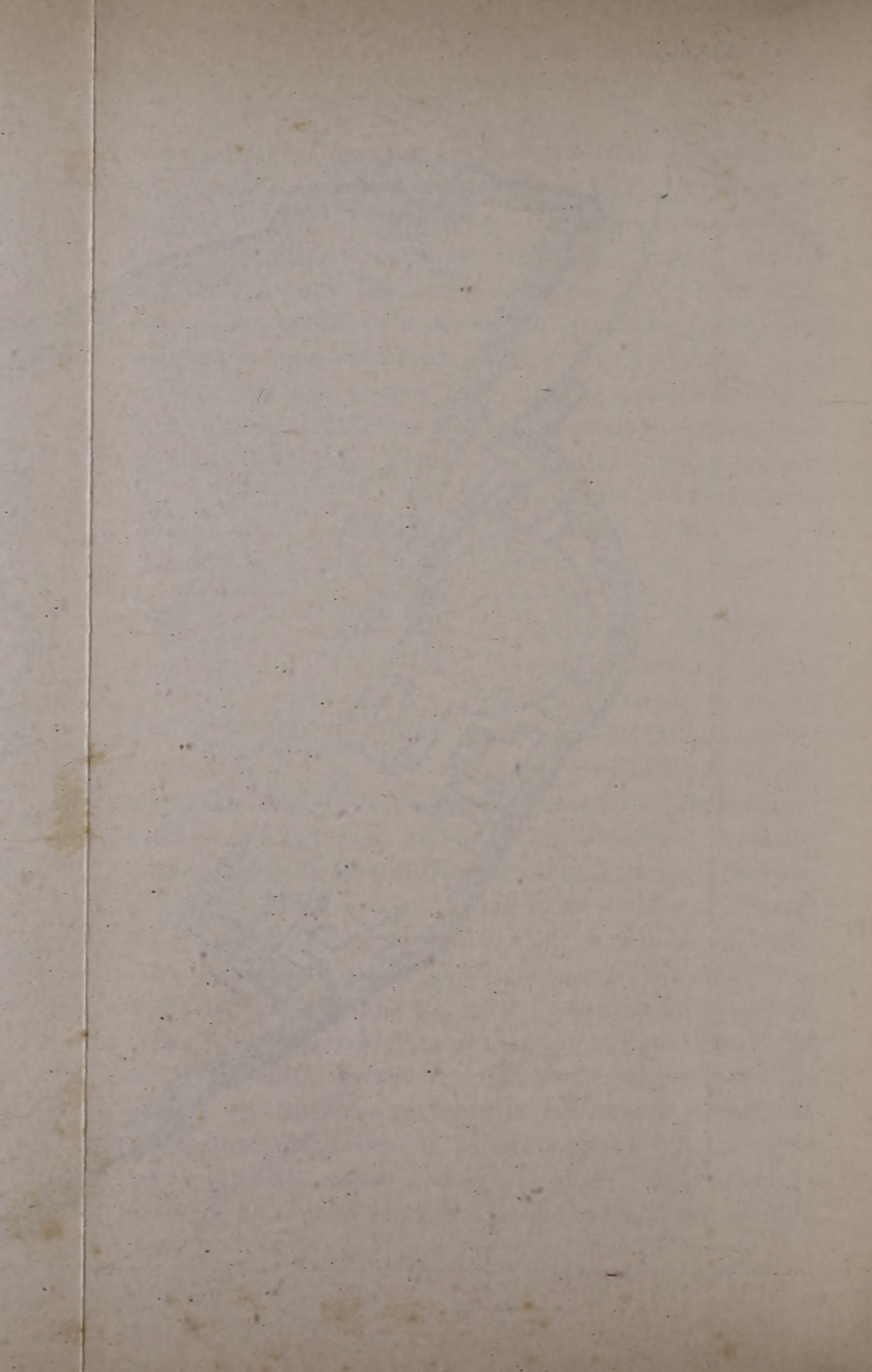

310. Férfi fejek egy ezüst serlegről.
(Természetes nagyság.)

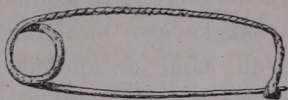
és bizonyára a helyszínén készült vázán: ebből azt következteti Tsuntas, hogy az aranyserleg szintén ott helyben, Mykéneben készült.

Azon számos tárgyak mellett, a melyek a valódi mykénei kulturára jellemzők, olyanok is akadtak, a melyek

még idáig példátlanok: ilyen legelőször is a több rendbeli borotva, azután egy kis üvegváza darabjai; továbbá néhány kerek fémtükör, domborművű faragványnyal ékesített elefántcsont-nyéllal. A *vas* is itt fordul elő először, egy pár újra való gyűrű alakjában, a mi azt mutatja, hogy ezt a fémeket abban a korban nagyon drágának tartották és csakis ékszerekül szolgáló tárgyakat készítettek belőle. Végre a nagy fontosságú három bronz *biztosító tű* (fibula) (311. ábra), mert idáig azt kellett hinnünk, hogy a mykénei cultura emberei a homerosi és későbbi görög szokásokkal ellentétben, csakis varrott ruhákat viseltek és ez okból sokan kétségbe is vonták, hogy a mykéneiek és a későbbi görögök közelebbi viszonyban állottak

volna egymással. A talált tűk alakja e nemben a legkezdetlegesebb; mert nem egyéb, közepén kétszer, tehát tekercscsé összehajlított sodronynál, a mely alsó felével a felsőhöz tér vissza és bekapcsolódik. E lelet arra tanít bennünket, hogy már a mykénei korszak végén, épp

311. Bronzból készült biztosító tű.
(Nagyság 1 : 2.)

úgy, mint Homerosnál s a későbbi Görögországban, használtak ruhának négyszögű szövetdarabokat, a melyeket áthajtottak és a vállakon összetűztek.

3. Amykle.

Az amyklei (Vafio) kupolasír, Spárta mellett, már e század kezdete óta feltűnt az utazók előtt. Az 1889. év tavaszán a görög archaeologiai társaság ásatta ezt ki Tsuntas által.¹ Ez az egyetlen kupolasír azon a tájon és Reisch² ugyanazért joggal utalt arra a körülményre, hogy azon igénynek, a melyet Pausanias hagyománya szerint az amykleiek az Agamemnon-család sírjai közül egyikre, nevezetesen a Kassandráéra (l. fentebb a 195. s követk. lapokat) emeltek, erre az emléképületre kellett vonatkoznia és ezzel még inkább megszilárdította azt a véleményt, hogy a későbbi nemzedék s vele együtt Pausanias is, a kupolasírokat tekintette a görög hőskorszaki királyi család sírjainak.

Tsuntas ásatásai nyomán itt először ismerkedhettünk meg olyan tholossal, a melynek tartalmát a későbbi ó-kor rabló kezei megkiméltek. A kupolának és bejáratí folyosó-

¹ Εφημερίς αρχαιολογική. 1889. 130—171. lap.

² Zeitschrift für österreichische Gymnasien. 1891. 231. lap.

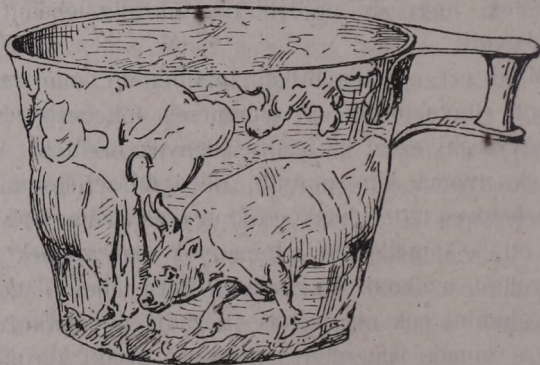
nak korán be kellett omlania, illetőleg beiszapolódnia, mert mind a kettőnek omladványai között majdnem csupa mykénei cserepekre akadtak. A falszerkezet közép nagyságú és csak kevésbé megfaragott kőlapok egymás fölé rakásából áll. Csak az ajtóhoz használtak nagy kockaköveket. A bejárat folyosó 29·80 méter hosszú, a kupolába lépés előtt 3·45 m. széles, kifelé egy kissé keskenyebb. A bejárat majdnem teljesen römmá változott. Mindjárt mögötte, e bejárat egész szélességét (1·93 m.) elfoglalva, volt balra egy 1·60—1·80 méter hosszú és 1·90 méter mély lyuk, a melyet Tsuntas gondos vizsgálata nyomán az épülettel egyidejűnek tekint. Mivel a bejárat felső és oldalrészeinek romjaival volt tele, ezeknek összeomlása előtt üresen állott. Fenekén 10 cm. vastag hamuréteget s e felett régi földből való vékony réteget találtak. Ennélfogva áldozati verem lehetett s míg a sír folytonos használatban maradt, nagyobbbrészt kőlapokkal földhették be. A kupolahelyiségnek magának nem volt olyan mellékkamarája, mint a minő az Atréus sírnál és Orchomenosban található. Átmérője valamicskével több 10 m.-nél, tehát kétharmada az Atréus sírjáénak; falai még 3 méter magasságig fennállottak. Fenekét, a mely egyszerű termés-szikla, tiszta föld fedte, de sok csonthamu volt közte. Sok metszett kő és arany, ezüst és elefántcsontból készült kisebb fajta ékszert találtak szerteszét szóródva, de a legtöbbjét mégis három külön helyen, úgy hogy a látszat azt mutatja, hogy itt holttestek lehettek elhelyezve, de a melyek teljesen elporladtak. Öntött üvegből egyetlen egy gombot találtak.

De ez ásatásnál a föleltre azon sírban akadtak, melyet a középpont és a jobb oldal közt a szikla-talajba lemélyítve találtak. Ennek külső berendezése ta-

lálóan erősít meg sok olyasmit, a mit a rossz állapotban megmaradt mykénei aknasíroknál a fölfedezőknek csak úgy kellett kitalálniok. Méretei 2:25 : 1:10 m. hosszaságban s szélességben, mélységben pedig mintegy egy méter. A sír oldalait kicsiny s téglák módjára egymásra rakott lapokkal falazták ki. Padlatát hasonló, csak hogy nagyobb lapokkal borították be s ugyanilyenek alkotják tetőzetét is. Ez utóbbi nem esik egy színvonalba az egész helyiség talajával, hanem valami 20 cm.-rel mélyebben. A fölötte levő hézagot földdel töltötték meg, a melyet oly szilárdan ledöngöltek, hogy az eredeti talajtól alig lehetett megkülönböztetni.

Mind ezt ép állapotban találták. A mint az első fedőlapot eltávolították, a szerencsés fölfedező szemébe ércz fegyverek, ezüst és arany edények ötlöttek. A holt-tetemnek nyoma sem maradt, de a fölszerelés biztosan fölismerhetővé tette, hogy csak egy és pedig férfi halott feküdt ott, s a mellé tett adományok helyzetének pontos megfigyelése, azoknak használatmódjára teljes világosságot derít, valamint sok olyanra is megadja az óhajtott megoldást, a minek ismeretére régebben csak kerülő úton tett következtetés által jutottak. A halott fejénél feküdt egy 0.94 m. hosszú kard mellett két lándzsacsúcs és hat keskeny hegyes kés, egész tömege az apró tárgyaknak, ezüst hengerek, bronz szilkék, s egy ugyanebből készült tükör és több rendbeli agyagművű kehely és szilke. Körülbelül ott, a hol a nyaknak és mellnek kellett lennie, mintegy nyolczvan, amethisztből készült kerek gyöngy és két metszett kő volt, a melyek hihetőleg valamely nagy, kétsoros nyakéket képeztek. Ugyanolyan magasságban, de oldalvást az aknasírckból kikerültekhez hasonló, de berakott diszítés nélküli tőr találtatott. Azután a sír hosszanti

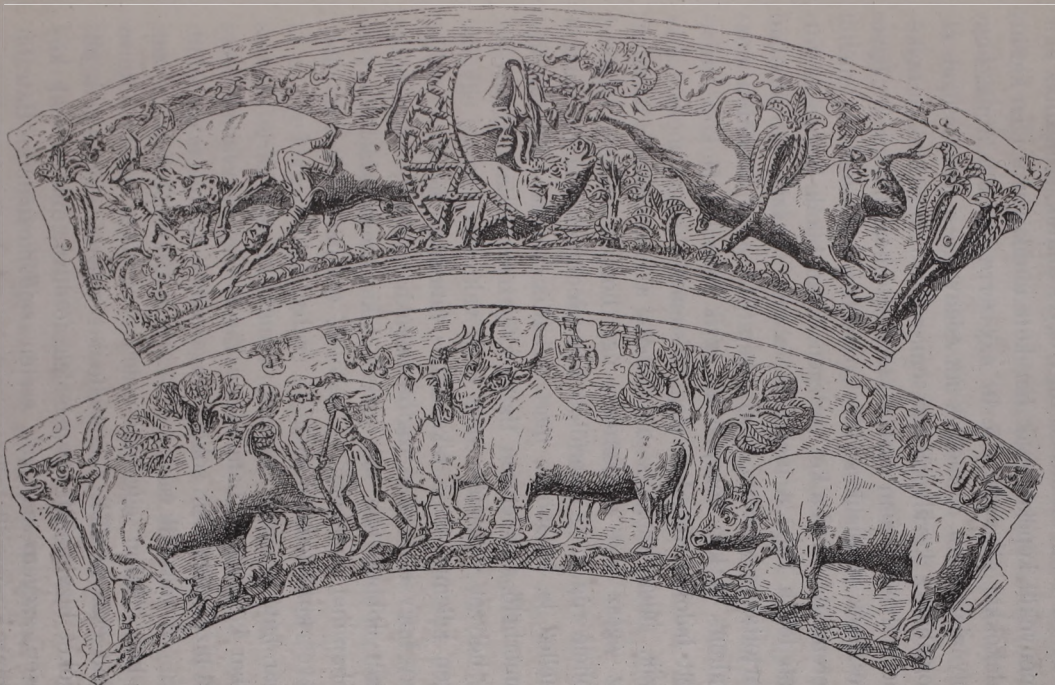
oldalainak közepén, a hova mintegy a halott keze esett, volt jobbról is, balról is, egy-egy vertművű képekkel ellátott pompás arany serleg (312. ábra), egy-egy ezüstműből való ugyanolyan alakú, de díszítés nélküli s mind a két oldalon egy-egy csomó amethyst-gyöngy, néhány metszett kővel együtt; ehhez mindössze három gyűrű járult: egy aranyból, egy érczből és egy vashból. A gyöngyfüzérés nyakék mellett tehát e férfiú ugyanolyan karpereczeket is viselt. Végre a lábánál még egy bronzkés és két fejsze

312. Arany serleg Amykleből a 314. ábrán bemutatott képpel.

volt, a melyek közül az egyik négyszögletű, a minők mai napig is dívnak, a másik pedig a 315. ábrán feltüntetett alakú.

Az a két arany serleg, a melyeket e halottnak oly gondosan keze ügyébe helyeztek, valóban a legszebb mind azok között, a melyeket a mykénei műveltségi korszakból birunk. Alakjuk olyan, a minőt az aknasírokból eléggé ismerünk (312. ábra). Az aknasírok kora még nem mert egész jeleneteket trébelve előállítani. Az arany serlegek-

313. 314. Bikák lefogása. Az Amykléből származó két arany serlegen levő képek. (Nagyság 1 : 2.)

nek ott csak díszítések vagy egyes állatok szolgálnak ékítményekül, képeket csak berakott munkával s igen kicsiny alakokkal állítanak elő. Itt egyszerre csak azt látjuk, hogy oly alakokban, a melyek az edény egész magasságát elfoglalják s körülbelül egy cm.-re kidomborulnak, a mykénei művészet nem csak a szerkesztésben, hanem az egyes részletek realistikus kidolgozásában is bámulatra méltót teremtett! Mind a két serlegen olyan bikák befogását tünteti föl a kép, a melyeket, a mint látszik, félvadenban tartottak a legelőn. Az első kép (313. ábra) szerfölött mozgalmas. A kép közepén az egyik bika két fa közé erősített hálóban fogódott meg. Testének előrésze mellén fekszik, lábai kilógnak a hálóból; a hasa részén azonban az egész test megfordult, úgy hogy a hátulsó lábaival fölfelé rúg ki. A szerfölött bonyolódott helyzetet, mind e mellett is, különösen mert a háttér vonala világosan fölismerhető, tökéletesen tiszta kifejezésre juttatta a művész. A helyzet választása nem csak vakmerő, hanem egyúttal igen jellemző is: a bika dühös futásában került a hálóba, úgy hogy első lábai rögtön békókba jutván, félig felfordult. Jobbra tőle egy másik bika szerencsésebb, gyors rohammal elmenekül. A balfelőli, egy harmadik nagy állat, heves küzdelemmel vívja ki szabadságát: egy férfit, a ki már hátára ugrott, levetett, a másikat meg karja alatt és lábai közt olyan hatalmasan ragad meg szarvaival, hogy azt bizonynyal nem sokára magas ívben röpíti el maga fölött.

A második serleg (314. ábra) békésebb képet mutat. A bal oldalon egy férfi vezeti el a bögő bikát, hátulsó lábát erős kötéllel bilincselte le; mögötte két másik áll, fejöket bizalmasan egymás felé fordítva, mintha csak közösen szegény pajtásuk esetén sajnálkoznának. Hátrább jobbra a negyedik teljesen gyomrának kielégítésébe merül.

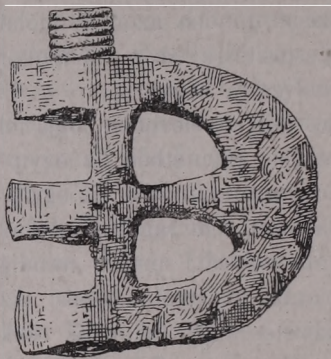
Az állatok ábrázolása a természet kitünő megfigyelésére vall. Minden helyzetre a kifejezés teljes eszközeivel rendelkezik a művész. A hát, mell és fej rajza, a nyelv alkalmi kiöltése, a fark csóválása, minden azon gondolat szolgálatában áll, a mely megtestesítésre vár s mindenkor meglepőleg jellemző az illető helyzetre nézve.

A férfiak rajza szintén jó. Milyen elevenen fogja föl a természetet a mykénei művészet, ellentétben az egyiptomival, azt a bikáról leeső férfi rajza mutatja. Az egyiptomi művészet egész folyamata alatt sem tanulta meg az embernek oldalnézetből való ábrázolását; mellét mindig szemközt mutatja. Ilyen hibának itt nyoma sincs. Az izomzat megfigyelése is következetesen jó, tekintsük csak például a bikát elvezetőnek a karjait a 314. ábrán. A férfiak rövid kötényt viselnek, a melylyel, mint az ős egyiptomiak, derekukat körülövezik, s a mely ott, a hol két végük összeér, mivel aljukat rézsút levágták, nem záródik be teljesen. A kötényt erős, többszörösen körültekert öv tartja. Lábakat alacsony, kissé fölfelé álló csúcsos cipők fűdi, a melyeknek megerősítésére bokájuk fölé, sőt talán egészen fellábikráig érő szalagok szolgálnak (lásd a 314. ábrán levő férfit).

Az ábrázolt fák közül a pálma, kétségtelenül föl ismerhető. A többiek görcsös törzseikkel és nagy csomóra záródó ágaikkal inkább olajfák, mint piniák lesznek. A csomók ugyan az utóbbiakra vallanak, de az egyes ágak, lándzsa-alakú leveleikkel, mégis inkább az előbbire. Tsuntas az alsó város sírjaiban néhány olajmagot talált, világos tehát, hogy már akkor is megvolt az olajfa Görögországban, jöllehet idáig az ellenkező nézet uralkodott.

A kép alsó szélén a köves talaj jelzését látjuk, sőt a fölülről lefelé függő sajátságos alakzatokat is akkép

foghatjuk föl, hogy ezek a tájkép háttérének ábrázolására szolgáló első gyermekes kísérletek, mivel a második fa,

315. Bronz fejsze az amyklei kupolasírból (nagyság 4 : 5).

a melyhez az első kelyhen a nagy háló erősítve van, szintén magasan fönt, vagyis a háttérben áll. Az aknasírból származó arany gyűrűkön levő ugyanilyen féle ábrázolatok is (230. és 231. ábra) így magyarázhatók most.

A 315-ik ábrán levő fejszét azért rajzoltattuk le, mert alakja nem csak azon aranytárgyakon fordul szintén elő, a melyek állítólag

Aidin¹ (Karia) környékéről származnak, hanem a capadóciai sziklák domborképein is, a hol úgy jó elő, mint egy pálcza közepdarabja, a melyet egy hosszú ru-

316. Metszett kö-
-az amyklei
kupolasírból
(term. nagyság).

hába öltözött férfi tart előre nyújtott kezében, a ki, úgy látszik, mintha egy előtte ugyan, de nála valamivel följebb álló alakot imádna.² Ebből az látszik, hogy ez a fejsze Kis-Ázsia belsejében fontos szerepet játszó jelvény lehetett; sőt az volt nyilván Amyklében is, mert azon gemmák között, a melyeket ott vele együtt találtak, olyan is akad (316. ábra), a melyen egy hosszú ruhába öltözött férfi képe látszik, a ki a szóban forgó

¹ Bulletin de corresp. hellénique, 1879. 129. lap, IV. képtábla.

² Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. IV. 674. lap.

fejszéhez hasonló alakút tart a vállán. A hosszú ruha, a mely az itt talált gemmákon és még egyebütt is előfordul, most először mutatja nekünk, hogy a mykéneiek csak vadászatra s harczra vonultak ki rövid kötényeikben, de egyéb alkalmakra igen méltóságos öltözetjök is volt. Majdnem azt gyaníthatnók, hogy ez a gemma király képét tünteti föl és hogy fejszénk királyi pálczát jelent.

HATODIK FEJEZET.

KISEBBSZERŰ ÁSATÁSOK.

1. Orchomenos.

Schliemann több ízben asatott Orchomenosban, úgy-mint az 1880. év novemberében, az 1881. év tavaszán és Dörpfeld közreműködése mellett az 1886. év tavaszán. Első két kutatásáról az «Orchomenos» (Lipcse, 1881.) című kis könyv, az utolsóról pedig a «Zeitschrift für Ethnologie»-ban (1886. 377. s köv. lapok) egy értekezése jelent meg, a melyben az előbbi nemely pontban helyreigazította. E folyóirat szerkesztőségének szíves engedelméből vehettük át a következő 317—320-ig terjedő ábrákat.

Az orchomenosi leletek nem csak arról tesznek tanúságot, hogy a mykénei művelődés északra s az ország belsejébe elterjedt, hanem az egyebütt nyert eredményekhez is fontos kiegészítő részleteket szolgáltattak. A kutatások ezúttal Boeotiába vezetnek bennünket. Itten, a vidék kellő közepén terül el a nagy Kopais-tó, mint a széles és termékeny síkság végpontja. Ennek a tónak nincs természetesen lefolyása a tenger felé, ennélfogva olyankor, a mikor a bajnak mesterséges úton való orvoslását elhanyagolják, nagyon veszedelmessé válhatik, mert messze vidé-

ket tesz mocsarassá s dögvészessé. Az ó-korban kitűnő csatornák kötötték össze az Euripossal, a szárazföld és Euboea közé eső tengerszorossal. De mivel a hosszú török uralom alatt minden efféle gondoskodás abban maradt, az ifjú görög királyság még most sem végezhetette be azt a nagy munkát, a melylyel új csatornák ásatása által meg kell küzdenie; ennél fogva az egész vidék, lázakat támasztó tulajdonságánál fogva, még mindig felette rossz hírben áll.

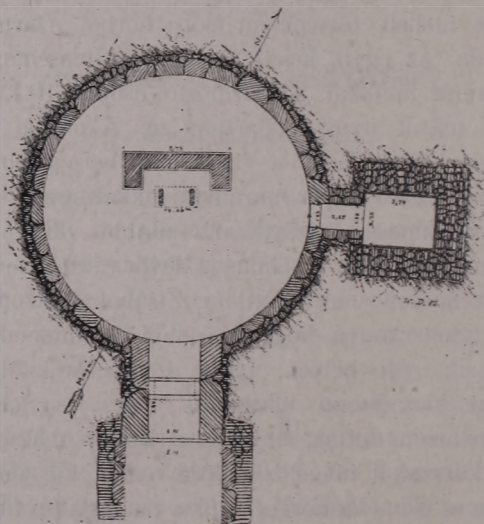
E tó mellett történelem előtti korból származó két vár fekszik. Az egyik keleti partján, a Gulas-magaslaton; óriási cyklops-falakkal, az Euripostól csupán 10 km. távolságra; a másik nyugoti partján, az Akontion halmon, már meglehetősen bent a szárazföld belsejében, a legrégibb korból eredő gyér maradványokkal ugyan, de oldalt Minyas kincses házával. Ez utóbbi várban ásatott Schliemann. Lolling¹ a Gulason levő várat szeretné az eredeti Orchomenosnak tekinteni, Strabónak azon hagyományára támaszkodva, hogy a későbbi Orchomenos városa nem fekszik régi helyén, mert a mocsárláztól elűzött lakosai az Akontionon telepedtek meg. De Schliemann ásatásai bebizonyították, hogy az Akontion megszállása a mykénei korszakot megelőző időre nyúlik föl, ennél fogva mindenesetre őshajdankori. A Gulas-magaslaton tüzetesebb kutatást még nem hajtottak végre.

Orchomenos a mondában, épp úgy mint Trója és Mykéne, a maga vidékének fővárosa. Homeros ezt épp úgy, mint Mykénét aranyosnak nevezi. Ares fiai, Askalaphos és Jalmenos innét vonultak Trója ellen.

Az Akontion halmon a hajdani telepet világosan jelzi a görög erődítési falnak több nagy darabja. Régibb

¹ Baedeker «Griechenland»-jában.

korból való falak nincsenek a föld fölött. A Schliemann sírjai és aknái azonban néhol vályogból, másutt meg agyragasztással terméskövekből épített házfalakat tártak föl, tehát egészen olyan épületeket, a melyek a trójai második és harmadik korszaknak felelnek meg. Ehhez járul, hogy az alsó rétegekben nem találtak egyebet egyezményű fekete, veres vagy sárga fazekas-munkánál, a felső

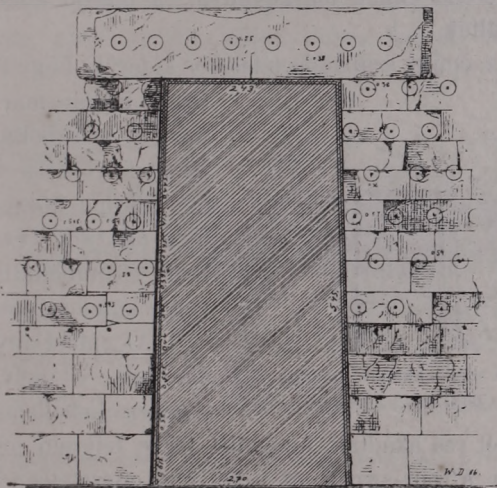

317. A Minyas kincses háza nevezetű épület alaprajza (nagyság 1 : 400).

rétegben volt ugyan mykénei stílusú cserép, de feltűnőleg csekély mennyiségben. Ez a telep tehát úgy látszik, hogy hosszú időn át a mykénei korszakot megelőző műveltséget ápolta s a mykéneihez csak átmenetileg csatlakozott. Mind a mellett a legpompásabb kupolasírok egyikét, a «Minyas király kincses-házát» mutathatja föl; ez a Hypantheion hegy az Akontion egyik része lábánál fek-

szik és nevét Minyastól, az e vidékeken otthonos minyaiak mythicus királyától vette.

Ez építménynek még a későbbi ó-korban is szabadon kellett állania és hozzáférhető volt. Pausanias járt benne s azt mondja, hogy a görögök nagyon helytelenül teszik, hogy a külföldit mindig inkább megbámulják, mint a hazait, hiszen «még tehetséges írók is ráadták fejüket

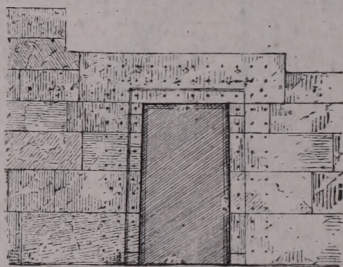
318. A bejárat hátulsó oldala (nagysága 1 : 100).

arra, hogy az egyiptomi pyramisokat egész pontosan leírják; holott Minyas kincses-házát s a tiryinsi falakat, jól lehet nem kevésbé nagyszerűek, egyetlen szóval sem említik». Együttal azt is kijelenti e helyen Pausanias, hogy ő ezt az épületet valósággal kincses-háznak tartja, mert ezt mondja Minyusról: «Tudomásunk szerint ő volt az első, a ki kincseinek megőrzésére kincses-házat építtetett». Odább pedig ugyanazt következő szavakkal írja le: «Kőből

rakott kerek építmény, mely fönt egy kissé tompa csúcsba megy össze, azt mondják, hogy a legfölső kő tartja össze az egész épületet».

Pausanias azt is közli, hogy Hesiodosnak a csontjait, a ki állítólag Orchomenosban született, később oda visszahozták s Minyas kincses-házába temették volna. Alkalmasint e temetésre czélzónak tekinthetjük azon római korból eredő emlék maradványát, a melyet ebben a sírban találtak.

Az épület szabaddá tételekor kiderült, hogy nem csak

319. A mellékkamara bejárata
(nagyág 1 : 100).

régen bedőlt már, hanem még ki is rabolták. A bejárati folyosót a szomszédos Skripu község birája még az 1867. évben, teljesen elromboltatta és köveiből kápolnát építtetett.

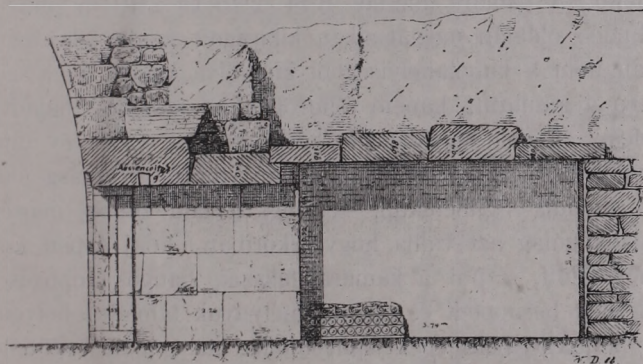
Az épület anyaga zöldes pala, a melynek bányájára Lebadeia környé-

kén ismét reá akadtak. Az épület terve teljesen megfelel a mykénei Atreus-sírnak és ezzel még méreteiben is majdnem pontosan megegyezik (317. ábra). A bejárati folyosó szélességét 5·11 méterben állapíthatták meg.

A bejárati ajtó 5·46 m. magas, fönt 2·43, alatt 2·70 m. széles, e szerint mindegyik méretével csak nagyon kicsit áll a mykénei Atreus-sír mögött. Az ajtó fölötti kőgerenda ellenben sokkal kisebb, mint ott, hossza csak 5 méter. A kupolás helyiség átmérője mintegy 14 m., tehát csakis 0·50 m.-rel kisebb, mint Mykénében az Atreus kincses-házáé.

A 318. ábra a bejárat hátulsó oldalát mutatja a

bronz rozetták felszögezésére való lyukakkal együtt. Az ajtófejen nyolczat találunk egy sorjában. Az oldalakon ellenben akkép váltakozik a lyukak helyzete, hogy a következő réteg lyukát mindig a megelőzők ketteje közé középre tették. E tényálladékból merítették azután éppen itt azt a meggyőződést, hogy a falak nem lehettek egész bronzlapokkal borítva, mert ezeknek megerősíthetése végett minden szöglyuknak függőleges vonalban szorosan az ajtószár széle mellett kellett volna lennie. A lyukak

320. Hosszanti metszet a mellékkamarán át (nagyság 1 : 100).

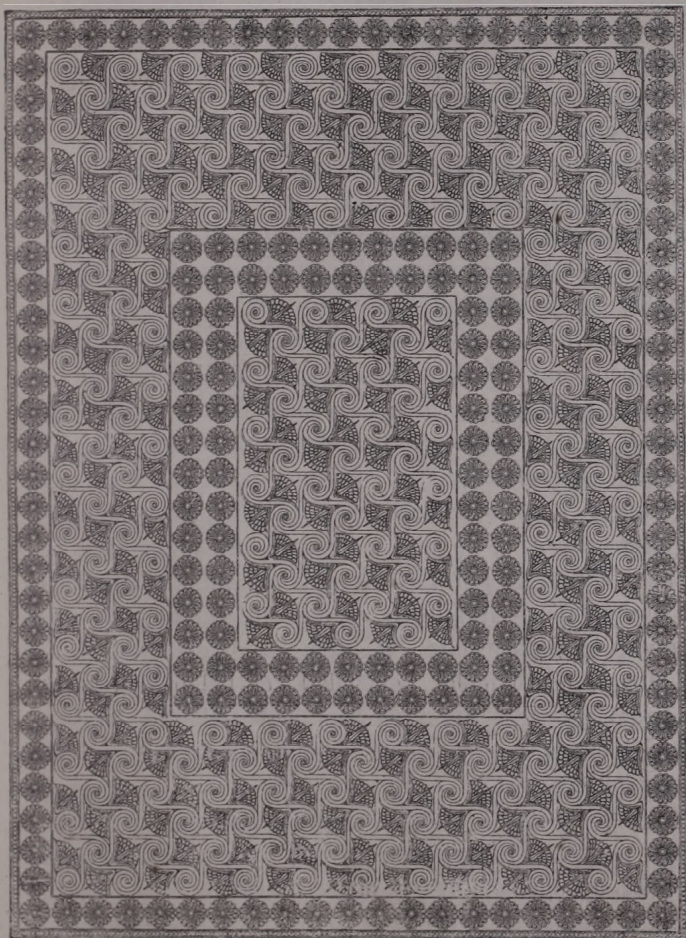
csak az ötödik falrétegtől fölfelé fordulnak elő. Az épület a 8-ik rétegig mindenütt, helyenként azonban a 12-ikig is megmaradt.

Az épület belsejét megtöltő romok közül leginkább egy nagy talapzat maradványai tűntek föl, a mely, profiljai és néhány megmaradt betűjének alakjából ítélve, bizonyosan a római korból ered. Állásának nyomait, hozzávetőleg a kör közepén a 317. ábrabeli alaprajz mutatja. A talapzaton márvány-alakok állottak, a melyeknek dirib-darabjait meg is találták. Előtte, a sziklában talált nyomok

szerint, asztalnak vagy két lábon nyugvó sarkophagnak kellett lennie. Ez építményben Hesiodos sírját, a melyről Pausanias beszél, ismerhetjük föl.

A kupola térségéből egy 2·12 m. magas és fönt 1·14 m., alant 1·21 m. széles ajtó (319. ábra) — a melynek szarait, a megmaradt betétnyomokból ítélve, kiválóan gazdag bronzdiszítvány borította — vezet a négyszögű mellékkamarába, a mely elrendezésének sajátzerűségénél és belsejének pazar diszítésénél fogva legkiválóbb érdeklődésünkre méltó. A kamara mérete 3·74 : 2·75 és 2·40 m. magas. Minden oldalán meglátszik a kifaragott szikla fala, azonban nem a kupolahelyiségből kiindulva vágták be a sziklába a kamarát, hanem fölülről akna módjára haladtak lefelé. «Födele úgy látszik, hogy csak az 1870. év táján omlott be a rá nehezedő omladvány-tömeg nyomása alatt, — mondja Schliemann, — mert a falu összes népsége egyhangúlag azt vallja, hogy akkoriban a talaj éppen azon hely fölött, a hol a kamara fekszik, hangos ropogással hirtelen besüppedt és azután mély lyuk támadt a helyén». A kamara belsejének építésmódja hasonlóan feltűnőleg emlékeztet bennünket a mykénei aknasírokra. A sziklafalhoz terméskövekből és agyagból készült falakat építettek s domborműves lapokkal borították be, a melyek helyenként megmaradva, ugyanazon diszítést mutatják, mint a mennyezet. (320. ábra). A mennyezetet pedig a padlótól 8 lábnyi magasságban 1 láb 4 hüvelykig terjedő vastagságú zöldes palalapok alkották, a melyek keresztbe téve, az egyik oldalaltól a másikig értek. Azzal nem vagyunk egészen tisztában, hogy minő lehetett e mennyezet fölötti szerkezet. Úgy látszik, hogy a ránehezedő tehertől akkép mentették meg, hogy üres helyiséget, bizonyos tekintetben mintegy második emeletet csináltak fölötte, a mely szintén oldalfalakkal birt,

és kőlapokkal volt fedve; csak erre következett aztán a feltöltés, a szikla felső színéig. A kamara tetejének kő-

321. A sirkamara faragványos te teje Orchomenosban.

lapjait alsó felükön fölötté izléses, rozettákból és teker-
csekből összeállított mintájú faragványokkal ékesítették, a

2. I t h a k a.

Azon kutatások, a melyeket Schliemann és mások ez ideig Ithakában végeztek, főkép helyrajzi természetűek voltak. Ennélfogva nem annyira a görög hőskor műveltségi viszonyaira vonatkozó ismereteink kibővítésére szolgálnak, mint inkább arra, hogy közelebbről világítsák meg a Homeros leírásai és az azoknak alapjául szolgáló vidék képének egymáshoz való viszonyát. A mit e tekintetben már a Troasban észlelhettünk, annak itt érdekes párjára akadunk; kiderül ugyanis, hogy az Odyssea énekesei a sziget fekvését nem csak általában, hanem közelebbi helyi viszonyait is okvetlenül ismerték.

Schliemann Ithakát már az 1868-ik évben meglátogatta és akkori utazását első archaeologiai könyvében, a melynek címe: «Ithaka, a Peloponnesos és Trója», tüzetesen le is irta. Tíz évvel később megint megfordult ott, s ennek következtében «Ilios» (1881) című könyve elé tett önéletrajzában kezdeti felfogásának egyes részleteit helyreigazította. Előtte kiváltkép az angol Leake¹ és Gell,² a kiket a homerosi Ithaka újból való fölfedezőjének tekinthetünk, bizonyitgatták azon leírásokkal való egyezését, a melyeket Homeros készített róla. Utána különféle írók egymásnak felettébb ellentmondó nézeteket nyilvánítottak róla, a melyek közül különösen ki kell emelnünk Hercher³ álláspontját, a ki egyenesen tagadja, hogy akár itt, akár a Troasban bármintemű megegyezés volna a valóság és a Homeros adta leírás között. Mi előadásunkban főkép Ithaka legutolsó tudományos látogatójának, dr. Reisch

¹ «Travels in Northern Greece» (London, 1805.), III. 24—55.

² «The Geography and Antiquities of Ithaka» (London, 1807.).

³ «Hermes» I. 263—280.

Emilnek adatait követjük, a ki a szigetet 1887. év nyarán utazta be és szives készséggel rendelkezésünkre bocsátotta azt a kéziratát, a melyet egyelőre Baedeker görög utazási kézikönyvébe szánt s abban részben már fel is használtak. Az ő felfogását majdnem minden pontjában élénk helyesléssel kísérte később Pártsch,¹ a sziget physikai s történeti földrajzát tüzetesen tárgyaló monographiájában.

A felől semmi kétség, hogy a homerosi Ithaka, a ma is így nevezett szigettel ugyanazonos. Gyakorta említik, hogy Kephaloniával, mely Samos neve alatt is előfordul, szomszédos. Sőt Odysseus hatalma még oda is kiterjedt, mivel Philoitioszt «a kephalonok hazájában levő szarvasmarha őrévé tette».² Abban a révben, melyet a két part között berendeztek, «a hajósok révében, a kik másokat is átszállítanak, ha valaki megkeresi őket»,³ kell most Philoitiosznak «egy hizott tehenet és kövér kecskéket hoznia, hogy abból a kérők lakmározhassanak».

Ithaka közelében egy különös ismertető jel van: néhány kilométernyire nyugot felé, majdnem kellő közepén Ithaka és Kephalonia között, igen kicsiny, ma Daskalion nevezetű sziget fekszik. Ez nyilván ugyanaz, a hol a kérők a Pylosból és Spártából hazatérőben levő Telemachosra leselkednek, hogy mielőtt a városba jönne, megölhessék. Homeros a dolgot így adja elő:

Egy szirtes sziget áll közepén a szőke halasnak,
Asteris, épp Ithaka s a zordon földű Samos közt;
Nem tetemes, bennette hajók mindkét felől utczás
Révhelye: itt állták az Achivok az ifjunak útját.

E szavakból egyúttal az is kiderül, hogy Telema-

¹ Petermann's-Mittheilungen. Ergänzungsheft. Nr. 98. (1890.)

² Odyss. XX. 210. ³ Odyss. XX. 187. ⁴ Odyss. IV. 844.

chosnak a Kephalaria és Ithaka közt eső tengerszoroson kellett fölhajóznia, hogy a városba jusson; ennél fogva a városnak a tengerszoros mellett, vagyis a sziget nyugoti partján kellett feküdnie. És csakugyan azt a nézetet is vallották mindig, hogy ott volt; csupán arról folyt a vita, hogy közelebből melyik ponton állott. A közvélemény északon, a szigetnek egyetlen jelentékeny és termékeny völgyében, a Polisnak nevezett helyet tartotta a régi homerosi telepnek. Schliemann azonban akkép nyilatkozott, hogy az az elszigetelt halom, a melyet ott kastrónak (várnak) neveztek s a régi város fellegvárának tartottak, csak természetes sziklaképződmény és semminemű romokat nem mutathat föl. Ennél fogva ő azt hitte, a mint már előtte Gell is, hogy a régi telepet odább délre kell keresni, azon a keskeny földszoroson, mely a sziget északi és déli részeit összeköti. Itt emelkedik ugyanis mintegy 200 m. magasan egy kúpalakú hegy, az Aetos, a melynek tetején fönt még mindig 6—7 méter magasan fennálló cyclopfalaktól körülvelt kicsiny sík térség, lentebb pedig más két körfal található. Schliemann nézete szerint Odysseus palotája a csúcson lett volna, és a lejjebb fekvő körfalak közt meg valami 190 cyclopház maradványait vélte fölismerni.

Ennek ellenében azonban most Reisch a következő megjegyzést teszi: «Ha ez erődítvények, alapokban véve, az ős hajdankorból erednek is, mindazáltal még sem tulajdoníthatjuk a Homerosnál leírt város falainak; mert ha az Odyssea előadásának, akár csak fővonásaiban is, valódi háttér felel meg, akkor a homerosi város nem állhatott ezen a 200 méter magas, kietlen sziklahegyen. Még a legcsekélyebb kiterjedésű palotának sem jutna hely az egyenetlen kis fensík sziklái között, és épp oly kevésbé

férne el egy város a meredeken lerohanó lejtőkön.¹ Csakis az Aetosnak északon és délnyugaton elterülő nyergein képzelhetnők lehetségesnek a város-szerű letelepülést; de Schliemannak itt megkísérlett ásatai lényegileg csakis tagadólágos eredményre vezettek. Az «Odysseus-Palota» romjaiban pedig régi erős erődítvényre ismerhetünk, mely veszély idején a környék lakóinak menedékhelyül szolgálhatott s az egész sziget védelmére rendkívüli fontossággal bírt, mert nem csak az Aetos délkeleti és északnyugoti részén fekvő kikötő helyek fölött uralkodott, hanem a sziget déli és északi részei között lévő egyetlen összekötő utat is védelmezte».

Ha tehát ekkép magok a helyi viszonyok Gell és Schliemann felfogásának ellentmondanak, akkor annál inkább a Polis-völgy felé fordul vissza figyelmünk a kőrök leshelyéről szóló elbeszélés nyomán. Az Asteris szigetcskénél való leselekedésnek csak akkor van helye, ha Telemachosnak egészen a Polisig fel kellett hajóznia, nem pedig ha már az Aetosnál partra szállott. És most kiderül, hogy a Polis-völgyben is akadnak egy igen régi telep világos nyomai. Az öböl északi szélén kiugró halmon, a kastrón, a melyet Schliemann pusztá sziklaképződménynek nyilvánított, Reisch «még mintegy 30 lépésnyi kiterjedésben fennálló nagy, alig megfaragott sziklatömbökből készült terraszfalak maradványát» látta; alant pedig az öböltől kezdve, «föl a magaslat felé, egészen a mai Stavros faluig, jelentékeny telep huzódott, a melynek létezését a meglevő leletek nyomán egészen föl a Kr. e. VII. századig

¹ Schliemann maga azt mondja, hogy «az Aetos oldalai 35° szöglet alatt emelkednek, tehát 7°-kal meredekebbek mint a Vezuv felső kúpja».

s le egészen a császári korszak végéig, nyomról-nyomra követhetjük».

Stavros falvának tulsó oldalán, észak felé, szintén vannak romok. «Ottan áll olajfák és szőlőskertek között szent Anastasios templomocskája, a mely mintegy 8 m. hosszú s 5 m. széles antik építményen nyugszik. Ez építmény gondosan összeillesztett nagy faragott kockákból áll, s még 2—3 m.-nyire megmaradt. Antik alapfalak tömegei a közvetlen közelben, azt mutatják, hogy itt valami nagyobb épület maradványai vannak előttünk. A templomocskától, sziklába vágott antik lépcső vezet egy kis sziklatérségre, mely, mint a simára faragott sziklafalban levő derékszegű fülkék mutatják, vallásos szertartási helyiséghez tartozott. E hely (másik hagyomány szerint a templomocska alépítménye) körülbelül egy század óta a «Homeros iskolája» nevét viseli. Kissé lentebb mély antik kút van, a melyet 1886-ban az ottani papas nyitott ki; mellette egy sziklasír, 30 lépéssel odább a szőlőskertekben érdekes földalatti antik forrásház, a melynek bejáratához körülbelül 3 m. hosszú, durván faragott kövekből álló folyosó vezet le, a hol még egy-két lépcsőfok is található; a kis belső helyiség fenekét víz fõdi, boltozatát pedig nagy, durván összeillesztett, kötömbök képezik».

E vár közelében tehát nagy térségeket borítanak be az őskorból származó telepek romjai. Partsch is meglátogatta ezt a helyet, s a képet kissé bővebben kidolgozta. Kivált azon körülményre mutat rá, hogy a stavrosi termékeny síkságról a tenger három oldalon kényelmesen elérhető, nyugaton, keleten és északon, a mi nagyon kedvező körülmény olyan idõkben, mikor még a hajózási viszonyok kezdetlegesek, s a mikor valamely előhegységnek körülhajózása mindig merész vállalkozás

volt. A fellegvár Partsch szerint 147 m. magasságban fekszik, 85 m. hosszú, északkeleten 43, délnyugaton 15 m. széles s falazata hatalmas nagy kőtömbökből készült durva építmény. A mint mondja, «nem hegyen fekszik, hanem az Exogi hegy lábára támaszkodik, mint Homeros városa a Neïonéra. A halászok maig is ennek a tengerpartjára vonják föl csónakaikat, mint Telemachos társai felvontatták hajójukat a homerosi városéra».

A homerosi város ez elhelyezéséből következik aztán, hogy a föléje tornyosuló hegyet (ma Kavallares az Exogi felett) a régi Neïonnak nevezik, s a városon túl kitáruló Reithron kikötő, a melyet a taphosi Mentés Temesába való hajózása közben érint, a mai Asphales öböl.

Egy Melanhydro nevű forrást, mely a «Homeros iskolájától» nem messze ered, tévesen azonosítottak a homerosi «árnyékos vízzel», a mely mellett Eumaeos disznai legeltek. Ezt mindenesetre másutt kell keresnünk, mert éppen az a hely, a hol Odysseust a phaeakok partra teszik s Eumaeos legeltető helyei, a hova fölmegegy, teljes biztossággal megállapíthatók. Tudvalevőleg nem viszik Odysseust a phaeakok egyenesen a maga városába, hanem az öbölnél teszik partra, a hol fölébredésekor még ő maga sem ismer egyelőre szülőhazáját. Csak a mikor Athéne segítségére jó: akkor esik le a fátyol szemeiről. Megmondja neki azon öböl nevét, a melyben partra szállott s megmutatja a hegyen azt a nagy nympa-barlangot és odább a magas Neriton hegyiséget. A városról azonban egy hangot sem szól, tehát ez messze túl fekketett a látóhatáron. A tüzetesebb leírás után most már semmi kétség sem támadhat az iránt,

hogy a partraszállás öblét hol kell keresnünk. Homeros azt mondja: ¹

Tengeri aggastyán Phorkisnak réve öbölzik
 Ithaka szélében; meredek két partfok ölelve
 Futja körül, átellenben gyökerezve meg ottan,
 Melyek kívülről gerebül szolgálnak az ártó
 Szélviharoknak; benne pedig tarcsatlanul állhat
 Gyármű hajó, miután kikötés perczére verődött.
 A kikötői fokon széles levelekkel olajfa
 Áll, közelébe setét gyönyörű barlang nyílik, a szép
 Nympháknak szent, kik nájás neven ismeretes nők;
 Benne szilárd kőből korsók és serlegek állnak.
 Sorra, hol a méhek szorgalmas nemzete rajzik;
 Vannak odább hosszú kőszátyvák, melyeken ékes
 És bíbor és csodaszép fátylat hímeznek a nymphák.
 Forr örökös csurgója belül; vagyon ajtajá kettő.
 Melyek közt egyik embereké éjszakra, míg a más
 Isteniebb délnek, melyen nem földi halandó
 Megy többé le, hanem felsége az égi karoknak.

Nem szenvedhet kétséget, hogy a Phorkys kikötőt a Molo öböl valamelyik részén kell keresnünk, mert annak a déli oldalán fekszik 50 m. magasban az a nagy barlang, a mely a nymphák barlangjáról szóló homerosi leírásra kétségkívül alkalmat adott. Valami 2 m. magas, 30—50 cm. széles bejárat vezet egy kis előtérbe, a melyből a mintegy 15 m. átmérőjű nyirkos főhelyiségbe léphetünk. Itten a tetőről és a falakról mindenféle csodálatos alakú csepegőkö kép-ződmények függenek le, a melyekből a képzelet a nympháknak hosszú kő-szövőszékeit, kőkorsóit és urnáit megalkotta. A háttérben gondosan kifaragott kötömb fekszik (75:50 cm. a felülete), a felső lapján kifaragott mélyedéssel, a mi arról tanúskodik, hogy ez a barlang antik

¹ Odyss. XIII. 96. lap.

isten-tiszteleti hely (bizonyára a nymphák tiszteletére szánt hely) lehetett. A tető közepén 80:20 cm. széles rés tátong: alkalmasint ez idézte elő azt a felfogást, hogy a barlangnak második s csupán csak az istenektől használt bejárata is van.

Sokat vitáztak arról, hogy vajjon a Vathy mély öble maga, vagy pedig a torkolatánál nyugotra fekvő Dexia nevű kis kikötő-e a Phorkys-kikötő. Ez a kérdés csekély jelentőségű. A barlang egyforma távolságra esik a két helytől. Schliemann úgy vélekedett, hogy éppen a Dexia kis kikötője előtt ismerte fel a homerosi leírásnak megfelelő «két kis meredek sziklát», a mely a bejárat felé hajlik, de Partsch nagy határozottsággal a nagyobb és jellemzőbb Vathy öböl mellett nyilatkozik.

Mindenesetre a Moló-öbölnek ez a tája egyezik teljesen össze mind azzal, a mi különben a homerosi képből tekintetbe veendő, főkép pedig Odysseusnak Eumaeosnál tett látogatásával. Az isteni disznópásztor legeltető helyeinek okvetetlen e sziget déli részén kellett lenniök, mert Athéne azt tanácsolja a Pylosból, tehát a délről hazafele térő Telemachosnak, hogy ¹:

Végre midőn Ithakában a végső fokra jutottál,
Küldd nyomon a városba hajódat társaid által,
Te pedig egyszeriben menj a kondáshoz; az ember
Disznópásztor ugyan, hanem emberségesen érez.

Annak az útnak a leírása pedig, a melyet Odysseus megtesz, hogy Eumaeoshoz jusson, következőleg hangzik ²:

Ő pedig a kövecses gyalogúton elindula egyben,
Rengeteg erdő horgasin át, hol Pallas Athéne
A jámbor kondást mondotta tanyázni, ki legjobb

¹ Odyss. XV. 36.

² Odyss. XIV. 1.

Gonddal ügvelt háznépe között értékire folyvást,
Ezt kívül ülve lefelé gáadorban, hol magas és nagy
Pusztai szállás volt tova látó nyíltkörű tájon.

E támaszpontokhoz, hogy a csordajárásnak a sziget déli részén, és pedig messze látó kört nyújtó halmon kellett lennie, most még más kettő is csatlakozik: a Korox-szikla és az Arethusa-forrásnak «árnyékos vize». Azt mondja Homeros: ¹

Sertésnyája körül leled ötet, mely is előtte
Hollók szirtjánál, Arethusa csermelye mellett
Jár legelőn, ízes makkot faldosva s reája
Barna vizet szürcsölve, mitől nagy hája növekszik.

A Korax (holló) sziklára vonatkozólag azt mondja Odysseus is Eumaeosnak: ²

Hogyha pedig haza nem jó gazdád, mint megígértem,
Akkor uszátsd bojtáridat és vettess le szikláról.

E szerint itt valami magas meredek sziklafalnak kellett lennie.

Mind ezen föltételeket betölti a sziget déli részén fekvő nagy magas fensík. Innét tágas kilátás kinálkozik a környékre, itt fakad a mai napság Perapegadinak nevezett hatalmas forrás és közvetlen mellette olyan sziklafal mered az ég felé, a minőnél a «Hollókőhöz» illőbbet még csak el sem képzelhetnénk. Ide is helyezik mind közönségesen Eumaeos legeltető tereit.

Partsch meleg szavakban dicséri, hogy mily találónak mutatkozik itt a homerosi leírás (61. lap): «Az Eumaeos legeltető helyéről szóló adatok, melyek szerint az magasan a hegységben, messzire ellátszó helyen, nyílt térségen, de viszont meredek sziklafal felső szélén fekszik,

¹ Odyss. XIII. 407.

² Odyss. XIV. 398.

oly jellemzőek, annyira távol állanak az önkényes színfali festéstől, hogy az embert a helyszínén szinte meglepi a téres Marathia fensíknak néhány vonással való találó jelzése.

Ezek Ithaka régi helyrajzának fő pontjai, a melyek, mint látjuk, az ujkori viszonyokban is egészen fölismerhetők. A szigetnek általános jelleme természetesen még inkább ugyanaz maradt. Athéne azt mondja az országról, hogy: ¹

Zordon ugyan, nem is alkalmas ménpálya, de meddő
Sem nagyon, a mint nem széles vagy hosszúra terjed.
Tudnillik van elég buzája, terem bora; folyvást
Járja dülőit eső s termékeny harmatok; áldott
Kecske s ökörtanya is, szebbnél szebb erdei; vígan
Cseregdedző patakok szelik évhosszanta keresztül.

Ezt még egészben véve ma is elmondhatjuk Ithakáról, különösen a bort termelik szorgalmasan, habár megszűnt már a távolra még keveset visznek ki belőle. Csakis egy pontban mutatkozik erős különbség: a «mindennemű erdőket» ma hiába keressük. Athéne azt mondja a fölébredő Odysseusról: ² «Ama magas hegység Neriton erdős csúcsa». Közöségesen a sziget északi felének közepén fekvő Anogehegység legmagasabb csúcsát tartják Neritonnak, de ha még a déli részen fekvő Hagios Stephanost kellene is ennek tartanunk, akkor sem erdős többé egyik sem a kettő közül. E szerint itt világosan látjuk, a mi különben a classicus országok más helyeire nézve is gyakorta áll, hogy a hegységek mai kopaszsága nem mondható el az ókorról is, hanem csakis a századokon át folyó rossz gazdálkodás eredménye.

¹ Odyss. XIII. 242.

² Odyss. XIII. 349.

ITHAKA.

*Q. Dascalion
(Asteris)*

*A régi főváros
ronjai*

KEPHALONIA

HETEDIK FEJEZET.

A görög hőkör történetileg tekintve.

Mikor a mykénei aknasírok kincseit Athénébe hozták, ugyanaz a jelenség ismétlődött, mely Münchenben a harminczas években az aeginai szobrok megérkezése alkalmával fordult elő: mindenki csóválta a fejét az ily halatlan művészeti stíluson, s a görög jellemre valló egyetlenegy vonást sem birt bennök fölfedezni. A folytatólagos leletek azonban épp úgy mint akkor, folytonosan verték az egyik hidat a másik után, úgy hogy az eleintén teljesen magában álló sziget most már a legkülönbözőbb pontokon a szárazfölddel függ össze. Mindazáltal még mindig nem jutottak teljes egyértelműsége azon kérdés iránt, hogy meddig kelljen azt még ázsiai s meddig már tán görög vidéknek tekinteni.

Schliemann tudvalevőleg azt hitte, hogy a mykénei sírokban a Homeros korabeli achajok műveltségének maradványait találta. S a tudósok túlnyomó száma osztja is most már lényegében e felfogást, nevezetesen azt, hogy a mykénei műveltség a sziget-tengeren s Görögország keleti partján fejlődött ki, és hogy annak az ápolói már görög törzsek voltak. Milchhoefer 1883-ban azon műveltség kezdeményezőiül a pelasgokat akarta igénybe venni, s Minosnak tengeri uralmáról szóló mondára hivatkozva,

Kréta szigetét tekintette Egyiptom, Ázsia és Görögország közt eső kedvező helyzeténél fogva azon keverő katlanúl, a melyből az uj-termék kikerült. Furtwängler és Löschke a maguk felfogásával még közelebb állanak Schliemann-hoz: ők a mykénei műveltséget egyenesen görögnek mondják, Tiryns és Mykénét achajok várainak állítják, s e műveltségnek a görög földön való rögtönös megszakadása okául a dóroknak a Peloponesosba való betörését tekintik, a mely ott a virágzó polgárisultságot széttiporta s a legjobb elemeket kivándorlásra kényszerítette.

E felfogásokkal ellentétben más oldalról már régebben kimutatták, hogy a mykénei műveltségnek állítólag teljesen ázsiai jellege nem engedi meg annak a homerosi achajokra vagy általában valamely görög törzsre való ruházását. A mykénei műveltség csakugyan igen lényegesen eltér a homerositól. A mykéneiek eltemetik halottaikat, Homeros görögjei elégetik, a miből azt hitték, hogy a vallásos felfogás igen erős ellentéte következtethető, mivel az eltemetés, egyiptomi szokás szerint, azt a hitet tételezi fel, hogy a holttest megmaradásához fűződik a lélek folytatólagos élete, holott a homerosi görögök szerint a holttest a napfényre vetett foltnál nem egyéb: ennél fogva előbb tűzben kell megtisztulnia, hogy az alvilág kapui a megszabadított lélek előtt felnyiljanak. Továbbá a vas, a mely Homerosnál már régen általános használatnak örvend, a mykénei korszakban csakis a vége felé mutatkozik némileg; hasonlókép a kapcsos tűk is, a melyek a vállra tűzött görög ruhának a bizonyosságai, holott a mykéneiek majdnem egész utóljáig keleties varrott öltönyöket viseltek. Tirynsben a palota előudvarában s Mykénében a IV. sír fölött áldozati verem fordult elő, míg a homerosi korszak csakis égő áldozat számára való oltárokat említ.

A képes előállítások pálmákat s papyrusbokrokat alkalmaznak, a melyek Görögországban soha sem termettek. Az algákat, kagylókat, polypokat használó ornamentikában, valamint a műveltségnek az egész sziget-tengeren való elterjedésében hatalmas, messzejáró tengeri nép jellege mutatkozik, míg a görög monda «szárazföldi úton vándoroltatja ki Orestest, és Menelaos is csak úgy jut Egyiptomba, hogy a vihar odasodorja». A mykénei műveltség főkép Görögország keleti partján uralkodott; ebből azt következtették, hogy az nem hatolt a szárazföld belsejébe, s nem az ottani honos lakosságnak, hanem valamely kelet-ről oda bevándorolténak a műveltsége.

Azt a kérdést, hogy melyik ázsiai törzsről tehetjük föl leghamarabb, hogy uralmát ennyire kiterjesztette, Köhler Ulrik ¹ a károk javára döntötte el. A károk Herodotos és Thukydides szerint jó ideig a legjelentékenyebb népek voltak a szigeteken, a míg őket Minos, a ki legelőször semmisítette meg a tengeri rablást, le nem igázta s attól kezdve hajóira legénységül nem alkalmazta. Állítólag az ő találmányuk volna a paizs füle, a paizsczímer s a sisakbokréta. Thukydides említi, hogy az ő idejében Deloson régi sírokat találtak, a melyeknek «fegyverekkel való felszerelésökből» ítélve, a károktól kelle származniok. Ugyanezért azt hitték, hogy ugyanazt a következtetést vonhatják a fegyverekkel szintén oly gazdagon fölszerelt mykénei sírokra nézve is. Ehhez járult továbbá, hogy az aknasírokban oly gyakran található kettős fejsze a káriai Zeus jelvénye, hogy egy sírhalmot (tumulus) Megaránál Karnak neveznek, és hogy az Isagoras nemzetsége még Herodotos idejében is a káriai Zeusnak áldozott.

¹ Athenische Mittheilungen; 1878., 16. s köv. lapjain.

Ez az elmélet kezdetben nagyon megvesztegetőleg hatott. De a mint a további leletekből mind inkább látták, hogy ez uralomnak minő szilárdnak és tartósnak kellett lennie; a mint látták, hogy a későbbi görögségre milyen nagy befolyást gyakorolt; hogy a paloták a dór templom közvetlen példányképei, s a mykénei oszlop a dóroszlopé; a mint Furtwängler és Löschke nagy kiadványa a vázákrol megjelent és meghozta annak a bizonyítékát, hogy a görög edényfestészet fő jellemvonása, a szép fényes mázas szín, a mykénei művészet találmánya: akkor a károk iránt tetemesen alászállott a bizalom. Dümmler és Studniczka¹ megkísérlették ugyan, hogy trónjukat néhány új okadattal megerősítsék, de döntőknek ezeket szintén nem mondhatjuk.

Az egész káriai elmélettel szemben bizvást megengedhetjük, hogy a mykénei műveltség igen erősen keletiesnek mutatkozik, de azért még sem kell azt állítani, hogy a homerosi «achajoktól» elvitatandó. Mert az achajoknak már több száz évvel azon kor előtt kellett élniök, a melyben a kezünk alatt levő homerosi énekek fő zöme keletkezett. Ugyanazért e dalokban többnyire nem is a saját ruhájokban jelennek meg, hanem a Homeros ideje körében. Helbig² lelkiismeretesen fáradozott azon, hogy a homerosi korszak műveltségét megállapítsa, és ime, eredményét e szavakba foglalta: «Ha e hősköltemény jelenkori olvasóját valamely varázskéz hirtelenséggel egy jóniai király nagy termébe helyezné át, a hol valamely homerosi énekes éppen ujonnan készített dalát adná elő: akkor

¹ Athenische Mittheilungen 1887.

² «Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert». (2. kiad. Lipcse, 1887.) 425. s köv. lap.

a conventionalis stílus és a minden oldalról szem elé táruló tarka színpompa azt a benyomást keltené benne, hogy nem valamely görög gyülekezetbe, hanem inkább Ninivébe Sanherib udvarába vagy pedig Tyrusba Hiram király palotájába jutott». Ha így állt a világ még a dalosok idejében is, hogy követelhetnők, hogy a megénekelték sok évszázaddal hátrafelé eső műveltsége ne lett légyen keleties? Hogy a megénekeltéknek, tehát a homerosi achajoknak ez a műveltsége tényleg a mykénei, az mai napság minden kétségen felül áll.

Mennyivel előzi meg a mykénei műveltség a homerosit, azt már a vasnak és fibuláknak késői és gyér előfordulása is bizonyítja, de bizonyítja az áldozati vermek s az eltemetés szokása is. A vermek később csakis a kabir szertartások közt maradtak meg, mert a kabirtisztelet a legrégibb görög időre nyúlik vissza. Egy helyi monda azt beszéli, hogy Zeus a pergamoni várban a kabirok jelenlétében született. Hasonlókép a temetés is, a mely Homeros előtt ismeretlen, a későbbi görögöknek még szintén emlékezetében van, legkorábbi népies hőseik, Theseus, Pelops, Orestes idejéből.

Ámde mégis az a legfeltűnőbb a feltalált műveltség és a homerosi leírások közt levő viszonyban, hogy Schliemann ásatásai mind azon helyeken, a melyek Homerosnál nagy hatalom és uralkodói pompa középpontjaiul jelentkeznek, a valóságban is minden egyes esetben kimagasló hatalmat s pompát állapítottak meg. Mykéneben, Tirynsben, Orchomenosban egy és ugyanazon «mykénei» műveltségkorszakkal találkoztunk; Trójában a főrétegből származó leletek tömege mindenestre másnemű s nyilván régibb, de annak a vége felé szintén a mykénei stílus mutatkozik, és így létesíti a két hely között az időleges össze-

függést. A Hissarlikon levő második város, röviddel elpusztulása előtt, még megérte a mykénei korszak virradatát. De mind ezen helyeken szintén csak a főréteg mutatja a várnak egyetlen nagy korszakát; erre Mykénében és Tirynsben majd csaknem semmi sem következik többé, Trójában pedig hosszas, faluszerű megszállás után csakis a hellen korban következik ismét tekintélyesebb város. Már csak ebből is világosan kitűnik, hogy a Homerosnak a maga görög hőskoráról való fogalmai arra a korra mennek vissza, melyet mi Trója és Mykéne virágzási korának neveztünk. A ki ezt tagadni akarná, csakis azt vehetné föl, hogy azon nyomorúságos, szegényes falak, a melyeket pl. Mykénében később a palotába beépítettek, dipylon-cserepeikkel együtt a Homeros achajainak műveltségét tüntetik fel; ez oly nézet, a melylyel bizonyára senki sem akarja magát szégyenbe dönteni mai napság, a mikor Trójában a homerosi leírások tényleges valósága kézzel foghatólag bebizonyult.

Sőt Homeros gyakorta nem is pusztá hirhallomás szerint, hanem teljes ismerettel szól ama korszakról és ez annál feltűnőbb, ha olyan dolgokról van szó, a melyeket későbbi időkben sem állítottak úgy elő, mint a mykénei korszakban. E tekintetben mindenekelőtt azon erősen körülzárt várak említendők, a minőket később sem Görögországban, sem Kis-Ázsiában nem építettek többé; a dórokra nézve Spárta, mint legjellemzőbb városi típus bizonyítja, hogy állandó szokásuk volt nyílt, tábor-szerű városban lakni, a kisázsiai görögök, úgy látszik, hogy egészen a persák betöréséig, szintén nem vették körül városaikat kőfalakkal. Homerosnak azonban pontos tudomása van kőfalakról, tornyokról és kapukról; a skaei kaput nagy lapos fedelével, a melyről az aggastyánok és

asszonyok a sikon folyó harczot szemlélik, egészen úgy írja le, a milyen a kiásott régi kapuk alakja a valóságban.

Azt is tökéletesen tudja, hogy a vár belseje milyen. Bizonyosság erre az oszlopcsarnokokkal körülvett nagy udvar, a melynek közepén Zeus oltára áll, s a főterem, a melyben Odysseus a phaeakok királynéját várja, «a mint a tűzhely fénylő tűzénél ül, az oszlophoz támaszkodva».

Annak a fiatalon pompázó kornak fémben való gazdagságát Homeros szintén világosan visszatükrözteti. Mint a tholos-építményekben a boltozatok, úgy fénylenek az ércztől Alkinoos palotájában a falak. Az aknasírok arany tárgyai nélkül Homerosnak elbeszéléseit az olyan vert művű serlegekről, a minő a Nestoré, a dudoros kardkötőkről és arany kutyákról, a melyek Alkinoos ajtaja előtt őrt állanak: merő képzelemnek tartanók és előbb tényleg annak is tartották.

De a legfeltűnőbb és legfontosabb megegyezés Homeros és a mykénei leletek közt mégis az, melyet a törpengék és a legujabb időben hozzájuk csatlakozó serleg (312. ábra) berakott munkája mutat. Csakis a mykénei műveltségben jött idáig napfényre olyan munka, a melyen egész képek vannak különféle fémekből, és éppen ezekről van Homerosnak egészen világos szemlélete, mivel tüzetesen leírja, hogy mint vannak ábrázolva Achilles paizsán szőlőskertek, kék szőlőfürtökkel az arany tőkéken, s ónpalánkkal körülvéve; továbbá olyan ifjak, a kik arany kardokat viselnek ezüst kardkötőkön.

Megelégyszünk azzal, hogy ez összevágó vonásokból a legfőbbeket elősoroljuk. Ebből minden kétséget kizárólag

kiderül, hogy a mykénei műveltség azon görög hőskort tárja a maga valóságában szemünk elé, a melyet a home-rosi dalok sokszorosán átfestett képben mutatnak be. Azon idő alatt, a mely az események és megéneklések befejezése között fekszik, a görögség mindinkább kifejtette a maga sajátos egyéniségét, nagyobb részt kivetkőzött azon idegen elemekből, a melyek erkölcsaire s művészetére eredetileg rátapadtak. A mykénei műveltségtől Homeroshoz vezető út tökéletesen ugyanazon irányban halad, a melyet a további, Homerostól az V. század classicus görögségéig vezető, megtart. Mert ehhez hasonlítva Homerosnál is fedezhetünk fel olyan sajátságokat, a melyeket görögteleneknek, barbároknak, ázsiaiaknak lehetne nevezni, a minők a foglyok lemészárolása Patroklos halotti ünnepélyén, a tarka sidoni öltözetek és sok más egyéb.

Kérdés, hogy valamint a görög művészet a mykénei stilusban való első virágzásakor, épp úgy a görög nép maga is azon időben nem volt-e idegen elemektől erősen áthatva.

A görögök mindig tisztában voltak a felől, hogy nemzeti fejlődésök kezdetein nagy befolyással voltak rájuk az elismert régiségű műveltségnek örvendő országok, s ezt a befolyást hálásan tisztelték. Kiváló férfiak bevándorlásának formáját öltötte a befolyásról fönmaradt traditió; e jelesek később nálok akár a magok, akár utódaikban uralomra jutnak. Így jó Perseus a szigetekről és Tiryns királyává lesz; Pelops, Tantalos fia Lydiából jó Elisbe, unokája Menelaos és Agamemnon uralkodnak Mykénében és Spár-tában. Danaos, Aigyptos testvére Rhoduson át Egyiptomból jó és Argos királyává lesz.

E viszonyokat mi ma csak a trója-mykénei műveltség jelleme és fejlődése nyomán ítéltethetjük meg. Az a

kezdetleges műveltség, a melyet Trójában a régibb rétegek mutatnak, eredetileg egészen hasonlóan uralkodott a görög tenger másik partján is. Tirynsben a palota és a nagy várfal alatt döngölt agyag padlatú épületekre akadtak, ugyanazokkal a durva fekete edényekkel együtt, mint Trójában. Sőt Orchomenosban még vályogból készült falakra is bukkantak, s a régi fekete, veres és sárga edény, tömeg tekintetében, itt a mykéneit messze túlhaladja. Ezt az árút egyáltalán nem váltja fel mindenütt a mykénei, hanem sokszorosán megáll mellette továbbra is. Eleusisban egyszínű és mykénei vázákat találtak együtt egy és ugyanazon sírban, a mely csakis egy tetemet tartalmazott. Nauliában ugyanaz az «agyag simításán kívül minden további diszítést nélkülöző» agyagárú uralkodik,¹ a mely Spártában², és Menidiben is ujra előfordul és sokszorosán ugyanazokat az alakokat mutatja, a minőket a mykénei edények. Mykénében az aknasírokban már nem található többé az egyszínű edény, a várban s az alsó város sirjaiban pedig csak igen gyéren. Az amyklei tholosba vajt sírban pedig egyáltalán hiányzik.

Az egyszínű fazekas-árúban az ősrégi hazai gyakorlat tesz magáról tanúbizonyságot. Csak az új mykénei műveltség középpontján s a hol kiválóan előkelő temetésről van szó, hátrál meg ez előtt, de félre eső helyeken (Orchomenos) és az alsóbb rendű népségnél (alsó városi sírok) továbbra is megáll mellette. Ezek után úgy látszhatnék, mintha a mykénei művészet nem fokozatosan a régiből fejlődött volna, hanem mint valami egészen más, hirtelen lépett volna fel mellette.

¹ Lolling: Athen. Mittheilungen, 1880. 145. lap.

² Ugyanott 1877., 82. s köv. lap.

Honnét származott? Trójában a második és harmadik városban lép fel a mykénei stílus visszhangja egy csoport aranytárgy közepett. Technikájok megelőző lépcsőt mutat az aknasírokból származó aranytárgyakhoz, s ez az egyetlen előlépcső, a melyet ezekre nézve idáig ismerünk. Az aknasírokban a csigavonalakat és rozettákat mindig az ékszer aranylemezből kalapálták ki. De maga az építmények alakja arra mutat, hogy ezeket eredetileg sodronyból rakták fel, s a trójai darabokon tényleg úgy látjuk, hogy sodronyból vannak föltéve (l. 59., 60., 61. ábrát). Együttal az is látszik, hogy Trójában a régi stílusról az újra való átmenetel is végbe ment. A nagy kincs aranyfüggőin gyöngyfüzéreket utánzó lánczaikkal s rajtok függő bálványaikkal ugyanolyan alakú fülönfüggők következnek, de már rozettákkal megrakva (58. ábra) és csak ezután lesznek a csigavonalak és rozetták egyedül uralkodókká még pedig mindig felrakottan (59—61.), kivéven csupán azon aranykorongokat (57. ábra), melyeknek fajtájából három darab fordul elő. Itt megszakad a trójai műveltség folyama. Az a stílus tehát, melylyel az aknasírok kezdődnek, a lemezből közvetlenül kikalapált építményeivel, Trójában a végén jelentkezik.

A vár még egy másik igen fontos pontban is egészen hasonlóan a mykénei világ alakjaira mutat; tudniillik a palota és kapuk alaprajzában. Mind a kettő feltűnően hasonlít a mykénei és tirynsiekhöz, mind a kettő alatt és mellett ugyanazon rendeltetésű régibb és — legalább a mint a kapukról teljesen bizonyos — más alakú épületek ismerhetők fel. Az új alak azonban a tirynsi és mykéneinek nem felel meg teljesen, hanem ahhoz ismét csak megelőző lépcső. Trójában, mint már Puch-

stein megjegyezte,¹ még hiányoznak az oszlopok, a melyekkel később az épületnek jelentékeny kiszélesítése együtt jár. A kapuk Trójában jóval keskenyebbek és hosszabbak mint Argolisban. Tirynsben (*H* és *K*) alarajzuk majdnem pontos négyzetet mutat, s a széles elő- és utócsarnok között csak egy zárókészülékük van. Trójában (*FM* és *FO*) kétszerre hosszabbak, mint szélesek, s belsejökben két zárókészülék található. A mennyire elmaradnak ezzel az újtrójai kapuk a kifejlődött mykéneiektől, éppen ugyanannyira közelednek a régi trójaiakhoz, a melyeknek helyére jöttek. A régiek (*FL* és *FN*) igen hosszú és keskeny folyosóból állottak, a melyet eltorlaszolás és védelmezés által mind a két oldalról az ellenség előtt igen könnyen hozzáférhetetlenné tehettek. A védelem némi meggyengítését jelentette, de a forgalomra nézve jelentékeny megkönnyítésre szolgált tehát, midőn e bejáratokat erősen kiszélesítették és jó darabbal megrövidítették, s ez eszmének még további fejlődésére mutatnak a tirynsi kapuk, a melyek már éppen díszkapukká váltak; alakjuk nem is fordul elő másutt, mint a vár belsejében, holott az erősített falakon való átjárást sokkal szűkebbre és hosszabbra szabták.

Mialatt Trójában folytonos a fejlődés, addig az európai parton a mykénei műveltség még közbeeső fokozatok nélkül áll a régibb, a trójaihoz hasonló fölött. Ennélfogva hajlandók lehetnénk azt hinni, hogy a mykénei műveltség az ázsiai parton bizonyos fokra fejlődött, azután tova haladt Görögországba s teljes virágzatára ott fejlődött ki. Így azután Trójának mykéneieskedő alakjaiban az ifjú mykénei művészetet Európába való átutaztában üdvözölhetnők.

¹ Archaeologischer Anzeiger 1890., 65. s. köv. lap.

De nem titkolhatjuk magunk előtt, hogy magában Görögországban ez a fejlődés éppen olyan lehetett, mint Trójában. A vályogfalak Orchomenosban, a tiryinsi őspalota, mind a két helyen és egyebütt a régi cserépárú azt mutatja, hogy már ős trójai időkben mind a két parton a műveltség egyenlő fokán állottak és valószínűen egymással érintkezésben is voltak. Ujabban keletkező tényezők tehát, melyek további fejlődésre megadták a lökést, mind a két oldalon meglehetősen egyidejűleg érvényesülhettek. Hogy ha, a mit remélhetünk, Tiryns és Orchomenos ősibb rétegei még aranyrégiségeket szolgáltatnak, és hogy ha Tiryns mostani kapuja alatt a régibb meglévő falakat színre hoznák, valószínűleg épp úgy mint Trójában, ott is akadnának hasonló átmeneti idomokra. Az agyagárú már most is némi részben átmenetet enged fölismerni a trójai stílustól a mykéneire. A régibb mykénei izlésű vázák idomukra (Csörös kanták 76., 171., 292. számú ábrák) és fölületük simaságára nézve még a trójaisághoz szítanak, díszítésöknél fogva már mykénei alapon állanak.

Ha tehát a mykénei stílus Trójában kimutatott fejlődését az európai területen is föltételezem, akkor ebből azt következtetem, hogy a mykénei művészetet nem hozták a sziget-tengerre készen valamely oldalról. Csak a gallyakat hozták, melyeket a meglévő fába beoltottak, a miből új gyümölcsök termettek. A többi számbavehető művészetek között a mykénei, belső lényegét tekintve, teljesen magában áll. A rokon vonások mindig csak egyes részletekben jelentkeznek. Kis-Ázsiára, Syriára, Assyriára és Egyiptomra utalnak. Phrygiára emlékeztet az oroszlános czimer és a kupolaépület. Lykiára a cyclopsok, Lydiára a Cybele-kép és mindenek előtt a sok arany, a mely mégis

csak onnan kerülhetett; Cappadociára és Káriára a balta-jogar (315. ábra), különösen Káriára a kettős balta; Syriára (Hittiták és phoenikiek) a falépítés (276. l.), az Astarte-képek és templomocska, a rovátkos paizsok, a pálmák; Assyriára az arany karperecz lebegő alakja (195. lap); Egyiptomra végül a legtöbb emlékeztet: a férfiak köténye, nyak- és karpereczük, a sírtáblákon a harci csoportok, az alabastrom, üveg, porcellán és a strucztozás, a papyrus növény és a lótuszvirágok, a kardpengék díszítésének szokása stb.

A mellett nem szabad megfeledkeznünk, hogy mind ez említett országokban, Egyiptomot kivéve, a művészet, mely összehasonlításra kínálkozik, jóval fiatalabb mint a mykénei.

A hittita és cappadociai domborművek korát még nem állapíthatták meg pontosan, az assyriai és syriai művészetet pedig sajátképen csak a IX. századtól fogva ismerjük, sőt Karthágó falai éppen csak a római korszakból erednek. E műveltségek és a mykénei közti meg egyezésnek jelentősége azon föltevésen nyugszik, hogy a késői gyümölcsök, a melyeket itt látunk, nem estek messze a törzstől, a minő az a mykénei s a mykéneit megelőző korban volt. Az egyetlen ország, a mely eddigelé a mykéneivel egyidejű, sőt még azt megelőző műgyakorlatot fölmutat: Egyiptom; és csakis itt vált a mykénei műveltség korának szigorú megállapítása lehetségessé. Kora teljességgel az új birodalom idejébe esik. Egy scarabaeus Jalyos sírjaiból III. Amenhotep nevét viseli, egy másik a mykénei palotából pedig Ti-ét, a feleségeét; III. Ramses sírjának a falán kengyeles kancsó van lefőstve. Fayumban mykénei edényeket találtak oly sírokban, a melyeket egész biztossággal utalhattak a 18-ik

dynastia végére s a 19-ik kezdetére.¹ Egy esetben a régibb mykénei stílushoz tartozó cserépedényeket pontosan I. Setinek, II. Ramses atyjának idejébe sorozhatták. Ezután a mykénei aknasírokat körülbelül 1300-ra s a mykénei műveltség virágzását Kr. e. 1400—1100 vagy 1000-re tehetjük. E kor viszonyából megérthető, hogy a mykénei műveltségben oly sokféle befolyás van, és hogy mindenek fölött az egyiptomi túlnyomó. A 18. dynastia nagy királyai I. Thutmosis és III. Thutmosis, az egész Előázsiát meghódították s utódaik III. Amenhotepig, III. Thutmosis dédunokájáig háborítatlanul uralkodtak Nubiától kezdve egész az Euphratesig. Ez az a kor, a melyben a mykénei műveltség kifejlődött, a mely a különféle népek között oly élénk forgalom korszaka volt, a minőt az ős hajdankor addig még nem látott. Csakis II. Ramses alatt válik ki a nagy kapcsolatból a chetok birodalma és uralmával Syriában egészen az északi Euphratesig úgy lép föl Egyiptom mellett, mint önálló nagyhatalom. Hogy ez időben az aegaei tengerben merész és rettegett törzsek tanyáznak, azt onnan tudjuk, hogy I. Seti alatt «az észak urai» a sardanák, turusák és sakarusák be-beütnek Egyiptomba és beütéseiket később III. Ramses alatt ismétlik. Már II. Ramses alatt a zsoldos sereget nagyobb részint a sardanákból ujonezozták.²

E szerint ebből az Euphratesig terjedő egyiptomi birodalomból, a melyben a dél, kelet és észak különféle műveltségeinek szálai bogoződtek össze, kellett a megtermé-

¹ Flinders-Petrie Kohun, Gurob and Hawara (London, 1890), 42. s. köv. lap.

² Erman, Aegypten und aegypt. Leben im Alterthum (Tübingen, 1885—87.), 81. lap.

kenyítő magnak a görög világba esnie, jöllehet még ma nem mondhatjuk meg, hogy annak melyik részéből. Ázsiai-aknak, syriaiaknak vagy legalább egy egész törzsnek Görögországba való bevándorlására és az új művészetnek ezek által való kifejlesztésére nem gondolhatunk. A homeridák annyira tévedtek volna, hogy idegen ázsiai népet dicsérjenek, mint saját achajaikat? Egyes férfiak csakugyan jöhettek, a mint magok a görögök is Perseust, Pelopsot, Danaost említik, s a mint mai napság is említhetnék Hohenzollern Károlyt és Koburg Ferdinándot, a műveltségre szoruló nemzetek hasonló kisegítőiül. Ezek hozták magokkal a fölszerelést az új munkához, de a munkát maga az a nép végezte, a melyhez jöttek, s ezért vált az oly teljesen sajátlagossá. A mykénei művészetnek éppen az a jellemzője, hogy réges régóta használt alakokba új életet lehel. E fejlődésre jobb felvilágosító példát nem tudok, mint a vele hasonfejlődésű román művészetet. Hildesheimi Bernward nevelte III. Ottót, Theophanu fiát, s az udvarral való összeköttetést arra használta föl, hogy később mint püspök bizánczi mintákat és nemsokára mesterembereket is vigyen be Hildesheimba s velök nagy műhelyekben sokoldalú munkásságot szervezzen. Néhány évtized alatt oly művészet fejlődött ebből, a mely Bizáncz mintáinak, a kivitel tekintetében, alig maradt mögötte, merev alakjait azonban s compositióinak évszázadok óta megrozsdásodott mintakepeit üde találékonyságával és drámai alakításával messze túlhaladta. E művekben mindenütt német érzést s német gondolkodást fedezünk föl, s a diszítésre mégis folyvást az akanthust használják, a melyet az itteni mesterek teljes életükben épp úgy nem láttak soha — mint a hogy a mykéneiek nem látták a papyrus-bokrot és a pálmát.

A görög tenger partjain hasonló módon terelték az új minták a tökéletesedés utáni vágyat, mely megvolt, a fejlődés új ösvényére. Régi szűk épületeiket kitágították, az új disztó motivumokat egyelőre a hagyományos alakok tökéletesítésére használták, majd mindinkább önállólag is fölhasználták, átváltoztatták, a mint szemök élesbült és fölismerték, hogy mit lehet ornamentikára fölhasználni, a környező természetből új idomokat is hódítottak el és használtak föl: nevezetesen algákat, csigákat, kagylókat, polypokat, a melyekre eddig semmiféle művészi kör nem gondolt, mert mindannyia szárazföldek belsejében keletkezett.

A mykénei műveltség fejlődése, a melynek legalább egynehány fő pontját már fölismerhetjük, néhány évszázadig eltartott. Legrégibb fokát, a még oszloptalan hosszú épületeket s a felragasztott disztiményű ékszereket csak Trójában találhatjuk. Mykénében az aknasírok a legrégebbek, de már ezeket is hosszabb fejlődésnek kellett a helyszínén megelőznie. Az olyan uralkodó családnak, a mely sírjait ily dúsgazdagon fölszereli s oly nagyszerű várfalakat építtethet, már hosszú és sikerekben gazdag múlttal kell bírnia. Az aknasírokban oly fölszerelés van előttünk, mely a görög szellemtől legmesszebbre távozik. A testnek arannyal valóságos elborítása, a férfiaknak alarczokkal és mellvértékkel; az asszonyoknak diadémákkal s hatalmas mellencsüngőkkel, az assyr motivumok (hajtúk) s az egyiptomi papyrusbokrok később már nem fordulnak elő. Az ékítmények általában kalapáltak, az eredetileg fel- vagy berakott munka utánzásául. Az egyszerűbb mintákat, a melyek csak felrakott sodronyhurkokat mutatnak és így a Trójában talált darabok technikáját utánozzák, kivált a 244. ábra kardkötője, a 256. kantája, a 279. aranyserlegé, a 268. mellfedője, a 181. aranylap.

Bonyolultabb mintákat, a hol nagyobb lapokat raktak be illetőleg föl, mutatnak a 242., 243., 272. s 273. ábra gombjai, a 239., 240. kardmarkolat, a 179. és 180. ábra aranylapjai. Ezeknél a kalapált utánzatban is éppen olyan lapos domborművű a kép, mintha csak lemezből rakták volna föl. Bizonyára még az erősebben kitrébelt ékítmények is, például a 158. és 163. ábra nagy diadémái s a 235., 236. ábra arany szalagjai az őseredeti incrustatióra utalnak. A köröket, valamint a rozetták egyes leveleit itt még mindig ugyanazon finom keretek veszik körül, a melyeknek eredeti rendeltetése a 262. ábra kardmarkolatából derül ki, a hol az a berakott köveket tartja. Az eredetileg berakott drágakövekre emlékeztetnek a diadémákon és függőkön levő nagy dudorok.

E szerint látjuk, hogy egészben már az aknasírokban történt meg az átmenet a fáradságos incrustáló technikáról a kalapálásnak egységes módszerére. Csakis terjedelmesebb képeknél, a minők a törpengéken levők, látjuk még a berakást alkalmazva, még pedig nem azért, mintha a művészek nem mertek volna élő lényeknek kitrébeléséhez fogni, az oroszánokkal ékített kehely (280. ábra), az oroszánok- és szarvasokkal diszitett szekrénykék (274., 275. ábra) s a nagy álarczok az ellenkezőt mutatják, hanem azért, mert a tárgy használatára s a kis alakok finom kivitelére nézve egyedül a régibb eljárás volt helyén.

E korszak kőfaragását (síremlékek) még mindig a felrakott munkát egyenesen utánzó művészet álláspontján találjuk. Mint a 179. ábra aranylemez szalagja, úgy a 155. ábra síremlék hasonló diszitménye is egészen lapos modorban készült, és épp oly kevéssé látszik a többi emlék alakjain is bármi csekély domborítás vagy belső rájz.

A szent körnek közepette levő aknasírok sorából

fejlődtek ki szervesen a kupolaépítmények. Amyklében a tholosban a bevágott sír, Orchomenosban az egész mellékkamara, mint ilyen, teljesen az aknasírok módjára van berendezve. Az épület fölszerelése pompában s művészetben gazdag, de a holtak mellé tett adományok az aknasíroknak bizonyos mértékben barbár fényűzéséről józan mértékre szállott alá. Berakott munka ezentúl csak ritkán fordul elő. Az arany mellett az elefántsont vergődött jelentőségre; finomra faragják és örömet használgák mindenféle eszközökre, szekrénykékre, tükörnyelekre, fésűkre. E korszakban látni már első kezdetét szintén a vas alkalmazásának, a melyet egyelőre gyűrűkké alakítanak. E korszak szobrászata nincs többé tekintettel a régibb, heterogén technika alakítására: az oroszlánkapu domborműve, a síremlékekkel ellentétben, keresztülviszi a test domborítását.

A mykénei műveltség utolsó korszakára nézve szilárd pontul természetesen a paloták állapotát tekinthetjük, mert ezeket egészen a vár elpusztulásáig használták. Kivált a falfestmények azok, a melyekre e tekintetben támaszkodhatunk. Ezek azt mutatják, hogy az alakok világa sajátképen mindvégig ugyanaz maradt, de az anyagra nézve, a melylyel őket kifejezik, mind a mellett időleges különbségeket ismerhetünk föl. Ha Tirynsben épp úgy, mint Mykéneben a nagyterem padlata egyszerű szőnyegmintára van füstve, ebből azt következtethetjük, hogy a padlat eredetileg csakugyan valóságos szőnyeggel volt beborítva. És ha Tyrinsben a falak egyszer hálómintára festvék, a melylyel a nagy arany gyűrűn (295. ábra) levő asszonyok ruháin s az elefántsontból készült domborműveken újra találkozunk, másszor meg az orchomenosi tető és falborítás mintáira, a melyet hasonlókép

mindig a szövőipartól kölcsönzöttek tekintettek, én ebből azt következtetem, hogy a mykéneiek eredetileg a falakat is szövettel függönyözték be. E falfüggönyökre csak utolsó vonalban következett színben való utánzásuk; a hálószoba falai Orchomenosban e mintákat kőlapokra vésve mutatják. Azt kell hinnünk, hogy ez a gazdagabb faldiszítés a festést megelőzte; e szerint a tirynsi alabastrom képszeket sem utalhatjuk a palota utolsó korszakába, hanem a kupolasírok építése jellette másodikba; a miből következik, hogy az abban a rendellenes elhelyeztetésben, a melyben találták, tényleg nem eredeti helyén volt. Midőn a házat egy izben kijavították, jöllehet már akkor a lakók izlése a fal kifestetését követelte, mind a mellett még sokkal szebbnek tetszhetett nekik, mint hogy félrelökjék, ennelfogva újra alkalmazták.

Ez utolsó korszakban, a melyből bizonyára néhány alsóvárosi sír származik, az ázsiai szellemtől való további eltérés abban mutatkozik, hogy imitt-amott már a későbbi, csakis kapcsos tükkal összetartott görög ruházatot viselik.

Ha azt az időtartamot elgondoljuk, a melyben Mykéneben a műveltség, az aknasírokat megelőzőleg, kifejlődött, azután azt az időt, a meddig a legrégebb temető használata tartott, továbbá a kupolasírok építését és végre hosszan tartó használatukat: akkor e műveltség uralmát a tirynsi és mykénei várakban bizonyára nem becsülhetjük kevesebbre háromszáz esztendőnél. De területi elterjedése is igen nagy volt. Mykénei készítményeket, többnyire edényeket, állapítottak meg az egész sziget-tengeren, Kis-Ázsiáig, Cyprusig, Egyiptomig és nyugoton a korinthusi öbölben, Sicilia, Kephalaria, Sardiniában. E széleskörű elterjedtség mellett nagyon föltűnő, hogy idáig nem vettek észre

sehol semmi tájrajzi különbséget a készítmények stílusában, a mi bizonyára mégis előfordúlna, ha a mykénei művészet — jóllehet hasonló indító okok következtében — de különféle helyeken önállóan fejlődött volna. A byzanci indítékokat a déli szászok egészen másképp fogták föl s képezték ki, mint a frankok, úgy hogy a román művészetben szász és frank stílust különböztethetünk meg. Én nagyon valószínűnek tartom, hogy a mykénei művészetre nézve is egykor majd ilyen eredményre jutunk. Most, a mikor csak Mykénében és Tirynsben maradt meg e művészetnek úgyszólván teljes fölszerelése, minden más helyeken pedig majdnem csupán csak cserépedény-féléket találtak, a melyeket bizonyos központokból árusítottak el a sziget-tengeren, az egész ós hajdankorban: ez a látszólagos egységesség még semmi határozottat nem bizonyíthat. De ha ez később ténylegesnek bizonyulna, akkor azt kellene belőle következtetnünk, hogy a mykénei művészet egyelőre egyetlenegy törzsnél fejlődött ki és ennek közbenjárásával jutott el a többiekhez. E törzsen csak azt érthetnők, a mely minden esetre a főhatalmi állást foglalja el a mykénei műveltségben, tudniillik az argivokat. Sehol nincsenek olyan büszke várak, mint Tirynsben s Mykénében, sehol nem fekszik oly sűrűn egészen a legalsóbb rétegekig a mykénei műveltség eltemetve, mint itt. Teljes joggal helyezi a monda Agamemnont a görög törzsek élére, és ha ezekkel együtt Trója ellen vonultatja, ezt a hagyományt is megmagyarázhatjuk magunknak annak az időnek újra föltárt maradványaiból. A görög törzsek olyan egyesülésének, a minőt a mykénei műveltség mutat, az olyan tengeri szövetségnek, a mely kereskedelmének s uralmi körének további kiterjesztésére törekedett, sok nehézséget okozhatott Troasnak a kisázsiai parton

uralkodó s mindenekelőtt a Márvány- és Feketetengert elzáró büszke fővárosa. Ennek a legyőzése s Trójának elpusztítása tehát a görög törzsek készülőfélben levő összekapcsolódására nézve olyan jelentőségűvé vált, mint a minő volt az 1870-iki háború a német birodalom megalapítására. Egy ilyen esemény tényleges megtörténtét annál inkább elhihetjük a későbbi hagyománynak, mivel a leletviszonyok, a maguk nyelvén, ugyanazon értelemben szólnak. Trója, e már régóta megerősített, büszke, gazdag város (arany kincs), minden oldalra kiterjedő összeköttetéseivel (nephrit, elefántcsont, Astarte-bálgány, cyprusi edények) ugyanazon árba kezdette irányozni hajóját, vagyis kereskedelmével s politikájával ugyanazon célok után törekedett (mykéneieskedő elemek), a melyeket a szigetek s keleti Görögország a magokénak tartottak s a melyet később a mykénei műveltség alakjában el is értek. Az ez úton megtett első lépések után azonban a műveltség félbenszakad. Tróját szétrombolják s leégetik és azután nem nyeri vissza többé soha előbbi jelentékenységét.

Jóllehet ma még mindig némi önmegtagadásba kerül, mindazáltal hozzá kell szoknunk, hogy az éposz alapvonásaiban igen sok tényleges tartalmat lássunk, s jól tesszük, ha a homerosi dalok kezdetét is egy kissé más-kép gondoljuk, mint a hogy eddigelé többnyire szokták. Mivel nem hittek abban, hogy az erejök teljében levő achaji törzsek Trója ellen vonultak volna, azt a nézetet fogadták el, hogy csak miután a betörő dór-törzsektől a Peloponesusból kiűzve Kis-Ázsiába jöttek, ott azon sokszoros harcok által, a melyeket bizonyára végig kellett küzdeniök, indítottak arra, hogy egy olyan háborút eszeljenek ki, a melyet atyáik folytattak volna. Az ily fölfogást határozottan félre kell vetnünk. Azon menekülők, a kiket

otthon megverték és szétugrasztottak, nehezen ostromolhattak rögtön városokat s tehettek hódításokat a túlsó parton. A Kis-Ázsiába menekültek nyugtalan üzelmek között a homerosi műköltészet kezdeteit bizonyára nem kereshetjük. A dalok magok megmondják, hogy eredetöket hogyan kell felfognunk. A legfényűzőbb népnek, a melyre Odysseus bolyongása közben bukkan, a phäakoknak királyi palotájában jelenik meg a lakománál az isteni dalos és ott előadja a maga rhapsodiáit, a görögöknek Trója előtt véghezvitt egyes tetteit, a visszatéréskor fölmerült jelene- teket, s így tovább. A költészet virágzása mindig karöltve szokott járni a képzőművészetével, és mind a kettő tulajdonképen el sem képzelhető a politikai és tüzetesen az egyeduralmi hatalom virágzása nélkül. Most, mikor ez egyeduralmi hatalom helyeit a görög partokon ismerjük, a midőn látjuk, hogy a művészi pompának minő gazdagsága uralkodott itt századokon át, lehetetlen többé elfogadnunk, hogy e hosszú időn keresztül egyetlenegy dalnok sem jelent volna meg vidámság-keltőnek az uralkodó asztalánál és csak odaát oldódott volna meg nyelve a kivándorlottaknál, midőn azok sanyarú fáradalmak középett új életmód teremtését megkísérlették. Fontoljuk meg még azt is, hogy a homerosi dalok régibb részeiben még világos képe él azon viszonyoknak, a melyeket a dórok bevándorlása megsemmisített, hogy azok még leírják a palotát, a várerődítmény kőfalait és kapuit, a berakott művi arany és ezüst diszitményeket, akkor a mi fölfogásunkat egyáltalán senki sem találhatja merésznek.

Azt nem tudjuk, mikép esett meg, hogy Homerosnál a Trója előtt egybegyűlt összes görögök achajoknak vagy alkalomadtán danaoknak neveztetnek; de azt szintén épp oly kevésbé derítették meg föl, hogy a későbbi minden

görög törzset összefoglaló hellén vagy görög (Graikoi) nevek honnét származnak. Különben tüzetesen az argolisit nevezik achivnak s Thessáliában és Krétában is van szó achivokról. Semmi kétség nincs benne, hogy azon közös név alá egész tömeg egyes törzseket foglaltak. Maga Homeros említi Boeotiából a minyeket (Orchomenos). Thessáliából a myrmidonokat, Achilleus vitéz népét. Ha az achajok alatt valamely különös törzset kell értenünk, a mely jelentőségénél fogva a maga nevét a többiekre átruházta, akkor azok mindenesetre az argiv királyok közvetlen alattvalói s az iónoknak legközelebbi rokonai voltak. Az iónok nevéhez kapcsolódik a tengeri hajózásra velök született hajlandóság s a felvilágosult finom műveltség. Az iónokról kimutatták, hogy a dórok betörésekor Attikát birtokukban megtartották, ennél fogva ezek azok, a kik itt már előbb élénk részt vettek a mykénei műveltségben.¹ Azon menekülők pedig, a kik e műveltség megsemmisítése után Görögországból Kis-Ázsiába mentek, ott első sorban ióniai műveltséget fejlesztettek; és azon művészetidomokra nézve, a melyeket a mykéneiek közvetlen folytatásának tekintenek, a rhodusi és protokorinthusi vázákrol mindinkább bebizonyúl, hogy ióniai készítmények. Végül *last not least* a homerosi költeményeket is kezdettől fogva ióniai nyelvjáráson énekelték.

Foglaljuk most már az előadottakat röviden össze. A mykénei műveltség Görögország keleti tengerpartjain és a szigeteken végig, egészen Kis-Ázsiáig uralkodik. Jellege

¹ Menidi (kupolasír l. fentebb) és Spata (sziklasírok, «Athe-nische Mittheilungen» 1877.) Attikában fekszenek. Az athénei akropolison cyclops várfalak maradványai állanak s az utóbbi években az Erechteion mellett a régi palota részei s mindenütt mykénei vázacserepek jöttek napfényre.

erősen ázsiai színezetű ugyan, de azért egyúttal eléggé nyomós megegyezéseket is mutat föl Homerossal arra nézve, hogy abból megállapíthassuk, mikép a homerosi «achajok» alatt a mykénei műveltség képviselőit kell értenünk. Kiderül most, hogy ezek az «achajok» különféle törzsekből, minyaiakból, iónokból, achajokból keveredtek össze. A műveltség egyenletes elterjedése megérthető a különféle törzseknek ideiglenesen egy tengeri szövetséggé való egyesüléséből, a mely az ellenszegülőknél, kivált pedig Trójának leverése után, először alapította meg a békés kereskedelmi forgalmat az Aegeumi tengeren.

E műveltség kora körülbelül a Kr. e. II. évezred második felét töltötte ki s a dórok bevándorlásával semmisült meg. Az «achajok» nagyjából a szigetekre és Kis-Ázsiába vándoroltak ki s ott a mykénei stílus továbbfejlődését is nyomról nyomra kísérhetjük.

A homerosi költemények kezdetei még a mykénei korszak virágzásának idejéből valók, de folytatásuk és átdolgozásuk a dór vándorlás után következett be, ugyanazért az éposz majdnem egészen e későbbi idő bélyegét viseli.

AZ ÁBRÁK JEGYZÉKE.

A *-gal jegyzettek ebben a könyvben bocsáttatnak közre először, vagy pedig csak mostani alakjukban először.

- * Dr. Schliemann Henrik képe.
- * Schliemann Zsófia asszony képe.

Abroszok és térrajzok.

- * I. Troas földabrosza (Kiepert után).
- II. Trója várának alaprajza (Schliemann «Trójá»-ja után VII-ik tervrajz).
- * III. A trójai Pergamos alaprajza (Dörpfeld után Schliemannak «Bericht über die Ausgrabungen im J. 1890»).
- IV. Aregolis földabrosza (Steffennek «Mykéne földabrosza» 1884. után).
- V. Tiryns felső várának térrajza (Schliemann «Tiryns» 125. sz.).
- * VI. Mykéne várának térrajza (Steffen, ugyanott és Dörpfeld után «Πρακτικά» 1886).
- VII. Ithaka földabrosza (Schliemann «Íthaká»-ja stb. 1869 után).

Egyéb ábrák.

Trója. Helyrajz.

1. A Skamander-forrás sziklacsatornája Hissarliknál (Schliemann «Ilios» 1480. sz.).
2. Hissarlik, ha Kumköiből nézzük («Ilios» 1. sz.).

A legrégibb város.

3. Késpenge bronzból («Ilios» 118. sz.).
- 4—6. Hajtúk bronzból («Ilios» 104., 106., «Trója» 12. sz.).
- 7—8. Kőfejszék («Ilios» 91., 92. sz.).

9. Véső zöld nephritből («Trója» 10. sz.).
- 10—13. Kések tűzkőből («Ilios» 95—98. sz.).
14. Fekete agyagedény («Ilios» 23. sz.).
15. Fekete csésze («Ilios» 38. sz.).
16. Fekete serleg («Trója» 5. sz.).
17. Fekete korsó («Trója» 6. sz.).
- 18—21. Csésze-cserepek («Ilios» 28., 32—34. sz.).
- 22—23. Csészék cserepei beléjük karczott szemekkel («Trója» 1—2. sz.).
24. Fonó asszony («Trója» 114. sz.).
- 25—27. Pereszlenek agyagból («Ilios» 67., 68., 70. sz.).
28. Elefántcsontból utánozott rövid kard («Ilios» 142. sz.).

A második város.

29. A vár falának alépítménye a délnyugoti kapu mellett, feljáróval («Trója» 15. sz.).
30. A *G M* torony átmetszete («Trója» 16. sz.).
31. Az *FN* déli kapu alaprajza a III. új alaprajzon, *FN*a régión («Trója» 18. sz.).
32. A délnyugoti kapu alaprajza («Trója» 17. sz.).
33. Kirohanási kapu a nyugati falban («Bericht über 1890» 2. ábra).
- *34. A palota alaprajza, udvarával s kapujával («Tiryns» 115. sz.).
35. A palota pillér és falszerkezete («Trója» 27. sz.).
36. A nagy kincs («Ilios» 14. sz.).
37. Arany diadém («Ilios» 685. sz.).
38. Arany diadém («Ilios» 687. sz.).
39. Arany fejszorító szalag («Ilios» 767. sz.).
40. Arany karperecz («Ilios» 691. sz.).
- 41—44. Arany fülönfüggők («Ilios» 694., 698., 704., 707., 708. sz.).
- 45—47. Ezüst rudak («Ilios» 787., 789., 791. sz.).
48. 49. Ezüst vázák («Ilios» 783., 784. sz.).
50. Arany serleg («Ilios» 772. sz.).
- 51—53. Lándzsacsúcsok («Ilios» 801., 803., 804. sz.).
54. 55. Harci bárdok («Ilios» 806., 810. sz.).
56. Arany retesz («Ilios» 836. sz.).
57. Korong aranypléhből («Ilios» 904. sz.).
58. Arany fülönfüggő («Ilios» 920. sz.).
59. Arany kardísz («Ilios» 873. sz.).

60. 61. Arany hajtűk («Ilios» 834., 835. sz.).
62. Arany sas («Ilios» 924., 926. sz.).
63. Bálvány ólomból («Ilios» 226. sz.).
64. Rézből készült késpenge («Ilios» 965. sz.).
65. Kés-nyél elefántcsontból («Ilios» 517. sz.).
66. Ezüst tör («Ilios» 901. sz.).
67. Réz nyílhegy («Ilios» 931. sz.).
68. Öntő minta csillámpalából («Ilios» 599. sz.).
- 69—71. Agyagedények emberi arczczal («Ilios» 986., 988. sz.).
- 72—74. Agyagedények állati alakkal («Ilios» 338—340. sz.).
- *75. Edénycserép (Hoffmann eredeti rajza).
76. Csücskös korsó («Ilios» 362. sz.).
77. Hármash pohár («Ilios» 356. sz.).
78. Pohár agyagból («Ilios» 321. szám).
- *79. Fonalgombolyításra való kő (Hoffmann eredeti rajza után).
- 80—81. Kőből készült amulettek («Ilios» 205., 197. sz.).
82. Egy agyag alak felső része («Ilios» 193—194. szám).
- 83—84. Agyaghenger («Ilios» 492., 499. sz.).
85. Kefe háta agyagból («Ilios» 488. sz.).
86. Kampó agyagból («Ilios» 343. sz.).
- 87—88. Kőgyöngyök («Ilios» 635., 637. sz.).

A harmadik telep.

89. Serleg vagy mericze («Ilios» 1375. sz.).
90. Serleg («Ilios» 380. sz.).

A görög római Ilion.

91. Festett fazékcserép («Ilios» 1432. sz.).
92. Festett fazékcserép («Ilios» 1434. sz.).
93. Ilioi pénzdarab («Ilios» 1481. sz.).
94. Az Athene templom oszlopfeje, triglifje és fapárkánya («Trója» 109. sz.).
- *95. Metope az Athene templomról (Hoffmann eredeti rajza után.)

Sírhalmok a Skamander síkon.

96. Az In-tepe tumulus («Ilios» 1512. sz.).
97. Az Udzsek-tepe tumulus («Ilios» 93. sz.).

Tiryns.

98. A nyugati várfal egy darabja («Tiryns» 136. sz.).
99. Fúrott lyukkal ellátott kő («Tiryns» 134. sz.).
100. A déli fal keresztmetszete («Tiryns» 126. sz.).
101. Tiryns keleti falának alaprajza («Tiryns» 128. sz.).
102. Karthagó falának alaprajza («Tiryns» 129. sz.).
103. Bepillantás a keleti fal fedett folyosójába («Tiryns» 132. szám).
104. A mellékfeljáró lépcsője («Tiryns» 131. sz.).
105. Az áldozati verem keresztmetszete («Tiryns» 138. sz.).
106. A férfiak terme előszobával és pitvarral («Tiryns» 113. sz.).
107. A megaron pitvarának bejárata («Tiryns» 114. sz.).
108. A megaron padlózatának díszítő mintája («Tiryns» 116. sz.).
109. A fürdőszoba alaprajza («Tiryns» 117. sz.).
110. Alabastrom fries berakott üvegpasztával kijavítva («Tiryns» IV. képtábla).
111. Üvegpaszta Menidiből («Tiryns» IV. képtábla).
- 112—115. Falfestmények a palotából («Tiryns» V., VI., IX., XIII. képtábla).
116. Érem Katanéből («A Jahrbüch. d. archaeolog. Inst.» 1889. 119. l.).
117. Agyagedény («Tiryns» 1. sz.).
118. Serleg agyagból («Tiryns» 6. sz.).
119. Egy nagy agyag-edénycserép darabja.
120. Mély tányér agyagból («Tiryns» 10. sz.).
121. Czérnagombolyító fekete kőből («Tiryns» 12. sz.).
122. Ugynevezett kengyeles kancsó («Tiryns» 57. sz.).
123. Váza («Tiryns» 48. sz.).
124. Serleg («Tiryns» 27. sz.).
- 125—129. Vázacserepek mykénei stílusban («Tiryns» 41—43., 36., 23. szám).
130. Egy vázacserép darabja («Tiryns» XIV. képtáblája után).
131. Bálvány agyagból («Mykéne» 112. sz.).
132. Bálvány agyagból («Tiryns» XXV. d) képtábla).
133. Nőalak agyagból («Tiryns» 76. sz.).
134. Nőalak agyagból («Tiryns» XXV. c) után).
- 135—136. Vázacserepek a «dipylon» után nevezett stílü edényekből («Tiryns» 18., 20. sz.).
137. Edény, barna párhuzamos vonalakkal («Tiryns» 143. sz.).

138. Egy szelencze darabja («Tiryns» 33. sz.).
 139. Dór oszlopfő, a tirynsi későbbkori templomból («Tiryns» 122. sz.).

Mykéne.

140. Cyclops falak («Mykéne» 17. sz.).
 141. Kockákából épült falak «Mikéne» 19. sz.).
 142. Sokszögű kövekből épült falak («Mykéne» 18. sz.).
 143. Az oroszláncapu («Mykéne» III.).
 144—145. Az Atreus sírja nevezetű építmény átmetszete és alaprajza (az «Athen. Mittheilungen» 1879., XI. képtáblája után).
 146. Az Atreus sírja nevezetű építmény homlokzatáról való oszlopfő (Seemann «Kunsthist. Bilderbogen» 1., 5. sz. után).
 147. A Schliemanné asszonytól kiásatott kupolasírről («Mykéne» V.).
 *148. A sírok körének képe. (Az 1889. év április havában felvett fénykép után).
 149. Oltár a negyedik sír felett («Mykéne» F tervrajz).
 *150. Egy sír keresztmetszete (saját vázlatom után).
 151. Gerendavég rézborítéka («Mykéne» 223. sz.).
 152. Síremlék az V. sírről («Mykéne» 141. sz.).
 153. Síremlék az V. sírről («Mykéne» 140. sz.).
 154. Síremlék az V. sírről («Mykéne» 24. sz.).
 155. Síremlék a II. sírről («Mykéne» 142. sz.).
 156—157. Síremlékkövek az V. sírről («Mykéne» 143., 144., 207. sz.).

Az I. és III. sír.

- *158. Arany diadém az I. sírből (saját vázlatom után).
 159. Arany diadém a III. sírből («Mykéne» 282. sz.).
 *160. Arany csüngő dísz az I. sírből (saját vázlatom után).
 161. Arany csüngő dísz a III. sírből («Mykéne» 283. sz.).
 *162. Arany csüngő dísz a III. sírből (saját vázlatom után).
 163. Arany diadém a III. sírből («Mykéne» 281. sz.).
 *164. Egy csüngő dísz hátulsó része a III. sírből (saját vázl. után).
 *165. A csüngő dísz fityóléke (saját vázlatom után).
 166. Arany kereszt az I. sírből («Mykéne» 231. sz.).
 *167—168. Üveggyöngyök az I. sírből (saját vázlatom után).
 *169—170. Agyagbálványok az I. sírből (saját vázlatom után).

- 171—176. Agyagvázák az I. sírból (Furtwängler-Löschke «Mykénei agyagedények» cz. m. után, 1879. I—III. képtábla 1. 8. 9. 11. 12. sz.).

A III. sír.

- 177—178. Arany keresztek («Mykéne» 284., 291. sz.).
 179—182. Arany lapok («Mykéne» 239., 246., 248. sz.).
 183—184. Arany lapok («Mykéne» 264., 266. sz.).
 185. Repülő griff arany pléhlemezből («Mykéne» 272. sz.).
 186—187. Sphinx és tintahal aranylemezből («Mykéne» 277., 270. szám).
 188—189. Aphrodite-képek aranylemezből («Mykéne» 267., 268. sz.).
 190. Ülő asszonyi alak aranylemezből («Mykéne» 273. sz.).
 191. Aranylemezből készült templomocská («Mykéne» 423. sz.).
 192—194. Arany fülönfüggők («Mykéne» 293., 295., 296. sz.).
 195. Arany hajtű ezüst szárral («Mykéne» 292. sz.).
 196. Hegyi kristály gomb («Mykéne» 307., 308. sz.).
 197. Borostyánkő-gyöngyök («Mykéne» 355. sz.).
 198—199. Arany nyakláncz-diszítványok («Mykéne» 297., 298. sz.).
 200—202. Arany reteszek («Mykéne» 253., 255. sz.).
 203. Mérleg aranylemezből («Mykéne» 301. sz.).
 *204. Bronz késpenge (saját vázlatom után).
 205. Alabastrom kanál («Mykéne» 325. sz.).
 206—207. Arany serleg és szelencze («Mykéne» 317., 318. sz.).
 *208. Egyiptomi porcellánból készült edény cserepe (saját vázlatom után).
 209—211. Aranyedények («Mykéne» 320—322. sz.).
 212. A sardanák sisakja (Milchhoefer «Anfänge der Kunst» 60. sz.).
 213. Váza («Mykéne» 224. sz.).

214. Agyagváza, melyet a III. sír mellett találtak (Furtwängler-Löschke «Mykénei agyagedények» cz. m. után).

A II. sír.

215. Arany serleg («Mykéne» 453. sz.).
 216. Bronz lándzsacsúcs («Mykéne» 441. sz.).
 *217. Arany pánt (saját vázlat).
 218—219. Agyagvázák (Furtwängler-Löschke «Mykénei agyagedények» cz. m. után).

A IV. sár.

220. Arany diadéma («Mykéne» 337. sz.
- *221. Arany diadéma (saját vázlatom után).
- *222—224. Arany kereszték levelei (saját vázlatom után).
- 225—227. Arany hajtúk («Mykéne» 360., 362. sz.).
228. Arany hajtűgomb («Mykéne» 309. sz.).
229. Arany karperecz («Mykéne» 336. sz.).
- 230—231. Aranygyűrűk («Mykéne» 333—335. sz.).
- *232. Az öt hulla fekvése a sírban (saját vázlatom után).
233. Arany álarcz («Mykéne» 331. sz.).
- *234. Arany álarcz (egy 1889-ben fölvelt fénykép után. V. ö. «Mykéne» 332. sz.).
- *235. Arany kötő (saját vázlatom után).
- *236. Arany harisnyatartó (saját vázlatom után).
- 237—238. Berakott munkájú törpenge előlapja (Milchhoefer «Anfänge d. Kunst» 145. lap), hátsó lapja «Bulletin de correspondance hellénique 1886. II. Tábla 4.).
239. Kardmarkolat («Mykéne» 467. sz.).
240. Arany kardmarkolat gombja («Mykéne» 430. sz.).
- *241. Gombos kardmarkolat (képzelet után saját vázlatom).
- 242—243. Arany lemezzel bevont gombok («Mykéne» 377., 383. sz.).
244. Arany kardkötő («Mykéne» 354. sz.).
245. Arany pálczika a kardkötőbe való kapcsolásra («Mykéne» 468. sz.).
246. Arany szalag a lándzsanyélről («Mykéne» 359. sz.).
247. Obsidián nyílhegy («Mykéne» 435. sz.).
248. Kettősgomb (Εφ'ημ. ἀρχ. 1888. IX. képtábla 8. sz. után).
249. Arany oroszlán álarcz («Mykéne» 326. sz.).
250. Ezüst ökörfej («Mykéne» 328. sz.).
251. Arany pohár («Mykéne» 347. sz.).
252. Ezüst serleg (Baumeister «Denkmäler»-e után 1218a. szám).
253. Galambos arany billikom («Mykéne» 346. szám és Helbig «Homerosi Epos» 115. sz.).
254. Arany serleg («Mykéne» 339. sz.).
- *255. Alabastrom váza (egy 1889-ben fölvelt fénykép után. V. ö. «Mykéne» 356. sz.).
256. Kis aranykorsó («Mykéne» 341. sz.).
257. Vázacserép (Furtwängler és Löschke «Mykénei agyagedények» VI. képtábla 31. után).

- 258. Nagy rézkanta («Mykéne» 438. sz.).
- 259. Rézüst («Mykéne» 438. sz.).
- 260. Szarvas alakú edény («Mykéne» 376. sz.).
- 261. Ökörfej aranylemezről («Mykéne» 329. sz.).
- 262. Berakott markolat («Mykéne» 451. sz.).
- *263. Királyi pálcza felső és alsó vége (saját vázlatom után).
- *264. Rézfejsze (saját vázlat).
- 265. Csokor alabastromból («Mykéne» 352. sz.).

V. sír.

- 266. Arany álarcz («Mykéne» 474. sz.).
- *267. Arany álarcz (egy 1889-ben fölvetett fénykép után. — V. ö. «Mykéne» 473. sz.).
- 268. Arany mellfedő («Mykéne» 458. sz.).
- 269. Arany karszalag («Mykéne» 459. sz.).
- 270. Kerek aranylap («Mykéne» 481. sz.).
- 271. Arany kardkötő («Mykéne» 455. sz.).
- 272. 273. Arany gombok («Mykéne» 485., 486. sz.).
- 274—276. Szekrényke oldaláról való lemezek aranyból («Mykéne» 470—472. sz.).
- *277. Egy szekrényke fafeneke (saját vázlatom után).
- 278. Kettős sas aranylemezről («Mykéne» 480. sz.).
- 279. 280. Arany serlegek («Mykéne» 476. 477. sz.).
- 281—283. Kardok («Mykéne» 447—449. sz.).
- 284. Diszített kardpenge («Ἀθηνᾶς» X. köt. után).
- 285. 286. Berakott törpenge. Elő oldal. Hátsó oldal (az «Athen. Mitth.» VII. (1882.) VIII. képtábla után).
- 287. Törpenge markolattal («Bulletin de correspondance hellénique 1886» III. képtábla után).
- 288. Egy kardmarkolat gombja és kézvédőjének fele («Mykéne» 462. sz.).
- 289. Agyagváza («Mykéne» 527. sz.).
- *290. Egy fapaizs töredékdarabja (saját vázlatom után).

VI. sír.

- 291—293. Agyagvázák (Furtwängler és Löschke «Mykénei agyag-edények» cz. műve után XV. képtábla 56. IX. 44., VIII. 43.)

A sírokon kívül.

294. Arany serleg («Mykéne» 528. sz.).
295. Képes arany gyűrű («Arch. Zeit» 1883. 169. I. V. ö. «Mykéne» 530. sz.).
296. Ábrázolatok egy aranygyűrűn («Mykéne» 531. sz.).
297. Egy bazaltból készült mintázó kő négy oldala («Mykéne» 163. sz.).
298. 299. Vázacserepek («Mykéne» 45., 70. sz.).
300. 301. Kivonuló harcosok. Küzdő harcosok (Furtwängler és Löschke «Mykénei agyagedények» cz. műve után. V. ö. «Mykéne» 213., 214. sz.).
302. Kőtuskó porphyrból (nagyság 1 : 4).

Mykéne. Amyklé.

A mykénei palota.

303. A megaron tűzhelyének kifestett diszítménye (a «Πρακτικά» 1886. után).
304. Falfestmény: három szamarfejű alak (az «Ἐφημερίς ἀρχαιολ.» 1887. X. képtábla után).
305. Festmény egy mészláblán: áldozó asszonyok (az «Ἐφημερίς ἀρχαιολ.» 1887. X. képtábla után).
306. Krétai szigetkő (Milchhoefer «Anfänge der Kunst» 44. szám).

A köznép sírjai az alsó városban.

307. Bálvány öntött üvegből (Εφημ. ἀρχ. 1888. VIII. képtábla 9.).
308. Férfifő, elefántcsont-lemez (Εφημ. ἀρχ. 1888. VIII. képtábla 12.).
309. Női alak, elefántcsont-lap (Εφημ. ἀρχ. 1888. VIII. képtábla 1. 2. után).
310. Férfi fejek egy ezüst serlegről (Εφημ. ἀρχ. 1888. VII. képtábla 2. után).
311. Bronzból készült biztosító tű (Εφημ. ἀρχ. 1888. IX. képtábla 1. után).

Az Amyklénél levő kupolasír.

312. Arany serleg Amykléből a 314. ábrán bemutatott képpel.
313. 314. Bikák lefogása. Két arany serleg Amykléből (Εφημ. ἀρχ. 1889. IX. képtábla).

315. Bronz fejsze a kupolasírból (Εφϋμ. ἀρχ. 1889. VIII. képtábla 1. után).
316. Metszett kő a kupolasírból (Εφϋμ. ἀρχ. 1889. IX. képtábla 26. után).

Orchomenos.

317. A «Minyas kincses-háza» nevezetű épület alaprajza («Zeitschrift für Anthropologie» 1886. 377. lap 1. ábra után).
318. A bejárat hátulsó oldala (ugyanott 377. lap 2. ábra).
319. A mellékkamara bejárata (ugyanott 377. lap 3. ábra).
320. Hosszanti metszet a mellékkamarán át (ugyanott 378-ik lap 5. ábra).
321. A sírkamara faragványos teteje (Schliemann «Orchomenos» 1. szám).
-

TARTALOM.

	Oldal.
Előszó az első kiadáshoz	VII
Előszó a második kiadáshoz	XII

ELSŐ FEJEZET:

Schliemann élete	1
-------------------------------	---

MÁSODIK FEJEZET: Trója.

1. Története és helyrajza	30
2. Általános mondanivalók a Hissarlikon végzett ásatásokról	52
3. A legrégebb város	57
4. A második városnak a homerosi Trójának építményei ..	67
5. A második város egyes leletei	85
6. A harmadik telep	113
7. A görög-római Ilion	117
8. Sírhalmozatok a Skamander síkján	123
9. Trója és lakosai	129

HARMADIK FEJEZET: Tiryns.

1. Fekvése és története. Mykénéhez való viszonya	133
2. A falak és kapuk	138
3. A palota	148
4. Az egyes leletek ..	171

NEGYEDIK FEJEZET: Mykéne.

1. A vár fekvése és megerősítése	188
2. Az alsó város. A kupolasírok	198
3. Az sírknak külsejének leírása ..	209
4. A sírtáblák (stélék)	228

	Oldal.
5. Az első és a harmadik sír.....	241
6. A második sír.....	283
7. A negyedik sír.....	288
8. Az ötödik sír.....	335
9. A hatodik sír.....	357
10. A síroknak egymáshoz való viszonya.....	361
11. Schliemann leletei a sírok körén kívül.....	365

ÖTÖDIK FEJEZET: Mykéne. Amykle.

Az ásatásoknak a görögök által való folytatása.

1. A mykénei palota.....	379
2. A köznép sírjai az alsó városban.....	389
3. Amykle.....	397

HATODIK FEJEZET: Schliemann kisebbszerű ásatásai.

1. Orchomenos.....	406
2. Ithaka.....	415

HETEDIK FEJEZET:

A görög hőskor a történeti felfogás szempontjából.....	425
Az ábrák jegyzéke.....	449

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Vállalatában
eddig megjelent művek:

Alexander Bernát: Kant. Élete, fejlődése és philosophiája. Egy kötet. Kant Immanuel arczképével. (459 l.) 1881.

Arany János: Prózai dolgozatai. Egy kötet. (520 l.) 1879. (Elfogyott.)

Badics Ferencz: Fáy András életrajza. (A M. Tud. Akadémiától Lévy-díjjal jutalmazott pályamű.) Egy kötet. Fáy András arczképével. (VIII. 672 l.) 1890.

Bánóczi József: Révai Miklós élete és munkái. (A M. Tud. Akadémiától a Fraknoi-Horváth-díjjal jutalmazott pályamű.) Egy kötet. (416 l.) 1879.

Barthélemy-Saint Hilaire: A philosophia viszonya a természettudományokhoz és a valláshoz. Ford. Péterfy Jenő, a fordítást fölülvizsgálta Pauer Imre. Egy kötet. (VIII. 196 l.) 1890.

Beöthy Leo: A társadalom-fejlődés kezdetei. Két kötet. (432 és 536 l.) 1882.

Beöthy Zsolt: A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. Két kötet. I. 1526—1774. (304 l.) 1886.; II. 1774—1788. (384 l.) 1887.

Bernát István: Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok. Egy kötet. (256 l.) 1886.

Berryer: Válogatott törvénytudományi beszédei. Ford. s Berryer élet- és jellemrajzával és zárszóval kísérte Tóth Lőrincz. Egy kötet. (400 l.) 1887.

Bluntschli J. C.: Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Ford. dr. Acsády Ignác. Két kötet. (384 és 398 l.) 1875—76. (Elfogyott.)

Boissier Gaston: Cicero és barátjai. Tanulmány a Caesar korabeli római társadalomról. Egy kötet. A harmadik kiadás után fordította dr. Csiky Kálmán. (436 l.) 1876. (Elfogyott.)

Boissier Gaston: Archaeologiai séták. Róma és Pompeji. Egy kötet. Ford. dr. Molnár Antal. (XII. 377.) 1883.

Boyesen Hjalmar Hjorth és *Heinrich Gusztáv*: Goethe Faustja. Tanulmányok. Két rész egy kötetben. (XVI. 272.) 1888.

Carlyle Tamás: A franczia forradalom. Fordította Baráth Ferencz. Három kötet. (XXIV. 436, 468, 490.) 1875—78.

Carrara F.: A büntető jogtudomány programja. Ford. Beksics Gusztáv. Két kötet. (XX. 390, 591.) 1878—9.

Concha Győző: Újkori alkotmányok. Két kötet. (X. 314 és XVI. 512 l.) 1884—1888.

Curtius Ernő: A görögök története. Ford. Fröhlich Róbert, Szilasi Mór, Lehr Albert, Komáromy Lajos. Hat kötet. (391, 471, 460, 625, 522, 532 l.) 1875—1880. (Elfogyott.)

Dante Alighieri: Isteni színjátéka (Divina commedia). Fordította, bevezette s jegyzetekkel kísérté Szász Károly. Első rész: A pokol. (467 l.) 1885. — Második rész: A purgatorium. (528 l.) 1891.

Földes Béla: Ertekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből. (Foville, Giffen, Cliffe, Leslie, Bagehot, Stanley Jevons, Syme, Cairnes.) Egy kötet. Fordította, illetőleg átdolgozta dr. Földes Béla. (180 l.) 1882.

Fustel de Coulanges: Az ókori község. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről. Egy kötet. Fordította Bartal Antal. (XIII. 609 l.) 1883.

Gide Pál: A nők joga. Tanulmány a nő magánjogi helyzetéről a régi és újkorban. Életrási értesítéssel, pótlékokkal és jegyzetekkel. Ford. Tóth Lőrincz. Két kötet. (390 és 412 l.) 1886.

Gneist Rudolf: A jogi állam. Egy kötet. Ford. dr. Takács Lajos. (275 l.) 1875.

Goethe: Lyrái költeményei. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérté Szász Károly. Két kötet egyben. (354 és 286 l.) 1875. (Elfogyott.)

Goldziher Ignác: Az iszlám. Tanulmányok a muhammedán vallás története köréből. Egy kötet. 412. (XII.) 1881.

Haraszti Gyula: A naturalista regényről. Egy kötet. (X. 410 l.) 1886.

Heinrich Gusztáv dr.: A német irodalom története. Két kötet. Az őskortól a nemzeti irodalom fölvirágzásáig. (XVI. 576 és XVI. 567.) 1886—9.

Hunfalvy Pál: Magyarország ethnografiája. Egy kötet. (XII. 544.) 1876. (Elfogyott.)

Paul Janet: A politikai tudomány története, az erkölcsstanhoz való viszonyában. Ford. Lőrincz Béla; fölülvizsgálta Csiky Kálmán. Egy kötet. (VI. 648 l.) 1891.

Kállay Béni: A szerbek története 1780—1815. Egy kötet. (640 l.) 1877.

B. Krafft-Ebing Rikárd: A törvényszéki elmekörtan tanulmányve. Egy kötet. Ford. és előszóval ellátta Babarczy Schwartzer Ottó. (XXXVI. 678.) 1885. (Elfogyott.)

Laveleye Emil: Kormányformák az újkori társadalmakban. Egy kötet. Fordította s előszóval és jegyzetekkel ellátta Tóth Lőrincz. (XVIII. 180.) 1881.

Lavergne Leonce: Az angol mezőgazdaság. Egy kötet. Ford. Beksics Gusztáv. (XX. 464.) 1884.

Leroy Beaulieu Pál: Pénzügytan. Ford. Láng Lajos. Négy kötet. (XXVI. 542, XXII. 506, XX. 486, XX. 536.) 1879—1880.

Leroy Beaulieu Pál: Az új socialismus és annak bírálata. Egy kötet. Bevezető előszóval Kautz Gyulától. Ford. Sasváry Ármin. (XII. 496.) 1888.

Lewes György Henrik: A philosophia története Thalestől Comte-ig. Ford. Bánóczi József. Három kötet. (XVI. 506, 654, 640.) 1876—1878. (Elfogyott.)

Macaulay: Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Ford. Csengery Antal. A harmadik kötettől kezdve ford. Zichy Antal. Hat kötet. (662, 640, 548, 546, 616, 328, XLIV.) 1875—1877.

Mac Carthy Justus: Anglia története korunkban. Ford. Szász Béla. Három kötet. (618, 686, 485 l.) 1885—1887.

Maine Sumner H.: A jog őskora, összekötése a társadalom alakulásának történetével s viszonya az újkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte Pulszky Ágost. Egy köt. (XXIV. 444.) 1875.

Mayr György dr.: A társadalmi élet törvényszerűsége. A magyar viszonyok figyelembe vételével. Ford. dr. Kőrösi József. Egy kötet. (XVI. 348.) 1881.

Medveczky Frigyes: Társadalmi elméletek és eszmények. Kritikai adalékok a társadalmi eszmék fejlődéstörténetéhez. Egy kötet. (IV. 412.) 1887.

Müller Miksa: Újabb felolvasásai a nyelvtudományról. Ford. Simonyi Zsigmond. Egy kötet. (656.) 1876. (Elfogyott.)

Nisard D.: Tanulmányok a renaissance és a reformatio korából. (Erasmus Rotterodamus, Morus Tamás, Melanchton.) Ford. Vajda János. Egy kötet. (X. 472.) 1875. (Elfogyott.)

Nisard D.: A francia irodalom története. Fordította Szász Károly. Négy kötet. (XVI. 464, V. 389, VIII. 420, XVI. 540.) 1878—80. (Elfogyott.)

Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664—1671. Két kötet. (X. 412, 450.) 1876.

Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Egy kötet. (312 l.) 1878.

Rimbaud A.: Oroszország története, eredetétől kezdve 1884-ig. (A francia Akadémiától megkoszorúzott munka.) Ford. Lauko Albert; a fordítást fölülvizsgálta Csiky Kálmán, az orosz nevek és szavak helyesírását pedig Asbóth Oszkár. Két kötet. Négy térképpel. (VIII. 432 és IV. 448 l.) 1890.

Ranke Lipót: A római pápák az utolsó négy században. Három kötet. Ford. Lehr Albert és Acsády Ignác. (VIII. 442, VIII. 504, 280.) 1886—89.

Ratzel Frigyes: A föld és az ember. Anthropogeographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai. Egy kötet. Ford. Simonyi Jenő. (XX. 624.) 1887.

Ribbeck Ottó: A római költészet története. Ford. Csiky Gergely; fölülvizsgálta Némethy Géza. Két kötet. (420 és 448 l.) 1891.

Sainte-Beuve: Arczképek a francia újabbkori társadalomból. Fordította. jegyzetekkel és bevezetéssel ellátta Wohl Janka. Egy kötet (XX. 416.) 1888.

Schuchhardt K.: Schliemann ásatásai Trója, Tiryns, Mykéne, Orchomenos, Ithakában. Ford. Öreg János; fölülvizsgálta Hampel József. Két arczképpel, 7 térképpel és tervrajzzal s 321 szöveg közé nyomott ábrával. (VIII. 460 l.) 1892.

Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv. Két kötet. I. A magyar nyelv élete. (301 l.) II. A magyar nyelv szerkezete. (363 l.) 1889.

Sorel Albert: Európa és a francia forradalom. I. rész: A politikai erkölcsök és hagyományok. Ford. Szathmáry György. Egy kötet. (VIII. 718.) 1878.

Symonds John Addington: Renaissance Olaszországban. Ford. Pulszky Károly és Wohl Janka. Három kötet. (VIII. 502, XII. 496, VIII. 570.) 1881—1886.

Szász Károly: A világirodalom nagy époszai. Két kötet. (VIII. 632, VIII. 700.) 1881—1882.

Taine Hippolit Adolf: Az angol irodalom története. Ford. Csiky Gergely. Öt kötet. (VIII. 400, 492, 476, 336, 410.) 1881—85.

Taine Hippolit Adolf: A jelenkori Franciaország alakulása. Öt kötet. I. A régi uralom. (VIII. 664.) II., III., IV., V. A forradalom. (574, 632, 426, 320.) Ford. Toldy László és Csiky Gergely. 1881—1890.

Thierry Amadé: A római birodalom képe, Róma alapításától kezdve a nyugati császárság végeig. Ford. Csiky Kálmán. Egy kötet. (XII. 410.) 1881.

Thierry Amadé: Elbeszélések a római történehből az ötödik században. Ford. dr. Öreg János. Négy kötet. I. A nyugoti birodalom végső napjai. (XXVIII. 520.) 1884. (Elfogyott.) — II. Alarik, a birodalom haldoklása. (XIV. 508.) 1885. (Elfogyott.) — III. Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. A keresztény társadalom keleten. (XIV. 580.) 1887. — IV. Szent Jeromos. A keresztény társadalom nyugaton. (XXVI. 588.) 1888.

Todd Alpheus: A parlamenti kormányrendszer Angliában s annak eredete, kifejlődése és gyakorlati alkalmazása. Fordította Dapsy László. Három kötet. (VIII. 600, 618, 628.) 1876—1877.

Trefort Ágoston: Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből. (XXII. 360.) 1882. (Elfogyott.)

Trefort Ágoston: Emlékbeszédek és tanulmányok. (VIII. 348.) 1881. (Elfogyott.)

Vámbéry Armin: A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. (XVI. 528.) 1882. (Elfogyott.)

Vámbéry Armin: A török faj ethnologiai és ethnographiai tekintetiben. Egy kötet. (XVI. 768.) 1885.

Villemain: Pindar szelleme és a lantos költészet a népek erkölcsi és vallási emelkedettségéhez való vonatkozásaiban. Ford. Csiky Gergely. Egy kötet. (484.) 1887.

Az egyes munkák árára nézve, megkeresésre, fölvilágosítással szolgál a M. Tud. Akadémia Főtitkári hivatala.

A könyvkiadó-vállalat pártoló tagjai továbbá kedvezményi áron kaphatják:

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

MARSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE 1664 — 1671.

Irta

PAULER GYULA.

kötetben. Kis 8-adr. Angol diszkötésben. Ára 3 frt 50 kr.

GOETHE ÉLETE.

Irta

LEWES GYÖRGY HENRIK.

Fordította

SZÁSZ KÁROLY.

kötet. Kis 8-adr. Angol diszkötésben. Ára 3 frt 80 kr.

Lewes e világhírű munkájában a nagy német költőnek életét kiadott és kiadatlan forrásokból, a kor és Goethe művei mély ismeretéből, nem csak lelkiismeretes gondnal, de egyszersmind művészi erővel is úgy állította össze, hogy az életrajz méltó azon életnek, melyet rajzol.

SZERBEK TÖRTÉNETE.

1780 — 1815.

Irta

KÁLLAY BÉNI.

3 kötet. Kis 8-adr. Angol diszkötésben. Ára 2 frt. 40 kr.

E munkának kiváló érdekét ad már tárgya is, tekintve azon országok összeköttetését, melylyel nemzetünk a szerbekkel van. Épen ezért egyetlen európai nemzetnek sem áll annyira érdekében ismerni a szerbek történetét, mint nekünk, s ma elmondhatjuk, hogy egy nemzetnek sincs módjában oly jól megismerni azt, mint nekünk, — után Kállaynak összeköttetései lehetővé tették, hogy még senki által nem használt forrásokból oly munkát állítson össze, milyennel egyetlen európai nemzet se bír. A munka mint olvasmány is épen oly érdekes és tanulságos. Becsét emeli, hogy egy bevezetés a szerbek történetét is adja.

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

E vállalat keretében oly eredeti és fordított munkák fognak kiadatni, a melyeknek megválasztásában irodalmunk legszembe-
több hiányainak betöltése és a művelt közönség szükségei lesznek a
főszempontok. A vállalat három különálló sorozatból áll, melyek:
I. sorozat a **Történelem** (évenként 80 iv, ára 4 frt). II. sorozat: az
Irodalom (évenként 60 iv 3 frton). III. sorozat: a **Jog- és Államtudo-
mány** (évenként 60 iv 3 frton) egész körét fogják átkarolni. Az aláírás
egy sorozatra is elfogadtatik, de három évre kötelező. A bekötési díjak,
— kötetenként 40 kr. — külön számíttatnak fel. Egyes munkák a so-
rozatokból külön nem adatnak. Mindeddig megjelentek angol disz-
kötésben:

A Történelmi sorozatban:

Macaulay. Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Második, átné-
zett kiadás. Hat kötetben. (Teljes.)
Carlyle T. A francia forradalom. I. és II. kötet.
Curtius E. A görögök története. I. és II. kötet.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. (Teljes.)

Az Irodalmi sorozatban:

*Göthe lyrai költeményei. Két kötet egybe kötve. (Teljes.) Elfogyott.
*Nisard D. Tanulmányok a renaissance és a reformatio korából. Egy
kötet. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Újabb felolvasásai a nyelvtudományról. Egy kötet.
Boissier. Cicero és barátjai. Egy kötet. Angol diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestól Comteig. 3 kötetben. (Teljes.)
Nisard. A francia irodalom története. I-ső kötet.

A Jog- és Államtudományi sorozatban.

*Bluntschli J. C. Az általános államjog és a politika története a tizen-
hatodik század óta a jelenkorig. Két kötetben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Egy kötet. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásá-
nak történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Egy kötet.
(Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Há-
rom kötetben. (Teljes.)
Carrara. A büntetőjog tudományos programja. Két kötetben. (Teljes.)
Pauler T. Adalékok a magyar jogtudomány történetéhez. Egy kötet.
(Teljes.)

Budapest. Weizmann testvérek könyvnyomdája.

